
LIBRARY
APR 2 6 1990
Toronto, Ontario

CARNIOLA

IZVESTJA
Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN
des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS
de l' Association du Musée de Ca

Uredniki: Rec

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge
LETNIK V. — ZVEZEK 4.
Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1914

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

INDEX.

Zapiski.	Notizen.	Mélanges.	

Življenjepisi.	Biographien.	Biographie.
Znanstvene organizacije.	Wissenschaftl. Organisationen.	Réunions scientifiques.

Prirodopisni del. — Naturhistorischer Teil. — L' historie naturelle.

Razprave. — Abhandlungen. — Dissertations.

Slovstvo. — Literaturbericht. — Chronique des Livres.

LEOPOLD LAYER.

Slikar Leopold Layer in njegova šola.

Spisal Viktor STESKA.

Kakor po drugih deželah, je bilo tudi v naši domovini več umetniških središč. Taka središča so bila že od nekdaj Ljubljana, Poljanska dolina nad Škofjo Loko, Radovljica, Škofja Loka, Idrija in Kranj. Gotovo so bila še druga n. pr. Kamnik, Novo mesto, Višnja gora, Metlika in Cirknica, toda ta središča so nam manj znana, ali pa so bivali v njih le posamezni umetniki.

Med naše najimenitnejše umetniške naselbine štejemo Kranj. Dobrih 200 let nazaj nepretrgoma zasledujemo slikarje in kiparje. Tu je živel slikar Janez Krstnik Staravačnik, ki je bil rojen 10. septembra 1657 in pokopan 26. novembra 1743.[1] Slikal je l. 1709 bandero za župno cerkev sv. Martina v Srednji vasi v Bohinju.[2] Njegov sodobnik je bil slikar in meščan Matija Arihar (Arichar). Njegovi ženi je bilo ime Marjeta. Umrl je nagle smrti v visoki starosti in bil pokopan 13. julija 1727. L. 1722 je slikal v Križah pri Tržiču, kjer je bil tudi za kuma. Imel je sina Karola in Mihaela in nekaj hčera.[3] — Istodobno se pa prikaže umetniška rodbina Layerjeva.

1.

Prvi umetniški zastopnik Layerjeve rodbine je Josip Layer, rojen v Kranju 17. marca 1688, kot sin Gregorja in Regine. Umrl je 10. januarja 1744. Za Jereko v Bohinju je l. 1722 naslikal bandero sv. Marjete.[4] Za njim je deloval v Kranju njegov sin Marko Layer, rojen 12. aprila 1727, ki se je 26. oktobra 1750 poročil z Marijo Ano Wohlgemut. Umrl je na št. 52 v Kranju 27. decembra 1808.

Edvard vitez Strahl[5] meni, da se je s Tirolskega priselil. Kakor smo pa videli, je bila rodbina Layerjeva v Kranju že sto let pred Markom. Prvotna rodbina Layerjeva pa utegne biti s Tirolskega, kjer se ta priimek pogostoma nahaja.

[1] V mrliški matici je zapisano, da je umrl 100½ l. star. V resnici je bil le 86 let. Ljudje so pri starosti vedno radi pretiravali.

[2] Župn. kronika v Boh. Srednji vasi.

[3] Fr. S. Pokorn po maticah v Kranju.

[4] Župn. kronika v Boh. Srednji vasi.

[5] Die Kunstzustände Krains str. 71.

Marko Layer je bil sam dober slikar. Ni sicer dosti njegovih del znanih, toda kar jih poznamo, pričajo, da je bil spreten umetnik. Slika sv. Andreja v Zbiljah iz l. 1762 je prav čedna; izvirna pa ni, marveč je Marko Layer tu prav marljivo posnemal Valentina Mencingerja. Podpisal se je „Marx Layer pinxit 1762.“ V Spodnji Besnici[6] ima slika sv. Janeza Krstnika podpis „M. L. P. C. 1769“, kar pomenja: Marcus Layer Pinxit Crainburgi 1769. Na Otočah je njegova slika Ecce Homo iz l. 1763. Bržkone so tudi njegovi evangelisti na prižnici, kjer daje kronogram: BeatI sVnt InqVIt IesVs qVI aVDIVnt Verba DeI et CVstoDIVnt ILLa InsVper, letnico 1760.[7]

Marko Layer je imel osem otrok. Med temi so bili trije slikarji: Leopold, Valentin in Anton.[8] Leopold je bil rojen 20. novembra 1752 in dan pozneje krščen, Valentin 6. februarja 1763, Anton pa 4. junija 1765. O Antonu drugega ne vemo. Tudi o Leopoldu in Valentinu nimamo iz mladostne dobe skoro nikakih sporočil. Učila sta se gotovo doma v Kranju brati in pisati, pri očetu pa slikarstva. Radics[9] meni, da se je Leopold učil na dunajski akademiji, Strahl[10] pa sodi, da se je učil risati po bakrorezih Jungwirtha in Filipa Andreja Kiliana iz Avgsburga, ki sta urezavala slike laških mojstrov, ki so bili tedaj priljubljeni, n. pr.: Piazzeta, Grasso, Tiepolo in Amigoni. Strahl ima prav, ker se brata Layerja nista izobraževala na dunajski akademiji.[11] Da sta se Layerja res po takih bakrorezih

[6] Fr. S. Pokorn, Besnica str. 140.

[7] V Gorenjcu 1913, 24. decembra sodi A. Koblar, da je naslikal l. 1753 kranjsko župnišče od obeh strani, župnijsko pristavo na Farovški loki in pristavo, kjer je zdaj gimnazija. Tudi portret župnika Schillinga utegne biti njegov. Te slike se hranijo v kranjskem župnišču.

[8] O Layerju so pisali: Iv. Kukuljević Sakcinski: Slovník umjetnikah jugoslavenskih l. 1859, III, 213. Omenja samo sliko sv. Vida v Šent Vidu. — Radics Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev. Letopis Matice Slovenske, 1880, 47 in 48 ga z malo vrsticami omeni; istotako Wurzbach: Biograph. Lexikon, XV, 57: — Slovanstvo str. 197 se ga le imenoma spominja. — Precej dobro je poučen. Edvard vitez Strahl: Die Kunstzustände Krains, 31—33. — V „Dom in Svetu“, l. 1891, 78 je po Strahlu objavil —i— nekaj podatkov. — Pisec teh vrstic je spisal kratek življenjepis L. za koledar katol. tiskovn. društva v Ljubljani za l. 1903, str. 125—133. Največ podatkov mu je izročil slikar Matija Bradaška, ki je še občeval z Layerjevimi sorodniki. Tu je življenjepis znatno izpopolnjen. Razne podatke iz matic župnije kranjske mi je oskrbel župnik Franc Ser. Pokorn, nekaj jih povzetih iz podlistka iz Gorenjca z dne 24. decembra 1913: Slikarji v Kranju. Spisal A. Koblar. — Prof. M. Pirnat je v Gorenjcu, 1907, št. 5 in 6 priobčil članek: Leopold Layer, slikar v Kranju (1752—1828).

[9] Letopis M. Sl. 1880, str. 47.

[10] Die Kunstzustände Krains, 1884, str. 31.

Poročilo c. kr. akademije obraznih umetnosti na Dunaju z dne 13. marca 1913 št. 162.

učila, izpričuje tudi debela knjiga: Raccolta di cento dodici stampe di pittura della storia sacra incise in Venezia da Pietro Monaco. 1763. (Zbirka 112 bakrorezov iz svete zgodovine, ki jih je urezal Peter Monaco v Benetkah). Ta knjiga je za Layerjem prešla v last Egartnerju, Juriju Tavčarju iz Idrije in potem Mateju Trpinu, slikarju v Ljubljani. Najbolj znani sliki iz te zbirke sta: Smrt sv. Jožefa in sv. Janez Nepomučan, ki jih je slikal Giov. Batt. Pittoni. (u. 1767).

Radi uboštva brata Layerja nista mogla potovati v Italijo, da bi se tam pri znamenitih mojstrih nadalje učila in da bi se navduševala in ogrevala na uzornih slikah prvih slikarjev sveta.

Leopold Layer se je oženil z Marijo Egartner, rojeno na Koroškem. Ker ta dvojica ni imela otrok, je Leopold Layer posinovil sorodnika svoje žene Jožefa Egartner. Ta se je pri njem izučil slikarstva in podedoval od njega hišo in ostalo imetje. *(M. Bradaška.)*

Layerjeva delavr ica je imela navadno mnogo dela, a prišli so tudi slabi časi, zlasti ob francoskih vojskah. L. 1809 so Francozi zasedli Kranjsko. Latinec pravi: Inter arma Musae silent (ob vojski mirujejo Muze). To se je uresničilo tudi v Layerjevi hiši. V teh nemirnih in negotovih časih so pošla naročila. Uboštvo je potrkalo na slikarjeva vrata. Kaj storiti? Ustno izročilo pripoveduje, da sta se oba brata Layerja lotila nevarnega posla in pričela ponarejati denar. V domači hiši sta namreč imela dovolj prostorno in svetlo klet, ki je bila pripravna za tako delo. Tu sta prirejala novi denar. Ljudje so pač sumili, kaj se v hiši godi, kaj gotovega pa vendar niso vedeli.

V Kranju je živela tedaj rodbina Hayne, ki je bila z Layerjevo hišo dobro znana. Stari Hayne je prišel nekoč obiskat Layerja. Žena mu pove, da ga ni doma. Hayne odide. Ko pa stopa čez prag, začuje Layerja, ki je v kleti zakašljal. Prepričan je bil, da se godi v kleti nekaj skrivnostnega.

Hayne je imel dva sina, ki sta študirala na Dunaju. Anton Hayne (rojen 17. januarja 1786 v Kranju) je bil pozneje profesor živinozdravništva na Dunaju. Poleg tega je bil pokrajinski slikar in bakrorezec. Umrl je na Dunaju 17. avgusta 1853. Njegov brat Josip je bil profesor botanike v Gradcu.

Ta dva dijaka sta prišla domov na počitnice. Ko so bili vsi domači zbrani in prav dobre volje, se spomnijo Layerja. Leopold Layer je bil tedaj že v preiskavi in ni smel iz hiše. Radi bi ga pa vendar dobili v svojo družbo. Kako bi mogli to doseči? Prebrisana glava si ve pomagati. Urno pripravijo nekoliko kmetiške obleke in jo pošljejo v Layerjevo hišo. Kmalu stopata kmet in kmetica iz

Layerjeve hiše in kreneta v družbo Haynetovih, ki se niso mogli dovolj nasmejati Leopoldu in njegovi ženi, ko sta prišla mednje v taki opravi. *(M. Bradaška.)*

Radi ponarejanja denarja pa francoska vlada ni poznala šale. Ko pridejo preiskovalci v hišo, je imela Layerjeva žena vprav molitvenik v rokah. Ob nenavadnem obisku se prestraši, knjižica ji pade iz rok in iz nje se usujejo francoski bankovci. Teh so pa iskali. Oba brata Layerja so zaprli. Ljudska govorica ve povedati, da se je Valentin iz obupa v ječi obesil, smrtna matica pa naznanja, da je 5. julija 1810 umrl na sušici (Abzehrung). Umrl je v Kranju št. 1, kar nam pove, da ga je smrt našla v mestni ječi. Bilo mu je 47 let. Leopolda pa je čakala smrt na vislicah. Neki francoski general pa se je zanj zavzel in mu je izposloval pomiloščenje. Obsojen je bil na večletno ječo. *(M. Bradaška.)*

V tem času je bil v Kranju silovit požar. Vnelo se je v mestu baje v hiši št. 16, v Paradižu, blizu davkarjevega stanovanja. Vihar je tedaj divjal; vsled tega je bilo mesto v dveh urah upepeljeno. Od 263 hiš v mestu in v predmestjih jih je zgorelo 184 poleg 11 pristav pred mostom. Ogenj je preskočil tudi Kokro in uničil vasi Huje in Klanec. Savsko predmestje ni popolnoma pogorelo, ker je veter plamen gnal na nasprotno stran. Otel se je grad, zgorele so pa strehe cerkvâ in župnišča.[12] Tudi Layerjeva hiša je pogorela; uničena je bila delavnica. Sedaj je na njenem mestu vrt. Le ena stena je še ostala. Pod delavnico je bila lesena shramba za les. *(M. Bradaška).*

Dnevi trpljenja so bili naposled Layerju vendarle prikrajšani. Francozi so morali v oktobru 1813. zapustiti Kranjsko. Layer je zopet dihal svobodni zrak. Verjetno je, da se je Layer v svoji silni stiski zaobljubil poslikati kapelico M. B. na Brezjah in da je oljnato sliko Marije Pomagaj dovršil že v ječi ali vsaj precej, ko je bil oproščen. V kapelici se res čita: „Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex voto“ (L. L. slikal l. 1814 vsled obljube). Govorica se torej tu bržkone ujema z istino.

Leopold Layer je umrl doma, v svoji rojstni hiši št. 52, dne 12. aprila 1828, njegova žena pa je izdihnila 27. marca 1831. Leopolda je pokopal Matija Kerč, vodja glavne šole.

Leopold Layer je bil velike postave, visokega in širokega čela, živahnih oči, iz katerih je sijala dobrodušnost pa tudi duhovitost. V družbi je bil vesel in šaljiv. Nosil je rujavo ali črno suknjo z visokim ovratnikom, kakor je bilo tedaj navadno.

[12] Gorenjec, 16. decembra 1911, štev. 50.

2.

Layer je slikal mnogo in silno urno. Pripovedujejo, da so prihajali k njemu ljudje in naročali razne slike, zlasti svetniške. Slikar je naročnika vprašal, če ima še kak opravek v mestu. Če mu je pritrdil, mu je naročil, naj se po opravljenem poslu zopet pri njem oglasi. In glej, ko je dotični prišel, mu je že pokazal, ali dovršeno ali vsaj na pol izdelano sliko in ga vprašal, če mu ugaja.

O njegovem času je živel v Železnikih slikar Janez Grohar. Layer je ogledoval nekoč njegovo sliko in dejal: Kako more ta človek živeti, če ima z enim samim nosom toliko opraviti.

Slika 1. Leopold Layer. Autoportret. Lastnik dekan Ant. Koblar v Kranju.

Tisti čas se je širila po Kranjskem pobožnost sv. križevega pota. Layer je dobival mnogo naročil in je manjše križeve pote slikal tako urno, da je včasih v enem dnevu dovršil celo postajo. Slikal je večinoma le dopoldne, popoldne si je pa rad privoščil nekoliko sladke kapljice, češ, da si je že dopoldne prislužil dva goldinarčka. Toliko je namreč računil za eno postajo križevega pota ali za kako manjšo sliko. Včasih se je zadovoljil tudi z manjšimi naročili in je slikal celo končnice za uljnjake.

Do oktobra l. 1870 so imeli v Kranju skoro v vsaki hiši nekoliko njegovih slik. Izsledili so jih pa agenti, jih ceno pokupili in odšli z njimi preko meje.

Layer je jemal za svoje slike pogostoma slabo platno. Nevešči ljudje so zato mnogo slik zavrgli prečej, ko se je pričelo platno trgati, ali če se je barva le malo odluščila. Nevedneži pa njegovih slik niso cenili, ker so bile poceni in so vedeli, da jih je napravil domačin.

Kljub tem neugodnim razmeram se je vendarle ohranilo mnogo Layerjevih slik po cerkvah in po hišah. Ker pa Layer navadno ni

podpisoval svojega imena, zasebni lastniki pogostoma niti ne vedo, da hranijo Layerjeve slike; po cerkvah pa cenijo v novejšem času Layerjeve slike tako, kakor zaslužijo, zato jih skrbno varujejo.

Na svojih slikah se je Leopold Layer redkokdaj podpisal, Valentin pa menda nikdar. Zato je težko dognati, kaj je slikal

Slika 2. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

Leopold in kaj Valentin. Ker je Leopold preživel svojega brata, ker je bil kot starejši brat bolj znan in bržkone tudi boljši slikar, pripisujejo dan danes vse slike obeh bratov Leopoldu, čeprav to ni pravilno.

Med Layerjevimi slikami je velika razlika; med klenim žitom je tudi nekaj plev. Pomisliti pa je treba, da je med prvimi in zadnjimi slikami Leopoldovimi preteklo nad petdeset let, da mojster ni bil vselej razpoložen, da je pri kopijah nanj vplival tudi izvirnik, da je pogostoma zašel med obrtnike in za boljši denar delal lepše, nego za slabše plačilo. Bil je človek! Tudi hitrost je bila delu na kvar. Pri mnogih slikah so sodelovali tudi učenci; zato je skoro nemogoče dognati, kaj je sam napravil in kaj so učenci izvršili.

Risal je dobro in nenavadno spretno. Glavna moč njegovih slik je v risbi in v primerni sestavi predmetov. Barve so navadno slabše, zlasti moti pazljivega opazovalca temno, sivkastorujavo ozadje, ki ne kaže nikakega življenja. Koliko prijaznejše in živejše so tiste slike, kjer tvorita ozadje nebo ali pa pokrajina.

Layerju je predmet slikanja skoro edino le človek. Ves drugi svet zanj malone ne biva. Ni mnogo slik, da bi na njih uprizoril tudi pokrajinsko okolico, gore in ravnice, njive in drevje. Vendar je tudi mrtvo naravo dobro upodabljal; samo živali, zlasti konji, se mu niso posrečili in mu ne delajo časti. Slikal jih ni po naravi, ampak po spominu, zato so „leseni“.

Človeka pa je predstavljal v vseh mogočih okolnostih in položajih: v veselju in žalosti, v miru in razburjenosti, resnega in razkačenega, največkrat zamaknjenega. Čim živahnejša je skupina, s tem večjim veseljem in s krepkejšimi potezami slika. Njegov križev pot, ki je bil prej v Tržiču, nam je o tem priča. Kako živahna je skupina križ nosečega Kristusa. Vojaki pred njim, vojaki za njim, toda vse živo, nihče v mirni pozi. In ti obrazi! Kaka moč odseva iz njih! Poleg teh pa Kristus dostojanstveno mirno prenaša križ. Kaka dramatika! Kristus miren, vdan v voljo svojega Očeta, vsi naokrog nemirni, besni.

Vzemimo še postajo, ko vzdigujejo Kristusa na križ. Vsaka oseba ima drugo stojo; vse se pa obračajo k eni točki — središču —

Slika 3. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik: zavod sv. Stanislava

Kristusu na križu! Talent je moral biti, ki se je upal tako raznovrstno skupino spraviti v sklad.

Tu nas pa moti vprašanje: Ali je ta križev pot Layerjev izvirnik? Znano je, da je v „Svetem križevem potu“, ki ga je l. 1806

založil Henrik Hohn, prav ista kompozicija. Za molitvenik jo je narisal (pinx.) Andrej Herrlein, v baker urezal pa Avgust Zenger. Vprašanje pa je, če ni morda Herrlein risbo posnel po drugem izvirniku. Istina je, da je Layerjev križev pot tako lep, da ga je le težko smatrati za posnetek. Če pa je že posnetek, je Layer izvirnik gotovo prekosil v risbi, v izrazih in barvah. Bakrorez sam je namreč prav navadno delo, če izvzamemo kompozicijo.

Čeprav je Layer glavno silo uporabljal za lepe obraze, so vendar tudi njegove osebe splošno prijetnega stasa. Zajetnih, debelih oseb ni slikal. Vse postave so več ali manj visoke in vitke. Žene pri križevem potu so videti celo presloke; toda po francoskem zgledu so tisti čas slikarji radi tako slikali.

Barve so na ohranjenih slikah precej obledele ali pravzaprav otemnele. Ni več prvotnega leska in svita. Toda, kjer so se ohranile, recimo pod steklom, so tako žive, sočne in prijetne, da se ni čuditi, če so tudi preprosti seljaki, ki se še niso dosti z umetnostjo ukvarjali, čutili željo, da si nabavijo Layerjeve slike.

Manjše slike je slikar navadno mnogo bolje pogodil, ko velike. Na velikih slikah je pretiraval svetlobo in senco iščoč svetlobnih učinkov. Svetle oddelke (luči) na oblekah je včasih naslikal kar z belo barvo, zato se barve ne prelivajo, zato so prehodi barve v barvo nenaravni.

Edvard vitez Strahl sodi zato precej trpko: „Barva je največkrat trda, se omejuje na malo tonov, pogreša krepke osenčave, dela slike mrzle in ploske ter jim vtiskuje znak šablone in rokodelske hitrice“.[13] Seveda imajo te znake le nekatere slike, druge se zopet odlikujejo po lepih barvah, pravilni osenčavi in dobri perspektivi.

Glavni poudarek je stavil Layer skoro vedno na obraze. Čeprav včasih vsa druga slika ni dosti vredna, obrazi so navadno marljivo izdelani, lepi, pogostokrat izbrani. Krasni so njegovi angelci, ki jih je posnemal po Kremser-Schmidtu; zato tako ljubkih angelcev ne pozna noben naših slikarjev.

Layer je silno cenil Kremser-Schmidta in ga posnemal, kjerkoli je mogel. Priliko je imel v Kranju, kjer se nahaja na Pungrtu slika sv. Fabijana in Sebastijana s sv. Rokom; v Velesovem, kjer je sedem Schmidtovih slik, v Gornjem gradu, kjer so štiri večje in dve manjši, v Ljubljani, kjer je Schmidt poslikal stene kapelice Gabriela Gruberja in naslikal oljnato sliko Marijinega Oznanjenja, ki je sedaj v vojaški bolnici. Ali je bil Layer s Schmidtom osebno znan, ali se je tudi

[13] L. c., str. 31

osebno pri njem učil, ali ga je le po delih posnemal, še ni dognano. Verjetno je, da je le občudoval njegove slike in ga posnemal. Vse zgoraj navedene slike je Layer res posnel, nekatere celo večkrat;

Slika 4. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

Slika 5. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

posameznosti pa se poznajo skoro na vsaki sliki. Za zgled navajam dve banderski sliki iz Strahlove zbirke: Sv. Lovrenc in M. B. na Višarjih. Prva je na prvi pogled podobna Schmidtovi sliki sv. Barbare v Velesovem.[14] Pri drugi žena z otrokom spominja na Schmidta.

Slika 6. Prejšnji križev pot v župni cerkvi v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

Tudi v barvah se je Layer Schmidtu včasih prilagodil, zlasti v tržiškem križevem potu.

Čeprav pa je Layer Schmidta posnemal, ni ga pa kar mrtvo kopiral, ampak si le izposodil kako misel, ki jo je potem nekoliko drugače obdelal. Kot navaden kopist bi ne imel veljave med slikarji. Učil se je tudi po naravi; delal je študije in osnutke ter si takisto prisvojil toliko spretnost v risanju, da jo po pravici občudujemo. Napravil si je za vse svoje večje in važnejše slike osnutke in sicer precej natančne. Mnogo jih hranijo: vitez Strahl, dekan A. Koblar in slikar Matija Bradaška.

Slikar Bradaška hrani naslednje, večinoma natančno izvršene osnutke. Največji osnutek meri 55 × 32 *cm*, drugi so malo manjši.

1. Sv. Martin kot škof. 2. Sv. Martin kot vojak na konju. 3. Sv. Tomaž, nekdanja slika v stranskem oltarju v Cerkljah pri Kranju. 4. Sv. Frančišek Seraf. 5. Ločitev sv. Petra in Pavla.

[14] Cf. Dom in Svet, 1898, 751.

6. Sv. Mohor in Fortunat za veliki oltar v Gornjem gradu na Štajerskem. 7. Sv. Križ s sv. Janezom, Marijo in Magdaleno za veliki oltar v Kranjski župni cerkvi, kjer pa slike ni več. 8. Sv. Lovrenc. 9. Marijino vnebovzetje za veliki oltar v Cerkljah pri Kranju. 10. Sv. Jožef. 11. Kristus izroča sv. Petru ključe, za veliki oltar v Naklem. 12. Marijino Oznanjenje za stranski oltar v župni cerkvi v Kranju. Slike ni več. 13. Sv. Kancijan in tovariši za veliki oltar župne cerkve v Kranju. 14. Sv. Križ s sv. Janezom, Marijo in Magdaleno za kapelo na pokopališču v Kranju. 15. Sv. Vid za veliki oltar v Šent Vidu nad Ljubljano. 16. Sv. Mohor in Fortunat za veliki oltar v Žužemberku. Slike ni več ondi. *(M. Bradaška).*

Layerjeve slike so razširjene po vsem Gorenjskem. Malo je župnij v kranjski in radovljiški dekaniji, ki bi se ne mogle ponašati s kako Layerjevo sliko. Preko Gorenjske jih je pa malo šlo.

Layer je slikal freske in oljnate slike. Njegove freske so manj znane in jih tudi ni dosti ohranjenih.

Znane so njegove freske v Marijini kapelici na Brezjah iz l. 1814. Na Tabru (župn. Podbrezje) je slikal kapelico, pa so jo že

Slika 7. Prejemši križev pot iz župne cerkve v Tržiču. Lastnik zavod sv. Stanislava.

pobelili. V Tržiču je poslikal svod v svetišču župne cerkve l. 1815. V župni cerkvi v Kranju so bile njegove freske posnetki Kremser-Schmidtovih slik v Gornjem gradu, predstavljajoče rojstvo in vsta-

jenje Kristusovo in njegov vnebohod. Prihod sv. Duha je po svoje zasnoval. V Tunicah je na listni strani freska: Sv. Trojica nad nevihto, ob strani so pa štirje medaljoni. V cerkvi sv. Jožefa nad Tržičem je lepa slika sv. Jožefa na stropu cerkvene ladje. V Šmartnem pod Šmarno goro je poslikal prejšnje znamenje pred župniščem; v Vižmarjih je njegovo delo preslikal neki sobni slikar iz Ljubljane. V Preski, v znamenju ob cesti, so nadomestili njegove freske s slikami na pločevini in naposled so napravili novo znamenje. V Ljubnem na št. 27 sta ohranjeni njegovi freski: 1. Sv. Trojica, 2. Sv. Florijan. *(M. B.)*

Slika 8. Višarska M. B. Banderska slika. Lastnik graščak dr. K. vit. Strahl.

Brezdvomno se je ohranilo še več Layerjevih fresk, ki se pa še niso ugotovile.

Med oljnatimi slikami so najbolj znane njegove oltarne slike, potem nabožne slike za dom, nekaj je portretov; izključno pokrajinskih slik pa menda ni slikal.

Layer Leopold se je tudi sam portretiral. En portret na les slikan, a ne celotno ohranjen, ima slikar Matija Bradaška v Kranju. Drugi portret je last dekana Antona Koblarja v Kranju. Na sliki ovalne oblike je naslikal Leopold Layer sam sebe in svojo ženo. Obraz mu je gladko obrit in oči gledajo jasno toda mirno proti

nam. Na njegov slikarski poklic kaže šestilo, ki ga ima v levici. Na desnici je njegova zakonska družica z avbico na glavi.[15]

Slikar M. Bradaška hrani jako značilno narisan Layerjev obraz. Layer se je sam narisal s svinčnikom gledajoč se v zrcalo.

Slika 9. Smrt sv. Lovrenca. Banderska slika. Lastnik gospod dr. K. — H. Strahl.

3.

Oglejmo si sedaj njegove slike, in sicer zvrstoma od radovljiške dekanije proti Kranju, Loki, Kamniku itd.

[15] Izvestja Muz. društva 1897, 40.

V radovljiški dekaniji:

Najbolj znana Layerjeva slika je gotovo Marija Pomagaj na Brezjah. Ta slika ni izvirno delo, ampak je posneta po znani sliki Luka Cranacha. Poleg te oljnate slike so njegovo delo tudi freske v kapelici. Na oboku je Kristus s križem v desnici; proti njemu je obrnjena Marija z napisom nad glavo: „Pomoč keršenikov" in govoreča: Christe eleison. Nižje se ozira kvišku množica vernikov in bolnikov, med njimi nekdo vklenjen. Ljudje razlagajo, da je ta vklenjenec Layer sam, ki se je v ječi zaobljubil, da bo poslikal kapelico, če bo zapora rešen. Prošnja se mu je izpolnila, in leta 1814. je izpolnil to obljubo, kakor spričuje napis: „Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex voto" (Leopold Layer slikal l. 1814 vsled zaobljube).

Slika 10. Marija Pomagaj na Brezjah.

Kapelica sama je bila sezidana 14 let poprej, kar spričujejo besede za altarjem: „Haec capella aedificata est anno 1800 parochizante Urbano Aschbe" (kapelica je bila zidana l. 1800 za župnikovanja Urbana Ažbeta). Na desni in levi strani kapele so naslikane razne podobe Marije prečiste Device z latinskimi napisi: Electa ut sol. Cant. VI. — Quasi aurora consurgens. Cant. VI. — Terribilis ut castrorum acies. Cant. VI. — Pulchra ut luna. Cant. VI. itd. [16]

V velikem altarju je bila prej Layerjeva slika sv. Vida. Sedaj je shranjena na koru.

Glede Kamne gorice čitamo v Zgodnji Danici l. 1860, list 15: „Podobi sv. Florijana in sv. Barbare sta od slovečega Mencingerja že pred 100 leti narejeni." To je pa zmota. Sliki sta le posneti po Mencingerjevih pri Sv. Petru v Ljubljani, samo da ima sv. Barbara tu obliko sv. Uršule. Tem posnetkom so pa pridejani Layerjevi angeli. [17]

[16] Zgodnja Danica, 1864, str. 122.

[17] Leta 1904 je sliki obnovil Simon Ogrin.

Slika 11. Sv. Jožef. Lastnica g. Helena Pavšlar.

V Zasipih: 1. Sv. Janez Krstnik. Slika je dobro posneta, barve so pa slabe. Ozadje je nejasno, prehodi iz svetlobe v temino so prenagli. 2. Sv. Ignacij Loj. 1803. 3. Immaculata. 4. Sv. Jožef pita Ježuščka. Kaj ljubka slika.[18]

V Leseah imajo Layerjeve slike za post.

V Bodešičah je Layerjev sv. Vid, ki ga je leta 1904 obnovil profesor A. Koželj.

V Rodinah: Križev pot in na neki hiši freska: Jezus na križu z Marijo in sv. Janezom.

Bohinjska Bela: Križev pot.

V Begunjah: Sv. Urh v velikem oltarju. Ozadje je rujavkasto. Svetnik ima fino izdelan obraz. Čeden angel, posnet po Kremser-Schmidtu, mu nosi mitro. Spodaj vzbujata pozornost bled bolnik in mož z zagorelim, portretu podobnim licem. Nad to sliko je druga manjša sv. Tilna (Egidija) s košuto in knjigo. Na evang. strani: Sv. Izidor z zamaknjenim obrazom, oblečen v rdeč suknjič in v modre hlače. Angel mesto njega orje. Na ep. str.: Sv. Valentina na oblakih, v višnjevem in deloma zlatem plašču, okrožujejo mični angelci. Spodaj drži zagorel mož, bledega božjastnega bolnika. Tudi tu so obrazi prav skrbno izvršeni.

Manjše slike so: Sv. Frančišek Ksaverijan, sv. Vincencij Fererij, sv. Anton puščavnik in sv. Juri.

Pri Sv. Petru nad Begunjami: Sv. Lenart. Prej je bila tu tudi lepa slika Boga Stvarnika, ki se nahaja sedaj v podružnici sv. Lucije.

V Kranjski gori: Marijino vnebovzetje v velikem altarju, smrt sv. Jožefa v stranskem altarju. V podružnici Podkorenom: Sv. Andrej.

V Kropi na stranskem altarju: Marija Pomagaj. V podružnici M. B.: Sv. Trije kralji, Kristus na križu in dve manjši sliki na menzah.

[18] Dom in Svet, 1895, 177.

V Radovljici v župnišču kot inventar: 1. kralj David, 2. Kristusov vnebohod, 3. zadnja večerja, 4. veliki duhovnik Kajfa raztrga svoja oblačila, 5. sv. Trije kralji, 6. sv. Družina z Ano in Joahimom. Kanonik in dekan Jan. Novak hrani še tri slike: 1. sv. Janeza Nepomučana, kjer je zanimiva svetlotemina; svetloba namreč prihaja v ječo skozi okno. 2. sv. Trije kralji, 3. pastirci molijo Jezusa.

V kranjki dekaniji.

V Kranju, v župnišču: 1. Sveta noč. Slika. 2. Čigava je ta podoba? 3. Zvežite mu roke in noge. 4. Usmiljeni Samarijan. Te slike enake velikosti so čedne in dobro ohranjene. Obrazi so prav značilni. Pri usmiljenem

Slika 12. Čigava je ta podoba in napis? Oljnata slika v župnišču v Kranju.

Samarijanu pa konj moti sliko, ker ne kaže prav nič življenja. 5. Sv. Valentin ozdravi božjastnega. 6. Sv. Ana. Palec je očividno prekratek. 7. Sv. Trojica. Slika je že vsa prebarvana. 8. Sv. Ana z Marijo in Jezuščkom. 9. Zadnja večerja. Ta velika slika je bila prej v altarju. Na sliki je podpis: „C: L: Layer pinx. anno 1799.“

V podružnici na Hujah[19]: Marijina zaroka; na Rupi: Sv. Marija Magdalena.

Šmartin pri Kranju: Sv. Janez Nepomučan; slika je posneta po Mencingerjevi pri Sv. Petru v Ljubljani.

[19] Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, 14.

Cerklje pri Kranju: 1. Marijino vnebovzetje. Marijo sedečo na oblakih nosijo angelci v nebo. Apostoli ob Marijinem grobu gledajo deloma v grob, deloma proti nebu in kažejo na Marijo, ki je zapustila grobno temo. Ozadje je svetlorujavo in dela dosti ugoden vtisek. Angelci so Kremser-Schmidtovi. Marija je oblečena v lahno rdečo obleko, apostoli v oblačila lepe lahne barve. Slika spada med najboljše Layerjeve. 2. Sv. Ignacij. 3. Sv. Aleš. Wisiak je sliko neugodno obnovil. 4. Sv. Uršula. 5. Sv. Frančišek Ksaverijan. 6. Angel varuh. 7. Sv. Notburga. 8. Na prižnici: Jezus izroča sv. Petru ključe in štirje evangelisti.[20]

V župnišču je bila pred 10. leti slika: Jezusa snemajo s križa.

Spodnji Brnik: Sv. Jedert in sv. Urban. 1779. Močno se kaže Mencingerjev vpliv.

Stiška vas in Lahovče: Sv. Križev pot.

Zalog (ž. Goriče): 1. Sv. Juri, 2. sv. Valentin.

Šent Jošt nad Kranjem v duhovniški hiši: 1. Zadnja večerja. 2. Marija z Jezusom (kopija).

Smlednik: Za postni čas pet lepih slik. Barve so dobro ohranjene, obrazi jasno izražajo dušne občutke posameznih oseb.

Sv. Valburga pri Smledniku: 1. Kristus pade pod križem. 2. Kristus na Oljski gori. 3. Sv. Peregrina.

Trboje: 1. Sv. Trije kralji. 2. Sv. Nikolaj. Križev pot iz l. 1797.

Slika 13. Sv. Jožef. Stropna freska v podružnici sv. Jožefa nad Tržičem.

Zapoge: Kristus na križu. Slika visi v ladji ob steni. Telo Krisusovo je dobro pogojeno, ozadje je manj primerno. V župnišču: 1. Sv. Nikolaj, 2. sv. Vid, 3. sv. Elizabeta.

Naklo: Leopold Layer je naslikal l. 1793 sliko sv. Petra za veliki altar za 55 gold. Slika kaže Jezusa, ki izroča sv. Petru ključe nebeškega kraljestva. V altar so jo dali 27. junija 1794. Uzorec za to sliko je bil Layerju bakrorez Petra Monaca iz Benetk, ki ga je ta posnel po izvirni

---

[20] Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare, str. 49—51.

Slika 14. Immaculata. Lastnica gospa Helena Pavšlar.

sliki Bernarda Strozzi (il Prete genovese), katero hrani plemenita rodbina Labia a S. Geremija.[21]

Strohinj: V zakristiji je sličica sv. Nikolaja, ki se Layerju pripisuje.[22]

Križe pri Tržiču: 1. Mati božja, 2. sv. Kajetan. 1828.

Duplje: Sv. Trojica v atiki. — Jakob Jeglič: Sv. Florijan in sv. Anton Pad. na eni sliki (P. Bohinjec).

Kokra: Sv. Urban na stranskem altarju.

Kovor: Veliki oltar: Sv. Janez Krstnik.

Podbrezje: 1. Sv. Jakob v velikem oltarju, 2. sv. Frančišek Ksaverijan v stranskem oltarju.

Tabor pri Podbrezju: Leop. Layer je leta 1807 napravil 12 postaj sv. križevega pota. (12. postaja so 3. križi in 14. je leta 1826 naredil Götzl.) Te slike je pa l. 1882 slabo obnovil Götzl. Obrazi so sedaj odurni. Te slike sploh preveč trpe radi vremenskih nezgod.

V vasi pod Tabrom je 6. maja 1774 divjal hud požar. Ta požar nam predočuje Layer na sliki, ki meri 90×58 *cm*. V sredi vidiš cerkev na Tabru, na levi Žalostno M. B. z Jezuščkom v naročju, na desni sv. Florijana. Spodaj gorí vas in sicer v temni noči. Ljudje gasé, nosijo vodo, drugi odvajajo živino, rešujejo pohištvo in obleko. Kaj živahna slika! Nekdo je pa sliko obnovil in žal, prevlekel tudi dolgi napis v levem kotu. Sliko hrani sedaj Gregor Šlibar, župnik na Rudniku.

Zgornja Besnica: Sv. Egidij iz l. 1782 v velikem altarju. Napis iz l. 1782 in grb škofa Karola grofa Herbersteina. V župnišču male slike: 1. rojstvo, 2. obrezovanje, 3. darovanje Gospodovo v templu.[23]

21 Vrhovnik-Koblar, Zgodovina nakeljske fare, str. 41.

Ibidem, str. 60.

F. J. Pokorn, Besnica, 116.

Trata pri Velesovem: 1. Sv. Ana, 2. sv. Anton Padovanski.[24]

Tržič: V svetišču župne cerkve je Leopold Layer naslikal l. 1815 na stropu fresko: Bog daje zapovedi na Sinajski gori; na stenah: štiri evangeliste sivo v sivo; dalje štiri skupine: 1. Pastirci pridejo molit, 2. sv. Družino, 3. dvanajstletnega Jezusa, 4. Jezusa s Samarijanko pri vodnjaku; naposled še štiri apostole: 1. sv. Jakoba z drogom, 2. sv. Jerneja, 3. sv. Mateja s knjigo in sulico, 4. sv. Filipa. Napis, našajoč se na štiri evangeliste se glasi: IESV CHRISTI SCRIPSERVNT DOCTRINAM. Kronogram daje letnico 1815.

Slika 15. Sv. Ana. Last gospe Helene Pessiak.

L. 1848 je te freske popravljal Jos. Egartner. L. 1911 od konca avgusta do 6. decembra jih je pa pravilno umil slikar Matija Bradaška.[25] Poleg fresk je L. Layer naslikal še dve oljnati sliki: 1. Marijino Oznanjenje v velikem altarju po Kremser-Schmidtu v Velesovem, 2. sv. Trojico v medaljonu.

V cerkvi sv. Jožefa nad Tržičem je v ladji na stropu jasna in popolnoma dobro ohranjena freska: Sv. Jožef v slavi. Svetnik priplava na oblakih v nebesa. Na desni nad njim že sedi Marija in se ozira proti sv. Trojici ter kaže z desnico na prihajajočega ženina. Spodaj je Tržič z okolico tako podrobno naslikan, da se je čuditi. Vrhovi gora so preostro nazobčeni, sicer je pa podoba prav naravna. Zvonik župne cerkve je bil tedaj lepši od sedanjega, ker je imel na vrhu tri skupna okna. Ta slika dokazuje, da je bil Layer prav dober freskist.

Tu bodi omenjen tudi prelepi „janzenistovski" križev pot, ki ga je Layer za Tržič naslikal. Ta križev pot kaže vse vrline slikarjeve v taki

[24] Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, str. 90.

[25] Slovenec, 23. dec. 1911.

in v barvah, ki so čudovito skladne. Ta križev pot je last zavoda sv. Stanislava.

Zasebniki: Slikar Matija Bradaška: Sv. Apolonijo, prej nekje medaljon v altarju (kupil od podobarja Trnovca).

Gospa Keršič, sodnikova vdova, hrani sliko sv. Antona Padovanskega. (64×39). Slika je dobro ohranjena. Prej je bila v Stražišču.

V hiši rajnega trgovca Mavrila Majer imajo štiri Layerjeve slike. Te so: 1. Marija z Jezuščkom (68×52), 2. sv. Neža (46×38), 3. sv. Anton (52×38), 4. redovnik v frančiškanskem habitu kaže na podobo sv. Janeza Nepomučana.

L. 1912 umrli Viktor Omerza je hranil dve sliki: 1. sv. Magdaleno (16×14), 2. doprsni portret moža srednje starosti (24×19). Pravijo, da je Portret Layerjev, ki se je sam portretiral s knjigo v roki. Glava ima črne lase, kratko pristriženo brado in brke. Ta portret niti od daleč ni podoben Layerjevemu, ki ga hrani dekan Anton Koblar. Na tem ima Layer svetle lase in je golobrad. Omerzov portret torej ne kaže Leopolda Layerja, ampak predstavlja drugega moža.

Gdč. Antonija Malenšek, lastnica Layerjeve hiše: Kristus na križu s sv. Magdaleno. Spodaj jeruzalemsko mesto.

Celo zbirko Layerjevih slik ima gospa Helena Pavšlar.

1. Immaculata (160×110). Marija stoji s sklenjenimi rokami na polumesecu. Bog Oče na desni jo blagoslavlja in z levico kaže na podobo, kjer sta Adam in Eva sivo v sivo naslikana. Spodaj se angel bori zoper peklenskega zmaja. V levem kotu na vrhu angelci obkrožajo Marijo.

2. Zadnja večerja (65×46).

3. Zadnja večerja (92×56). Druga slika je krepkejša. Posamezne osebe so dobro označene, obrazi prav lepi.

4. Sv. Florijan (87×60) je precej temna slika. Svetnik z zastavo v levici, s čelado na glavi in v vojaški opravi, izliva vodo na visoko, gorečo hišo.

5. Portret Blaža Trpinca, očeta Fidelisa Trpinca in pradeda gospe Helene Pavšlar (31×26).

6. Štiri poslednje reči (88×76) v štirih oddelkih na eni sliki.

7. Smrt sv. Jožefa.

8. Immaculata. Marija stoji s prekrižanimi rokami na mesecu nad zmajem, ki se plazi po zemlji. Angel zmaja z mečem uničuje, drugi angel pa kaže Mariji lilijo. Ta Immaculata je dokaj boljša od prve (št. 1), ker Marija lepše stoji.

9. Sv. Ana. Ob vrtni ograji sedi sv. Ana in drži Marijo stoječo pred njo s knjigo v roki. Sv. Joahim gleda odzadaj čez ograjo; dva angelca trosita od vrha cvetje; na levi ovija cvetlični grm brajdo. Lepa slika; škoda le, da Marija nima ne otroške postave, ne otroške obleke.

10. Sveti Jožef. Svetnik na oblaku stoječ gleda proti nebu. Angel pred njim drži razcvelo palico, drugi za njim pa tesarsko orodje. Svetnikov obraz je krasen, ko bi le tudi stoja gledalca zadovoljila.

11. Angel varuh. Angel oklepa z rokami svojega varovanca. Angelov obraz ima ženske poteze. Bržkone sta oba obraza portreta, ker kažeta toliko življenja. Ko bi se bil Layer vedno držal tega realizma!

Zadnje štiri naštete slike so pod steklom. Zato so se barve ohranile, kakor so bile prvotno, v vsej živosti in krasoti. Na teh se vidi, zakaj se je Layer tako prikupil ljudem. Take barve lahko vlečejo.

Slika 16. Sv. Jožef. Slika v župni cerkvi v Zasipih.

12. Sv. Hieronim. Svetnik, na pol gol, premišljuje v samoti minljivost sveta, v rokah drži mrtvaško lobanjo, knjigo in kamen.

Profesor dr. Franc Perne.

1. Immaculata. Božje dete prebada s sulico žrelo peklenski kači (100 × 80). Na drugi strani: Sv. Mihael.

2. Sv. Valentin in na drugi strani sv. Nikolaj. Ta stran je slabša. Ista velikost; prav tako naslednje tri številke.

3. Sv. Sebastijan in sv. Rok, na drugi strani slabše delo: sv. Jurij na konju.

4. Sv. Sebastijan in sv. Rok, sedeča; na drugi strani neki škof in neka mučenica.

5. Sv. Družina. Obrazi so čedni. Na drugi strani: sv. Tomaž pred vstalim Zveličarjem. Slika je bila čez sredo pretrgana.

6. Žalostna M. B. z mrtvim Jezusom v naročju. Druga stran: Sv. Valentin. Lepa slika (50 × 40).

7. Zadnja večerja (48 × 80). Precej poškodovana.

8. Brezmadežna. Doprsna podoba z 12 zvezdami krog glave (35×27). Spodaj napis: „Erzeige dich eine Mutter zu seyn“.

9. Bratje prodajo egiptovskega Jožefa v sužnost (65 × 40). Na drugi strani je napis: „L. Layer pinxit A. 1824“.

10. Noe in njegovi trije sinovi (70 × 43). Na drugi strani napis: „L. Layer pinxit“. Brez letnice. Gotovo sta obe sliki istodobni in ostanka bibličnega cikla. Barve so sočne, kakor na malokateri Layerjevi sliki.

Slika 17. Angel varuh. Last gospe H. Pavšlar.

11. Kristus na križu in sv. Magdalena spodaj klečeča. Na drugi strani: Sv. Mihael. Obe odrgnjeni.

12. Sv. Anton Padovanski; na drugi strani: Vnebovzetje M. B. Precej površno delo (110 × 90).

Bržkone sta tudi Layerjevi sliki sv. Terezija (30 × 40) in Marija Pomočnica, pri kateri sta pa obraza popolnoma uničena. Osnovi na papirju z barvami: 1. Sv. Marija in sv. Lucija, obe na eni poli, druga poleg druge v ovalu v velikosti 18 × 13 *cm*. 2. Brezmadežna (34 × 22). (Poročilo prof. dr. Fr. Perneta.)

Župan Ferd. Polak: 1. Sv. Peter. Mala, skrbno izdelana, prav dobro ohra-

njena slika. 2. Zadnja večerja. 3. Sv. Trije kralji. 4. Sv. Katarina. 5. Sv. Florijan. 6. Sv. Frančišek Asiški.

V Kamniški dekaniji:

Kamnik: Dekan Ivan Lavrenčič: Mati Božja. Josip Sadnikar, višji živinozdravnik: Sv. Štefan. Josip Stele, mestni občinski tajnik: Zadnja večerja (67×86). V Radomljah v duhovski hiši: Zadnja večerja.

Na Homcu je v velikem altarju slika Marije Pomočnice; na listni strani sta sliki: 1. Sv. Trojice in 2. Sv. Družine, na evang. strani pa: 1. Sv. Janez Nepomučan ter v medaljonu sv. Janez in Pavel. 2. Sv. Florijan in sv. Izidor. Križev pot so pred leti prenesli v podružnico v Šmarci, ko ga je Matej Koželj dobro umil.

Sv. Primož nad Kamnikom: Sv. Primož in Felicijan z levoma, nad njima Marija z Jezuščkom. Glavna slika v velikem altarju.

V Spodnjem Tuhinju: Sv. Štefan mučenec. Slika je dobro risana. V višavi zreta Bog Oče in Sin, okrožena od angelcev, na svetnika. Spodaj opozarjata dva konja na patrona konjarjev. Radi rujavega ozadja je slika prazna. Bržkone je tudi lepa slika Detomor v atiki Layerjevo delo.

Tunice: Na listni strani je freska: Sv. Trojica in pod njo nevihta. Ob straneh so štirje medaljoni, ki z rdečkasto barvo slikani, pojasnujejo dogodke iz življenja sv. Janeza in Pavla, pomočnika ob nevihti. Lepa slika! Žal, da Layer ni slikal več fresk.

V leskovški dekaniji:

V Krškem hrani župnik v p. Ivan Renier: Kristusa na križu.

V litijski dekaniji:

Za Kresnice je slikal Layer oltarno sliko in bandero l. 1828. Pobotnica z dne 24. marca 1828 je ohranjena, slik pa ni več. Na Savi v župnišču: Smrt in poveličanje sv. Petra in Pavla.

Graščina Novi Dvor pri Radečah: Nikolaj vitez Gutmansthal-Benvenuti: 1. Adam in Eva. V zgornji polovici je Bog Oče slikan sivo v sivo. 2. Sv. Fortunat, del slike žužemberškega velikega oltarja.[26]

V loški dekaniji:

V uršulinskem samostanu v Škofji Loki: 1. Janzenistovski križev pot. 2. Immaculata iz l. 1828, sedaj v obednici. Poleg teh imajo ondi še nekaj manjših Layerjevih slik.[27]

V kapeli Ajmanovega gradu (Ehrenau): Mati Božja z Ježuškom.[28]

Škofja Loka: Križev pot v spitalski cerkvi, ki je bil prej v župni cerkvi.[29]

Vitez Strahl v Stari Loki ima mnogo Layerjevih slik, nekaj prav lepih, n. pr.: Sv. Lovrenc, Prešestnica, sv. Valentin, Dajte cesarju, kar je cesarjevega, Immaculata, Zadnja večerja, sv. Vid (iz Dupljan), Ecce homo, Žalostna M. B. itd.

[26] Poročilo g. kn. šk. tajnika Jos. Dostala.

[27] Poročilo g. kn. šk. tajnika Jos. Dostala.

[28] Grebe-Radics, Stara Kranjska, list 15.

[29] Dom in Svet, 1894, [illegible]

Poljane nad Škofjo Loko: V župni cerkvi ob vratih: Duše v vicah.

Selca: Na evang. strani: Sv. Štefan muč., na listni strani: Sv. Martin daje v škofovski opravi vbogajme. V ovalu: Sv. Trije kralji, sv. Janez Evang., križev pot.

V podružnici Sv. Miklavža je v velikem oltarju lepa slika sv. Nikolaja.

Šent Lenart nad Loko: V velikem oltarju lepa slika sv. Lenarta.

V Crngrobu: Marijino Oznanenje s podpisom: „L. Layer. 1796".

V ljubljanski dekaniji:

Na Dobrovi: Križev pot iz l. 1823. Ko je Čeferin iz Idrije napravil nov križev pot, a mnogo slabši, so Layerjevega prenesli v podružnico Podsmreko. Od l. 1881 je zopet v stari časti v župni cerkvi na Dobrovi.[30]

Šent Vid nad Ljubljano: Sv. Vid v vel. oltarju. Svetnika okrožujejo angelci. Spodaj gruča ljudi pripravlja kotel vrelega olja za mučenika. „C. Leopold Layer pinx. 1796".[31]

Ladija (ž. Sora): v velikem altarju: Sv. Peter kleči in moli, za njim stoji petelin. Ozadje napravlja morje s skalo, ki ima na vrhu gradiču podobno cerkev. Na evangelijski strani je bržkone tudi Layerjeva slika sv. Notburge, ki deli siromakom kruh in manjša ovalna slika: Izpreobrnjenje sv. Pavla.

V Črnučah v župnišču: 1. Sv. Ana z Joahimom in Marijo. 2. Smrt sv. Jožefa.

V Ljubljani: „Društvo za krščansko umetnost": 1. Rojstvo Jezusovo (250×135). Pastirci prihajajo božje Dete molit. Slikano je z žabje perspektive. Barve so krasne. Slikar jo je naslikal leta 1791 po naročilu smleškega graščaka za 40 gld., kar je na hrbtu slike z velikimi črkami zapisal. Prej je bila v Smledniku. 2. Sv. Notburga, 1817, iz Rakitnika (ž. Slavina). 3. Sv. Kozma in 4. sv. Damijan (15×12), obe dar župnika Damijana Pavliča iz Kostanjevice. 5. Sv. Štefan in 6. sv. Juri, obe slike iz Šmartna pri Kranju.

V škofiji: Sv. Jerneja mučita dva krvnika (58×43).

V Rudolfinumu (deželnemu muzeju): 1. Dvanajstletni Jezus v templu (96×74). Obličje pismarjev je prav izrazito. Sliko je prenovil in podaril l. 1898 Ladislav Benesch. 2. Portret pilarja Simona Klančnika iz Kranja (21×17). 3. Marija Magdalena (61×43). 4. Avguštin Gruber, knezoškof ljubljanski (38×28). 5. Sv. Boštjan in sv. Rok, na drugi strani sv. Eligij. Banderska slika (138×100) (prodal l. 1912 Anton Gaber). 6. Sv. Lovrenc (48×38); podaril l. 1890 Lad. Benesch. 7. Sv. Jožef pri delu (51×36) (l. 1896 mestni oficijal Robida). 8. Marija (41×30) in 9. Kristus (41×29), doprsni podobi; nakup 1913. Poročilo dež. muzeja.

G. Adolf Eberl: 1. Sv. Jožef z Jezuščkom, 2. sv. Neža.

Gospa Hubad, vdova c. kr. gimn. ravnatelja: 1. Jezus in 2. Marija, doprsni sliki.

---

[30] Zgodnja Danica, 1881, 250.

[31] Kukuljević: Slovnik, 213.

Slika 18. Sv. Peter. Lastnik župan Ferdinand Polak v Kranju.

Mestni arhitekt Ciril Koch: portreta obeh bratov Antona in Jožefa Hayne, portret njiju očeta in rodbinski portret očeta, matere in Jožefa Hayne.[32]

Dr. Alfonz Levičnik, c. kr. gimn. profesor: Sv. Krištof nese božje Dete preko reke. Lepa slika. V Kranju ima še 3 slike: 1. Pieta. 2. Marija in 3. sv Ana.

Dežel. svetnik Ferd. Omejic: Štiri evangelisti, smrt pravičnega in smrt grešnika, skupaj šest slik na les slikanih (18×15).

Prošt Janez Sajovic: 1. Jezus na Križu, 2. Immaculata, 3. Peter rešen iz ječe, 4 Štefan kamenjan.

5. Viktor Steska: 1. Marija z Jezuščkom[33] (31×23), 2. Jezus in 3. Marija[34] (41×33), 4. ovalna sličica: Jezusova glava; premer 13 *cm*. 5. Jezus na križu, 6. smrt sv. Jožefa, 7. sv. Alojzij.[35]

Gustav Schiffrer, župnik v pok.: 1. Sv. Ana (23×28), 2. sv. Anton Puščavnik (30×36), 3. Marija Pomagaj (37×48).

C. kr. šolski svetnik Friderik Žakelj, c. kr. gimn. profesor v pok.: 1. Jezus, 2. Marija, doprsni sliki.

V moravški dekaniji:

V Moravčah: 1. Slika sv. Martina v velikem altarju, slikana kakor sicer podoba sv. Valentina. Dva angela Kremser-Schmidtove oblike nosita na oblakih svetnika, ki je odet z zlatim brokatnim pluvijalom. Spodaj vidimo Moravče in sicer cerkev, župnišče in kaplanijo; zraven se živinica pase. Proti svetniku se zaupno ozira gobavec, na roke se opira hromec, bolnico podpira druga žena. Izrazi so izvrstno pogojeni, barve žive, ozadje proti vrhu bolj rujavo, spodaj zelenkasto. 2. Sveta noč. Marijin obraz in

[32] Gorenjec, 1907, št. 6.

[33] Daroval prof. dr. Fr. Perne.

[34] Kupil iz zapuščine 9. jun. 1912 umrle Marije Kolohl (Breg št. 16).

[35] Zadnje tri slike (69×50) je na dražbi Valenčevih [illegible] v Mezinci[illegible] kupil g. Ivan Remer in jih meni daroval.

božje Dete sta v svetlobi, ves drugi prizor v temini. Lepa slika. Slikar se je podpisal. 3. Za postni čas je naslikal pet slik, uprizarjajoče skrivnosti žalostnega dela sv. rožnega venca. Te slike je obnovil Matej Koželj leta 1864.

Pri Sv. Valentinu na Limbarski gori visi na listni strani cerkvene ladje lepa slika sv. Valentina, ki je bila prej na velikem altarju. Skupina ljudi pod svetnikom se odlikuje s klasičnimi obrazi. Tudi ozadje je prikupno.

Sv. Andrej v podružnici sv. Andreja je prav izredno delo.

V grajski kapeli v Tustanu (Tufstein) pri Moravčah je slika sv. Janeza Nepomučana. „Leop. Layer. A. 1825“.[36]

Češnjice: 1. Sv. Družina. Slika je čedno sestavljena, se odlikuje po nežnih barvah in močnem platnu. 2. Sv. Florijan. Pod svetnikom gore hiše. Ljudje rešujejo, kar morejo. Obe sliki sta dobro risani, angelci so prav Schmidtovi, ozadje je bolj svetlo. 3. Sv. Gregor, papež, v ovalu. V župnišču: 4. Sv. Jožef in 5. Kristus na križu.

Pri Sv. Heleni imajo poleg križevega pota več Layerjevih slik: 1. Immaculato, 2. sv. Štefana, 3. sv. Ahacija, 4. Jezusa bičajo, 5. sv. Jožefa. L. 1913 je napravil Simon Ogrin nov križev pot, Layerjevega so pa prenesli v podružnico Vinje.

Kolovrat: Nebo s sliko sv. R. T. s keruboma.[37]

V Šent Ožbaltu so tri Layerjeve slike: V velikem oltarju sv. Ožbalt na oblakih s krokarjem, ki ima prstan v kljunu, spodaj je vojska. 2. Na listni strani sv. Jernej. Svetnik je na drevo naslonjen in za roko privezan, obleka leži na tleh in rabelj mu striže kožo na nogi. Pogan mu kaže malika, ki ga svetnik noče častiti. Delo je krasno. 3. Podobna tej je slika sv. Boštjana v župnišču. Svetnik v mladostni sili je privezan na drevo. Pobožna žena mu izmiva rane in mu puli puščice.

V Pečah se nahaja podoben sv. Jernej kakor v Šent Ožbaltu, samo da je bolje ohranjen.

V novomeški dekaniji:

V Novem mestu: Kanonik J. Virant ima manjši sliki sv. Petra in sv. Janeza.

V kapeli na Grmu: 1. Obiskovanje Marijino, 2. Salvator mundi, 3. sv. Rozalija, 4. Zadnja večerja.

V Podgradu: Križev pot.

V šmarijski dekaniji: dekan Mih. Trček: 1. Sv. Janez Krstnik, 2. Žalostna M. B. — V Višnji gori: Anton Turk: Beg v Egipt.

V trebanjski dekaniji: na Mirni: križev pot, ki ga je od neke druge cerkve kupil rajni župnik Fr. Jarc.

Sliko je podrobno popisal Makso Pirnat v Izvestjih Muzejskega društva, 1907, 18.

[37] Zgodnja Danica, 1868, 233.

V Žužemberku je bila do leta 1905 (?) glavna slika sv. Mohorja in Fortunata Layerjeva. Lud. Grilc jo je nadomestil z novo. Od stare slike hrani sv. Fortunata graščak Nikolaj vitez Gutmannsthal.

Gotovo je, da je nekaj Layerjevih slik tudi na Koroškem, pa o njih nisem mogel ničesar poizvedeti.

S Štajerskega jih je nekoliko znanih: V Gornjem gradu velika slika sv. Mohorja in Fortunata z Marijo na vrhu. Bržkone je tudi Layerjeva mala slika v ovalu pri Sv. Frančišku na Straži: Kristusov vnebohod, posnet po Kremser-Schmidtu. Za Braslovče je naslikal l. 1776 sliko velikega altarja: Marijino vnebovzetje.[38]

Layer je naslikal tudi mnogo križevih potov. Ker so bili bolj majhni in v neznatnih okvirih, jih je poznejši rod rad zamenjal z večjimi a slabšimi izdelki drugih slikarjev. Ohranilo se jih je pa še precejšnje število. Več smo jih že omenili, radi pregleda naj jih naštejemo še tu: V Šmartinu pod Šmarno goro, na Dobrovi, na Črnučah, na Ježici, na Rodinah (župn. Breznica), v Drulovki, na Dobravi pri Kropi, na Otočah, v Stiški vasi (župn. Cerklje pri Kranju), v špitalski cerkvi v Škofji Loki, v Selcih in Javorjah nad Škofjo Loko, v Lahovčah, v Šmarci, v Moravčah, na Mirni in v Podgradu pri N. M.

V podružnici sv. Tomaža (župn. Rateče) je slikan na les, pa se barve luščijo radi krednate podlage. Layerjev križev pot je bil tudi v Kovorju, dokler ni novega napravil Janez Šubic. Za Leše je novega dovršil Matija Bradaška.

4.

Leopold Layer pa ni samo znamenit kot samostalen umetnik, marveč tudi kot dober učitelj, kot ustanovnik posebne slikarske šole v Kranju. Njegovi neposredni učenci so bili: njegov posinovljenec Egartner, nekaj Goetzlov, Mikše in Goričnik, ki so zopet imeli celo vrsto učencev.

J o s i p E g a r t n e r, poprej Pessentheiner, rojen v Gmündu na Koroškem 27. marca 1809, se je poročil 7. novembra 1832 z Marijo Pajer in je umrl v Kranju 2. maja 1849, v 41. letu.

Njegova je glavna slika v velikem oltarju v Kranju. V Stražišču je v kapelici na evangelijski strani ob steni slika sv. evangelista Mateja s peresom in knjigo; spodaj pa je naslikan prizor, ko kliče Jezus Mateja od mitnice. L. 1845.

V Šent Juriju pri Kranju: Sv. Jakob star. s sv. Florijanom in s sv. Ahacijem.[39]

Pri sv. Jakobu v Ljubljani so imeli v zakristiji sliko: Zadnja večerja (85 × 63 *cm*). I. Egartner, pinxit a. 1845. Slika je zelo temna. Nahaja se v muzeju kot last „Društva za krščansko umetnost.“

[38] Jos. Wastler, Steir. Künstler-Lexikon 1883, str. [illegible]

[39] Lavtižar, Dekanija Kranj, str. 66.

Sv. Gora nad Litijo: 1. Marijino rojstvo. 1844. Ta slika je dosti lepa; ima jasne barve, ki so ubrano porazdeljene. Bakrena posoda s pocinjeno notranjo steno je prav dobro pogojena. Na Layerja spominja slika le malo; najbolj še sv. Joahim z belo brado in s čepico na glavi. 2. Sv. Družina. Slika je čedno sestavljena; manj fino so modelirani obrazi. 3. Sv. Ana. Slika je raztrgana in zato shranjena. Prav bi bilo, da se popravi. 4. Ecce homo, je bržkone tudi Egartnerjev.

Dobovec: 1. Sv. Ana v velikem oltarju je posneta skoro popolnoma po Mencingerju. 2. Na listni strani: Sv. Jožef z Jezuščkom. 1847. Po Mencingerju. 3. Na evang. strani: Oznanjenje Marijino.

Sv. Križ nad Jesenicami: Sv. Justina. 1845. (Fr. S. Pokorn.)

Trška gora pri Novem mestu. Pred cerkvijo v lopi: 1. Marijino vnebovzetje. 1843. 2. Sv. Frančišek Ksaverijan umira.

Muzej društva za kršč. umetnost hrani sliko sv. Urha iz l. 1838.

Gdč. A. Marenšek: Družinski portret. Njegov posnetek se nahaja v katalogu retrospektivne razstave l. 1910.

Mehávovo znamenje v Spodnji Besnici je bilo l. 1892 obnovljeno.[40]

Na svojem domu, v Layerjevi hiši št. 52, je naslikal izvesek: Žena, kot predstavnica slikarstva, kaže z desnico na Marijo Pomagaj. Spodaj se angelci igrajo s šestilom in z drugimi slikarskimi pripravami. Na desni strani nas spominja kip na kiparstvo. Ta izvesek, ki je ob vremenskih nezgodah že mnogo pretrpel, visi sedaj v veži.

Spomina vredno je tudi, da je na stropu nad stopnjiščem te hiše v 1. nadstropju naslikan prizor, kako dva vola vlečeta senen voz, ob katerem stopa kmet. Slika je v sredi slabo ohranjena, ker so jo z raznimi omeli odrgnili, na krajih se pa predmeti še dobro razločujejo. Ta slika je mladostno delo Egartnerjevega učenca Jurija Tavčarja iz Idrije. (Bradaška.)

Josip Egartner je imel sina enakega imena, ki je bil v Kranju rojen 14. oktobra 1833, poročen v Šent Vidu nad Ljubljano leta 1864 z Jero Merhar z Broda,[41] in ki je kot slikar in kipar umrl 24. januarja 1905, njegova žena pa leto poprej.

Jakob Mikše, podobar, pozlatar in posestnik v Cirknici, je bil rojen v Cirknici št. 32 1. julija 1789 kot sin Martina in Marije Mikše.[42] Učil se je pri svojem očetu Martinu, ki je bil na akademiji izučen podobar. Potem je odšel v Ljubljano, kjer je pohajal risarsko šolo in se dalje izobraževal pri raznih mojstrih, nazadnje pa v Kranju pri Layerju, dokler se ni povrnil na dom. Kot podobarja so ga cenili. Delal je za Kranjsko, Primorsko in Hrvatsko oltarje, prižnice, tabernaklje, oltarne kipe, slike in križeve pote. Novice so l. 1847, str. 160 hvalile, da dobro zlati in srebri na olje, da ve dati beli barvi stanovitnost in da lepo marmorira. Napravil je do tedaj veliki oltar za Fužine na Hrvatskem,

[40] Pokorn, Besnica, 163.

[41] Koblar, Slikarji v Kranju, Gorenjec, 24./XII. 1913.

[42] Rojstna matica v Cirknici.

za Bevke pri Vrhniki, preslikal je v Šent Lovrencu ob Temenici tri oltarje in izrezljal pet kipov. Za isto cerkev je dokončal križev pot leta 1849.[43]

V Mošah pri Smledniku je l. 1859 napravil tri oltarje v gotiškem slogu, le kipa sv. Boštjana in sv. Martina sta iz Monakovega.[44] V Grižanah je postavil več oltarjev s kipi in slikami. Umrl je 3. decembra 1864 v Cirknici št. 14 na ostarelosti. Bil je tedaj tudi tretjinozemljak.[45]

O njegovem očetu Martinu je znano, da je l. 1811 postavil veliki oltar v podružnici sv. Lovrenca v Radohovi vasi pri Slavini[46] in isto leto tudi lesen veliki oltar v Šempetru na Krasu, ki je stal do l. 1907.

Matej Goričnik, slikar in podobar v Radovljici, je bil rojen v Poljčah št. 26 pri „Urbancu" 10. septembra 1790.[47]

Izučil se je pri Layerju v Kranju in se naselil v Radovljici, kjer je na št. 4 umrl 17. sept. 1862.[48] Njegov učenec je bil Janez Vurnik starejši, po domače Žganjar. Goričnik je delal oltarje, okvire, slikal oltarne slike in poljska znamenja po Gorenjskem in Koroškem. Ker ni bil poseben umetnik, je le malo njegovih del znanih.

Za Radovljico je napravil božji grob, oltarje in bandera, zlasti po požaru ok. l. 1835. Za Lesce je naslikal l. 1837 sv. Janeza Krstnika. Podpisal se je: Mat. Goritschnig. Pinx. anno 1837. Za Begunje na Gorenjskem je naslikal bandersko sliko: Marija z Jezuščkom, na eni strani, Ti si Peter! na drugi strani. Obe sliki sta last Društva za krščansko umetnost. Za podružnico sv. Lucije pri Begunjah je naslikal križev pot, za Brezje skupino: M. B. nad sv. Vidom in sv. Antonom. Slika je v mežnariji. (P. Henrik Damiš.) Risal je bolj slabo, zlasti so glave čudno na trup nasajene, barve pa so še dosti prikupne.

Zadnjih deset let svojega življenja je bil zelo slaboten in je le malo delal; prej pa je imel po 6 do 8 pomočnikov; znamenje, da je imel dovolj posla. Njegovo hišo je kupil trgovec Bulovec. (Por. g. Goričnika v Ljubljani.)

Franc Wissiak, sobni slikar, je bil rojen 10. oktobra 1810, poročen 23. junija 1836 s Terezijo Sešek, umrl 21. maja 1880.[49] Kako je bil Layerjev učenec, sicer ni znano, a vse njegove slike nosijo Layerjev pečat na sebi. V Lahovčah je naslikal v znamenju sv. Florijana l. 1842,[50] v Križah pri Tržiču na stropu svetišča Kristusa na križu, pod obokom ladije pa štiri evangeliste l. 1848.[51] ki jih pa sedaj ni več. Pri Sv. Joštu

[43] Novice, 1849, 191. Kukuljević, 312.
[44] Zg. Danica, 1859, 196.
[45] Mrliška matica v Cirknici
[46] Zabukovec, Slavina, 148.
[47] Rojstna matica v Radovljici.
[48] Mrliška matica v Radovljici.
[49] Fr. S. Pokorn po maticah.
[50] Lavtižar, Dekanija Kranj, str. 75.
[51] Lavtižar, l. c., 113.

nad Kranjem je njegov križev pot iz l. 1851. Bržkone je tudi naslikal za veliki oltar na Ustju na Vipavskem: Marijo z Jezuščkom, spodaj sv. Justa, sv. Petra in sv. Andreja in bandersko sliko iz leta 1852. Deželni svetnik Jos. Pfeifer je imel bandersko sliko iz l. 1857.

Deželni muzej Rudolfinum je l. 1910 prejel od starinarja Bratovža štiri Wissiakove slike, ko je kupil sliko bistriškega samostana iz l. 1724.[52]

V Cirčičah sta oltarni sliki sv. Andreja in sv. Ane iz leta 1849 Wissiakovo delo.[53]

V Cerkljah pri Kranju: Sv. Tomaž 1856, božji grob po načrtu kaplana Pucherja; na mrtvašnici Lazarjevo obujenje, 1859.[54]

V Šmartnem pri Cerkljah: Sv. Martin na Zgornjem Brniku: Božje oko, štiri evangelisti, na pročelju sv. Janez Krstnik, 1868. Oltarni sliki: 1. Sv. Marka, 2. sv. Ana. 1856. Barve so dokaj prijetne, ozadje primerno, risba slabša.

Zalog (žup. Cerklje): Križev pot. 1869.

Grad (žup. Cerklje): 1. Sv. Lucija, 2. sv. Barbara, 1859 in bržkone 3. smrt sv. Jožefa.

Črešnjevek: Sv. Duh z 12 apostoli, 1855 in križev pot.

Šempeter pri Novem mestu: Brezmadežna za vel. oltar ob Marijinih praznikih. 1858.

Trška gora pri Novem mestu: Križev pot. 1861. Ves je stal 700 goldinarjev.

Deželn. muzeju Rudolfinumu je podaril Ciril Pirc iz Kranja sliko Zadnje večerje, 1861. Kopija po Egartnerjevi.[55]

Tudi v Smledniku hranijo eno njegovih slik iz l. 1861.

Franc Wissiak je imel dva sina slikarja Anzelma in Edvarda.

A n z e l m W i s i a k (podpisoval se je z enim s), rojen v Kranju št. 18 21. apr. 1837, je doživel le 38 let in je 9. marca 1876 umrl na št. 98. Pokopal ga je doma v Kranju Franc Tavčar 11. marca 1876. Učil se je doma pri očetu in je zelo mlad nastopil kot slikar. V začetku sta nemara z očetom skupno slikala. V Retečah sta na stranskih oltarjih sliki sv. Ane in sv. Marjete podpisani Wissiak A. F. 1862. Črki A. F. utegneta pomeniti Anzelma in Franca, ker bržkone F ne pomeni fecit; mesto tega bi nemara rajši pinxit zapisal.

L. 1862 je naslikal Zaroko sv. Katarine na Rovih. Ob tej priliki je pisala Zgodnja Danica (1862, 113): „Kdorkoli to podobo vidi, mora hvalo dati mlademu slikarju iz Kranja, zlasti ako premisli njegovo mladost in da se ni v nobeni malarski šoli izuril, pa vendar podobo tako lepo izdelal, da se vsakega srce povzdignjeno čuti.“

L. 1863 je naslikal za Rova sv. Jožefa in manjšo sliko sv. Aleša.[56]

[52] Poročilo dež. muz. Rudolfinuma.

[53] Lavtižar l. c., 11.

[54] Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare in Lavtižar l. c.

[55] Carniola, 1911, 137.

[56] Zg. Danica, 1863, 133.

Isto leto je napravil za Dravlje Marijino vnebovzetje in manjšo sliko sv. Jožefa.

V Tržiču je l. 1871 slikal v župni cerkvi v svetišču na stranskih stenah: 1. Izgubljenega sina. 2. Lazarjevo obujenje. V kapelici sv. rožnega venca: 1. Kraljico sv. rožnega venca in 2. Obiskovanje Marijino. Obe leta 1871.

V župniški kapelici v Kranju na stropu: angelce.

Na retrospektivni razstavi v Jakopičevem paviljonu l. 1910 so bile razstavljene Anzelmove slike (toda pod napačnim imenom Anton). Pieta (lastn. ga. dr. Kušarjeva). Sveta Družina in dve pokrajini (lastnica gdč. učiteljica E. Rekar). Sanje sv. Jožefa (lastnik Rihard Jakopič). Angelsko Oznanjenje, Sv. Kozma, Fortunat (lastn. prof. dr. Fr. Perne).

Edvard Wissiak, sobni slikar, je bil rojen v Kranju 11. okt. 1841 na štev. 16 (v Paradižu). Slikal je za Zgornje Besnice križev pot l. 1868 za 135 goldinarjev z okviri vred.[57] V župni cerkvi v Kranju: Marijino Oznanjenje. Gospa Helena Pavšlar: Sv. Florijan.

Poročil se je 7. avgusta 1865 z Marijano Ribnikar. Umrl je 21. julija 1874.

Umetniška je bila tudi vsa rodbina Goetzl. Vrstnik Leopolda Layerja in morda še učenec Marka Layerja je bil Josip Goetzl, ki je bil rojen v Kranju 17. marca 1754. Ta je bil meščan, pozlatar in slikar. Poročil se je 17. septembra 1778 z Marijo Köstel. Umrl je 9. junija 1806. O njem je znano, da je l. 1804 popravil veliki oltar v Naklem za 759'20 gold.[58]

Josip Goetzl je imel dva sinova slikarja, ki sta oba močno posnemala Layerja, namreč: Gašparja in Frančiška.

Gašpar Luka Götzl je bil rojen v Kranju št. 88 4. jan. 1782; poročil se je 14. maja 1805 s Terezijo Puhar in umrl v hiši štev. 23 30. julija 1857.[59]

Za Naklo je naslikal sliki za stranska oltarja: 1. Marijo, 2. sv. Antona.

Na Dobrávi pri Kropi se nahajata v župnišču: 1. Sv. Anton Pad., 2. sv. Florijan, prej v stranskih oltarjih. C. Goetzl. 1825.[60]

V Višnji gori: 1. Sv. Jožefa. To sliko je dovršil v Kranju 20. apr. 1837. 2. Sv. Frančiška Ksaverija in sv. Janeza Nepom.

Na Ježici je bila leta 1841 dovršena slika sv. Kancijana in tov. za veliki oltar. Sedaj se nahaja v muzeju Društva za kršč. umetnost.

Na Šmarni gori: Oltarna slika sv. Ane iz leta 1835 in bržkone še druge. V zakristiji hranijo za postni čas pet slik Kristusovega trpljenja.

V frančiškanskem samostanu v Brežicah na oratoriju: Sv. Frančišek Ser. 1850. V cerkvi: Sv. Anton 1825.

V frančiškanski cerkvi v Samoboru: Sv. Valentin ok. l. 1845.[61]

[57] Fr. S. Pokorn, Besnica, 121.

[58] Vrhovnik-Koblar, Zgodovina nakeljske fare, 11.

[59] A. Koblar, Slikarji v Kranju.

[60] Spor. župnik Jos. Vrankar.

[61] Kukuljević l. c.

Slika 19. Leopold Layer: Anton Hayne. Lastnik Ciril Koch, mestnt arhitekt v Ljubljani.

Na Pungartu v Kranju: Angel varuh iz l. 1841.[62]

Goriče: Na listni strani sv. Jakob.[63]

Za župno cerkev v Šenčuriju pri Šmariji je naslikal leta 1842 križev pot po Herrleinu. Sedaj je v podružnici sv. Nikolaja na Tabru.[64]

V Škofji Loki v župnišču: Zaroka sv. Katarine 1846. — Sv. Janez Nepomučan 1846.

V Selcih v kaplaniji: Sv. Peter 1846.

V Šmarjeti na Dolenjskem je napravil leta 1849 veliki oltar, ki ga je l. 1879 prenaredil Karol Poglajen.[65]

V Zapogah na obeh stranskih oltarjih l. 1843: 1. Sv. Jožef, 2. sv. Vid. Na Prižnici manjše slike.

Franc Ser. Goetzl je bil rojen v Kranju št. 162 12. nov. 1783; pozneje je stanoval na štev. 65. Poročil se je z Uršulo Karner, roj. 17. oktobra 1788 v Tržiču. Umrl je 19. maja 1855.

L. 1815 28. junija je potrdil (Maler und Vergolder) prejem 330 gld., ki jih je prejel v Križah pri Tržiču za poslikanje dveh stranskih oltarjev, krstnega kamna, prižnice, za prenovo vel. oltarja in za freske.[66]

V Žužemberku: Sv. Janez Evang. 1847. Leta 1846 je napravil za podružnico sv. Antona pri Žužemberku tri oltarne slike v lepo izrezljanih in prodrtih okvirih: 1. Sv. Antona Pad., 2. sv. Brunona, 3. sv. Vincencija Fer. in sv. Urbana.

Naklo: Dva stranska oltarja in prižnico za 1000 gold.

Glince pri Šent Vidu nad Ljubljano: Veliki oltar in bržkone tudi križev pot.

Na Mlaki pri Kočevju (Kerndorf): Vel. oltar l. 1841.

---

62 Lavtižar, Dek. Kranj, 10.

63 Ibidem, 59.

64 Vrhovnik, Izvestja Muz. dr., 1899, 138.

65 Janez Volčič, Zgod. šmarjetske fare na Dolenjskem, 44.

66 Spor. duh. svetnik Iv. Zabukovec.

V Petelinah (župn. Slavina): Vel. oltar l. 1842.[67]

Poleg Franca Ser. je tudi še sin Gašparja Goetzla z imenom Franc. Ta je bil rojen 14. sept. 1807 v Kranju št. 8. Kupil si je hišo št. 127. Oženil se je s Frančiško Županč iz Tržiča, pozneje z Marijo Rant. Umrl je 8. avgusta 1865.[68]

Karel Goetzl, rojen 6. novembra 1816, je bil slikar in podobar. Oženil se je 26. maja 1852 z Nežo Gogala in umrl 22. januarja 1892 v domači hiši na Pungertu št. 23 in 24, katero si je sezidal l. 1859.[69]

Slika 20. Leopold Layer: Josip Hayne. Lastnik Ciril Koch, mestni arhitekt v Ljubljani.

L. 1838 je slikal bandero za cerkev sv. Petra v Ljubljani.[70] L. 1850 je slikal v kapelici na Bruniku v radeški župniji.[71]

Na Gori pri Sodražici: Križev pot 1856; veliki oltar Obiskovanja M. B. Na evangeljski strani: Sv. Jožefa (C. Goetzl 1851) in manjšo sliko sv. Petra. Na epist. strani: Sv. Jurija in manjšo sv. Magdalene.

L. 1859 je dovršil dva nova stranska oltarja za Zgornjo Besnico[72] in l. 1860 veliki oltar za Strohinj v naklanski župniji za 650 goldinarjev. Bržkone je tudi naslikal 1. sv. Jakoba, 2. sv. Florijana za stranski oltar na moški strani v Goričah.[73] Leta 1861 je popravil oltar na Goričici.[74] L. 1862 oltar sv. Florijana in sv. Jožefa v Spodnjem Tuhinju.[75] L. 1863 na Podreči (župnija Mavčiče) dva nova stranska oltarja in prižnico.[76]

[67] Zabukovec, Slavina, 65.
[68] Koblar, Slikarji v Kranju.
[69] Ibidem.
[70] Župnijska kronika.
[71] Zgod. zbornik, 364.
[72] Novice, 1859.
[73] Zgod. goriške fare, 161.
[74] Zg. Danica, 1862, 114.
[75] Ibidem, 1862, 161.
[76] Ibidem, 1863, 230.

Alojzij Goetzl je bil sin Franca Ser. Rojen je bil 21. jun. 1820, poročen v Ljubljani pri Sv. Petru 30. jan. 1860, in je v Kranju umrl 3. junija 1905. Kot podobar, slikar in pozlatar je napravil l. 1886 dva stranska oltarja 1. M. B. in 2. sv. Jožefa za Jesenice.[77] Leta 1847 je postavil v župni cerkvi v Motniku nov oltar s kipi in s tabernakljem.[78] Dva zastopnika Goetzlove umetniške rodbine sta se preselila v Ljubljano: Leopold in Avgust. Leopold je bil rojen v Kranju 22. oktobra 1817 in Avgust 2. septembra 1829. Bila sta brata Alojzijeva. V Ljubljani se je naselil tudi Aleksander, vnuk Franca Goetzla, rojen v Trstu 15. januarja 1843, čigar sinova Aleksander in Karol še izvršujeta podobarstvo v Ljubljani.

O Leopoldu je znano, da je napravil nov veliki oltar za Dobrniče za 1100 gold. l. 1871.[79] Dalje je prenovil vel. oltar na Skaručini l. 1874,[80] oltar v Šent Juriju pod Kumom l. 1867,[81] v Šent Petru na Krasu l. 1862, dovršil l. 1874[82] nov veliki oltar za Podreče (župn. Mavčiče).

Poleg tega so znana še mnoga dela Goetzlove umetniške rodbine. Ker pa izvestitelji ne povedo imena, se dela ne morejo natančneje prisoditi, na pr.: Veliki oltar in prižnica na Bizeljskem iz l. 1850/1,[83] križev pot v Kamni gorici, v Stari Loki oltar M. B. s tabernakljem in poslikanje kapele,[84] na Dobravi pri Kropi slika Jezusovega in Marijinega srca,[85] veliki oltar sv. Vida na Visokem (1875) in morda tudi v Vodicah slike: 1. Marijino kronanje, 2. Bog Oče in 3. sv. Marjeta.

Prezreti ne smemo naposled Layerjevih že omenjenih znancev Antona in Jožefa Hayne, sinov kirurga Antona Hayne in Terezije Skopin. Oba sta bila rojena v Kranju št. 99. Anton, rojen 17. jan. 1786,[86] je imel že kot otrok v Kranju pri Layerjevih, pozneje kot vseučiliščnik in profesor živinozdravništva na Dunaju mnogo prilike, da se je uril v risanju in slikanju. L. 1828 je razstavil v akademiji obraznih umetnosti na Dunaju[87] 7 dobrih oljnatih pokrajinskih slik, l. 1835 zopet 4 pokrajinske slike in olomuško stolnico, l. 1840 dve zimski pokrajini in 4 druge pokrajinske slike iz okolice Karlsbrunn. Dr. J. Bleiweis je bil njegov ožji rojak in njegov sekundarij na Dunaju, zato je v spomin hranil Hayne-

[77] Ibidem, 1886, 275.

[78] Novice, 1847, 75.

[79] Zg. Danica, 1871, 299.

[80] Ibidem, 1874, 260.

[81] Ibidem, 1867, 176.

[82] Lavtižar, Dekanija Kranj, 130.

[83] Ign. Orožen, Das Bistum Lavant, VI, 419.

[84] Klun v življenjepisu kanonika Kramerja, str. 90.

[85] Župnik J. Vrankar.

[86] Cf. Koblar: Slikarji v Kranju. Isti datum imata tudi Tschischka in Wurzbach. Strahl ima pomotoma 1787. V maticah se čita priimek Hayne.

[87] Radics: Letopis M. Sl., 1880, 49. — Strahl: Die Kunstzustände Krains, 52. — Kukuljević l. c. str. 112.

tovo pokrajinsko sliko. Hayne je rad zahajal domov na počitnice in včasih celo peš. Umrl je na Dunaju kot ravnatelj živinozdravniške šole 17. avgusta 1853.[88] V muzeju Rudolfinumu je njegova lična pokrajinska slika „Kranj z okolico". Njen posnetek se nahaja v katalogu retrospektivne razstave v Jakopičevem paviljonu l. 1910. Nekaj slik slikanih na pločevino hrani g. Matijašič v Kranju. (Gorenjec, 1907, št. 6.) Strahlova zbirka v Stari Loki hrani vsaj dve pokrajinski sliki njegovega čopiča. Ed. pl. Strahl hvali, da se te slike odlikujejo po jasnem, lahnem, prozornem uprizarjanju zraka in svetlobe ter po resnično krasnih drevesnih oblikah. Izdeloval je tudi ujedkovine.

Njegov brat Jožef je bil doktor zdravilstva in profesor botanike na Joanneumu v Gradcu. L. 1831 je po naročilu nadvojvoda Ivana prepotoval solnograško gorovje, da bi na nadvojvodovem vrtu v Gasteinu pomnožil planinske rastline. L. 1838 je potoval s podobnim namenom k Sv. Krvi pod Velikim Klekom.[89] Njegova slikarska delavnost ni znana.

Nastoj grofije Goriške.

Prof. dr. K. CAPUDER, Kranj.

Poknežena grofija Goriško-Gradiščanska ni nikaka geografična enota, ampak je le pri sedanji politični razdelitvi obstoječa avtonomna pokrajina. O „Goričanih" pravzaprav nemoremo govoriti, ampak le o Tolmincih, Bricih, Vipavcih, Krašovcih in Furlanih na Goriškem. Pod imenom „Goričan" zaznamujemo praviloma le prebivalca mesta Gorice. To je posledica zgodovinskega razvoja. Goriška je v vedni izpremembi, brez pravih mej. Včasih je zvezana z deželami na vzhodu, potem zopet z onimi na severu ali zapadu, nekaj časa živi življenje zase in šele najnovejše upravne reforme so Goriško združile z Istro in Trstom v kronovino Primorsko, pri tem pa je vsak del ohranil svojo avtonomijo. V spisih, ki nam pripovedujejo zgodovino Goriške, nahajamo pač ravno vsled te nestalnosti, različna mnenja in mnogo nejasnosti.

Eno tako nejasno vprašanje je tudi vprašanje o nastoju grofije Goriške. Točen odgovor na to vprašanje nam morejo dati le listine. Če bi obstojala popolna zbirka goriških listin, bi bil tudi odgovor na vprašanje čisto neoporečen. Vrsta goriških listin pričenja z l. 1001.

Tega leta je rimsko-nemski cesar Oton III. v Paviji izdal znamenito darilno listino za oglejsko cerkev. „Ker je (oglejska) cerkev

---

[88] Status animarum ž. Kranja. — Strahl l. c.

[89] Wurzbach: Biogr. Lex. VIII, 164.

vsled madjarskih vpadov veliko trpela, podarjamo omenjeni cerkvi in njenemu upravitelju patriarhu Janezu polovico gradu, ki se imenuje Siliganum in polovico dvora, ki se v slovenskem jeziku Gorica imenuje in poleg tega še polovico vseh vinogradov, polj, travnikov in pašnikov z vsemi pravicami v okolici med Sočo, Vipavo, Ortaono in grebenom Alp". Vse to posestvo oprosti cesar redne oblasti grofov, ali z drugimi besedami, podeli posestvu imuniteto.

Nekaj mesecev pozneje podeli cesar drugo polovico omenjenih posestev Verihen-u, grofu furlanskemu.

Prvič slišimo v zgodovini ime Gorica. Ime velja izrečno za naselbino (dvor villa), ne pa za kak okraj. Obenem pa se ta naselbina skupaj z natančno omejenim okrožjem izvzame iz okrožja neke grofije, ki pa v tej listini ni imenovana. Glede meje tega imunitetnega okrožja je omeniti le, da obsega po soglasnem mnenju zgodovinarjev kraje med Sočo, Vipavo, Vrtovinom in robom Trnovske planote.

Od tega dogodka dolgo časa ne srečamo imena Gorica v listinah. Šele kakih 80 let pozneje čitamo v darilnem zapisniku briksenske cerkve, da je neki Henrik, visokega plemiškega rodu, briksenski cerkvi podaril „svoja dedna posestva ležeča v kraljestvu Italiji in sicer grofiji furlanski v Gorici in okoliških krajih" (Quidam nobilissima prosapia ortus Heinrich nuncupatus . . . talia predia qualia regno Italico, comitatu Foriiulanense loco Goriza, aliisque locis ibidem circumiacentibus . . . hereditario iure . . . habuit et possedit . . . supra altare sanctorum Cassiani et Ingenovini . . . delegavit ac tradidit"). Ta listina izpolnjuje vrzel v listinah iz l. 1001 in je glede na pripadnost Gorice in okolice tako določna, da se pač ne more trditi (Czoernig), da bi bila Gorica in okolica v tem času pripadala kraljestvu Nemčiji in koroškemu vojvodstvu. Sicer pa že sama lega Goriške govori proti taki pripadnosti. Obenem imamo v tej listini tudi jasen dokaz, da v tem času o kaki goriški grofiji nemore biti govora. Nejasno pa je v tej listini, v kolikem obsegu je omenjeni Henrik posedoval Gorico in okolico. Tudi ne izvemo nič, katerega rodu je bil ta Henrik in tudi druge listine, v katerih srečamo njegovo in njegove žene ime, nas pustijo v tem oziru na cedilu. Novejši raziskovalci (n. pr. Jaksch, Redlich) prištevajo tega moža rodu poznejših goriških grofov. Drugi pa (Czoernig, dr. Gruden) so mnenja, da je ta Henrik iz rodu Eppenstein-ov. Posebna opora te trditve je listina, s katero je l. 1496 Lenart, poslednji goriški grof, rozaškemu samostanu potrdil obširna, od svojih prednikov podarjena posestva. V tej listini, ki se baje opira na stare listine, se čita, da je oglejski patriarh Ulrik, sin goriškega grofa Majnharda, l. 1060 ustanovil

samostan v Rozaču in da je za opata Gerolda goriški grof Markvard samostanu podaril 140 posestev. Nadalje pripoveduje listina, da je tudi patriarh Ulrik l. 1095 samostanu podaril veliko posestev in goriški grof Henrik celo cel bovški okraj. Listina našteva sploh nešteto krajev na Goriškem, kakor da bi bili že najmanj v 12 stoletju podarjeni rozaškemu samostanu. Očividno je, da listina pretirava in dogodke meša ter osebe zamenjava. Zgodovinsko pa je znano, da je 16. junija 1076 umrl Markvard Eppenstein-ski. L. 1077 je njegov sin Ulrik postal opat v St. Gallen-u in se je spustil v boj z nasprotniki Henrika IV., ki mu je zato l. 1086 preskrbel oglejski patriarhat. 12. maja 1090 je umrl Ulrikov brat Luitold, vojvoda koroški, njega pa je nasledil njegov najmlajši brat Henrik, poslednji Eppensteinovec, ki je umrl l. 1120. Vsi ti zgodovinski podatki so v takem nasprotstvu s trditvami omenjene listine, da smemo sicer priznati dejstvo ustanovitve in obdaritve samostana po Eppensteinovcih, ne pa letnic in natančnejših podatkov listine. Na posebno drzen način je pisatelj listine premostil zev med prvotnimi darovalci iz rodu Eppensteinovcev in poznejšimi iz rodu goriških grofov.

Začetkom 12. stoletja srečujemo v listinah ime Gorica vedno pogosteje. Neki plemiški rod se pričenja po tem kraju imenovati. V prvih listinah srečamo nekega grofa Majnharda („comes Maynardus" v listini 1122 18. V.), drugič zopet samo „Meinhardus de Goriza" in „Henricus de Goriza". Vse kaže, da ti možje še ne stanujejo dolgo v tem kraju, ki je pa sedaj vsled svoje ugodne lege gotovo že važnejši in večji postal. Skoro istočasno, okoli l. 1130 ste nastali dve listini; ena na Koroškem, druga na Furlanskem. V prvi se imenuje „Meginhardus comes de Gorze", v drugi pa „Mainardus advocatus". Obe imeni pripadata isti osebi. Grofi, stanujoči v Gorici, so odvetniki oglejske cerkve. Ali naj torej mislimo, da je ime Gorica že prešlo na okraj in da je ta okraj že grofija Goriška? Doslej so bili tega mnenja vsi zgodovinarji, ki so kaj o Goriški pisali. Nihče morebiti ni opazil, da ne čitamo v nobeni listini iz 12. stoletja, dasi jih imamo sedaj že lepo število, izraza grofija Goriška. Odkod tedaj naslov grof goriški?

Dokazano je, da je plemiški rod, ki je imel okoli l. 1120 v Gorici svoj sedež, prišel sem iz Pustriške doline, kjer je že prej in pozneje do svojega konca opravljal grofije Lurngau, Pustertal in posedoval palatinsko grofijo koroško. Bili so torej ti prvi goriški Henriki, Majnhardi, Engelberti pravi grofi, le da se njih grofija ni zvala grofija Goriška. Iz puste Pustriške doline so svojo rezidenco prestavili v solnčno Gorico na jug, kakor toliko drugih plemičev v tej dobi.

Da še vedno nimamo grofije Goriške, nam dokazujejo še nekateri dogodki. Okoli l. 1150 se je tedanji grof Engelbert Goriški, odvetnik oglejske cerkve, sprl s patriarhom. Da bi dosegel svoj namen, se je poslužil zvijače in sile. Povabil je patriarha na razgovor in ga pri tej priložnosti zgrabil in zaprl. Toda za vjetega patriarha so se potegnili vsi sosednji knezi in grof Engelbert ga je moral izpustiti ter mnogo žrtvovati, da je dosegel spravo. O poravnavi so napravili dne 21. aprila 1150 listino. Tu čitamo, da prepušča grof Engelbert v slučaju, če bi umrl brez dedičev, oglejskemu patriarhu nekatera posestva, med njimi tudi Gorico (. . . quod ei ad manus dedit in proprietatem in perpetuum masseridas XXX mansuum in Carso XXX in Carinthia et post obitum suum, si sine heredibus obierit, Belgradum, Prissinicum, et Goriciam et quicquid proprietatis ex hac parte Canalis visus est habere, cum ministerialibus et servis et ancillis et cum omnibus pertinentiis . . .).

L. 1202 sta Majnhard in Engelbert, sinova onega Engelberta, v srečnejšem sporu s patriarhom popravila očetovo nezgodo. O pogodbi med obema strankama se je izdala listina, datirana z dne 27. januarja 1202. Ta določa, da smeta grofa brez vsakega pridržka poleg drugih posestev obdržati grad Gorico z vsem, kar zraven spada, izvzemši ministeriale. Dedovati smejo celo ženski potomci (. . . Comites quidem de Goritia debent habere castrum de Goritia cum omni proprietate servis et ancillis et omni jure ad ipsum pertinente, ministerialibus exceptis . . . ab ecclesia Aquilegiensi in feudum ita quod tam masculi quam feminae in idem feudum equaliter succedant . . .). Posebni razsodniki so nato še natančneje določili pravice goriških grofov kot odvetnikov oglejske cerkve. Tudi o tej razsodbi je bila nekako leto pozneje izdana listina (1202, 13. decembra), v kateri se imenujejo kraji na Goriškem, kjer pristojajo grofom goriškim le pravice odvetnikov oglejske cerkve.

Jasno je torej, da so posestva goriških grofov še vedno raztresena in brez skupnega imena. Toda vsled energične in smotrene politike teh Engelbertov in Majnhardov, zlasti vsled brezobzirnega izkoriščevanja odvetništva oglejske cerkve, so postala posestva goriških grofov vedno razsežnejša in jedro vedno bolj kompaktno. Lahko rečemo, da je v prvi polovici 13. stoletja sedanja Goriška združena pod vlado grofov v Gorici. To je torej tisti čas, ko smemo govoriti o grofiji Goriški. V darilni knjigi zatiškega samostana čitamo, da je presvetli grof Engelbert goriški l. 1217 zatiški samostan oprostil vse colnine, ki so jo morali samostanski ljudje plačevati pri Vipavi na potu v grofijo Goriško.

Listino je izdal grof Engelbert. Goriški grofi sami so torej svojim posestvom na Goriškem dali naslov grofija Goriška. Po kraju se je začela imenovati tudi tu dežela, kakor skoro istočasno Tirolska.

Ponovimo torej zaključke!

1. Sedanja grofija Goriška pripada v zgodnjem srednjem veku Italiji. Šele ko postane samostojna in pride v oblast nemškega grofovskega rodu, stopi v direktno zvezo z Nemčijo.

2. Samostojna grofija Goriška, kakor jih pozna nemška državna uprava za časa Otonov, ne obstoja.

3. Grofija Goriška se polagoma razvije iz onega okrožja, katerega je cesar Oton III. l. 1001 podaril oglejski cerkvi in grofu Verihenu ter ga osvobodil nadoblasti furlanskih grofov. Šele v 13. stoletju smemo govoriti o grofiji Goriški.

Umetnostno-zgodovinski izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani.

Dr. France STELE.

Poletu 1911 sem prebrskal ves arhiv cerkve sv. Petra v Ljubljani in si izpisal vse, kar sem našel količkaj važnega za zgodovino umetnosti. Te izpiske sedaj priobčujem, da bodo dostopni vsakemu, ki bi utegnil v tem oziru kedaj potrebovati šentpeterski arhiv, katerega uporaba je otežkočena, ker je popolnoma neurejen, kakor še toliko važnejših cerkvenih arhivov po Kranjskem.

Radi tega se mi zdi tem bolj važno, da dam te reči javnosti na razpolago. Upošteval sem vse, kar sem dobil tozadevnega v arhivu, razen matrik, ki so lahko dostopne in t. zv. šentpeterske kronike, ki ima naslov: „Kurze chronologische Beschreibung der in der Vorstadt der Hauptstadt Laibach liegenden bisthumlichen Patronatspfarr St. Peter. Verfaßt von Johann Nep. M u r g e l, bischöflichen Rentmeister. 1822." — Iz XIX. je največ zapiskov v ti knjigi od šentpeterskega župnika S v e t l i č i č a; iz najnovejše dobe je priloženih nekaj zapiskov g. fr. Z o r k a, sedaj župnika v Čatežu. Vsi ti zapiski vsebujejo veliko umetnostno-zgodovinskih drobtin iz najnovejše dobe. Iz prejšnjih časov je prepisanih nekaj listin, zapiskov večjega pomena pa ni. K posameznim oltarnim slikam, ki jih našteva Murgel, je pripisal Svetličič letnice in imena slikarjev. Odkod jih je izvedel, ne vem, zato tudi ne morem soditi, kolika je njihova zanesljivost. Ker je kronika lahko dostopna, zato sem opustil izpis tozadevnih

podatkov iz nje, posebno še, ker jo je izrabil že tudi I. Vrhovec,[1] in je tako v naši zgodovinski literaturi njena vsebina že znana in porabljena. Večji del — in sicer starejši del — arhiva pa je ležal ob Vrhovčevem času skoro pozabljen deloma pod streho župnišča, deloma na zakristiji in ga Vrhovec ni mogel izrabiti. Šele pred kratkim umrli župnik Fr. Pavlič je poskrbel, da je arhiv — čeprav še neurejen — vsaj na primernem mestu in vsakemu dostopen.[2]

Izpisal sem si samo reči pred l. 1800. Za čas pred tem letom pa imenovana kronika ne pride veliko v poštev kot vir prve vrste, pa tudi sicer ni v arhivu reči večje zanimivosti za našo stroko iz prve polovice XIX. stoletja. Iz prejšnje dobe ne navajam samo enega važnega zapiska, ki se nanaša na zidavo nove cerkve in se nahaja na koncu neke stare krstne knjige. Ne navajam ga zato, ker ga itak dobesedno navaja Vrhovec.[3]

Moj namen ni bil in tudi skoro ni mogel biti nič drugega kakor podati javnosti surovo gradivo, ki se mi je zdelo zrelo za javnost, kakor hitro je izčrpalo približno (kaka podrobnost mi je sem in tje mogoče le ušla) tozadevni zaklad enega arhiva. Koliko so vredni taki zapiski, čeprav se zde sami na sebi malenkostni in brezpomembni, se bo pokazalo šele, ko bomo imeli za celo deželo zbrano tozadevno gradivo iz vseh važnejših cerkvenih, mestnih in gospôskih arhivov. Za umetnostno topografijo kakor tudi za vsako posamezno študijo o domačih umetninah pa je to neobhoden predpogoj.

* * *

1. — **Listina** o posvetitvi 2 cerkvâ. 27. februarja 1520.

Natalis de Turre vincentinus, ..episcopus Veglensis potrjuje posvetitev cerkve sv. Duha s pokopališčem in cerkve sv. Marije Device v Polju.

Nos Natalis de Turre vincentinus Dei et appostolice sedis gracia episcopus Veglensis universis et singulis has presentes nostras inspecturis salutem in domino. Tenore presentium fidem facimus, qualiter de consensu reverendissimi in Christo principis et domini domini Christophori Rauber, episcopi laibacensis dignissimi, ad requisitionem et peticionem proborum hominum et patronorum de villa Slappa ecclesiam illam cum cimiterio et tribus altaribus ad honorem s. Spiritus consecrare dignaremur; quare adhibitis ceremoniis in singulibus servari solitis positisque in altaribus reliquiis et maius altare in honorem s. Spiritus, aliud in cornu evangelii[4] in honorem

[1] I. Vrhovec: Zgodovina šentpeterske fare v Ljubljani. Zbornik znanstvenih in poučnih spisov Matice Slovenske. V. 1—88

[2] Koga bo mogoče zanimalo, če omenim, da se med temi, dosedaj pozabljenimi arhivalijami nahaja tudi obširna korespondenca ljubljanskega škofa grofa Kaunitza iz prve polovice XVIII. stoletja in več zapiskov o njegovih prejemkih in izdatkih.

[3] O. c. str. 57, pod črto.

[4] Pod tem prečrtano epistole;

s. Barbare et tertium in cornu epistole[5] in honorem s. Leonhardi, ipsam ecclesiam cum cimiterio et tribus altaribus consecravimus; singulis Christi fidelibus ipsam ecclesiam devote visitantibus unum annum et in dedicatione huiusmodi (que semper celebrabitur feria secunda pentecostes annuatim) XLta dies de vera indulgentia in forma ecclesie consueta concedimus et indulgemus. Similiter eciam in ecclesia Beate Marie Virginis tria altaria, maius in honorem beate Marie Virginis et aliud in honorem s. Elene[6], tertium in honorem s. Leonhardi consecravimus. Eciam pro uno quoque altari XLta dies concedimus et indulgemus. In cuius rei fidem proprio nostro magno sigillo corroboravimus anno domini 1520, die 27. mensis februarii, pontificatus serenissimi domini Leonis divina providentia pape X., anno eius octavo.

Pergament; gotska minuskula; začetno **n** pri **N**os **N**atalis kapitalna, ostale črke teh dveh besed so pisane v nekoliko večji latinski minuskuli. Pečata, ki ga listina omenja in o katerem priča prerezana zapognjena plika, kjer je visel obešen na pergamentnem pasku, ni več.

2. — Iz: **»Urbarium** filialis ecclesiae in **Rosenpach«**, ki obsega leta 1622—1688.

1633. — Zaključek cerkvenih računov 9. decembra.

Praeter haec sunt debita contracta solvenda domino Kunstl, pictori, sculptori et pistori, uti chirographa indicant et ostendunt.

1641. — Den 17. Marzi bezall ich laut Quittung dem Maister Hanß Stössel von 8 Stiellen in der Khürhen per fl 3 k 26:40

1642. — Den 20. Novembris 1641 namb ich für die Creuzmaur toppelt Ziegl 3000 sambt der auß vnnd einfuhr; per 1000 6 fl 40 kr — fl 20. Mehr 3000 Maur vnnd 2000 gwelb Ziegl — 21 fl 40 kr.

Mit dem Abondio Donino, Maurern, ist verglichen worden die 5 Cronnen am Creuz saillen auf sein vncosten auf zumauern — fl. 60.

vnnd 4000 Maur ziegl — fl 17 kr 20.

Dem Maller bezalt das Gemäl in Creucfannen per fl 6·30.

Den 18. July Mathiasen Wagner, maller, wegen anstreichung des Trüchl oder Püxen zum gelt — fl 1 kr 20.

Dem Jury Khozian, Stainmezer, zall ich lauth auszug zu den 5 Creuzsaillen geschnit- oder gehauten Stain den 4. Marty — fl 20 kr 55.

Mehr die 5 Eisen an Khreuz Cösten — fl. 4 kr 30.

Dem Maller, das er soliche Rott angestrichen, zalt — kr 10, wie auch, daß er das stainerne Creuz verguldt — kr 24

Andree Apl hat die andern Creuz bedekht, 7½ tagwerch — fl 1 kr 56.

[5] pod tem prečrtano evangelii

[6] Pod Elene je prečrtan Anne

Den 26. Juny:

Mit Matthesen Wagner, Mallern, ist verdingt worden die 6 Creuzsaillen schen zu mallen vnd bezahlt fl 75.

Daß oberst Creuz von Stain wil ich vnser lieben frauen zu ehrn selbsten bezallen,

Maister Christoffen Kchreschiner, Zimerman, das Gatter vnd die grosse Creuz Saillen zu machen verdingt vnd zalt — fl 3 kr 13 : 5.

Dem Georg Khazian, Stainhauer, zalt lauth auszügl — fl 8 kr 48.

Der vncosten, waß die Maurerarbeith der grossen Creuz Saillen anbelangt bringt laut auszügl fl 64 kr 24 : 5.

1648. — Den 28. May haben die Khürchenbröbst lassen das Tach überdekhen; bezalt dennen Zimerleuthen — fl 2 kr 24.

1653. — Den 29. Jully den Maister Wastian, Verguldter, bezalt laut Quittung — fl 26 kr 40.

Poleg tega je to leto več manjših izdatkov za mizarska dela malenkostnega pomena.

1654. — ... den Glokhen Gueser bezahlt laut außzügl mit — fl 101 kr 45.

Omenjena je tudi posvetitev zvona.

Mehr den Andree Khneß, Stainhauer vnd Maurer, zalt laut Quittung fl 19 kr 48.

1657. — Denn 17. Juny dem Jury Leutschikh, Stainmetzer, sein arbaith, so er bey dem freythoff gearbaith, mit stain Plath 50 Khlaffter bedekht hat à 2 liber — fl 22 kr 13 : 1.

Dem Maister Hannsen Steßöll, Tischlern, so er ein Trichl vnnd ain Stüll in der Khirchen zerbrochen vnnd de novo aufgesegt, zalt mit — fl 2.

Den 16. Sept. haben die Khirchenbröbst ain althar tuech vnnd ein meßgewandt bey dennen Herren P. P. Capuziner weichen oder segnen lassen; erkhaufft ihnen per 1 fl broth. Id est fl 1.

Denn 24. Nov. hat der windt bey den Khirchendach ein Schadt gethan, darzue haben die Khirchen bröbst 400 Dachzüegl erkhaufft. Laut zedl per fl 3 kr 28.

Von überlegen des Dachs dennen Zimerleuthen zalt mit fl 1.

Računski zaključek 21. nov. 1679 omenja izdatke „maxime in aedificando tecto ante ecclesiam".

21. nov. 1688 pa „maxime in turri aedificata quae ultra centum florenos constitit".

3. — Iz: **»Urbarium** filialis ecclesiae **S. Martini** et Diuae Mariae Magdalenae **in exteriori lacu«**, ki obsega leta 1623 do 1685.

1657. — Exposita post rationem factam:

Pro tecto turris noviter erecto fl 4 kr 40 pro scandatis vulgo scodle vocant fl 64. pro clavis fl 6. fabro lignario et laikof fl 36.

1676. — Hoc anno emerunt novam campanam, quae ponderat 256 ♃ et constat apud solum campanarium fl 156 kr 48. in qua Campana debent Jacobo. vicario S. Petri fl 83 kr 48.

4. — Iz: »**Urbarium** ecclesiae filialis S. Thomae in **Sadobrova**«, ki obsega leta 1670 do 1738.

1675. — Expositi post rationem arculario fl 5. pro clavis et fabro lignario et lignis fl 2 kr 23.

1712. 21. Dez. — Domino Michaeli Rembaldt[7] pro reparatione altaris dedi germanicae monetae fl. 20.

1713. — Die 25. May dati sunt de novo domino Rainboldt[8] quibus iste quoad totum est contentus fl 29.

21. Dez. Ratio.

Martino Prek pro reparatione tecti turris 3 fl carn. mon.

1718. 28. Januarii conventum est in praesentia trium syndicorum pro tabulato cum omnibus appertinentiis et laboribus, tum fabri ferrarii, tum pictoris cum scrimario D. Michael Jost pro fl 45 kr 34 germ. m.
ita ut ad modum tabulati campensis fiat. Dati sunt eidem scriniario eodem dato per modum arrhe 10 fl. ger. m. in praesentia eorundem syndicorum.

1724. — Die 30. Apr. Quo die soluta sunt etiam sequentia exposita in muros coemeterii: Slede posamezni izdatki, ki so brez večje zanimivosti. Skupaj: fl 17 kr 22 carn. m.

Die 17. Juny pro lateribus kr 44 carn. 9 Klafter Skerlis, ein Klafter sambt der Arbeit auff das Dach 1 fl facit 9 fl carn. m.

1729. — 23. Dez. pro reparatione tecti fl 10; pro reparatione lebetis ad aquam benedictam fl 12 kr 2.

1732. — Die 8. Aug. solvi calicem: refusus antiquus habuit 19 loth 1 quint., novus habet 31 loth 1 qtl.; qutl. ist 12 letig . . . dat aurifex 11 loth per 18 Groschen. das loth facit fl 9 kr 54 pro labore von 1 loth 14 kr. facit fl 7. pro inaurationem fl 10 kr 22. pro benedictione de capellano celsissimi fl 1, solvi fl 28 kr 16 germ. m. in totum constat fl 45 kr 32. Paulus Franchi. Vicarius.

5. — Iz: »**Urbarium** filialis ecclesiae S. Nicolai in **Wisovik**«, ki obsega leta 1625 do 1673.

1632. — Die 15. Dec. convenimus pro calice et patena totum ex argento pulchre elaborato; totum laborem et argentum pro fl 46.

1637. — A superiori summa dati sunt 5 fl pro altari.

1642. — pro cruce 18 fl.

1644. — Pro stramine ad tegendum domum aeditui kr 35.

Slede izdatki za zidarja in tesarja.

Pro asseribus ad tegendam ecclesiam 6 fl

[7] [illegible]

[8] [illegible]

1645. — pro candelabris tribus 9 fl. pro reparatione altaris 5 fl.

1660. Podroben račun za zakristijo, ki znaša skupno izdatkov fl 30 kr 40.

1661. — zopet izdatki za zakristijo.

1662. — pro candelabro in medio ecclesiae 3 fl 33 kr. murario, qui in domo aeditui laborabat kr 26.

1663. — pro reparatione trium imaginum ad altare:
sculptori kr 54 : 2, pictori pro deauratione fl 8 kr 32.

1664. — pro magna vexilli sericea et tela fl 50 kr 13. pictori pro imagine et inscriptione fl 7 kr. 41. Capicidae pro lapidibus et fenestras fl 5 kr 30.

arculario	fl 14	kr 62.
fabro ferrario	„ 1	„ 62.

6. — Iz: **„Urbarium** filialis ecclesiae **S. Martini episcopi apud Saum“,** ki obsega leta 1630 do 1679.

1642. — Die verordneten Kirchenbröbst gaben zu Erbauung des Khirchenchor und anderer gebeu von unser lieben Frauen Khirchen in Feldt;

entlechendt	fl 40
dato abgelegt	„ 10
verblieben . . .	„ 30

An so gaben obgemelte bröbbst ain neue clogken zu der Khirchen erkhauffen, so gewogen 157 ♂

zu 40 kr	fl 104	kr 40
daran sein bezalt worden	„ 64	„ —
	„ 40	„ 40

Heut dato (11. Nov.) seindt dem clogkhengiesser wiederumb erlegt worden fl 15 kr 20.

1642. — Den 12. Nov. ist zwischen Herrn Nicolao Wusetho, Khlogkhen giessern an ainer, dan denen zechbrobsten St. Martini Khirchen volgundte raithung gepflogen worden:

Erstlichen sol obermeldter Herr Wuseto haben per die gegossene Khloghen, so gewogen 154 ♂ verglichen à ♂ per 40 kr fl 101 kr 20.

Hierauf empfieng in 2 mahlen par . .	fl 36	kr —
Item	„ 16	„ 22:2
am 12. Nov.	„ 15	„ —
Andree Pleunikh erlegt	„ 10	„ 33:2
	fl 77	kr 56
bleiben zu bezallen . . .	fl 23	kr 24

1652. — Den 13. Tag Nov. habe ich vndtergeschribner diese Raittung passiert, vndt mich bezohlter vndt contentiert nenne. Das bezeucht mein herundter geschriebene Handtschrifft Nicolaus Boset
chlokhengüsser.

1644. — Post rationem item dederunt pro campana fl 8 kr 13:1. Pro campana totaliter persoluta exposuerunt fl 15 kr 33:1.

1657. — Exposita. Pro vexillo nouo carmisino fl 59 kr 22.

1661. — Exposita in aedificanda domo aeditui. Podrobni izdatki.

1662. — Isto. Podrobni izdatki brez širše zanimivosti.

1675. — In die Sti Martini ratio facta. Statim autem ex his dederunt 10 fl lapicidae Bartholomae.

1678. — 11. Nov. Manjši izdatki zidarjem in mizarjem. Pro tinctura crucis super ecclesiam kr 16.

7. — Iz: „Urbarium filialis ecclesiae s. Martini in interiori lacu“, obsega leta 1685 do 1772.

1692. — Pro vexillo sunt expositi 100 fl carn. mon.

1718. — 18. May concrediti sunt Mathiae Popith pro reparatione aedituatus 6 fl 20 kr carn. m. Item accepti 5 fl carn. m. pro antipendio S. Mariae Magdalenae. De his 5 fl expositi sunt:

Pro dicto antipendio fl 3 cum 28 kr carn. remanentes quinarii 4, cum tribus paceis concrediti sunt Georgio Shushtertshitsh. syndico, die 6. Juny 1718 iste totum exposuerunt.

1720. — Pro coepto die 27. May aedificio sacristiae expositi per manus syndicorum Sebast. Thizhigk et Georgii Sushtertshitsh primo lapicidae pro lapidibus ad portam (Schueh 20) fl 6 carn. m. pro lateribus (mauerzigl 600) 6 fl germ. m.

fabris lignariis et murariis	fl 20 carn.
item syndicis ad manus	„ 20 carn.
item eisdem syndicis et per illos alliis . .	„ 10 carn.
	fl 62 carn.

1721. — Die 10. Dec. Mattheo Fazia, Pillichgraecensi arculario, solutum est armarium ex integro nuceum pro conservandis vestimentis sacerdotalibus et calicibus, unacum crucifixo, laboribus fabri serarii, porta sacristiae, scabello precatorio in praesentia trium syndicum et ipsius Matthaei Fazia fl 38 kr 19:2 germ. mon. plene et in solidum; cui Fazia et simul syndicis propter ingentem molestiam inasserendo curribus dicto armario pro bibali simul insumendo datus est unus florenus.

Nicolaus Jo. Kraskovitz.
Vicarius.

1723. — Die 22. Septembris dati sunt syndico Sebast. Tizek 8 fl 2 carn. quidem pro exsolvendis tabellis sacri convivii et candelabris, 6 vero pro arrha viro Matthaeo Facia, pillichgraecensi, de cathedra facienda ex lignis nuceis pro qua accipiet pretium pro aestimatione et valore.

1724. — Die 6. Aug. soluta est cathedra integre nucea pro aestimatione et valore fl 30 carn. mon., ita ut dictus Matthaeus Facia plene sit contentatus. Pictori etiam 4 picturae plenae solutae sunt fl 4 carn.

1727. — Die 10. May empta est casula sericea coloris variegati et persoluta fl 16 germ., horum fl 7 persolvit ecclesia, reliquos 9 fl benefactores.

1727. — Exposita: Pro fornace, calce, lateribus et murario in in fornace aedituatus laboranti fl 5. Pro desecandis skodlis uni fabro lignario diebus 16 laboranti fl 5 kr 20. Pro iisdem desecandis duobus 32 diebus laborantibus fl 7 kr 62.

1728. — Die 21. Aprili dati sunt syndicis pro emendis clavis ad tegendum tegulis ligneis turrim fl 15 carn.

Expositi sunt ut sequitur: Primo pro clavis 5000 podrusize dictis, 100 computando 15 soldis fl 8 kr 20 carn. Pro ferro kr 50 carn. Fabro lignario fl 3 kr 20. Več malih izdatkov.

11. Nov. pro skodlis 800 fl 8.

summa expositorum pro turris tecto carn. m.	fl 87	kr 54:2
item pro asseribus 90 fl	„ 4	„ —
ergo	fl 91	kr 54:2

1749. — In subsidium novae fabricae ecclesiae Oberburgensis fl 6 ger. m.

1750. — Expensas in novam ecclesiae fabricam factas vide in separato libro, in quo solutiones omnium ecclesiarum huius parochiae continent.

1761. — Den 18. Marty ist der accordt per die feine Vergoldung und saubere Fassung des hohen Altarß daselbst mit dem Peter Plath, Vergoldern zu Laybach per fl 190 T. W., dan 1 Thaller Trinkgeld so gestalten beschechen, auf das derselbe den Altar mit feinem Gold und guetten Marmol verfertigen solle; in gegenwarth des Martin Schuschtartschitsch, Syndici.

Peter Plath.

Daran hat er empfangen T. W. fl 30.

Den 17. May hat abermalen durch den Syndicum Debeuz empfangen T. W. fl 33.

Mehr hat er von dem Syndico Martino Schuschtarschiz empfangen T. W. fl 12.

Die 25. July denuo percepit ger. m. fl 21 kr 42.

Die 25. July denno percepit a Syndico Martino ger. m. fl 4 kr 31. Eodem a Syndico Ioanne Schuschtarzhitz percepit ger. m. fl 22.

Die 17. Oct. percepil a me ger. mon . .	fl 21	kr —
Zusammen . . .	fl 144	kr 13
Die 18. Nov. denno percepit G. m. . .	„ 12	„ 10
Die 10. Febr. 1762 denno a Syndicis percepit ger. m.	„ 3	„ 37
Ergo integre solutus g. m. . . .	fl 160	kr —

Item donativum uxori datum fl 2. Filiae vero, quae collaboravit kr 34.

1770. — Die 6. May conventum est cum scriniario Thoma Schiffrer, ex Pillichgraz pro duobus novis bene et artificiose elaboratis lateralibus altaribus ss. Crucis et S. Mariae Magdalenae, à pro fl 40 Carn. m. pro utroque vero fl 80 carn. m. et insuper unum venetum aureum id est fl 3 c. m.

Eodem die à Conto percepit fl 30 c.

I. Philippus Suppan, Vic.

1771. — Die 28. July residui fl 55 c. m eidem scriniario per Syndicos et me infrascriptum persoluti sunt, quia promissis stetit et altaria perfecit; in quorum fidem qui supra.

Die 10. Dez. maior campana, quae fracta fuit, transfusa ponderat 430 ℔ à 39 kr gern. m.

facit	fl	279	kr	30
antiqua ponderavit 391 ℔ à 30 kr . . .	„	195	„	30
	fl	84	kr	—
Pro benedictione campanae	„	5	„	—
pro ponderatione 9 kr et donativum . . .	„	2	„	09
	fl	91	kr	09

1772. — 9. May soluti sunt inauratori Petro Plat pro inauratione 2 lateralibus altaribus fl 80 g. m., et eius socio donativum datum est 40 kr ger. m. In quorum fidem

Ph. Suppan
Vicarius et Syndici.

8. — Iz zvezka: „**Percepta et exposita Syndicorum B. V. in Campo** post rationem factam." Seveda pridejo tu v poštev le izdatki.

1662 — post rationem factam 8. Oct.:

puero pictoris kr 8. pro reparatione crucis supra baculum vexilli kr 20. pro baculo ad vexillum fl 1 kr 46:2. pro duobus angelis positis ad latera altaris sculptori fl 6 kr 40. pictori pro deauratione angelorum et ferramentorum fl 103. fabro ferrario pro ferramentis fl 5. murario pro impositione ferramentorum kr 20. pro expensis syndicorum apud sculptorem, pictorem, fabrum ferrarium kr 40. sculptori ratione altaris fl 103.

1663. — post rac. factam.

Sculptori ratione altaris 21. Dez. 1663 fl 22 kr 13:1. item. 26. Januarii 1664 fl 15 kr 12.

1664. — Sculptori ratione altaris 25. Oct. fl 110 kr 26:2 Item in Nov. fl 16 kr 25. pro ferramentis ad affigendum altare fl 1 kr 20. pro pane robatae in deferendo altari kr 19. tempore appositionis altaris pro pane, carne et duabus mensuris vini kr 30. pro angelis supra baldachinum fl 2 kr 40.

1665. — pro duobus lapidibus pro aqua lustrali et ad sacristiam lapicidae fl 15 kr 25:1. pro expensis syndicorum et robotae in vehendo lapides ad ecclesiam fl 34 kr 2. lapicidae pro plumbo

et aliis ferramentis in appositione lapidis pro aqua lustrali fl 2 kr 12. fabro ferrario pro cratibus fl 20 kr 40. lapicidae pro lapidibus ad fenestras fl 35 kr 54:2. murariis in faciendis fenestris fl 21 kr 22. fabro ferrario fl 15 kr 53:1. vitrario fl 54 kr 2:1.

1666. — Lapicidae fl 1 kr 23:1.

1668. — pro lignis ad tectum supra sacristiam fl 3 kr 9. in vectione lapidum ex Dull pro sacristiae tecto kr 48. die dedicationis ecclesiae et sequenti die expen. fl 11 kr 37. Slede manjši izdatki za zidavo in železnino pri cerkvi in zakristiji. pictori in reformatione portarum fl 1.

(Dalje prih.)

Letak graške „Slovenije“ iz l. 1849.

Iz Apihove zapuščine. Objavil dr. Fr. KOTNIK.

V Apihovi zapuščini sem našel v njegovi knjigi: „Slovenci in 1848. leto“ letak graške Slovenije, na katerem odgovarja časopisu „Grazer Zeitung“, ki je slovensko društvo ostro napadla v 45. številki.

Ker „Grazer Zeitung“ ni sprejela Slovenijinega odgovora niti proti plačilu, je ta samostojno odgovorila na letaku, ki ga tukaj doslovno objavljam, ker nam natančno slika ideje, ki jih je zastopalo društvo. Ustreženo bo s tem našim zgodovinarjem, ki se bavijo z našim ustavnim življenjem.

Antwort
des
Grazer Vereins „Slovenija“
auf den
im Nr. 45 der Grazer Zeitung gegen ihn enthaltenen Artikel.

Diesem Aufsatze hatte die Grazer Zeitung auf wiederholtes dringendes Verlangen die Aufnahme auch gegen Zahlung verweigert aus dem Grunde, **„daß sie an sich keinen Selbstmord begehen könne.“**

Der Grazer Verein „Slovenija“ hat in der Sprechhalle Nr. 45 eine Erklärung veröffentlicht, worin er gegen die Politik der Grazer Zeitung mit den einfachen Worten protestiert, daß sie durch Unterstützung der Idee der Centralisation und des Eintritts von Österreich in den deutschen Bundesstaat die Hegemonie des Deutschthums in dem Kaiserstaate anstrebe, und darum eine Feindin der österreichischen Slaven sei.

Diese mit jener Schonung vorgebrachten Worte, welche gebildete Männer auch im Streite über politische Principien ihrem Gegner zu bezeugen nie unterlassen, brachte die Grazer Zeitung so sehr in Harnisch, daß sie in dem fulminanten Artikel: „Ächtung der Grazer Zeitung vom Vereine Slovenija“ ihren Unwillen in einem Strome von Ausdrücken Luft machte, welche in der That wenig mit der hohen „Stellung und Würde“ übereinstimmen, welche sie im besagten Artikel

für sich in Anspruch nimmt. Weil der Verein es wagte, den Grundsätzen ihrer Politik, die sie wahrscheinlich wie die Pythia ihre Orakelsprüche als einzige Wahrheiten der Welt verkündigen will zu widersprechen, wird er für eine Partei für einen Clubb erklärt, seine Tendenzen als staatsgefährlich bezeichnet, und ihm die Absicht die Völker Österreichs unter einander zu hetzen, unterstellt! —

Solchen grundlosen und darum böswilligen Anschuldigungen gegenüber sieht sich der Verein genöthigt vor Allen die Gerechtigkeit seiner Klagen gegen die Grazer Zeitung zu beweisen und hierauf die Beschuldigungen derselben nach ihrem wahren Werthe zu beurtheilen.

Was den ersten Punkt anbelangt, ist es in der That nicht nothwendig auf alle Nummern besagter Zeitung zurückzugehen. Der in Frage stehende Artikel derselben, welcher eine Widerlegung unserer Klagen sein sollte, enthält im Gegentheile alle Beweise für die Wahrheit unserer Behauptung, und wir wollen uns daher nur auf ihn beschränken. — Nachdem die Grazer Zeitung des Langen und Breiten über die Weisheit ihrer Politik gesprochen, sie als die einzig wahre und heilvolle österreichische Staatspolitik unter Hinweisung auf das Zeugniß aller Völker hingestellt, nachdem sie jede andere Ansicht für Verblendung, Partei und Umtrieb erklärt hatte, fährt sie mit Berücksichtigung des nun wichtigsten Grundgesetzes in Österreich, nämlich „der Gleichberechtigung der Nationen" auf folgende Weise fort: „Darum vertheidigen auch wir eine wahre und vernünftige Gleichberechtigung, nicht aber eine widersinnige" — „die Grazer Zeitung erkennt allerdings in der Gemeinsprache ein unschätzbares Gut, kann aber darin nur eine Wohlthat für den Staat und die Völker finden, welche sich wohl bewußt sind, daß die deutsche Bildung es ist, an welcher sie ihre nationale (!) Bildung groß ziehen müssen (!!)". — „Wer ein starkes Östereich will, muß auch eine starke Regierung, nicht aber eine Föderation mit ganz loser (?) Centralisation wollen. — Es kann keine größere Gefährdung Österreichs geben, als ihm durch das Aufgeben seiner Stellung in Deutschland droht. Mit bloßer Bundes- oder Vertrags-Einheit wird sich die deutsche Nation ferner nicht mehr begnügen; sie wird nicht eher ruhen als bis sie ganz vereinigt ist, und diese Vereinigung muß (!!) unter dem Kaiser von Österreich geschehen." Dies ist die innere und äußere Politik der Grazer Zeitung. Ist hier der Grundsatz der Centralisation nicht deutlich genug ausgesprochen? Ist die Behauptung: Österreich müsse in den deutschen Bundesstaat, weil das deutsche Volk nicht länger getheilt bleiben wolle, unbekümmert darum, ob auch die anderen Völker in Österreich dazu einwilligen, nicht ein Beleg, daß in Österreich das Deutschthum die Hegemonie übernehmen wolle? Wie heißt denn die Stellung jenes Volkes, das sich für berufen hält andere mit ihm verbundene Nationen zu civilisieren, anders als Hegemonie? — Der unterzeichnete Verein hat also keine falsche Klage gegen die Grazer Zeitung erhoben, sondern nur das von ihr behauptet, was sie selbst bekennt. Wenn sie sich damit vertheidigt, daß diese Politik die vernünftigste ist, so ist es eben nur ihre Meinung, welche wir ihr gern lassen, solange sie dieselbe nur als individuelle Ansicht geltend macht, neben welcher auch andere Platz haben können, und stellen ihr gegenüber die unserige auf in der Ueberzeugung, daß wir dazu kein kleineres Recht haben, als die Grazer Zeitung selbst. War es also eine Verletzung derselben unsererseits wenn wir Slaven der Steiermark von dem allen Staatsbürgern zustehenden Rechte, sich über Gegenstände der Politik frei zu äußern Gebrauch machten und offen wie es Männern geziemt, der sein wollenden Vertreterin unserer politischen Gesinnung sagten, daß sie nicht der Ausdruck der politischen Gesin-

nung von ganz Steiermark sei? — Gewiß nicht, und nur die Selbstüberschätzung der Grazer Zeitung, die sich für infallibel hält, konnte sich daran stossen.

Wir nannten sie die größte Feindin der Slaven, weil wir sie von unserem Standpunkte dafür halten und führen hier die Gründe für unsere Behauptung auf. Eine Centralisation, wie sie die Grazer Zeitung anstrebt, hebt jede selbständige Bewegung der verschiedenen Nationalitäten in Oesterreich auf; und muß nothwendigerweise zur Bevorzugung derjenigen führen, deren Sprache die Regierung annimmt. Ob dieser Zustand in Österreich für die Dauer möglich wäre, wird Jedermann leicht beurtheilen, wenn er bedenkt, daß unter den ersten Wünschen, welche die Völker im März des verflossenen Jahres aussprachen, jener der nationalen Emancipation war. Wir Slaven wissen recht gut, daß jeder Staat, und daher auch Österreich eine kräftige Regierung brauche, und sind bereit das Unserige dazu beizutragen, wir wissen aber auch eben so gut, daß eine Centralgewalt nicht nothwendig alle politische Thätigkeit im Staate absorbieren müsse, und daß den Völkern Vieles überlassen werden könne, was in ihnen das Gefühl der Freiheit erhält ohne die Regierung zu schwächen. Eine solche Vertheilung der politischen Thätigkeit halten wir aber nur in einem Föderativ Staat möglich, und stellen ihn darum als Grundsatz unserer Politik auf. Wir sehen uns in diesem Glauben noch durch andere Gründe bestärkt.

Die Erfahrung zeigt, daß ein Staat, welcher zu stark centralisiert ist, der das Leben der Gemeinde und Provinzen zu viel controlliert, einer Maschine gleicht, deren Gang durch ein einziges Rad getrieben wird. Ist dies beschädigt oder gar gebrochen, hat auch sie zu wirken aufgehört. Die Hauptstadt wird in einem solchen Staate Alles, ihre Erschütterungen theilen sich dem ganzen Lande mit, wogegen in einem föderativen Staate das Leben der Haupstadt so ziemlich isolirt ist und seine Revolutionen ohne Nachtheil für die Regierung und die Provinzen abmachen kann. Frankreich, England und Amerika sind uns einleuchtende Beispiele von dem Einflusse der Centralisation und Föderation auf den Bestand und die stufenweise Entwicklung der Staaten. Durch diese Gründe glauben wir nun auch unsere Behauptung, daß die Politik der Grazer Zeitung uns Slaven und dem Staate zugleich schädlich sei, erwiesen zu haben, und halten uns daher in Hinsicht der gegen sie erhobenen Klagen vor dem lesenden Publikum gerechtfertigt.

Nun gehen wir zu den schönen Titeln über, welche sie die Güte hatte uns beizulegen. Sie nennt den Verein „Slovenija“ eine Partei, einen Clubb, welcher den Frieden der Völker stört, sie gegen einander hetzt, und so staatsgefährlich wird.

Mit aller Ruhe, deren wir solchen Anschuldigungen gegenüber im Bewußtsein unserer Unschuld fähig sind, fragen wir die Grazer Zeitung, ob sie auch bedacht hatte, was sie hier niederschrieb — ob sie weiß, daß sie uns mit solchen Vorwürfen zu politischen Verbrechern stämpeln könnte? Wir können es nicht glauben, daß sie im vollen Bewußtsein der Bedeutung ihre Worte ausgesprochen hatte, und wollen es lieber ihrer Uebereilung als ihrer Ungerechtigkeit zuschreiben. Dies enthebt uns aber nicht der Pflicht, ihr durch Gründe zu beweisen, wie sehr sie in ihren Vorwürfen unser Streben entstellt und herabgewürdigt hat, und fordern sie hier öffentlich auf die Unwahrheit einer einzigen Silbe dessen, was wir hier zu unserer Vertheidigung anführen werden, darzuthun.

Sie nennt uns eine Partei. Der Verein „Slovenija“ entstand hier als das politische Leben unter den Slovenen reger wurde, und Jedermann, der nicht für die wichtigsten Fragen des Staates und seiner Nation gleichgiltig bleiben konnte, sich daran betheiligte. Die Verfassung gewährte das Recht der Association und ertheilte

ihm daher einen gesetzlichen Boden. Sein Zweck war Anfangs die Besprechung der Tagesfragen vom Standpunkte der nationalen Politik, und ihre Vertretung in der Presse, später wurde noch das Studium der slovenischen und illirischen Sprache zum Gegenstande seiner Thätigkeit gemacht. In welchem Geiste jene politischen Aufsätze geschrieben waren, wissen die Leser der Grazer Zeitung recht gut und wir haben nicht Ursache uns deshalb zu vertheidigen. Die Slaven in Österreich haben gleich im Anfange der Bewegung ihre Politik offen ausgesprochen und haben sie bis auf den heutigen Tag unverändert beibehalten. Der Verein „Slovenija“ in Graz hat die slavisch-österreichische Politik gleichfalls angenommen und sie in der Presse vertheidigt. Nennt dies vielleicht die Grazer Zeitung eine Parteipolitik, die Österreich zersplittern soll? Mit welchem Rechte nennt sie dann die Politik vom deutschen Standpunkte eine wahre, und dem Staate ersprießliche? Woher nimmt sie den Muth die Slaven lehren zu wollen, wie man Österreich erhalten solle? Wer war es denn, der sich für Österreich erhob, als die Regierung selbst nicht mehr daran dachte es zu erhalten? Wer hat hier in Graz und überhaupt in Steiermark sich nicht gescheut den Namen Österreich laut zu bekennen, als es noch gefährlich war ihn auszusprechen? Die Slaven waren es und namentlich hier in Graz der Verein „Slovenija“ welcher dafür mündlich und schriftlich kämpfte.

Die Grazer Zeitung meint ferner, daß die Slaven Oesterreich nur im Munde führen, in der That aber an seinem Zerfalle arbeiten. Wir halten es unter unserer Würde auf eine solche Zumuthung zu antworten; die Thaten, sind es gerade, welche für uns am meisten sprechen. Ueberall wo der Staat Vertheidiger braucht, in der Armee, im Parlamente, in der Presse und im Leben stehen die Slaven in der Mehrzahl da, und waren eine lange Zeit hindurch fast die einzige Stütze desselben. Es steht also der Grazer Zeitung wenig zu, sich zum Chorführer der österreichischen Patrioten zu machen, am wenigsten aber die Slaven belehren zu wollen wie sie für Österreich zu sorgen haben. Das verstehen sie viel besser, denn sie sind aufrichtige Österreicher und werden es bleiben, wenn sie auch in der Ansicht über seine neue Gestaltung mit der Grazer Zeitung nicht übereinstimmen.

Eine andere Frage, welche wir an die erwähnte Zeitung stellen, ist: Mit welchem Rechte behauptet sie, daß wir die Völker in Österreich gegen einander hetzen? An die Deutschen haben wir uns nie gewendet, an die Slovenen nur zweimal: zuerst in der Urbarialfrage, um den Bauern eine billige Entschädigung der aufgehobenen Lasten als Pflicht darzustellen, und dann zur Zeit des Landsturmes, als Emissäre das Land aufzuwiegeln suchten, um den Slovenen das Unrecht eines solchen Unternehmens zu zeigen und sie zur Ruhe und Ordnung anzuhalten. Heißt das vielleicht die Völker aufhetzen?!!

Der Verein „Slovenija“ hat sich niemals die Representation des Volkes angemaßt, er will nur im Interesse desselben und durch gesetzliche Mittel für das Wohl desselben arbeiten, hofft aber und hat bereits Beweise davon erhalten, daß er in seiner Stellung das Vertrauen seiner Nation im höheren Grade genieße als die Grazer Zeitung es vermuthet und erwartet. Um die Verdächtigung noch weiter zu treiben, behauptet die Grazer Zeitung, daß der Verein die deutsche Bildung bekämpfe. Möge uns die freundliche Zeitung als Antwort darauf folgende Worte erlauben:

Wir haben alle Achtung für das deutsche Volk und dessen Bildung, wissen aber recht gut, daß diese erst dann begann, als es die lateinische und französische Sprache verbannt und die deutsche in Kirchen, Schulen und Gerichten eingeführt

hatte. Darum hat es aber nicht aufgehört, die lateinische und französische Literatur zu achten, sondern überläßt sie blos jenen, denen sie nothwendig sind, und bildet sich selbst durch die Muttersprache. Das wollen und müssen auch wir Slaven thun, wenn uns die Aufklärung unserer Nation, an welche ihre moralische und phisische Wohlfart gebunden sind, am Herzen liegt. Nicht also Haß gegen die Deutschen und ihre Sprache ist es, die uns bestimmt den Ruf nach nationaler Bildung unseres Volkes zu erheben, sondern die Ueberzeugung, daß solange seine intelligenten Männer durch deutsche Bildung ihm entfremdet werden, es der Unwissenheit, dem moralischen und phisischen Elend überantwortet bleibt. Ist ein solches Bestreben, fragen wir nun, dem Staate gefährlich oder vielmehr nützlich? — Warum sucht die Grazer Zeitung die Motive zu einer solchen Handlungsweise des Vereines nicht dort, wo sie für rechtliche Männer wirklich liegen, nämlich in der Liebe zu dem Volke und in dem Bestreben es nicht hinter dem übrigen ohne sein Verschulden zu lassen, sondern es auf jene Höhe zu stellen, zu der es durch die ihm inwohnenden geistigen und körperlichen Kräfte berufen ist?

Ist dies vielleicht nur eine leere Phantasie „unseres Clubbs"? Die Grazer Zeitung wird wahrscheinlich keinen Anstand nehmen es zu behaupten, wir gestehen aber offen, daß wir es für eine heilige Idee halten und stolz darauf sind, wenn wir zu ihrer Realisierung etwas beigetragen haben. Die Deutschen kämpften mit solcher Begeisterung für die Bildung, Ehre und Größe ihrer Nation und die Slaven sollten gleichgiltig für diese Interessen ihres Volkes sein? — Wir sind es nicht. Das Herz zieht uns zu dem Volke, dem wir durch Geburt angehören, und zu der Sprache hin, welche unsere Eltern, Brüder und Schwester reden, und an die sich bei den Meisten die schönsten Erinnerungen des Lebens knüpfen, und wenn wir diesen Mahnungen nicht ungehorsam bleiben, wenn wir mit der Nation uns selbst nicht erniedrigt sehen wollen; so bleibt uns nichts anders zu thun übrig als nach unseren Kräften für ihr Wohl zu arbeiten.

Dies thut uns in der That noth, und was wir durch uns selbst nicht erreichen, das wird uns schwerlich von den Deutschen zu Theil; denn leider hat es die Zeit unserer Bewegung nur zu deutlich gezeigt, daß, wo es sich um die Einigung und Selbstständigkeit der Slaven handelt, die Deutschen überall als Feinde entgegentreten. Was hat man für Klagen gegen den Slaven-Congreß in Prag erhoben, während in Frankfurt ein Congreß der Deutschen ganz ungehindert saß! In Prag kamen Bürger eines und desselben Staates zusammen um sich über das Mittel zur gemeinschaftlichen Unterstützung desselben zu berathen, in Frankfurt tagte man darüber, wie die Staaten, in deren Anerkennung doch die Versammlung das formelle Recht ihrer Berathung fand, aufzuheben wären, und doch schalt man den Congreß in Prag für eine „Verschwörung" das Parlament in Frankfurt soll aber nicht bloß für die Deutschen sondern auch für die Slaven ein gesetzgebender Körper sein! — Die Grazer Zeitung meint zuletzt, daß sie vom Verein mit Verfolgung in andern Blättern bedroht werde, und fügt auf diese Art zu den vielen ungerechten Vorwürfen noch diesen hinzu. Wir haben von keiner Verfolgung gesprochen, sondern nur gesagt, daß wir unsere Politik, für die sie sich verschlossen hatte, in befreundeten Blättern erörtern werden. Auf solche Ungerechtigkeiten, wie sich die Grazer Zeitung gegen uns erlaubt hatte, stünde uns wohl ein Recht zu mit bitteren Ausfällen zu antworten; wir wollen aber die Würde nicht bloß im Munde führen, sondern sie auch in der That zeigen und enthalten uns von Ausdrücken, die man niemals selbst gegen den Gegner gebraucht ohne auf seine Bildung einen Schatten zu werfen.

Gratz den 17. Februar 1849. **Der Grazer Verein »Slovenija«.**

Anmerkung. Zugleich ersucht man unter Hinweisung auf den h. Minist. Erlaß vom 20. Dezember 1848. Z. 362. (Grazer Zeitung Nr. 3. 3. Jänner 1849) diese Darstellung nicht auf öffentlichen Orten und auf der Strasse zu verbreiten — sondern nur Bekannten persönlich mitzutheilen.

Schnellpressendruck von **C. Tanzer's** Buchdruckerei.

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.[1]

Von der k. k. Bergdirektion in Idria.

I.

Im Jahre 1809 schien für Oesterreich ein günstiger Zeitpunkt gekommen zu sein, sich von dem französischen Drucke, welcher den Staat nahezu an den Bankerott gebracht, zu befreien. Die Armee war in den letzten Jahren neu organisiert und durch die Landwehr verstärkt worden. Die Vorbereitungen für die militärischen Operationen nahmen gleich zu Beginn des Jahres ihren Anfang.

In Idria begann das Jahr 1809 mit militärischem Unterrichte der von Erzherzog Johann im Jahre 1808 in's Leben gerufenen Landwehr.

Oberleutnant Stephani, welchem das Organisierungsgeschäft der Idrianer Landwehr übertragen war, erhielt vom Erzherzog Johann den Befehl, den Offizieren und Unteroffizieren durch 15 Tage Lehrstunden zu erteilen.

Die Werksleitung traf im Jänner 1809 diesbezüglich derart die Einteilung, dass täglich vor- und nachmittags ein Teil der Unteroffiziere ohne Beirrung des Werksdienstes an diesen Lehrstunden teilnehmen konnte.

Die Idrianer Landwehr bestand aus der 5. und 6. Kompagnie mit je 1^{em} Hauptmann, 1^{em} Ober-, 1^{em} Unterleutnant, 1^{em} Fähnrich, 2 Feldwebeln, 12 Korporals, 12 Gefreiten, 2 Tambours, 2 Zimmerleuten und 174 Mann, meist Bergarbeiter. Zu Kommandanten dieser 2 Kompagnien sind aus dem Beamtenstande Fabriksmeister Anton Kossek und Förster Valentin von Krampenfeld als Hauptleute, Alois Kautschitsch, Schichtenmeisterei-Diurnist als Oberleutnant, Praktikant Josef Makovitz, dann Gappelhutmann

[1] Die Daten zu dieser Abhandlung lieferten die Akten der Herrschaft und Mairie Idria 1809–1814 sowie jene der Bergdirektion aus den Jahren 1809, 1813 bis 1820. Da die Franzosen bei ihrem Abgange fast sämtliche aus ihrer Werksverwaltung stammenden Akten und Rechnungen mitgenommen haben, konnten die Werksverhältnisse während der Franzosenherrschaft nur in untergeordnetem Maße behandelt werden.

Peter Kandutsch als Unterleutnants, ferner Johann Leithermayer und Ignaz Schmidl, Markscheids-Vorzieher als Fähnriche ernannt und von der Hofkommission in dieser Eigenschaft bestätigt worden. Alle haben sich zu diesen Stellen freiwillig gemeldet und erhielten Equipierungsbeiträge von 200 fl. beziehungsweise 150 und 100 fl. aus der Werkskassa ausbezahlt. Auch für die Mannschaft wurde die Uniform etc. aus der Werkskassa gezahlt und belief sich die bezügliche Rechnung der Landwehr-Oekonomie-Kommission in Laibach auf 9911 fl. 04 kr.

Am 1. März stand die oesterreichische Armee bereits auf dem Kriegsfusse und am 6. März wurden vom Erzherzog Johann „Bestimmte und durch allerhöchste Genehmigung sanktionierte Normalien in Betreff der Landwehr" ausgegeben. Hiernach bestanden 7 Landwehrbrigaden, von denen sich die 6. aus 8 Bataillons bestehende Brigade aus den Distrikten Adelsberg, Görz und Triest ergänzte und unter dem Befehle des Generalmajors Gavasiny stand. Dieser Brigade waren auch die zwei Idrianer Landwehrkompagnien einverleibt, welche zu der am 4. April in Laibach stattgefundenen Kontraktion der Landwehrtruppen abmarschierten und sich in der Folge auch in Mariano und Medea bei Palma in Italien befanden.[2]

Im Weiteren wurde auf Befehl des Erzherzogs Johann ein Ordonanzenkours in Idria und Vojsko mit je 3 berittenen treuen und verlässlichen Bauern Anfangs April aktiviert.

Nach einer am 16. März 1809 eingelaufenen Estafette des Laibacher Landespräsidiums mussten auf Befehl des Erzherzogs Johann noch an demselben Tage 300 Bergarbeiter zur Befestigug von Föderaun in Kärnten an den Kreishauptmann in Laibach mittels eines Kondukteurs abgesendet werden. Diesen Bergleuten schlossen sich in Laibach Maurer und Zimmerleute an, worauf sie an den Bestimmungsort abgehend gemacht wurden. Für die schleunige Durchführung dieses Auftrages wurde dem Bergoberamte die volle Zufriedenheit der Hofkammer in Wien und der Dank des Landespräsidiums in Laibach ausgesprochen.

Individuen, welche zur Landwehr gehörten, blieben für die Zeit dieser Verwendung vom Einrücken zur Landwehr befreit.

Den Familien jener Berg- und Forstarbeiter, welche entweder zur Landwehr, zu den Reserven und anderen militärischen Bestimmungen abgegangen waren, wurde die Getreidefassung zum Limitopreise belassen und ein doppelter Provisionsbetrag nach Massgabe des Provisionsnormales und zwar zur Hälfte aus der Oberamts-, zur Hälfte aus der Bruderladekassa für die Zeit der militärischen Dienstleistung der Männer bewilligt.

Bei der Weisung höherer Stellen, die Werksprodukte nicht in Idria anzuhäufen und aus Vorsicht wegen der eingetretenen Spannung der politischen Verhältnisse hat sich das Bergoberamt im Frühjahr 1809 zur Pflicht gemacht, nicht allein alle in Idria befindlich gewesenen Vor-

[2] Über die Aktion dieser beiden Kompagnien liegen keine Daten vor.

räte an Quecksilber und Zinnober nach Laibach, in die daselbst gemieteten Friedl'schen Magazine abführen, sondern auch jedes wöchentlich erzeugte Quantum sofort dahin abführen zu lassen. Aber auch von Laibach wurde das zugeführte Gut entgegen nach Wien spediert. Nur in Sagor befanden sich im Monate April 1809 noch 4998 Zentner Quecksilber vorrätig, welche die Hofstelle aus dem Grunde daselbst liegen zu lassen befunden hat, um im Falle einer unerwarteten Gefahr dasselbe zu Wasser nach Agram und weiter versenden zu lassen.

Das schnelle Vorrücken der Franzosen veranlasste die Landesregierung schon im Mai 1809 den Rechnungsoffizial Franz Burger zu beauftragen, dieses Quantum Quecksilber per Schiff nach Agram zu versenden. Die Transportskosten beliefen sich auf 13.000 fl.

Im Weiteren gab die Landesregierung im Mai dem Bergoberamte die Weisung, die Bargeldvorräte und wichtige Urkunden mit den Punzierungsinstrumenten dem Laibacher vereinten Zahlamte zu übergeben und die Einleitung zu treffen, dass das etwa in Idria noch vorrätige Quecksilber sogleich weiter nach Ungarn geschafft werde. Auch eine ansehnliche Anzahl der dem Werke gehörigen Gewehre und Patrontaschen wurde an das Generalkommando in Graz abgeliefert.

Am 10. Mai besichtigte ein höherer Sanitätsbeamter das dem Werke gehörige Magazin in Oberlaibach und forderte die Räumung der zwei oberen Böden, welche als Unterkunft für die schon am 11. Mai ankommenden verwundeten Krieger bestimmt wurden, was sofort geschah.

Nachdem bereits über Aufforderung des Kreisamtes Adelsberg 30 Arbeiter mit Werkzeugen am 12. Mai zum Schanzenbau nach Präwald gestellt und an den dortigen Rechnungsführer Raimund von Russ gewiesen worden waren, langte am 17. Mai 1809, um ½2 Uhr Früh vom Landes-Kommissariate des 9. Armee-Korps in Laibach die Aufforderung an das Bergoberamt in Idria ein, zur Vollendung der Verschanzungen daselbst weitere 600 Bergarbeiter, welche auf Felsen arbeiten können, mit den zu ihrer Bestimmung erforderlichen Werkzeugen versehen, gleich nach Empfang der Aufforderung zu versammeln und nach Präwald auf dem kürzesten Wege an das dortige Genie-Kommando zu instradieren. Dem Bergoberamte wurde die genaue Befolgung dieses infolge eines dringenden Befehles des Kommandierenden erteilten Auftrages, dessen Unterbleiben oder Versäumnis unabsehbare Folge haben könnte, auf das angelegentlichste empfohlen.

Diesem Auftrage vollauf zu entsprechen war das Bergoberamt ausser Stande, weil bereits 300 Bergarbeiter zu dem gleichen Zwecke nach Föderaun abgegangen waren und ein grosser Teil der Mannschaft zur Landwehr, zu den Regimentern und Reserven gestellt wurde; es erübrigten nur noch 110 Mann, welche noch an demselben Tage um 8 Uhr Früh unter der Aufsicht des Johann Koller nach Präwald abgingen.

Nach Abgang dieser war das Werk von der Arbeiterschaft, abgesehen von alten und gebrechlichen Leuten, ganz entblösst. Diese Umstände teilte das Bergoberamt dem Landeskommissariate mit der Bemerkung mit, dass der Entfall der Arbeiterschaft aus den vielen bei der Landwehr im Dienste stehenden Idrianer Bergarbeitern gedeckt werden kann.

Von dem Schanzenbau, welchen Oberleutnant Freiherr von Stentsch leitete, kehrten die Bergarbeiter, nachdem das Fort bei Präwald am 20. Mai kapitulierte und dem französischen General Broussier übergeben werden musste, bald wieder nach Idria zurück. Auch die nach Föderaun zu den Schanzarbeiten abgeschickten Arbeiter kamen in folge Vordringens der Franzosen im Mai wieder nach Idria zurück.

Gegen Krain marschierte Marschall Macdonald mit einem Armee-Korps und am 20. Mai standen die Franzosen bereits in Laibach. Das Kreisamt Adelsberg, zu welchem auch Idria inkorporiert war, befahl am 23. Mai den Ansprüchen zur Verpflegung französischer Truppen allseits und schleunigst zu entsprechen und dies umsomehr, als der französische General Broussier den Bezirksherrschaften die Versicherung gab, bei entsprechender Verpflegung seiner Truppen das Eigentum und die Habseligkeiten der Bezirksbewohner vor jeder Plünderung zu schonen.

In Idria und deren Umgebung befand sich zu dieser Zeit noch kein französisches Militär, wohl aber berührte die Stadt ein Teil der retirierenden österreichischen Armee, welcher auf der Seilerwiese kampierte.[3]

Den Beamten wurde zur strengsten Pflicht gemacht, sich ja nicht etwa von ihren Dienstplätzen zu entfernen und die erteilten Aufträge auf das schleunigste in Vollzug zu setzen.

Der Landesgouverner gab am 9. Juni dem Kreisamte Adelsberg die volle Befugnis, zur Befriedigung der diesen Kreis sehr drückenden militärischen Requisitionen, Gelder wo immer und auf welch' immer eine Art aufzutreiben und einzubringen. Da es ganz billig schien, dass zur Entlastung der an der Strasse gelegenen Untertanen, die entfernteren Dominien, welche durch ihre Lage von den Franzosen mehr oder ganz verschont geblieben waren, einen angemessenen Beitrag leisten, so war der Bezirksherrschaft Idria zu gedachtem Zwecke ein Betrag von 2000 Gulden als Vorschuss dem Kreisamte abzuführen befohlen.

Mit dem Falle Laibachs war das Schicksal Krains besiegelt und die französische Macht hat der Provinz eine Kontribution von 2 ½ Millionen Franks auferlegt und die Bezahlung derselben binnen einem Monate in 3 Raten gefordert. Die provisorische Landesregierung sah sich dadurch genötigt, auf die erste Rate dieser Kontribution

1. eine einfache Personalsteuer à 39 kr. per Kopf und Alter über 15 Jahre,

[3] Es war dies die Brigade des G. M. Kalnassy, welche aus Italien über Tolmein kommend, am 15. Mai in Idria nächtigte und am 16. Mai in Zoll den Franzosen entgegentrat.

2. die pro Jahr 1809 bereits ausgeschriebene Realitätensteuer mit 126 % und

3. die vierfache Klassensteuer nach den vorjährigen Fassionen auszuschreiben.

Das Kreisamt Adelsberg machte am 15. Juni der Herrschaft Idria zur Pflicht, den, diese treffenden ersten Teil längstens in 3 Tagen unmittelbar nach Laibach an die Landesregierung abzuführen und sich bei Vermeidung von strengsten Zwangsmitteln von der Zahlung daselbst auszuweisen. Gegenvorstellungen waren ausgeschlossen.

Obgleich nun in Idria die entsprechende Einleitung getroffen war, diese Kriegskontribution sammt dem Requisitionsvorschuss per 2000 fl. nach der vorgeschriebenen Modalität einzubringen und man sich alle erdenkliche Mühe gab, die Bezirksbewohner zu deren Bezahlung zu bewegen, so war dennoch diese Verwendung und Anstrengung ohne Erfolg. Die Herrschaftsuntertanen widersetzten sich mit Hintansetzung der schuldigen Ehrfurcht dem erlassenen Auftrage nachzukommen; sie verhöhnten alle Vorstellungen der ihnen wegen ihres Ungehorsams und der Widersetzlichkeit bevorstehenden Strafe. Bei solchen Umständen erbat sich das Bezirkskommissariat in Idria die weiteren Weisungen vom Kreisamte Adelsberg.

Aber das Kreisamt verlangte den Requisitionsvorschuss von 2000 fl. binnen 24 Stunden damit sich die Bezirksherrschaft gegen die Untertanen regressieren könne. Diesem Auftrage wurde sofort entsprochen und die Forderung am 12. Juli geleistet.

Die über höhere Weisung bereits am 11. Juni vom Kreisamte bekannt gemachte Einleitung, dass zur Bestreitung der an die französischen Truppen verabreichten Requisitionen und Vergütung der den Untertanen während des Krieges zugefügten Beschädigungen die dominical rustical Kontributionen und die rustical Steuer eingehoben werden sollen, wurde von Kaiser Franz nicht nur gutgeheissen, sondern auch damit nicht die ganze Last der Geldbeiträge auf die Dominien und Untertanen falle, weiters angeordnet, dass zur Entschädigung und Vergütung der geleisteten und noch allenfalls zu leistenden feindlichen Requisitionen die Klassensteuer nach der im Jahre 1808 entrichteten Zahlung beigezogen werden solle.

Am 5. September eröffnete der französische Intendant der Landesregierung, dass das zweite Achtel der Kriegskontribution mit 2 Millionen Franks derart ausgeschrieben werden soll, dass der Laibacher Kreis bis 12., der Neustädtler und Adelsberger Kreis bis 15. September den angemessenen Betrag zu zahlen haben. Die Herrschaft Idria sandte hierauf Anfangs September einen Teilbetrag von 607 fl. nach Adelsberg ab, war jedoch noch vom ersten Achtel im Rückstande.

Als Löhnung und Verpflegung für die zur Eintreibung der rückständigen Kontribution und des Darlehens auszuschickende Militär-Mannschaft bestimmte General Baraguay d' Hilliers, und zwar: für

sichtlich der Untertanen für jeden gemeinen Soldaten 1 fl., für den Korporal 2 fl. und für den Sergeanten 3 fl.; rücksichtlich des Adels, der Geistlichkeit und der übrigen Honorationen aber: für den gemeinen Soldaten 3, den Korporal 4 und für den Sergeanten 5 fl. nebst Verpflegung; die letztere hatte beim Adel, der Geistlichkeit und den sonstigen Untertanen gleich nebst dem anständigen Quartier mit Bett und Licht, zu Mittag in 3 Speisen nähmlich Suppe, Rindfleisch, Zuspeise und 1 Bouteille oder 3 Seidel Wein, des Abends 2 Speisen nähmlich Eingemachtes mit Zuspeise und 1 Bouteille oder 3 Seidel Wein zu bestehen wobei bemerkt wurde, dass die Korporale und Sergeanten verhältnismässig besser zu verpflegen sind.

Zur Vermeidung dieser Zwangsmittel drang das Kreisamt Adelsberg auf Zahlung der rückständigen Kontribution.

Am 25. September waren weitere 2 Achtel der Kriegskontribution mit 4 Millionen Franks ausgeschrieben und sollten bis 12. Oktober bezahlt sein.

Kreiskommissär Raimund Graf von Auersperg benachrichtigte am 13. Juli den Bergrat von Passetzky, dass er beauftragt sei, alle in dem Adelsberger Kreise befindlichen Kassen an sich zu ziehen und nach Neustadtl abzuschicken und ersuchte alle in den Idrianer Kassen noch befindlichen Gelder nach Abzug des notwendigsten Bedarfes nach Adelsberg zu senden. Als Graf von Auersperg noch am selben Tage Abends nach Planina kam, erhielt er die amtliche Anzeige, dass der französische General-Intendant von Triest, alle in Krain befindlichen Aerarial-Gelder an sich zu ziehen suche, woraus er den Schluss zog, dass auch der Werksleitung in Idria in Kürze französischerseits ein Befehl gleichen Inhaltes zugehen werde. Aus diesem Grunde stellte er noch am selben Tage das dringende Ersuchen um sofortige Übersendung des Geldes.

Das Bergoberamt sandte sodann am 15. Juli

aus der Oberamtskassa	2276 fl.
und aus der Bruderlade . . . . . . , . . .	500 „
daher zusammen nur	2776 fl.

weil das Werk an Beamte und Arbeiter grössere Vorschussbeträge leistete.

Das Barvermögen der Stadtpfarrkirche, welches in 703 fl. bestanden hat und für die Operationskassa in Laibach gegen 6 $^0/_0$ige Darlehenscheine bestimmt war, konnte jedoch nicht abgeführt werden, weil der eben verstorbene Kirchensekretär Kajetan von Zergollern diesen Betrag unbekannt wohin deponiert hatte.

Am 18. Juli wurden in Idria die Kriegsvorfälle, welche sich in und um Wien zugetragen haben und günstig lauteten, verlautbart.

Diese Nachrichten sandte Bischof Verhovac am 14. Juli aus Agram dem Landesgouverneur in Laibach, welcher dieselben in den Herrschaften verlautbaren lies.

Zu dieser Zeit befanden sich ca. 50 versprengte oder selbst ranzionierte Soldaten meist von der Reisky Infanterie in ihrer Heimatsherrschaft Idria. Alle diese wurden nochmals ausgehoben und zur Reserve nach Fiume berufen.

Bei der Weisung, die Landwehrmannschaft neuerlich zu sammeln und in Bereitschaft zu halten, berichtete das Bezirkskommissariat Idria dem Kreisamte, dass sich die Idrianer Landwehr ganz bereitwillig gezeigt hat, dem ersten Aufrufe des Kreisamtes zu folgen und dass selbe am 18. Juli zur Dienstleistung bereit stehen wird. Gleichzeitig wurde angezeigt, dass sich die ganze 5. Kompagnie durch ihre Deputierten gegen den Hauptmann Kossek beschwert und geäussert habe, die Mannschaft wolle unter demselben nicht mehr stehen und bat um Zuteilung eines anderen Hauptmannes.

Da die Landwehr des Adelsberger Kreises zu dem Korps des Generalmajors Grafen l' Espin einverleibt werden sollte, befahl das Kreisamt die Stellung der Idrianer Landwehr am 21. Juli nach Zirknitz, was auch geschah. Ein Teil folgte am 24. Juli nach. Mehrere Landwehrmänner haben sich jedoch mit Sack und Pack in die angrenzenden Herrschaften geflüchtet.

Mit Befehl datiert aus Schönbrunn vom 14. Mai 1809, hat Napoleon die Landwehr aufgelöst und eine allgemeine Amnestie allen jenen Landwehrmännern bewilligt, welche längstens binnen 5 Tagen nach Ankunft der französischen Truppen in die Orte wohin die Landwehr gehört, heimkehren. Den Offizieren, welche in dieser Zeit nicht rückkehren, sollten Häuser verbrannt, ihre Möbel und ihr Vermögen konfiszirt werden. Die Gemeinden, welche Leute zur Landwehr gestellt, waren verpflichtet, selbe rückzuberufen und die Waffen einzuliefern, die denselben gegeben worden waren. Die Kommandanten der Provinzen waren beauftragt, Massregeln zur Durchführung dieses Befehles zu treffen.

Dieser Befehl traf jedoch erst am 17. August 1809 in Idria ein und hiemit hörte die weitere Tätigkeit der Landwehr auf.

Den Erreignissen in der Monarchie und in Ungarn folgte nun ein einmonatlicher Waffenstillstand, welcher vom Hofkommissär Grafen von Saurau aus Graz ddo. 24. Juli 1809 an die Bewohner Innerösterreichs mit nachfolgendem Aufruf mitgeteilt wurde

„Bewohner von Innerösterreich!

Der Waffenstillstand ist geschlossen und die Feindseligkeiten sind eingestellt. Die Vorsehung hat es gewollt, dass die innerösterreichischen Provinzen neuerdings von den französischen kaiserlichen Truppen besetzt werden.

Unter diesen Umständen habe ich von Sr. Majestät dem Kaiser, unseren Monarchen, den Auftrag erhalten, die Verwaltung dieser Länder wieder zu übernehmen und ich bin durch meine Pflicht aufgefordert, Euch dasjenige zu Gemüt zu führen, was in dem gegenwärtigen Zeit-

punkte für alle Einwohner Innerösterreichs das Heilsamste ist. Ihr habt bisher dem allgemeinen Besten manche und grosse Opfer gebracht und Euch dadurch neue Ansprüche auf die Liebe unseres Monarchen erworben.

Der Unterhalt fremder Truppen fordert neue Opfer und männliches Ausharren in trüben Tagen.

Betragt Euch gegen die französisch-kais. Truppen ruhig, nachgiebig und willfährig, gebt ihnen zu keiner gerechten Klage Anlass. Nur dadurch werdet ihr Euch die von jedem Kriege unzertrennlichen Drangsale, welche sonst noch härter auf den Provinzen lasten würden, erträglicher machen. Leistet Eueren Obrigkeiten willigen Gehorsam, sie sind mir für die öffentliche Sicherheit verantwortlich und ich würde diejenigen nach aller Strenge der Gesetze bestrafen, welche es wagen würden, auf irgend eine Art die öffentliche Ruhe zu stören; dagegen hat auch der Herr Reichsmarschall Graf von Macdonald mir die Versicherung gegeben, dass er besorgt sein wird, gute Mannszucht unter seinen Truppen zu erhalten und die Sicherheit Eurer Personen und Eures Eigentums zu schützen. Ich werde immer in Euerer Mitte bleiben, jedes Ungemach mit Euch teilen und alle meine Kräfte aufbieten, Euch die dermalige Bürde zu erleichtern, gegen billige Klagen Abhilfe zu verschaffen und die Lasten möglichst gleich verteilen.

Durch ein solches nach den Regeln der Klugheit abgemessenes Benehmen werdet Ihr unserem guten Monarchen neue Beweise Euerer Treue geben und Euch nicht nur seine Erkenntlichkeit, sondern auch die Achtung der französischen kais. Truppen und Euerer Mitbürger erwerben und nach überstandener Prüfung den Lohn Euerer Beharrlichkeit in dem Bewusstsein finden, Euere Pflichten gegen Fürst und Vaterland erfüllt zu haben; schenkt mir Euer Vertrauen, ich werde bemüht sein, durch Eifer für Euer Bestes mich desselben wert zu zeigen und Euch bei jeder Gelegenheit werktätige Beweise geben, wie sehr ich die edelmütigen Bewohner dieser Provinzen hochschätze."

Die Requisitionen für das in und um Laibach befindliche französische Militär waren für die Idrianer Herrschaft drückend; Verpflegsartikel und Pferde mussten wiederholt in kürzester Zeit geliefert werden. Der französische Ordonateur in Laibach drang mit allem Ungestüm auf die schleunige Ablieferung derselben. Ja sogar für die Wiener Garnison wurden 16 Schlachtochsen requiriert. Eine Vorstellung dagegen fruchtete nichts und es wurde ein für allemal bedeutet, dass es Pflicht der Herrschaften sei, die ausgeschriebene Anzahl Pferde, Schlachtochsen u. dgl. zu stellen und selbe in deren Ermanglung in oder ausser der Provinz schleunigst aufzubringen.

Die Zustände in der Landeshauptstadt waren noch trauriger. Das Kreisamt Adelsberg gab unterm 17. August hierüber der Herrschaft Idria nachstehendes bekannt:

„Soeben hat man die nachstehende Verordnung vom 15. August, welche die in Laibach fürwaltenden traurigen Umstände rührend darstellt, von der Landes-Regierung erhalten:

Weder Kreisämter, noch Landes Inwohner werden verkennen, was für unerschwingliche Kosten der Unterhalt der französischen Truppen erfordert. Die Tractements der Generalität, Intendanten, Ordonateure, Receveure, und Offiziere, die nothwendige Entgegenzahlung der Fleischhacker und Bäcker, welche den Ankauf des Viehes und Getreides aus Eigenem zu bestreiten nicht vermögen, die Anschaffung des Weines, die grossen Spitals Auslagen, die ununterbrochen zur Arbeit requirierten Handwerker und die hiezu nöthigen Materialien belaufen sich auf mehrere Hunderttausende, die man solange in der Stadt ein willkürliches Darlehen aufgebracht werden konnte, aus diesem bestritten hat. — Diese Quelen sind nun gänzlich versiegt und Billigkeit sowohl als Nothwendigkeit war es, welche die von der Landesregierung am 7. D. verfügte Ausschreibung eines verzinslichen Zwangs-Darlehens auf das Dominicale und Rusticale nach dem Maßstabe der einfachen Personal- und Klassensteuer um so mehr rechtfertiget, als es Niemanden unbekannt sein kann, daß die französischen Truppen solange sie das Land besetzt halten, von demselben verpflegt werden müssen. — Gegen alle Erwartung ist bisher außer sehr wenigen, unbedeutenden Beträgen noch nichts eingelaufen, obgleich in dem schon angeführten Zirkular-Schreiben die erste Rate von den am nächsten gelegenen Dominien binnen 3 und von den entfernteren binnen 8 Tagen gefordert und dieser Forderung mit der Drohung der Militär Exekution als dem einzigen Mittel, der Nachdruck gegeben worden ist.

Die Operationskassa ist leer, sie kann weder Tractemente, noch Subsistenz verschaffen. Um daher die Gefahr einer kostbaren französischen Exekution, welche mit täglichen 5 fl. für jeden Exequenten verbunden ist, hintanzuhalten, werden die Werb-Bezirksherrschaften und durch dieselben alle übrigen Dominien und Bezirks-Insassen in Folge hohen Befehls hiemit ernstlich angewiesen, nach bereits verlaufener 3 und 8 tägigen Frist die alsogleiche Abfuhr der ersten Rate des ausgeschriebenen Zwangsdarlehens um so gewisser zu bewirken, als man sich bei dem mindesten Aufschube des Verdachtes wird nicht erwehren können, daß es den Herrschaften an Willen gebricht, die äußerste Verlegenheit ihrer vorgesetzten Behörden mit pflichtmäßigem Eifer zu teilen, in welchem Falle man aber auch nicht wird unterlassen können, derlei Dominien nicht nur auf das empfindlichste zu bestrafen, sondern überdies noch ihre dienstwidrige Unfolgsamkeit anzuzeigen.“

Um sich einen Einblick in die Herrschaften zu verschaffen, mußte über Verlangen der französischen Intendanz ein Ausweis über die Volksmenge jeder Gemeinde, ihres Viehstandes und den Ertrag der einjährigen Fechsung geliefert werden.

Die Herrschaft Idria wies aus:

Gemeinde	Volksmenge	Viehstand		Zentner an						Ertrag der Fechsung in Zentner an		Hafer in Schauffeln	
				Weizen		Korn		Gerste					
		Pferde	Ochsen und Kühe	Anbau	Fechsung	Anbau	Fechsung	Anbau	Fechsung	Heu	Stroh	Anbau	Fechsung
Idria	4255	17	172	—	—	—	—	—	—	300	—	—	—
Jeličen vrh .	362	7	188	1¾	4¾	—	—	10¾	23¾	2240	1280	107½	234
Unter Idria	374	—	38	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—
Unter-Kanomla . .	389	4	185	46⅓	161	10	28	47¾	96	2260	1300	92½	210⅓
Mitter-Kanomla . .	483	1	196	10½	21	9¾	20⅓	63	136½	2250	1290	102	204
Karnitze . .	159	—	?	10¾	15	5½	4⅓	38½	56	1400	800	58½	127⅓
Ober-Kanomla . .	270	—	116	14	48	1⅓	3½	28	56	1490	820	63½	126
Voisko. . . .	506	4	167	12⅓	35¾	7¾	19½	30¼	61½	2200	1000	150	216
Tschekounik	263	2	105	18¼	30½	1¾	3½	9¼	19	1050	600	58¾	114
Summa .	7061	35	1167	114¼	316	36¼	79½	227½	448¾	13290	7090	632¾	1232

Es wurde beigefügt, daß diese Fechsung für die bäuerliche Bevölkerung nicht hinreicht und daß sich der Jahresbedarf an Getreide für die Werksangehörigen auf 28—30.000 Metzen stellt.

Die Seitenortschaften blieben wie bereits erwähnt, vom französischen Militär verschont, so auch Idria. Der französische Brigade-General Bartoletti in Adelsberg erklärte, er werde für jeden Soldaten der auf Seitenortschaften angehalten und nach Adelsberg eingebracht wird, die schon bei den Österreichern festgesetzte Taglia von 24 fl. per Mann bezahlen. Tatsächlich erhielt die Herrschaft Idria für die Einlieferung eines französischen Soldaten vom 112. Regiment diesen Betrag ausbezahlt.

(Fortsetzung folgt.)

Oekologische Studien an Höhlentieren.

I. Mitteilung von Dr. phil. Franz MEGUŠAR, Assistent an der biologischen Versuchsanstalt in Wien.

(Ausgeführt mit Subvention der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Mit 8 Textfiguren. — Allgemeine Ergebnisse in Kürze vorgetragen in der Sitzung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien vom 2. Mai 1913.)

Inhaltsverzeichnis.

I. Vorwort.

Schon seit geraumer Zeit befasse ich mich mit oekologischen Studien an Höhlentieren, jedoch war es mir bis in die letzte Zeit nicht möglich, dieselben in jener exakten Weise zu pflegen, die eigentlich notwendig ist, um an die Lösung biologischer Fragen von allgemeiner Bedeutung mit Aussicht auf wirklichen Erfolg herantreten zu können. Erst durch Unterstützung der hohen kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien bin ich in die Lage versetzt worden, mit erfolgversprechenden technischen Mitteln ans Werk zu gehen, wofür ich gleich eingangs meinen tiefgefühlten Dank zum Ausdruck bringen möchte. Mit grosser

Dankbarkeit erinnere ich mich aber auch gleichzeitig der ausgiebigen Unterstützungen seitens des hohen k. k. Ackerbauministeriums, der löblichen k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik, der Biologischen Versuchsanstalt in Wien, der meteorologischen Station in Laibach sowie der Hilfeleistungen aller jener Institutionen und sonstiger Persönlichkeiten, welche die Realisierung meiner Bestrebungen gefördert hatten.

Das, was ich hier vorbringe und worüber ich bei späteren Gelegenheiten kurz berichten werde, bezieht sich auf die Ergebnisse der in den eizelnen Jahreszeiten gemachten Beobachtungen im Höhlengebiet von Krain.

Ausführlichere Mitteilungen unter dem Titel „Oekologie der Höhlentiere“ werde ich nach Abschluss meiner Exkursionen im Sommer 1913 an der Hand photographischer Aufnahmen von den in den Kreis meiner Forschungen einbezogenen Höhlen, lebender Tiere und womöglich ihrer Entwickelungs-Zustände etz. unter Berücksichtigung der gesamten einschlägigen Literatur machen.

Belegexemplare von den einzelnen Tierarten, bestimmt nach vorausgegangener Beratung mit namhaften Systematikern und versehen mit genauer Angabe des Fundortes und dem Zeitpunkte der Erbeutung, werden in erster Linie, entsprechend dem Wunsche des hohen k. k. Ackerbauministeriums für das projektierte Speleologische Museum zur Verfügung gestellt. Das übrige, leicht entbehrliche Material wird an andere Museen und sonstige wissenschaftliche Forschungsinstitute kostenlos abgegeben werden.

II. Zweck.

Auf Grund einiger experimenteller Untersuchungen über das Verhalten der Organismen zu den äusseren Faktoren und über die Vererbung von künstlich induzierten Eigenschaften sind einzelne Forscher zu der Ansicht gekommen, es sei durch das Experiment endgiltig entschieden worden, daß die Merkmale der Arten vorwiegend durch äussere Einflüsse veränderlich sind und die durch physikalische und chemische Agentien hervorgerufenen Veränderungen die Eigenschaft der Erblichkeit erhalten können.

Zweifelsohne spielen sich vor unseren Augen Vorgänge an Organismen ab, welche für eine weitgehende Plastizität der Formen gegenüber äusseren Einflüssen sprechen und eine Artwandlung auf solchem Wege vermuten lassen, jedoch von einem einwandfreien experimentellen Nachweis der Tatsache der Veränderlichkeit eines Artmerkmales und der Vererbung neuerworbener Charaktere kann zur Zeit nicht gesprochen werden.

Ich kann im Rahmen einer vorläufigen Mitteilung die diesbezüglichen Versuche nicht einer eingehenden Erörterung unterziehen, will aber, um den Hauptzweck meiner oekologischen Studien an Höhlentieren zu begründen, in aller Kürze auf die Unzulässigkeit der aus dem gegenwärtig

vorliegenden, auf experimentellem Wege gewonnenen Tatsachenmaterial **gezogenen Schlussfolgerungen hinweisen.**[1]

1. **Die bisherigen positiven Ergebnisse über die Ursachen der am** Organismus sich abspielenden Erscheinungen und über die Vererbung erworbener Eigenschaften resultieren aus Versuchen, die an Tierarten mit starker individueller Verschiedenheit angestellt worden waren und beziehen sich fast durchgehends auf Merkmale, welche an den betreffenden Tierarten trotz Gleichartigkeit der Bedingungen in verschiedener Weise zutage treten. Im Hinblick auf diesen Umstand und unsere Erfahrungen über die Vererbung einzelner Merkmale bei einer und derselben Tierart könnten jedoch die in Frage kommenden, angeblich neuerworbenen Charaktere ebensogut bereits in den zu Versuchen verwendeten Individuen tiefbegründet gewesen sein und demnach ohne einen äusseren Anstoss in Erscheinung getreten sein. Dieser Eventualität ist aber von einigen Forschern gar nicht, von andern in ganz unzureichendem Masse Rechnung getragen worden. Es fehlt zur Zeit an unbedingt notwendigen Vorversuchen, an sorgfältiger Analyse des Konstanten **und des Labilen.**

2. Sämtliche zur Zeit an Tieren künstlich hervorgerufenen Veränderungen sind für die untersuchten Arten von unwesentlicher Bedeutung. Dieselben äussern sich der Hauptsache nach in der Vermehrung oder Verminderung des bereits Vorhandenen, im Hervortreten des Seltenen oder Zurücktreten des Häufigen oder im Erscheinen des Latenten und **sind im Allgemeinen mehr quantitativer Natur. Auch ist in vielen Fällen noch sehr fraglich, ob überhaupt eine quantitative Veränderung vorliege,** wie z. B. bei Farbveränderungen; denn hier könnte ebensogut eine Verdeckung der einen und ein deutlicheres Hervortreten der anderen Pigmentart bei sonst sich ganz gleich bleibender Quantität der betreffenden Pigmente stattgefunden haben. Wo qualitative Veränderungen erzielt wurden, beziehen sich dieselben auf Merkmale, welche entweder einer Varietät oder Rasse der betreffenden Art zukommen, und **ist somit weder etwas Neues ins Leben gerufen, noch eine für die** betreffende Art charakteristische Eigenschaft experimentell verändert **worden.**

3. Man hat bisher an Tieren, speziell in morphologischer Hinsicht, durch Anwendung abnormer Einflüsse nichts dauernd Lebensfähiges geschaffen. Alles, was man hervorzubringen vermochte, ist in der Regel etwas Apoplasmatisches und hat somit mit der eigentlichen lebendigen Substanz nichts zu tun.

[1] Diese Frage habe ich in meinen an der 85. Versammlung Deutscher Naturforscher und Ärzte zu Wien abgehaltenen Vorträgen „Über den Einfluss äusserer Faktoren und über Vererbung bei Krustaceen, Insekten, Mollusken und Amphibien“ und „Voraussetzungen für eine annähernde Exaktheit des Experimentes in Anpassungs- und Vererbungsfragen“ eingehender behandelt. Vgl. Verhandlungen der Ges. Deutsch. Naturf. und Ärzte 2. Teil, 1. Hälfte Leipzig 1914.

4. Albinos und einige Höhlentiere, bei welchen letzteren Augen und Pigmentzellen fehlen, erfahren trotz langer Haltung am Licht keine Veränderungen in Bezug auf ihre Färbung. Ebensowenig bilden augenlose Höhlentiere und Tiere mit weitgehender Rückbildung der Augen und der Pigmentzellen die betreffenden Organe aus. Hingegen sind Höhlentiere, bei welchen die gerade erwähnten Organe nicht gar weit rückgebildet sind, gegen abnormale d. h. den natürlichen konträre Bedingungen äusserst empfindlich. Sie erhalten in kurzer Zeit ein farbiges Kleid und differenzieren die Augen auf, ein Umstand, der deutlich dafür spricht, dass es nicht so einfach ist, wie sich manche experimentelle Zoologen der Gegenwart vorstellen, die lebendige Substanz in ihrem wesen abzuändern; denn die Natur konnte trotz unermesslicher Zeiträume die Ausbleichung bei Höhlentieren nicht einmal soweit fixieren, dass sie wenigstens im individuellen Leben die sog. Höhlenfärbung bei Haltung am Licht beibehalten hätten.

5. Durch den im Punkt 1 hervorgehobenen Umstand und dadurch, dass bei keinem der Experimente, wo eine Aenderung dieses oder jenes Merkmales beobachtet und dessen Vererbung konstatiert wurde, die äusseren Einflüsse während der ganzen Versuchsdauer qualitativ und quantitativ nur annähernd genau bestimmt und aufgezeichnet worden waren, verlieren sämtliche Versuche in jener Richtung den Anspruch auf wirkliche Exaktheit und demnach auch jene theoretische und praktische Bedeutung, welche ihnen gegenwärtig von einigen Forschern beigemessen wird.

Diese und andere Beweggründe veranlassten mich, nach den Objekten zu suchen, an welchen die Fragen nach den Ursachen der an den Organismen sich abspielenden Erscheinungen und nach den Enstehungs-Ursachen der Arten und Rassen eindeutiger gelöst werden könnte und ich entschloss mich für Höhlentiere.

Im Gegensatz zu den oberirdisch lebenden Tieren, bei welchen die einzelnen Individuen einer Art in der Regel in verschiedenen Farben erscheinen, zeichnen sich die einzelnen Individuen der Höhlentierformen und Formen, welche mit ihnen ähnliche Oertlichkeiten bewohnen, insbesondere in Bezug auf Färbung entweder durch eine Gleichartigkeit und Düsterheit oder durch völligen Pigmentmangel aus.

Diese, möglicherweise nur scheinbare Einfachheit der Höhlentiere gegenüber den oberirdisch lebenden lässt die Verwendung derselben für die Entscheidung unserer Fragen besonders günstig erscheinen.

Ein gründliches Studium in der geplanten Richtung setzt sich jedoch eine genaue Kenntnis der Lebensweise der Höhlentiere voraus. Letztere ist jedoch bisher nur vorübergehend studiert worden, so dass wir zur Zeit nur über einzelne biologische Momente der Höhlentiere unterrichtet sind. Zur einer halbwegs genauen Feststellung aller Lebensmomente eines Tieres ist aber ausser Haltung und Beobachtung der Tiere in der Gefangenschaft vor allem auch ein, auf alle Jahreszeiten ausgedehntes und

möglichst kontinnuierliches Studium in der Natur selbst erforderlich. Dies zu tun ist bei Höhlentieren umso notwendiger, da dieselben ziemlich selten sind und in grosser Verborgenheit leben.

Da schon aus dem Vergleiche der natürlichen Physiognomien der Umgebung mit den äusseren Merkmalen der Tiere die Ursachen für diese oder jene Erscheinung erschlossen werden könnten und die derart gewonnenen Ergebnisse geradezu berufen sind, eine Kontrolle unserer experimentellen Ergebnisse, speziell der Ergebnisse über Anpassungsursachen zu üben, entschloss ich mich, dem Studium der physikalischen und chemischen Faktoren, denen die Höhlentiere in der Natur ausgesetzt sind, eine besondere Aufmerksamkeit zu schenken.

III. Allgemeine Technik und Methodik.

A. Bestimmung der physikalischen und chemischen Faktoren.

Im Laufe gegenwärtiger Untersuchungen will ich vorläufig den Wirkungsrad einiger jener physikalischen und chemischen Faktoren ermitteln, welche sich bei den bisherigen biologischen Experimenten mit Tieren im Allgemeinen als die einflussreichsten erwiesen haben. Diese sind: Temperatur, Feuchtigkeit, Luftdruck, Lichtintensität und Kohlensäure.

Die Temperatur, Feuchtigkeit und der Luftdruck werden mittelst Richard'scher[2] Autographen unter Zuhilfenahme der notwendigen Normalinstrumente bestimmt.

Die Einstellung der Thermographen erfolgt mittelst des in Zehntel geteilten Normalthermometers, die der Hygrographen mit Hilfe des Psychrometers und der Jelinek'schen[3] Psychrometertafeln, während der Barograph nach dem sogenannten Stationsbarometer eingestellt wird.

Sämtliche Apparate wurden vor der definitiven Aufstellung zunächst an der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik in Wien und dann an der k. k. meteorologischen Station in Laibach auf ihren richtigen Gang geprüft.

Die Lichtintensität wird unmittelbar am Eingang in die Höhle und ausserhalb derselben mittelst des kurz vor dem Gebrauch hergestellten Bunsen-Eder-Papiers mit Zuhilfenahme des v. Wiesner'schen[4] Isolators (Modell Vouk[5]) und des Samec-Jenčič'schen[6] selbstregistrierenden Photometers bestimmt.

Zwecks Feststellung, ob ein wirksames Licht in die vom Eingange der Höhlen entferntesten Teile einfällt, werden möglichst lichtempfindliche

[2] Vgl. Pernter J. M., Jelineks Anleitung zur Ausführung meteorologischer Beobachtungen. Wien, 1905, pp. 51, 60, 77.

[3] Pernter J. M., Jelineks Psychrometertafeln. Leipzig, 1911.

[4] Vgl. Wiesner J. v., Der Lichtgenuss der Pflanzen. Leipzig, 1907, p. 14, 15.

[5] Vouk V., Die Methoden zur Bestimmung der chemischen Lichtintensität für biologische Zwecke. Handbuch der biochemischen Arbeitsmethoden. Halle a. S.

photographische Platten in den verschiedensten Teilen der Höhlen in luftdicht verschlossenen Gefässen exponiert und daneben Kotrollplatten, d. h. photographische Platten gelegt, welche sonst in gleicher Weise untergebracht werden wie die Exponierten, nur dass sie vor Lichtwirkung vollständig geschützt werden.

Der Kohlensäuregehalt in der Höhlenluft wird nach der Pettenkofer'schen[7] Methode bei Verwendung von 10 Liter Luft bestimmt.

Zwecks Feststellung der Beziehungen zwischen den physikalischen und chemischen Verhältnissen in und denen ausserhalb der Höhle werden die selbstregistrierenden Apparate beiderorts in Tätigkeit gehalten und die Bestimmungen des Kohlensäuregehaltes in der Luft gleichfalls beiderorts vorgenommen.

B. Sonstige Beobachtungsmethoden.

Da ein kontinnuierliches Beobachten der Lebensgewohnheiten der Tiere in der Natur selbst im Allgemeinen ungemein erschwert, ja in den

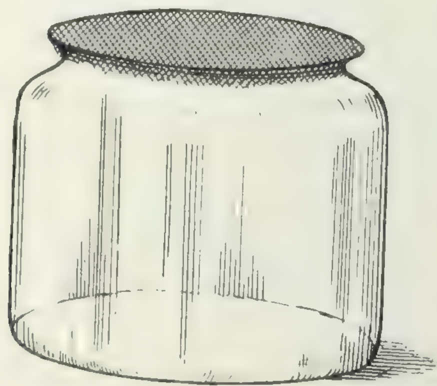

Fig. 1.

meisten Fällen geradezu unmöglich ist, greife ich zu der alten, besonders von Reaumur, Rössel von Rosenhof u. anderen begründeten Arbeitsmethode, nämlich zu der Züchtung der Tiere in der Gefangenschaft und verwerte dabei auch meine Erfahrungen, die ich mir im Laufe der

1912, p. 184. Derselbe, ein verbesserter neuer Wiesner'scher Isolator zur Bestimmung der chemischen Lichtintensität für biologische Zwecke. Zeitschrift für biologische Technik und Methodik. Leipzig, 1913, p. 90—92.

[6] Samec M.-Jenčič A., Ueber ein selbstregistrierendes Photometer. Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Math. naturw. Kl. Bd. CXIX, Abt. II a, p. 1—6. November 1910.

[7] Vgl. Medicus L., Kurze Anleitung zur Massanalyse. Tübingen, 1911, p. 174 do 177.

zehnjährigen Tätigkeit auf dem Gebiete der Zuchttechnik der niederen Tiere selbst gesammelt hatte.[8]

Die Zuchtversuche mit Höhlentieren werden, ausser auf dem natürlichen Standorte, selbst in Räumen geführt, wo annäherungsweise ähnliche Bedingungen herrschen, wie in den Höhlen. (Schächte, Keller, Stollen etz.)

Die erbeuteten Tiere werden hier grösstenteils in den spezifischen Anforderungen der Tiere entsprechenden gläsernen Behältern gehalten. Ausser der Glaswannen kommen hauptsächlich runde, niedrige und breite Gläser (Fig. 1), die ich vor einigen Jahren an der Biologischen Versuchsanstalt in Wien einführte und sich für die Haltung kleinerer Land- wie Wassertiere sehr praktisch erwiesen haben, in Verwendung. Die Behälter, wo Wassertiere gehalten werden, werden mit auf dünnen Holzstäbchen ruhenden Glasplatten bedeckt, während Behälter mit Landtieren mit Drahtnetz oder Organtin zugebunden werden.

Ebenso wird bei der innern Einrichtung der Behälter den speziellen Bedürfnissen der einzelnen Tierarten möglichst entsprochen, indem ihnen Gegenstände geboten werden, auf, in und unter welchen sich die Tiere in der Natur am liebsten aufhalten.

Bei Tierarten, wo beispielsweise die Eiablage oder sonstige, in grosser Verbogenheit sich abspielende biologische Momente bei obiger Einrichtung schwer zu kontrollieren sind, wird an Stelle des natürlichen Substrates bei Landtieren schwarzes Fliess-Papier angewendet, wodurch die Auffindung der Eier kleinster Tiere ermöglicht wird.

Nachdem schwer zu erwarten ist, dass die Fortpflanzungszeit vieler Höhlentierarten in der Natur selbst wird ermittelt werden können, werden an den zu verschiedenen Jahreszeiten gefangenen Tieren Längenmässungen durchgeführt und daraus, wenn auch nicht genau, aber doch annäherungsweise auf die Fortpflanzungszeit geschlossen.

Die Beobachtungen werden grösstenteils mittelst roten Lichtes angestellt; denn ein solches Licht scheint nach meinen bisherigen Erfahrungen die Höhlentiere von allen Lichtsorten am allerwenigsten zu beunruhigen.

[8] Vgl. meine diesbezüglichen Aufsätze in der Zeitschrift für biologische Technik und Methodik. Band I. Leipzig. 1910 in Przibram's Bericht über die 5jährige Tätigkeit der Biologischen Versuchsanstalt in Wien unter „Das lebende Material und seine Pflege" (Tiere des Süsswassers, wirbellose Tiere des Landes und Futterzuchten), ferner den unter meiner Mitarbeiterschaft mit Kammerer verfassten und daselbst veröffentlichten Aufsatz „Spezielle Listen der bisher kultivierten Tiere" und endlich meinen letzten, in der nämlichen Zeitschrift Band II. 1912 veröffentlichten Aufsatz „Über die Beschaffung, Haltung und Züchtung jener Tiere und Pflanzen, welche bei Führung zoologischer Experimente, insbesondere mit wirbellosen und niederen Wirbeltieren des Binnenlandes und der Binnengewässer als Futtermittel am häufigsten benötigt werden."

C. Fang, provisorische Unterbringung und Transport der Höhlentiere.

Da es sich mir unter Anderem auch darum handelt, eine grössere Anzahl lebensfähiger Tiere zu erhalten, und da die Höhlentiere im allgemeinen, insbesondere gegen plötzliche und grosse Temperaturschwankungen[1] und Druck äusserst empfindlich sind, sind besondere Massregeln sowohl inbezug auf das Einfangen als auch inbezug auf die erste Unterbringung und Transport der gefangenen Tiere erforderlich.

Behufs Erbeutung einer grösseren Anzahl von Höhlentieren und zwecks gleichzeitiger Feststellung ihrer beliebtesten Nahrung werden verschiedene, jedoch gesondert aufgestellte animalische und vegetarische Ködermittel angewendet.

Die Ködermittel werden bei Landtieren entweder frei oder in vollständig offenen und liegenden Gefässen (Gläser, Holz- und Blechschachteln etz.) ausgesetzt, bei Wassertieren dagegen werden die betreffenden Ködermittel innerhalb eines Fangnetzbeutels an einem Bindfaden befestigt

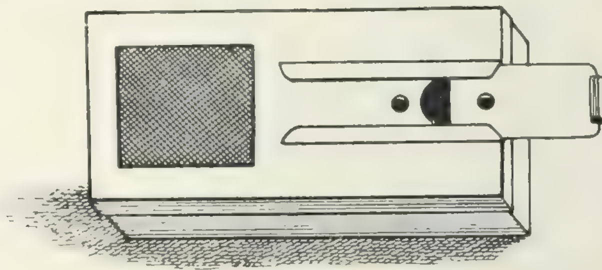

Fig. 2.

(strömendes Wasser) oder in Töpfen und ähnlichen in den Grund versenkten Gefässen untergebracht. Bei Anwendung der Gefässe werden Moos oder kleine Badeschwämmchen benützt, damit die Tiere von Licht aufgescheucht nicht auseinanderstieben, sondern sich im Moos verstecken.

Das Einfangen der meisten freiruhenden oder sich gerade bewegenden, grösseren Landtiere wird mittelst eines cylindrischen, langen und breiten sogenannten Konservierungsglases mit Zuhilfenahme eines feinen Pinsels bewerkstelligt, indem die Öffnung des Glases vor das einzufangende Tier gesetzt und dasselbe mittelst des Pinsels in das Glas gejagt wird. Unansehnliche Tiere werden mittelst eines feinen, mit Wasser nassgemachten Pinsels leicht berührt und in das Sammelgefäss übertragen.

In Spalten steckende Tiere werden entweder mit den Fingern oder mit der Pincette behutsam herausgeholt oder nötigenfalls durch Wassereinspritzen herausbefördert.

Wassertiere, welche in grösseren Tiefen und in stark bewegtem Wasser leben, werden mittelst Fangnetzen gefangen, bei Tieren jedoch,

[1] Hamann Otto. Europäische Höhlenfauna. Jena, 1896, p. 9—10.

welche seichtes Wasser bewohnen, wird unter anderem folgende Fangmethode angewendet. Man versenkt ein Trinkglas oder Einsiedeglas horizontal in einiger Entfernung vom zu erbeutenden Tier ins Wasser, führt mit dem Glas eine schnelle Bewegung nach rückwärs und unmittelbar darauf gegen das Tier und hebt das auf diese Weise hineingeschwemmte Tier rasch aus dem Wasser.

Zur provisorischen Unterbringung der Höhlenlandtiere werden allerhand feindurchlöcherte Holz- und Blechschachteln und ähnliche Behälter benützt. Zweckdienlich und handlich erweist sich dafür die in Figur 2 dargestellte Sammelblechschachteltype, welche ich vor einigen Jahren an der Biologischen Versuchsanstalt in Wien einführte.

Die provisorischen Behälter werden mit angefeuchteten leichteren Moosbestandteilen oder mit nassen Fließpapier ausgefüllt.

Im Wasser lebende Höhlentiere werden in entsprechend großen Blechkannen und ähnlichen Gefäßen untergebracht, wobei das Wasser dem natürlichen Standorte der betreffenden Tiere entnommen wird.

Beim Transport der Höhlentiere werden im Allgemeinen Massregeln beobachtet, welche ich bisher stets mit Erfolg angewendet habe. Diese bestehen in Folgendem:

1. Die Tiere werden möglichst vor plötzlichem Temperaturwechsel und vor allzu hohen Temperaturen geschützt.

Allmählich wechselnde Temperaturen zwischen 0°—20° C gefährden das Leben der Höhlentiere in der Regel nicht.

Die Einhaltung dieser Temperaturgrenzen wird entweder durch Anwendung kühlender Mittel (Eis, naße Tücher) oder durch vorübergehende Unterbringung derselben in Schächten, Gemüsekellern etz. erzielt.

2. Landtieren wird ununterbrochen hohe Feuchtigkeit (ca. 80 %) zugeführt, was durch Umhüllung der betreffenden Behälter mit feuchtgemachten Tüchern erreicht werden kann.

3. Bei Wassertieren wird für genügenden Sauerstoff gesorgt, indem für ihre Unterbringung einerseits breite Gefäße mit niedrigem Wasserstand gewählt werden, andererseits das betreffende Wasser zeitweise durch Luft oder Wasserzufuhr aufgefrischt wird.

IV. Ergebnisse im Herbst, in der Zeit vom 27. September bis 3. November 1912.

A. Meteorologische Verhältnisse in- und ausserhalb der Höhle.

Die Bestimmungen des Temperatur-, Feuchtigkeit- und Luftdruckstandes wurden vorläufig im ungefähr zweiten Drittel der Erzherzog Johann-Grotte und in unmittelbarer Nähe des Eingangs der Adelsberger Hauptgrotte vorgenommen.

Die Temperatur[10] und der Feuchtigkeitsgehalt[11] in der Höhlenluft sind trotz großer Schwankungen ausserhalb der Höhle fast konstant. Während die Temperatur in der Höhle ca. 8° C beträgt, bewegt sich die relative Feuchtigkeit zwischen 94—95 %.

Vergleiche hiezu nachstehende Figuren (Fig. 3—6), welche kopierte Teile der Originalkurven für Temperatur und Feuchtigkeit darstellen:

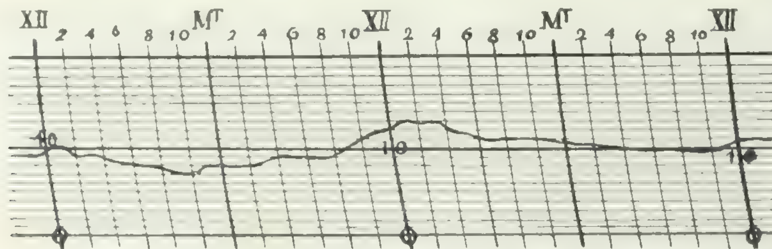
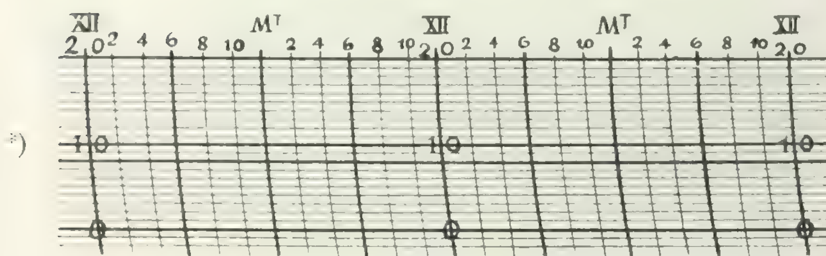

Fig. 3. Temperatur ausserhalb der Höhle.

*)

Fig. 4. Temperatur in der Höhle.

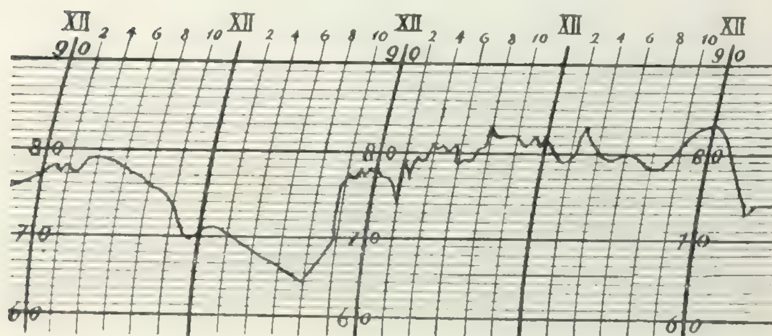

Fig. 5. Feuchtigkeit ausserhalb der Höhle.

Der Luftdruck in der Höhle hält annährungsweise gleichen Schritt mit dem ausserhalb der Höhle (Fig. 7 und 8).

Die geringe Differenz, welche ich zwischen den Luftdruckverhältnißen in und ausserhalb der Höhle erhielt, ist wahrscheinlich auf die Aufstel-

[10] Vgl. hiezu Schmidl's Höhlenkunde, 1854 und die diesbezüglichen Angaben Haman's in: Hamann Otto, Europäische Höhlenfauna. 1896.

[11] Die relative Feuchtigkeit belief sich in der ersten Woche meiner Beobachtungen viel niedriger als die hier vorgebrachte Kurve es anzeigt.

*) Verlauf der Kurve.

lung der Barographen in verschiedenen Höhen zurückzuführen. Später vorzunehmende barometriche Höhenmeßungen an den betreffenden Orten, wo die Apparate stehen, werden uns wahrscheinlich eine Aufkärung in dieser Beziehung geben können.

*)

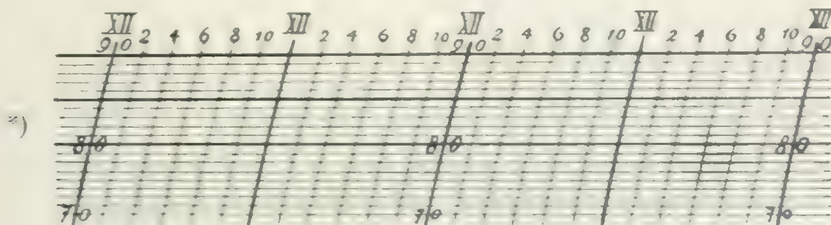

Fig. 6. Feuchtigkeit in der Höhle.

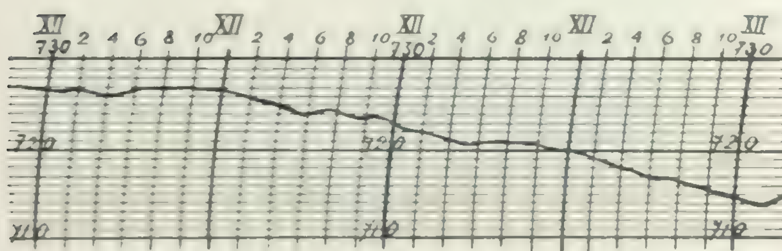

Fig. 7. Luftdruck ausserhalb der Höhle.

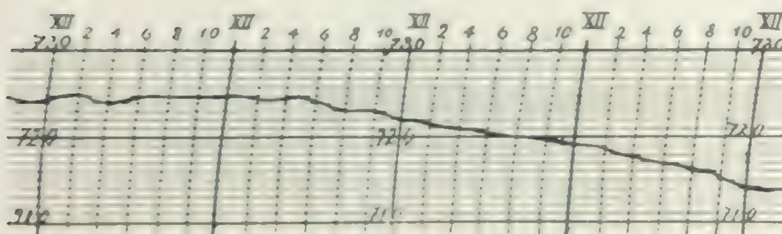

Fig. 8. Luftdruck in der Höhle.

B. Kohlensäuregehalt in der Höhlenluft und im Freien.

Der durchschnittliche Kohlensäuregehalt der Luft in der Erzherzog-Johann-Grotte belief sich auf 1·31 Vol. und ausserhalb der Höhle, nahe dem Eingang in die Adelsberger Grotte, auf 0·85 Vol. pro Mille.

Da nach den bisherigen genauen Untersuchungen*) des Kohlensäuregehaltes der Luft im Freien auf etwa 0·3—0·4 Vol. pro Mille angegeben wird, ist wahrscheinlich mein dafür gefundener Wert unrichtig. Worin der Fehler zu suchen sei, werde ich bei später vorzunehmenden Bestimmungen zu ermitteln trachten.

*) Vgl. Pfeffer W., Pflanzenphysiologie I. Bd. Leipzig, 18[illegible], p. [illegible]

C. Die untersuchten Höhlen und verwandten Örtlichkeiten,

Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten	Vorgefundene Bewohner	Datum der Erbeutung	Zahl der erbeuteten Exemplare
Inner-Krain.		1912	
a) Erzherzog Johann Grotte bildet einen östlichen, in der Nähe des „großen Kalvaria" gelegenen Seitenarm der Adelsberger Hauptgrotte.	Laemostenus Schreibersi (Küster)	29./X.	1
Sie ist im allgemeinen durch einen niedrigen, stollenartigen, vielfach verzweigten und blind endigenden Gang ausgezeichnet. Nur in ihrem Endverlauf sind hügelartige Erhebungen und talartige Senkungen zu bemerken. Ausgedehnte Hallen sind selten.	Leproderus Hohenwartii (Schmidt)	28./X. 29./X.	17 28
Die Erzherzog Johann Grotte gehört zu den echten Tropfsteinhöhlen. Die bald in Glänzend- oder Mattweiss, bald in verschiedenen Tönungen von Rostbraun, bald in mannigfach kombinierten Farben erscheinende, auf den ersten Blick monotone, bei näherer Betrachtung jedoch durch abwechslungsreiche Vielartigkeit in der Gestaltung der Stalagmiten und Stalaktiten ausgezeichnete Tropfsteinscenerie wird nur an wenigen Stellen durch Einschiebung von aus mächtigen Steinblöcken bestehenden Kalksteintrümmern und durch mehr oder weniger mit Eisenverbindungen imprägnierten Erdgrund unterbrochen.	Bathyscia Khevenhülleri (Miller)	29./X.	1
	Bathyscia byssina (Schiödte)	29./X.	19
	Phora aptina (Schin. et Egg.)	29./X.	12
Bis auf einige Stellen am Anfange, ungefähr in der Mitte und am Ende, ist das Terrain der Grotte ziemlich trocken. Die Nässe ist größtenteils auf die linke Seite der Höhle beschränkt. Hier kommt es zur Entstehung größerer und kleinerer Lachen, welche unter anderem durch das ständig von der Decke und den Seitenwänden herabrieselndes Wasser gespeist werden. Der Boden solcher Lachen besteht in der Regel aus Kalksinter oder aus verschieden großen, regellos herumliegenden mannigfach geformten, einzelnen oder mehreren fest miteinander verbundenen Bruchstücken von Tropfsteinen. Nicht selten lagert darauf eine mächtige rostfarbige Lehmschichte.	Lipura stillicidii (Schiödte)	29./X.	45
	Campodea erebophila (Ham.)	29./X.	5
	Stalita taenaria (Schiödtei)	29./X. 1./XI.	1 2
	Tithanetes albus (Schiödte)	29./X.	38
b) Am Ende d. Kaiser Ferdinands-Grotte, beim sog. Heuschober befindet sich linksseits des Weges eine nischenartige Höhlung mit zahlreichen kleinen und größeren Lachen, deren Boden in der Regel aus Kalksinter besteht. Nur hie und da ist der Boden dieser Lachen mit einer verschieden mächtigen braunen bis braunschwarzen, mulmartigen Bodenschichte bedeckt. Ein natürliches Licht scheint nicht hieher zu dringen, wohl aber empfängt die erwähnte Höhlung zeitweise elektrisches Licht.	Gammarus puteanus (Koch et Gervais)	29./X. 3./XI.	12 15

*) Anmerkung. Die Messungen wurden mittels eines gewöhnl. Messzirkels an der Hand eines in Millimeter geteilten Maßstabes an konservierten Tieren durchgeführt. Die Zehntel sind schätzungsweise gewonnen worden. Die eingeklammerten Werte beziehen sich auf Kopf-, Thorax- und

ihre allgemeine Physiognomie, ihre Bewohner etc.*)

Längenmasse in Millimetern	Spezifischer Aufenthaltsort	Nahrung und sonstige Bemerkungen
(2·8, 3, 8·7)	mäßig feuchte Stelen mit Erdgrund, unter Steinen	animalisches Aas
(1·4, 1·8, 4·6), (1·5, 1·8, 4·5) (1·1, 1·4, 4), (1·2, 1·4, 4·1), (1·2, 1·5, 3·9), (1·2, 1·5, [illegible]), (1·2, [illegible]), (1·2, [illegible]), (1·2, 1·8, 4·2), (1·2, 2, 4·2), (1·2, 1·6, 4·4), (1·3, 1·5, 4), (1·3, 1·5, 4·1), (1·3, 1·5, 4·2), (1·3, 1·7, 4·8), (1·3, 1·7, 4·8), (1·3, 1·8, 4·7), (1·3, 1·9, 4·5)	Grübchen, großer sehr feuchter Stalagmiten oder Spalten, welche durch das unvollkommene Aneinanderwachsen zweier oder mehrerer, nebeneinanderstehender Stalagmiten oder Stalaktiten enstehen	animalisches Aas. Stellt sich bei Berührung häufig todt. Da um diese Zeit vielfach weiche und lichtgefärbte Exemplare auftreten, fällt wahrscheinlich in diese Zeit die Entwicklung von der Puppe zum Imago. In der Ruhelage drückt er die Beine an den Leib
2·8	sehr nasse Stellen mit Erdgrund und Steinen	animalisches Aas
1·2, 1·3, 1·4, 1·5, 1·6, 1·7, 1·8	-	-
4, 4, 4·2, 4·2	mäßig feuchte Stalagmiten, nahe am Erdgrund	- läuft behend auf Tropfsteinen, macht selten von Flügeln Gebrauch. Häufig macht sie Sprungartige Bewegungen. Vielfach ♀ mit legereifen Eiern
1·2, 1·2, 2·3, 1·4, 2·5, 2·6, 3·2, 4·2, 4·3	sehr feuchte Stellen, auf Stalagmiten nahe dem Erdgrund oder am Erdgrund selbst	animalisches Aas. Ist häufig auf der Wasseroberfläche anzutreffen und bewegt sich hier, indem es sich kipfelartig krümmt und gleich darauf streckt
1·2, 5·7, 7·8	mäßig feuchte Stalagmiten nahe dem Erdgrund in Spalten	kommt zum animalischen Aas, ob es frißt oder dabei kleinere Tiere wie Milben, Lipura etc. fängt, ist fraglich, wirft die Abdominalanhänge leicht ab
5·8 6·2, 7·4	-	lebende Tiere (Leptoderus, Campodea, Phora etc.)
7·8, 11·2	sehr feuchte Stellen auf Stalagmiten und am Erdgrund	animalisches Aas. Kriecht freiwillig ins Wasser, wenn Futter darin liegt
[illegible] [illegible]	Lacken mit vegetabilischem Bodensatz u. [illegible] Grund	lebende Tiere (kleine Würmer etc.) und faulige Vegetabilien, neigt zum Kannibalismus

[illegible]

Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten	Vorgefundene Bewohner	Datum der Erbeutung	Zahl der erbeuteten Exemplare
c) Schächte and d Südbahnstrecke bei Adelsberg *) stellen größere oder kleinere, viereckige, mit gut angepassten Eisen- oder Holzdeckeln bedeckte Gruben vor, deren Boden und Seitenwände entweder auszementiert oder ausgemauert sind. Am Boden solcher Schächte ist zuweilen eine dünne Schichte von feuchten Erdreich, untermischt mit Laub, Stroh und sonstigen vegetabilischen Abfällen zu bemerken. In die Gruben gelangt, besondrs durch die Spalten der Holzdeckel etwas Licht hinein.	Troglophilus neglectus (Kraus)	28./X.	15
	Brachydesmus subterraneus (Heller)	„	1
	Tegenaria derhamii [Scop.]	„	3
d) Črna jama bei Groß-Otok liegt nordwestlich von Adelsberg und ist vom Orte Groß-Otok aus in etwa dreiviertel Stunden zu erreichen. Der mitten eines dichten Buschwerkes versenkte Eingang der Höhle ist halbkreisförmig, oberhalb desselben erhebt sich ein mächtiger Felsen. Der anfänglich stollenartige, breite Gang fällt ziemlich steil nach abwärts und teilt sich bald in 2 Arme, welche in vielfach zerklüftete Hohlräume von größerer oder geringerer Ausdehnung führen. Die meisten Hohlräume werden ständig von Poikfluß mit Wasser versorgt, so daß es an verschiedenen Orten zur Entstehung ziemlich ausgedehnter Tümpel kommt. Einer der näher erforschten Tümpel zeigt folgendes Aussehen: Der betreffende Tümpel ist allseits von vom Wasser ausgerodeten und zerklüfteten Kalkfelsen begrentzt. Oberhalb des Beckens erhebt sich eine bald mit kleinen Stalaktiten, bald mit Schlamm bedeckte, stellenweise den Wasserspiegel berührende Felswand. Der Boden des Beckens ist größtenteils schlammig und zeichnet sich durch unregelmäßige Hebungen und Senkungen aus. Nahe dem Ufer ist das Wasser fast überall ziemlich seicht und weist erst gegen die Mitte zu größere Tiefen auf.	Proteus anguineus (Laur.)	Ende Oktober	7
	Leuciscus spec.?	2./XI.	2
	Planaria cavatica (Fries)	2./XI.	1
e) Kronprinz Rudolf-Höhle bei Divača ist etwa eine Viertelstunde vom Orte Divača entfernt und liegt rechterseits der gegen Triest zu laufenden Südbahnstrecke. Der künstlich hergestellte Eingang wird mittelst eines stark in die Tiefe gehenden Serpentinweges erreicht. Oberhalb des künstlichen Höhleneinganges befindet sich eine halbkreisförmige natürliche Öffnung, durch welche die erste große, vorwiegend von Kalksteinfelsen begrenzte Halle d. Höhle etwas Licht empfängt.	Columba livia (Briss)	—	—
	Quedius mesomelinus (Marsch.)	18./X.	1
	Bathyscia Khevenhülleri (Miller)	„	circa 100
		1./XI.	40

*) Anmerkung. Die Grottenolme sind von Luka Vilhar in der genannten Grotte gefangen worden. Unter den vielen Exemplaren befand sich ein Tier mit starker Pigmententwicklung und ein

Längenmasse in Millimetern	Spezifischer Aufenthaltsort	Nahrung und sonstige Bemerkungen
[illegible]	ziemlich feuchte Stellen mit Erdgrund, an Holzbalken, Steinwänden und in Fugen	animalisches u. vegetabilisches Aas Tagsüber ruhen die Tiere, indem sie die Femora der Sprungbeine schief, fast bis zum Kopfe reichend u. die Fühler nach vorne stellen.
14	-	faulige Vegetabilien zuweilen auch animalisches Aas
5, 8	-	lebende Tiere (Troglophilus, Brachydesmus etc.) spinnt ein kleines, längliches u. lochartiges Netz. Vielfach auch frei vorgefunden.
5 Exempl. à ca. 240 2 Exempl. à ca. 100	Vgl. Rubrik Bezeichnung u. allg. Physiognomie d. Höhle	in Schlamm lebende Würmer, Asseln u. andere kleinere Wassertiere
30, 50	-	
-	Unterseite der auf seichten Stellen liegenden Steine, Ansammlungen von angeschwemmtem Laub	Nahrungsaufnahme bisher nicht beobachtet. Wahrscheinlich lebt sie analog den oberirdisch lebenden Planarien von kleineren Wassertieren.
-	ziemlich trockene Felswände und Spalten	die Nahrungsaufnahme selbst nicht beobachtet. Nach [illegible] lebt sie von Sämereien.
[illegible]	ziemlich feuchte Stellen mit [illegible] Holz und unter Steinen	lebende Tiere und animalisches Aas
[illegible]	[illegible]	animalisches Aas [illegible] vollzieht

[illegible]

Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten	Vorgefundene Bewohner	Datum der Erbeutung	Zahl der erbeuteten Exemplare
Die Höhle ist im allgemeinen trocken und gehört zu den echten Tropfsteinhöhlen mit gewaltigen Höhen und Tiefenverhältnissen. Nasse Stellen sind nur am Anfange und am Ende der Grotte zu beobachten.	Phora aptina (Schin. et Egg.)	18. X.	cca. 20
	Brachydesmus subterraneus (Heller)	„	26
		29./X.	14
	Stalita taenaria Schiödtei (Thorell)	„	1
	Stalita (spec.?)	„	11
	Tithanetes albus (Schiödtei)	18./X.	40
	Monolistra coeca (Gerstäcker)	„	5
f) Schächte an d. Südbahnstrecke bei Divača	Troglophilus neglectus (Krauss)	18./X.	cca. 150
sind jenen bei Adelsberg (Vgl. p. 76) ähnlich gebaut, nur sind sie in der Regel tiefer, besitzen keinen auszementierten Boden und sind in der Regel mit schweren, stellenweise durchlöcherten Holzdeckeln bedeckt. Sie sind sehr feucht und führen oft allerlei Vegetabilien, wie Stroh, Laubblätter und Holzstücke. In die Schächte dringt etwas Tageslicht hinein.		23./X.	15
	Brachydesmus subterraneus (Heller)	18,/X.	1
	Campylea planospira (Lam.)	23./X.	6
	Gryllomorphus dalmatinus	22./X.	1
	Scutigera coleoptrata (L.)	23./X.	1
Ober-Krain.	Tegenaria derhamii Scep.	23./X.	4
g) Ajdovska jama in Wochein liegt auf einem kleinem Berge namens „Babna gora", rechterhand nahe der Straße welche vom Wocheiner-Feistritz nach Češnjica führt. Der Eingang ist halbkreisförmig. Die Höhle verläuft zunächst stollenartig, dann verengt sie sich und endigt mit einer Art natürlicher Nische. Die Wände sind aus Kalkstein, an manchen Stellen bildet sich Kalktuff. Der Boden der Höhle ist mit Schutt bedeckt. Die Höhle ist sehr feucht.	Rhinolophus hippocrepis (Bonap) = hipposiderus (Bechst.)	24./X.	1
	Clansilia spec.?	24./X.	15
	Campylea planospira (Lam.)	12./X.	13
	Quedius mesomelinus (Marsch.)	„	1
	Triphosa dubitata (L.)	„	2
	Scoliopteryx libatryx (L.)	„	1
	Troglophilus neglectus (Krauss)	12./X.	7
		24./X.	8
	Scorpio spec.?	„	1

Längenmasse in Millimetern	Spezifischer Aufenthaltsort	Nahrung und sonstige Bemerkungen
4·3, 4·5	Vgl. p. 75	Vgl. p. 75
5, 6, 6·5, 7·5, 7·5, 8·5, 9, 10, 10, 10·5, 11·5, 11·5, 12, 12·5, 12·5, 13·5, 13·5	sehr feuchte Stellen, wo organische Körper verwesen, auch unter Steinen	vegetabilisches Aas, zuweilen auch animalisches
6, 11, 13·5		
5·2	Vgl. p. 75	Vgl. p. 75
2·1, 2·2, 2·3, 2·5	zwischen nahe beieinander stehenden Stalagmiten und Stalaktiten u. in Höhlungen derselben	lebende Tiere (Bathyscia, Brachydesmus etc.). Spinnt ein lockeres flaches Netz.
6, 6·5, 7, 7, 7, 7, 8, 8·5, 9, 9·5, 10	Vgl. p. 75	Vgl. p. 75
3·8, 4, 2·1	wie bei Brachydesmus	animal. Aas, scheint auch morsches Holz zu fressen
(1·2, 2, 6·9), (1·2, 2·8, 6·2, [12*]), (1·3, 1·8, 6·2), (1·3, 3·2, 7·8), (1·4, 2·8, 7·8), (1·4, 2·4, 7·4), (1·5, 2·5, 8), (1·6, 2·8, 8·6), (1·8, 2·8, 8), (2·7, 3·9, 11·2), (2·8, 4·5, 14·2, [10]), (2·9, 4·6, 12·4), (2·9, 4·9, 12), (3, 5, 16·8, [9]), (2, 6, 11, [9]), (1·2, 2·8, 7, [11])	Vgl. p. 77	Vgl. p. 77 Ein ♀ trug im Momente der Erbeutung an der Unterseite des Legestachels nahe an der Wurzel desselben ein Spermatoptor. In der Ruhelage hält das Tier die Fühler nach vorne gestreckt, zieht die Beine an den Leib, wobei die Femora der Sprungbeine unter einem spitzen Winkel bis zum Kopfe hinreichen.
18	Vgl. p. 77	Vgl. p. 77
8, 9, 9·5, 17, 20, 25	-	-
[illegible], 12, [11·5]	ziemlich trockene Stellen unter Holzbalken oder zwischen Steinen	animalisches u. vegetabilisches Aas
23	-	Nahrungsaufnahme nicht beobachtet, scheint sich einiger besonders der hinteren Extremitäten auch als Tastorganen zu bedienen.
7, [illegible]	-	Vgl. p. 77
30	frei oder in Spalten trockener Kalkfelsen	lebende Insekten. Hängt auf Felsen nahe dem Boden und ist im Begriffe Winterschlaf zu schlafen. Auf Berührung breitet er die Hautfalten aus, kann aber nicht fliegen.
[illegible]	mit Algen bewachsene Kalksteinwände beim Eingange der Höhle u. morsches Holz	Vegetabilien
[illegible]	-	vegetabilisches u. animalisches Aas
[illegible]	sehr feuchte Stellen unter Steinen	animalisches Aas, auch lebende Tiere
15, 15·5	trockene Kalksteinwände	nicht beobachtet
18		
[illegible]	auf ziemlich feuchten Stellen auf Felswänden u. in ihren Spalten	Vgl. p. 77 Ein ♀ enthält legereife Eier u. stieß dieselben im Momente der Konservierung aus
[illegible]		
[illegible]	-	[illegible]

*) In eckigen Klammern [illegible] die Länge des Legestachels.

Bezeichnung und allgemeine Physiognomie der untersuchten Höhlen und verwandter Örtlichkeiten	Vorgefundene Bewohner	Datum der Erbeutung	Zahl der erbeuteten Exemplare
h) Eine Höhle auf dem Berge Jунčenca. Der Berg Junčenca liegt rechterseits nahe an der von Wocheiner-Feistritz nach dem Orte Češnjica führenden Straße und in unmittelbarer Umgebung des genannten Ortes. Die Höhle befindet sich nahe dem Gipfel des genannten Berges und beginnt mit einem lochartigen Eingang. Letzterer führt einige Meter weit stollenartig zunächst in einen ziemlich ausgedehnten domartigen Raum, der von zerklüfteten Kalkfelsen begrenzt wird. Auf den Felswänden kriecht ein fleckenartiger braunschwarz gefärbter Pilz mit bleichen und rosafarbigen Endspitzen. Von den domartigen Raum aus gehen zwei Arme aus, von welchen der linke bald blind endigt, der rechte sich aber allmählich verengt und weiter unpassierbar ist. Der Boden der Höhle ist sehr schlammig und führt allerlei organische Reste.	Rhinolophus hippocrepis (Bonap.) = hipposiderus (Bechst.)	24./X.	2
	Laemnostenus Scherbersi (Küster)	12./X. 24./X.	1 2
	Troglophilus neglectus (Krauss)	12./X.	6
		24./X.	14
	Troglophilus cavicola (Keller)	24./X.	1
i) Častitljiva jama liegt oberhalb des Ursprunges des Lipnica-Baches nahe am Fuße eines der Jelovca-Gebirgskette angehörigen, Rhododendron reichen Berges. Den Eingang bildet ein mehrere Meter hoher und schmaler Spalt. Die Höhle verläuft stollenartig und zerfällt in einen Hauptgang und in drei rechterseits verlaufende Seitengänge. Während der mittlere Seitengang fast in senkrechter Richtung nach oben verläuft, behalten die anderen zwei Seitengänge mehr oder weniger eine horizontale Lage. Die Höhle ist bis auf den Hauptgang und den ersten Seitengang ziemlich feucht. Am Ende des letzten Armes fröpfelt unnterbrochen Wasser von der Decke herab, welches sich zu kleinen Pfützchen ansammelt. Stellenweise sind Anfänge einer Tropfsteinbildung zu bemerken. Im Übrigen stellen die Wände vielfach zerklüftete Kalkfelsen dar. Häufig tritt an den Wänden Kalktuf auf. Der mittlere Seitengang ist durch Gehängeschutt charakterisiert. Der Boden der Höhle ist im Großen und Ganzen mit Schutt bedeckt, nur an manchen Stellen sind eisenschüssige kslkhältige Steine (minderwertige Eisenerze) und durch Eisenverbindungen rot gefärbte Erde zu sehen.	Rhinolophus hippocrepis (Bonap.) = hipposiderus (Bechst.)	5./X. Dec.	3 1
	Laemnostenus Schreibersi (Küster)	5./X.	4
	Oryotus Michlitzi (Reitler)	25./X.	1
	Aphaobius Müllneri (Ferd. Schmidt)	12./X.	29
	Ceratophillus unipectinatus (Tasch.)	5./X.	1
	Nycteribia Schmidlei (Schin. et Egg.)	"	2
	Phora aptina (Schin. et Egg.)	" 25./X.	1 7
	Triphosa dubitata (L.)	"	11
	Troglophilus neglectus (Krauss)	"	3
	Tritomorus scutelattus (Frauenfeld)	12./X. 10./X. 25. X.	1 3 5
	Campodea erebophila (Ham.)	12./X. 10./X. 25./X.	1 1 2
	Craspedosoma spec.?	12./X.	4
	Ischyropsalis Müllneri (Ham.)	5./X. 12./X. 25./X.	8 7 3
	Monolistra coeca (Gerstäcker)	5./X. 10./X. 12./X. 25./X.	2 4 5 8
	Niphargus orcinus *) (Jnseph ?) **)	25./X. 6./XII.	1 4

*) Nach Schäferna's brieflicher Mitteilung.
**) Zugeschickt erhalten.

Längenmasse in Millimetern	Spezifischer Aufenthaltsort	Nahrung und sonstige Bemerkungen
29, 30	Vgl. p. 79	Vgl. p. 79
(3·2, 3·3, 8) (2·9, 3, 7·8), (2·9, 2, 8·7)	auf mäßig feuchten Stellen unter Steinen	animalisches Aas
[illegible] (2·8, 4·2, 13·8), (2·7, 4·1, 11·2), (2·8, 3·9, 10·8), (2·9, 4·1, 12·8)	Vgl. p. 79	Vgl. p. 79
(1·2, 2·8, 7·6), (2, 3·2, 8·5), (2. [illegible]) 3·9, 12), (2·2, 4·1, 13), (2·2, 4·5, 13·8), (2·6, 4·7, 15·8, [7·2]), (3, 4·1, 15·2)		
2·8, 5·8, 19, [illegible]	-	-
[illegible] 33	-	-
(2·5, 3·5, 8·5), (2·7, 2·9, 8), (2·8, 3, 8·3), (2·8, 3, 8·2)	Vgl. p. 80 sub h	Vgl. p. 80 sub h
[illegible]	mäßig feuchte Stellen unter Steinen	animalisches Aas
[illegible]	sehr feuchte Stellen auf [illegible]	animalisches Aas
[illegible]	parasitisch auf Rhinolophus hippocrepis	
2·2, 2·4		
3 4·2, 6	mäßig feuchte Stellen, auf Steinen nahe dem Boden	Vgl. p. 75
[illegible] 14·3, 14·3, 14·4, 14·5, 14·5	auf Kalkfelsen	1 Pärchen in Kopula vorgefunden
[illegible]	Vgl. p. 79	Vgl. p. 79
[illegible]	auf sehr feuchten Stellen unter Steinen	animalisches Aas. Bewegt sich springend
7 4·2 [illegible]	-	animalisches Aas
[illegible]	-	animalisches Aas
[illegible]	auf mäßig feuchten Stellen in Spalten oder auf Kalkfelsen	[illegible]
[illegible]	sehr feuchte Stellen, auf [illegible] unter Steinen	animalisches Aas
[illegible]	[illegible]	[illegible]

D. Zusammenfassung sonstiger Ergebnisse.

a) Verhalten der Höhlentiere zu den äußeren Faktoren (Licht, Temperatur, mechanischer Druck).

Gegen weißes elektrisches Licht sind sämtliche bisher beobachteten Tiere sehr empfindlich. Sie ergreifen im Momente der Beleuchtung die Flucht und behalten dabei die zuerst genommene Richtung bei. Bei Laemnostenus in der „Ajdovska und Častitljiva jama“ machte ich stets die Beobachtung, daß sich das Tier, bevor es eine bestimmte Richtung ergreift, einigemale vorher umgedreht hatte.

Gegen Druck sind die meisten Höhlentiere, außer Käfer, sehr empfindlich.

Die große Hinfälligkeit der Höhlentiere bei höheren als in der Höhle zu beobachtenden Temperaturen ist eine längst bekannte Tatsache, jedoch ist die Empfindlichkeit gegenüber diesem Faktor bei verschiedenen Höhlentieren sehr verschieden.

Von den Coleopteren ist Laemnostenus am wenigsten, Leptoderus am meisten von der Höhlen resp. niedrigen Temperatur abhängig. Außergewöhnlich empfindlich gegenüber höheren Temperaturen sind Tithanetes und Campedea (Vgl. Hamann 1896, p. 10).

b) Fang- und Transportmethoden.

Zu stark übelrichende und dem Zerfalle nahestehende animalische Ködermittel werden von den aasfressenden Höhlentieren im allgemeinen gemieden, ganz frische nur selten besucht. Am günstigsten sind solche animalische Köder, welche nur einen schwachen Übelgeruch aufweisen. An vollständig verwesenen animalischen Ködern sind mehrmals tote Höhlentiere vorgefunden worden.

Die bisher angewendeten, im Abschnitt „Allgemeine Technik und Methodik“ angeführten Fang- und Transportmethoden haben sich gut bewährt; denn es gelang mir bei strenger Einhaltung derselben die meisten der erbeuteten Tierformen in größerer Anzahl lebend nach Wien zu befördern, sie hier am Leben zu erhalten und unter andern auch die empfindlichsten von ihnen in sehr warmen Räumen lebend zu demonstrieren, ohne dabei die Lebensfähigkeit der betreffenden Tiere zu gefährden. (Vorführung der meisten Höhlentiere gelegentlich meines, in der am 8. Jänner 1913 tagenden allgemeinen Versammlung abgehaltenen Vortrages über die Oekologie der Höhlentiere in der k. k. Zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien). Auch der Versand lebender Troglophilen auf größere Entfernungen ist gelungen. An das Institut für experimentelle Spelaeobiologie in Rouen (Frankreich) geschickte Höhlenheuschrecken (ca. 100) sind laut brieflicher Mitteilung vom Direktor des genannten Institutes, H. Gadean de Kerville in dem erwünschten Zustand angekommen.

c) Allgemeines über die Lebensgewohnheiten der Höhlentiere.

Die meisten Höhlentiere werden erst gegen die Nachmittagsstunden und gegen die Nacht zu munter und suchen ihre Nahrung, tagsüber ruhen sie entweder in den gewohnten Schlupfwinkeln oder sie sitzen frei auf ihren spezifischen Unterlagen, wobei manche von ihnen eine ganz charakteristische Stellung, die sogenannte Schlafstellung einnehmen. (Vgl. p. 77.)

d) Verbreitung der Höhlentiere.

Tierleben wurde in den äußersten Teilen der Höhlen, auch in ihren blindgeschlossenen Enden vorgefunden, entgegengesetzt den Hamann'schen[13] Angaben, nach welchen das Tierleben in den äußersten Enden der Erzherzog Johann-Grotte zu vermissen wäre.

E. Über die Färbung der Höhlentiere.

In der Regel sind nur die Höhlentierformen einer bestimmten Gruppe in der Färbung einander ähnlich, so zum Beispiel sind alle Höhlenkäferarten rötlich bis gelblichbraun, alle Krusterarten weiß oder gelblich getönt. Es gibt aber auch diesbezügliche Ähnlichkeiten bei Tieren verschiedener Tiergruppen. So zeigen die im Halbfinsteren gemeinschaftlich lebenden Tiere wie Campylea, Troglophilus, Gryllomorphus, Scutigera und andere einander ähnliches Kolorit: Alle sind bräunlich marmoriert und in der Regel grünlich nuanciert. Die grünliche Nuancierung ist besonders stark bei Campylea, Troglophilus und Tegenaria derhamii Scop. zu beobachten.

Bei echten Höhlenkäferarten und bei Stalita konnten bisher keine farbigen Pigmentzellen nachgewiesen werden, und es scheint, daß bei den ersteren die bald dunklere bald lichtere rötlichbraune Färbung und zwar die gelblich braune Färbung des Kopfes, der Brust und der Extremitäten bei Stalita einerseits von der Dicke der Chitindecke, anderseits von dem jeweiligen Erhärtungszustand abhängt. Ganz dunkle Färbung bei Leptoderus und anderen echten Höhlenkäfern, welche zuweilen zu beobachten ist, dürfte im allgemeinen auf das Absterben der Chitinhaut bei Lebzeiten der betreffenden Tiere zurückzuführen sein.

Einzelne Tausendfüssler und Crustaceen zeigen hie und da dem Substrat, auf welchem sie sich in der Regel aufhalten, ähnliche Färbung: manche Brochydesmus-Individuen sind bräunlich schwarz, Tithanetes und Monotistra rostbraun etz., was einer Vitalfärbung gleichkommt.

---

[13] Hamann Otto, Europäische Höhlenfauna. Jena, 1896, p. [illegible]

Slovstvo.*)

Murko dr. M., Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912. (Nr. XXX der Berichte der Phonogramm-Archivs-Kommission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Aus dem Anzeiger der philos.-histor. Kl. der kais. Akad. der Wissenschaften separat abgedruckt.) Wien 1912. Str. 17. 16°.

S pomočjo balkanske komisije cesarske akademije znanosti je prof. Murko v počitnicah 1912 raziskoval narodno epiko bosanskih muslimanov. Da bi dosegel kolikor mogoče zanesljive uspehe, se je posluževal tudi fonografa. Pri tem ga je vodila želja, da bi nekatere pesmi sprejel v celoti. Vendar to ni bilo mogoče, ker je lahko sprejel na 1 ploščo le 20—30 desetercev. Ker mu je nedostajalo plošč, je omejil svoje nade le na zanesljiv material glede prednašanja, števila zlogov, ritma in razmerja do besednega akcenta, dialekta in event. tudi drugih jezikovnih opazovanj. Delal je od 10. avgusta do 2. septembra in je dosegel lepe rezultate, posebno ker so mu šli mohamedanci, ki sicer glede fonografiranja niso posebno postrežljivi, neverjetno rade volje na roko. Sicer pa je bilo delo zelo utrudljivo. Fonograf mu je dokaz, da pevci samoglasnike in po cele zloge in besede zamolče na koncu verzov, da šteje verz mnogokrat več ali manj nego 10 zlogov, da ni vedno cezura za četrtim zlogom, akcent je drugačen nego v navadnem govoru, dialekt je mešan itd. Najinteresantnejše pa je dejstvo, da pevec nikoli dvakrat ne poje enako. To se dosedaj še ni opazilo. Prof. Murko je pustil istega pevca trikrat zapored peti in je opazil, da ni niti prve besede enako pel. Da, celo najrazličnejše permutacije, izpuščanje verzov je opazil poročevalec in prišel do prepričanja, da se nekatere pesmi v gotovem oziru ustvarjajo kar iznova. Gotovo je, da so se vse naše epske pesmi, ki so natisnjene, pele, oziroma diktirale le enkrat. Iz tega sledi pa tudi dejstvo, da ne velja pri petju narodnih pesmi pravilo, da se mora tekst, preden se fonografira, napisati in da ga pevec ne sme izpreminjati. — Poleg epskih pesmi je fonografiral tudi lirsko-epske, ki so krajše in se imenujejo ravne pjesme (pjesma u ravan); s tem je označeno počasno prednašanje. — Raziskovalec je sprejel le začetke pesmi in je volil večkrat eno in isto pesem, da sta se lahko primerjala prednašanje in tekst različnih pevcev. Število verzov pa je bilo zelo majhno, ker je predigra in spremljanje s tamburo vzelo precej časa. Tudi moti dejstvo, da je treba menjavati plošče; pri tem se marsikateri pevec zmoti, ne more naprej, ponavlja in se popravlja. Tako je tudi težko dobiti pravi pojem o prednašanju cele pesmi. — V celem je fonografiral 46 krat; pelo je 20 pevcev, med temi pet krščanskih. Muslimanski pevci so peli po večini s spremljevanjem tambure ali

* Z letošnjim letnikom je preuredilo uredništvo slovstveni del Carniole tako, da bo prinašal na prvem mestu referate o važnejših delih in razpravah, tičočih se Kranjske, na drugem mestu pa bibliografski seznam razprav, člankov in sestankov, ki so posredno ali pa neposredno z raziskavanjem naše dežele v zvezi. Skušali bomo po možnosti doseči popolen seznam, zato prosimo vse avtorje, da vpošljejo uredništvu Carniole separatne odtiske njihovih domoznanskih del ali naj nam jih pa vsaj naznanijo po dopisnici, z natančno označbo revije oziroma časopisa, kjer so izšli.

tamburice z dvema kovinastima strunama. Narečje je bilo štokavsko-ikavsko, katero govore mohamedanci in katoliki v severnozapadni Bosni; pravoslavni pa se poslužujejo je-kavskega dialekta. — Zanimivo je tudi, da je Murko zasledil v teh krajih izgovarjavo trdega l (ł), kar se je opazilo dozdaj v narečju mohamedancev okoli Bara in Podgorice, v zgornji dolini Drine in na južnem Ogrskem.

Dr. R. Molè.

***Steklasa Ivan**, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem.*

Med župnijami ljubljanske škofije ima Šent Rupert doslej gotovo najobsežnejši in najnatančnejši opis. Blizu 340 strani v osmerki obsega lična knjiga, s katero je postavil marljivi slovenski zgodovinar Steklasa svojemu rojstnemu kraju trajen spomenik. Stara župnija Šent Rupert, ki obstoji vsaj že izza 11 stoletja (pisatelj bi rad potisnil njen začetek v 9. stoletje) pa ima tudi toliko zgodovine za seboj, da se izplača o njej pisati. Z veliko temeljitostjo je tu obdelano vse gradivo, ki ga je pisatelj nabral v domačem župnem arhivu, v Novem mestu in Ljubljani. Listino za listino, enakomerno obdeluje; mnogokrat jih podaje celo v izvirniku s slovenskim prevodom. Tu čitamo o raznih pravdah za cerkvena zemljišča, za desetino, za dedščino in posojila. Posamezna poglavja segajo daleč preko mej šentrupertske župnije n. pr. ko razpravlja o mejah nekdanje Savinjske marke in njenih mejnih grofih ali o razširjanju protestantstva na Dolenjskem. Zelo zanimiv je tudi obširen opis stare božje poti sv. Frančiška Ksaverija na Veseli gori, kjer čitamo o ustanovitvi cerkve in njenih dobrotnikih, o raznih pobožnostih ki so se pri njej vršile, o bratovščinah, odpustkih, romarskih procesijah, o službi božji in važnejših ustanovah in je dostavljen celo natančen inventar o nepremičnem in premičnem imetku cerkve, ko je bila božja pot na Veseli gori l. 1782 odpravljena. Kakor je potrebno, da se zlasti pri sestavi lokalne zgodovine vsi viri kolikor mogoče natančno izčrpajo, ker utegnejo biti njih poedine drobtine, ki osvetljujejo verske, družabne ali gospodarske razmere, vendar je pri obdelovanju gradiva treba ločiti med tem, kaj je bolj in kaj je manj važno. Prvo mora pisatelj primerno poudariti, drugo k večjemu mimogrede omeniti. Tako postane pripoved mnogo zanimivejša in živahnejša. Način, kakor pisatelj po vrsti obdeluje razne listine, pa nehote utrudi čitatelja; tudi pri tem trpi pregledni sestav. Ako bi bil posamezne dobe in osebe, ki so bile za razvoj župnije pomenljive bolj poudaril, bi knjiga le pridobila. — V koliko se posamezni krajevni podatki: opis cerkvenih stavb in njih začetka, kulturnih razmer v župniji, šentrupertske občine, v koliko se vse to strinja z zgodovinsko resnico je mogoče presojati le domačinu. Ne dvomim, da je pisatelj vse, kar nam podaje, vestno preiskal in le zanesljive stvari zabeležil. Dostaviti pa hočem na tem mestu par opazk, ki so splošne važnosti.

Z Žunkovičem stoji trdi tudi Steklasa, „da so bili prvotni prebivalci (po naših krajih) Slovani, a ne Iliri niti Kelti. To je prav verjetno; saj vendar ni mogoče, da bi se za časa preseljevanja narodov moglo naseliti po naših krajih toliko novih prebivalcev Slovencev, da bi bile vse dežele gosto zasedene“ (str. 9). Najprej je treba pripomniti, da slovenske dežele niso bile gosto zasedene, nasprotno kaže vse, da je bilo prebivalstvo zlasti na Kranjskem zelo redko. Tisti, ki trde da so že bili pred ljudskim preseljevanjem tu Slovani, pa nam morajo razložiti, kako da omenjajo vsi rimski in grški pisatelji prihod Slovanov koncem 6. stoletja kot nastop novega nepoznanega ljudstva. In zakaj so se po njihovem prihodu verske in kulturne razmere v Noriku in Panoniji popolnoma izpremenile. Mesto [illegible] verskega življenja z razvito cerkveno organizacijo je nastopilo v 7. in 8. stoletju poganstvo, ki je popolnoma uničilo krščansko kulturo. Vsega tega teorija Slovan-

skega autohtonstva doslej še ni pojasnila. Opirajoč se na legendo trdi pisatelj (str. 11.): „Sv. Mohor in Fortunat sta oznanjevala novo vero po Kranjskem že okoli leta 51 po Kristusu.“ Zgodovinsko dognano je le, da sta bila sv. Mohor in Fortunat mučenika akvilejske cerkve, kar pričajo stari martirologiji. Sta li v Noriku in Panoniji oznanovala krščanstvo in celo že v prvem stoletju, kakor meni Steklasa, je pa zelo neverjetno. Legenda o njunem apostolstvu je nastala še le v 12. stoletju. Zato tudi ni resnično, da bi imela Emona že okoli l. 50 po Krist. škofa, kakor trdi de Rubeis. Edini emonski škof, ki ga zgodovinski viri navajajo, je bil Maksim, ki pa ni „za cesarja Decija pobegnil v Liburnijo in tam kot mučenik umrl l. 252 po Kr.“ (str. 11.). Emonski škof Maksim se navaja več kot sto let pozneje v aktih akvilejskega cerkvenega zbora (l. 381.); je li umrl kot mučenik je pa do cela negotovo. Dijakon Pelagij, ki je baje umrl leta 284 pa nima z našo Emono nič opraviti. — S Huberjem (Geschichte der Einführung und Verbreitung des Christenthums in Südostdeutschland) trdi Steklasa, da kaže patrocinij sv. Ruperta na delovanje solnograških misijonarjev in da je morala cerkev nastati že pred letom 811, ko je bil solnograški vpliv omejen na pokrajine severno od Drave (str. 19.). Kaj je na tem resnice? Mogoče je že, da so delovali solnograški misijonarji tudi južno od Drave, toda patrociniji sv. Ruperta tega ne dokazujejo. Če vpoštevamo, da so v srednjem veku patroni, ki so zidali cerkve, tudi določali kateremu svetniku naj je posvečena, da je ustanovitev šentrupertske župnije brez dvoma v zvezi z blaženo Hemo, grofico koroško, ali njeno rodbino in da se je patrocinij sv. Ruperta prav v tistem času po Koroškem zelo razširjal, zato je umljivo, zakaj je bila tudi novoustanovljena cerkev v Savinjski marki temu svetniku posvečena. Akvilejski patriarhi pa gotovo niso proti temu ugovarjali, kakor meni Huber, ker patrociniji v tistem času itak niso imeli nikakih posledic za cerkveno jurisdikcijo. Na zanesljiva zgodovinska tla pridemo glede župnije šentrupertske še le z l. 1163, ko je bil „plenum capitulum apud Crilog in ecclesia S. Ruperti.“ Steklasa je to manj primerno poslovenil kot „veliko kapiteljsko posvetovanje.“ Bil je pač cerkveni zbor kranjske arhidijakonije ali dekanije. Vse kar navaja pisatelj o zgodovini župnije pred tem letom so več ali manj verjetna domnevanja, ki nimajo zgodovinske podlage. — Zdelo se mi je potrebno na te točke posebno opozoriti, ker so se o njih zanesla med nas kriva mnenja, ki se potom zgodovinskih spisov vedno bolj širijo in podedujejo od pisatelja do pisatelja. Ako mi je Steklasova knjiga dala za to povod, s tem ni rečeno, da je njegovo delo površno ali nezanesljivo, nasprotno moramo pohvaliti marljivo vestnost, s katero je pisatelj nabral in obdelal obsežno arhivalno gradivo. *Dr. Jos. Gruden.*

Bučar dr. Fr., *Povijest reformacije i protireformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj.* (Varaždin, tiskom St. Pl. Platzera, 1913. — Str. 137. Cena K 1·50.

Prof. Bučar v Zagrebu nam je dobro znan kot kulturno-zgodovinski pisatelj; zlasti je proučeval protestantsko dobo slovenske in hrvatske prošlosti. Pri „Matici Hrvatski“ je pred par leti izdal „Povijest hrv. protest. književnosti“, pa tudi v naši „Carnioli“ je že pisal. Pričujoča študija razpravlja o protestantizmu v Medjumurju, ki je bilo eno izmed centrov jugoslovanskega protestantizma, in to vsled zaščitništva Jurija Zrinskega. Bučar je o tem pred dvema letoma napisal razpravo v varaždinskih „Naših Pravicah“, a sedaj jo je izdal posebe, razširjeno in popolnjeno. V svrho te svoje študije je pisatelj pregledal v Varaždinu frančiškansko knjižnico in knjižnico čazmanskega kapitlja ter mestni arhiv; nadalje je bil v Nedelišču, kjer je Juraj Zrinski ustanovil protestantsko tiskarno, v Čakovcu in Legradu, kjer je v župnišču

našel „Liber memorabilium“ z mnogimi podatki o zgodovini tamošnjega protestantizma. Izmed tiskanih virov so za nas važni zlasti madžarski, ki so radi jezika sicer za nas zapečatena knjiga. Spis obsega štiri poglavja: 1. razvoj reformacije v Medjumurju in v sosedni Hrvatski; 2. razvoj protireformacije v Medjumurju in v sosedni Hrvatski; 3. narodne tradicije o protestantizmu, 4. neki prilogi za zgodovino protireformacije v Medjumurju. Na koncu je kazalo. Ves spis je monografija, ki popolnjuje „Opću povijest Medjumurja“, ki jo je l. 1908. izdal prof. dr. Rud. Horvat (Varaždin, str. 327). — Zrinski so bili izza l. 1546. gospodarji Medjumurja. Že junak sigetski Nikola Zrinski, prijatelj Ivanu Ungnadu, upravitelju varaždinske županije, je bil morda protestant, a močan steber protestantizma je bil njegov sin Juri, rojen v Čakovcu; za njega se je katoliška vera držala le še v pavlinskem samostanu pri Sv. Heleni, kraj Čakovca, a l. 1580. so ta samostan porušili. Potujoča protestantska tiskarja sta bila Manlius in Hofhalter. Jurijev sin, Juri (Mlajši) je 1622 postal ban in je najbrž ta okolnost vplivala nanj, da je prestopil h katolicizmu, zakon hrvatski ni dovoljeval, da bi ban bil protestant. V l. 1637—1661 so bili izpreobrnjeni kraji: Štrigovo, Subotica, Selnice, Središče, Mursko, Prelaz, Sv. Juri, Turnišče, Mihaljevec, Nedelišče, Vinica, Sv. Martin, Belica, Sv. Marija in Sv. Vid. Najdelj se je protestantizem držal v Legradu, kjer je bilo še 1752 protestantov. Sedanji legradski protestanti (preko 400 duš) so sami Kalvinci-Madžari. L. 1750. so na Ogrskem še protestantom prepovedovali v nekaterih krajih komoranske, vesprimske, stolnobelgrajske in šimedjske županije. Zanimivi so spomini na luteranstvo v narodni tradiciji medjumursko-varaždinski, ki je nanjo vplivala katoliška protireformacija (prim. „M. Luter v slov. narodni pravljici“ v „Slov. Narodu“, 1874, št. 26); Martin Luter je tu „grozen Harambaša“, „strašen grešnik“ itd. *Dr. Fr. Ilešič.*

Šišić Ferdo. *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* Vol. I. Hrvatski saborski spisi. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXXIII.) Zagreb, 1912, str. XII + 405.

Jugoslov. akademija znanosti je l. 1884. sklenila izdajati gradivo za zgodovino hrv. dež. zborov. K temu sklepu jo je najbrže napotilo uspešno delovanje ogrske akademije znanosti, ki je nagromadila v svojih publikacijah veliko materiala za hrvaško zgodovino, med drugim tudi za hrvaške deželne zbore. Gradivo za to veliko in važno akademično delo sta začela zbirati Tad. Smičiklas in Rad. Lopašić. Prvi je dal v dunajskem državnem arhivu prepisovati razne tozadevne akte, dočim se je Lopašić lotil Kacijanarjeve korespondence v kranjskem deželnem arhivu. A kmalu se je Smičiklas posvetil drugemu delu, izdaji hrvaških srednjeveških listin, zato je dalj časa počivalo delo za hrvaške deželnozborske akte. Ko je pa hrvaška deželna vlada l. 1911. dovolila večjo denarno podporo za izdavanje le-teh aktov od 1526 do 1608, je prevzel zagrebški vseučiliški profesor Ferdo Šišić redakcijo tega podjetja. Šišić je tudi deloma kolacijoniral akte, ki so jih dotedaj prepisale razne osebe, deloma je sam prepisoval v raznih hrvaških, ogrskih in avstrijskih arhivih tozadevne akte. Na ta način je objavil v prvi knjigi, ki obsega dobo desetih let (1526—1536), 194 dotlej nepoznanih in 71 že poznanih, skupaj 265 aktov.

Material, ki je zbran v prvi knjigi hrvaških deželnozborskih aktov, je jako važen za hrvaško politično zgodovino, ker razsvetljuje marsikatero dosedanjo nejasnost in izpopolnjuje vsestransko dosedanje poznavanje imenovane dobe. Škoda je le, da ima knjiga mnogo hib, ki zelo zmanjšujejo njeno vrednost.

Akti so razvrščeni v 15 skupin; prve skupine obsegajo določene deželne zbore (deželni zbor v Koprivnici, 23. sept. 1526, v Cetinu, 31. decembra 1526 do 3. januarja

1527, v Dubravi, 6., 7. in 8. januarja 1527, v Cetinu, 28. aprila 1527, v Križevcih, 26. maja 1527), nadaljnje skupine obravnavajo deželne zbore v letih od 1527 do 1536). Zelo se pa pogreša pred vsako skupino zgodovinski uvod, kakršnega ima ogrska akademija, kjer se je mogoče hitro poučiti o vzrokih sklicevanja deželnega zbora, o njegovih obravnavah in sklepih. Če je že jugoslovanska akademija toliko časa odlašala z izdajo deželnozborskih aktov, bi lahko še nekoliko let počakala, da bi izdajatelj priredil uvode k posameznim deželnozborskim zasedanjem, kar bi on najlažje in najzanesljiveje storil. Tako bi prihranil Šišić vsem, ki bodo rabili knjigo, mnogo truda, preden si ustvarijo pravo sliko deželnozborskega zasedanja. Obenem bi lahko tudi izpustil manj važne akte in jih uporabil le v uvodih. Po mojih mislih bi taka publikacija našla veliko več hvaležnih čitateljev, kakor sedanja suhoparna. Razentega je v sedanjem času sploh navada, da izdajatelji aktov in korespondenc zgodovinski material tudi predelajo in opremijo svoje publikacije s preglednimi in zanesljivimi uvodi.

Da je moja zahteva po uvodih opravičena, je razvidno tudi iz dejstva, da akti niso prirejeni za tisek s posebno veliko kritično vestnostjo. Izdajatelj, ki je največ aktov tudi sam prepisal, nikjer ne omenja, po katerem edicijskem principu se je ravnal. Pač pa sem opazil, da prof. Šišić zelo svojevoljno postopa. V enem in istem aktu hoče podati deloma verno sliko originala, deloma ga hoče prilagoditi modernemu pravopisu, torej meša obe edicijski načeli. Večkrat okrajša besedilo in označi to postopanje z etc., ne da bi pod črto ali v opombi opozoril čitatelja, kaj pomenja etc., tako da si utegne kdo misliti, da stoji ta kratica v originalu. Mnogokrat se mu pripeti, da bere napačno ne le okrajšave, ampak tudi popolnoma izpisane besede. Kakšen je original, se ne razvideva iz Šišićeve publikacije, ker ne omenja, katere besede so prečrtane, pisane nad črto ali vrinjene in katere je izdajatelj sam vstavil. Posebno je treba grajati dejstvo, da je izpustil izdajatelj iz teksta jako mnogo besed, najbrže vsled površnega prepisovanja in kolacioniranja. Dalje popravlja prof. Šišić slovniške napake originala, ne da bi nam tega povedal. Radi površne korekture je ostalo vrhutega mnogo tiskovnih napak, katere tudi na koncu knjige niso popravljene.

Ni moj namen, da bi naštel vse napake v tekstih, ker bi zavzel tak referat preveč prostora. Najbolje bi bilo, da priredi prof. Šišić drugo izdajo prvega zvezka deželnozborskih aktov. O znameniti listini od 1. januarja 1527, v kateri izjavljajo hrvaški stanovi, da so izvolili avstrijskega nadvojvodo Ferdinanda za hrvaškega kralja, trdi prof. Šišić, da jo je prepisal po originalu. Po njem objavljena listina pa kaže napake, zlasti pri mnogih osebnih imenih; razentega je izpustil kar sedem besedi, ki dajo opravičeno misliti, da je ni prepisal iz originala, marveč jo ponatisnil po nekem novejšem nedostatnem prepisu, kakor vsi ostali dosedanji izdajatelji te listine. — Pri št. 4 izdajatelj ni pripomnil, katerim hrvaškim plemičem sta morala nadvojvodova komisarja Nikolaj Jurišić in Janez Püchler oddati kredenciale. Tej številki bi morala slediti izpuščena nadvojvodova instrukcija za Sigmunda Dietrichsteina in Janeza Auersperga glede pogajanj s slavonskimi stanovi (15. septembra 1526) in pripomba, katerim slavonskim gospodom naj ta dva komisarja razdelita kredencialna pisma. — Pri št. 43 je izdajatelj pozabil omeniti, da je listina že natisnjena pri Kukuljeviću, Arkiv za povestnicu jugoslavensku II, 50.

Želeti bi bilo, da bi se prilagodil izdajatelj hrvaških deželnozborskih aktov pri nadaljnjih zvezkih modernim edicijskim načelom in tako ustvaril delo, na katero bi bila jugoslovanska akademija lahko ponosna. *Fr. Komatar.*

Strobl von Ravelsberg Ferdinand. *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Ritter von Milde Nr. 17. 1674—1910.* Laibach 1911. Buchdruckerei von Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. I. Band, XIV + 393 S.; II. Band, 309 S.

Tiho in skromno, javnosti komaj znano, je izšlo to obširno in trudapolno delo. Sedemnajsti pešpolk imenujemo navadno „ljubljanski“ ali „naš polk“; zakaj, bomo kmalu čuli. Ta polk je po starosti deveti med vsemi avstrijskimi polki. L. 1858. je prvič izšla njegova zgodovina izpod peresa upokojenega stotnika-avditorja Franca Steinerja. Segala je do l. 1851. Kljub vsemu avtorjevemu trudu se je vrinilo v delo mnogo netočnosti. Ker pa je bilo treba zgodovino nadaljevati, napake iz prejšnje izdaje iztrebiti in spis izpopolniti, so razni častniki od l. 1880 dalje proučavali arhive in zbirali gradivo za popolnejše delo. Gradiva so pa ti marljivi preiskovalci toliko nabrali, da je bilo treba pri izdaji te knjige dve tretjini snovi izpustiti, ker bi sicer knjiga preveč narasla. Polkovnik Botič je delo pospešil, razni dostojanstveniki so mu položili gmotni temelj, Kranjska hranilnica pa je olajšala izdajo.

Imenovani polk je bil oživljen l. 1674 v Erfurtu, torej daleč od svojega sedanjega sedeža; šele 24. julija 1816 so mu odkazali Ljubljano za naborno središče, kamor je došel 20. novembra 1816.

Polk se je bojeval zoper Francoze na Italijanskem, zoper Turke na Ogrskem pri Petrovaradinu (1716), pri Temešvaru in Belgradu (1717), zoper Pruse na Češkem, zoper Francoze v Belgiji (1793), v Italiji (1800), pri Ulmu (1805), pri Aspernu (1809), pri Lipskem (1813). L. 1830 odide polk v Italijo, se povrne 1835 v Ljubljano, se udeleži l. 1848, 1859 in 1866 vojske na italijanskih bojiščih, deloma na Ogrskem, l. 1878 pod polkovnikom Priegerjem bosanske okupacije. Polkov imetnik je bil od l. 1866 do 1896 baron Kuhn. Ta je v knjigi obširno popisan. Radi slavnih činov v Bosni se je polk 1. decembra 1879 preselil na Dunaj, odkoder se je l. 1882 vrnil v Ljubljano. Od 23. septembra 1893 je v Celovcu nastanjen.

Po zakonu iz l. 1827 so bili vojaščine oproščeni plemenitniki, duhovniki, uradniki, doktorji, dijaki, učitelji in kmetje, ki so svojo zemljo sami obdelovali. Po l. 1781 potrjeni so se lahko odkupovali vojaščine, če so plačali 500—800 gold odkupnine. Pešci so služili od l. 1802 po 12 let in potem so jih šteli med domobrance do 45 leta. Po statutu iz l. 1852 so služili 8 let in v rezervi 2 leti. L. 1858 se je vojaško življenje mnogo zlajšalo. L. 1867 so ustvarili enoletne prostovoljce in l. 1868 je izšel novi vojni zakon. Vse to nam slika 1. del knjige.

V 2. delu knjige nas pisatelj seznanja s polkovnimi imetniki, polkovnimi načelniki; naštevajo se vojne in bitke, katerih se je polk udeležil, in častniki, ki so v boju padli.

Naposled nas imenik seznanja z vsemi častniki tega polka od l. 1801. dalje.

Pisatelj piše objektivno, zanimivo in z gorko ljubeznijo do predmeta.

Viktor Steska

Kišpatić M., *Bauxite des kroatischen Karstes und ihre Entstehung.* Neues Jahrb. f. Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. Beilage-Band XXXIV S. 513—552. Stuttgart 1912.

Ime boksit (francosko bauxite) je nadel Dufrénoy (1847) neki rdeči ali rjavi, zelo podobni rudnini, ki so jo našli pri mestu Baux blizu Arlesa na Francoskem. Zasledili so jo kasneje tudi v Bohinju (1866), v Dalmaciji in v Ameriki (Adamsville

v Georgiji). Bohinjski boksit (z Rudnice) je dobil ime bohinjka („Wocheinit"), dalmatinski (s kraja: Kljake) „kljakit". [1]

Boksit je aluminijev hidroksid in je tehniško važna rudnina, iz njega delajo nepregorno (v ognju stanovitno) opeko, prirejajo razne aluminijeve spojine in pridobivajo kovino aluminij, istotako aluminijev bron (6—10 % Al, 94 - 90 % Cu). Za izvajanje aluminija je boksit celo poglavitna sirovina.

V geološkem oziru je boksit znamenit, ker ga smatrajo za sorodnega lateritu in pa kraški rdeči prsti (terra rossa). Laterit je rdeča ali rdečerjava prst, ki pokriva krajine tropskega pasa. Izdelalo ga je preperevanje silikatnih kamenin. Lateritova kemijska snov je aluminijev hidroksid brez kremice (SiO_2). To nas iznenadja, ker preperevanje izven tropskega pasa izdeluje ilovnato zemljo, v tej pa je aluminij spojen s kremico.

Toliko bodi povedano, da čitatelja podrobneje seznanimo s snovjo, ki je predmet Kišpatićeve razprave.

O rudninskem bistvu in o postanku boksita so se izjavili veščaki (Dufrenoy 1847, Bauer 1898, 1907, Lacroix 1901, Arsandaux 1909, Bergeat 1906) različno in do soglasja še ni prišlo.

Kišpatić se je namenil, da prouči boksite raznih nahajališč — zlasti hrvatskega in dalmatinskega Krasa — na novo, in da dožene še odprta vprašanja. Uspeh njegove preiskave je povsem točen in jasen. Spričo tega imamo vtisk da je neumorni veščak z zagrebškega vseučilišča dosegel svoj namen. Prof. Kišpatić se je poslužil novodobnega petrografskega preiskovanja s pomočjo mikroskopa. Toda boksitova snov je neprozorna in mehka; zatorej je bilo treba izumiti posebno prirejevanje, da je bila godna za tako preiskavo.

Pokazalo se je, da v boksitu tvori pretežno snov spojina aluminijevega hidroksida ($Al_2O_3 . H_2O$). Ta snov tvori, če je kristalovana, rudnino diaspor; v boksitu pa je izobražena amorfno, koloidno, in ker je neraztopna, jo šteje novodobna kemija med gele (gel, Grahamov naziv). (Raztopne koloidne snovi so: želatina, klej = κόλλα, arabska guma, večji del beljakovin i. dr.). Spričo teh svojstev imenuje Kišpatić to rudninsko snov sporogelit. Isto snov sta izkazala Lacroix in Arsandaux pri francoskih boksitih. V boksitu biva nadalje navadno železov oksid (Fe_2O_3), in sicer koloidno porazdeljen v sporogelitu. Od njega ima boksit rdečo ali rjavo barvo, dočim je čist sporogelit bele barve. Ker je boksit soroden diasporu, tedaj ne spada k rudnini hidrargilit ($Al_2O_3 . 3H_2O$), kamor ga prištevajo Bauer in drugi (istotako Zirkel in Klockmann v svojih znanih vseučiliščnih učnih knjigah za mineralogijo), tudi ni isto, kar laterit (Bauer 1907), temu tvori namreč poglavitno snov hidrargilitova spojina ($Al_2O_3 . 3H_2O$).

Odkod izvira sporogelit? Na to vprašanje odgovarja Kišpatić takole sporogelit je nebistvena (akcesorna) primes apnencu in dolomitu, to je spoznal nedavno Tućan (Dr. F. Tućan, Die Kalksteine und Dolomite des kroatischen Karstgebietes. Annales Géologiques de la Péninsule balcanique, Belgrad 1911). V neraztopni primesi teh kamenin pa se nahajajo še mnoge druge rudnine (kremenec, živec, sljuda, amfibol i. dr.) v mičkenih drobcih. Prav tiste rudnine se nahajajo enako izobražene tudi v boksitu, ne pa drugod. Naposled biva boksit povsodi le na apnencu ali na dolomitu. Vsa ta dejstva dopuščajo edino le ta zaključek:

[1] Prof. Kossmat omenja, da je ikrasti glinati železovec, ki se nahaja pri Podlipi nad Vrhniko v precejšnjih ležiščih, boksitu podoben („nahe stehend"). — (Kossmat, Geologische Karte, Blatt Bischoflack-Idria, Erläuterungen pag. 74). Pripomnja poročevalčeva.

boksit je naplavljeni neraztopni zaostanek po v prejšnjih geoloških dobah raztopljenem apnencu in dolomitu. Raztopljivi karbonat kalcija in magnezija je voda odnesla v morje, neraztopno primes pa je odložila že na kopnem, kjer je bila prilika za to; ondi jo sedaj nahajamo in zovemo boksit.

Boksit ni samostojna rudnina, nego je različno sestavljena zmes sporogelita in nekolikih primesnin. Zatorej se ne more govoriti o čistem ali o nečistem boksitu, nego le spričo tehniške porabnosti o dobrem ali o slabem boksitu. *F. S.*

Tućan Fr., *Zur Bauxitfrage*. Zentrallblatt für Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. 1913. S. 65—68. Stuttgart, 1913.

Dittler in Doelter sta proučevala boksit in izjavila o njem tole mnenje: Boksit ni kamenina (Gesteinsart) nego rudnina (Mineral). V prirodi imamo dva kristalovana glinična hidrata: diaspor in hidrargilit (gibsit) in pa amorfni glinični hidrat: boksit. Ti trije hidrati tvarjajo z limonitom, rdečim železovcem in kaolinom (glino) kamenine: alumolite, in sicer kristaloidne in koloidne alumolite. Koloidni alumoliti so tiste kamenine, ki jim je pretežna sestavina boksit.

Cornu in Lazarević (Kolloidzeitschr. 1909) smatrata boksit za enakšno (homogensko) in isotropno tvarino, ne pa za mehansko zmes.

Vsem tem nazorom nasproti zagovarja Tućan zaključke, ki so vznikli iz Kišpatićevega in Tućanovega proučevanja (gl. naše poročilo o razpravi: Kišpatić, Bauxite d. kroat. Karstes u. ihre Entstehung). *F. S.*

Tućan Fr., *Terra rossa, deren Natur und Entstehung*. Neues Jahrb. f. Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. Beilage-Band XXXIV. S. 401—430. Stuttgart 1912.

Kraška rdeča prst (terra rossa) je značilna posebnost kraškega sveta. Že mnogi znanstveniki so razmotrovali vprašanje, kaj je njeno bistvo, in kako je nastala. Nekateri so mnenja, da je kraška rdeča prst neraztopni zaostanek za apnencem in dolomitom. Izpodnebna voda namreč raztaplja apnenec in dolomit in odnaša raztopljeno snov ($CaCO_3$ in $MgCO_3$) v morje, neraztopne primesi pa ostanejo na mestu, kjer so se izločile in tvorijo kraško rdečo prst. Ob priliki jih voda od ondod odnese, pa spotoma tu ali tam odloži in tvori iz njih večje naplavine rdeče prsti. Tako mnenje je prvi izrekel dunajski mineralog Zippe (1853) in soglašali so: Lipold (1858, naš rojak s Spodnjega Štajerja), Tietze (1873), Neumayr (1875), Fuchs (1875), Taramelli (1880), Lorenz (1881), Leiningen (1911). Nasprotna mnenja pa so izražali: Stache (1886), E. Kramer (1889, naš rojak), Walther (1893), Vinassa de Regny (1904) in so izpodbijali misel, da izvira rdeča prst od apnenca ali od dolomita. Oboji veščaki so opirali svoje mnenje na geološko in kemijsko preiskavo rudeče prsti.

Predstojnik mineraloškega muzeja v Zagrebu, dr. Fr. Tućan se je lotil spornega vprašanja s tretje strani. Popolnoma pravilno smatra Tućan rdečo prst za kamenino. Novejše kameninoslovje (petrologija) pa je doseglo blesteče uspehe s tem, da je za proučevanje kamenin uvedlo poleg geološke in kemijske preiskave podrobno mineraloško izsledovanje s pomočjo mikroskopa. Ta način preiskovanja je Tućan vzel v službo vprašanja o bistvu in postanku kraške rdeče prsti. Pokazal je, katere rudnine jo tvorijo, dočim so poprej le bolj njeno kemijsko snov na splošno imeli v mislih. Nova metoda je Tućanu [illegible] izpopolnila tisto podlago dejstev, ki jo potrebuje induktivno postopanje za veljaven sklep. S svojo srečno mislijo je Tućan dovedel polstoletno vprašanje do uspešne odločitve. In ta odločitev se glasi v prid Zippejevemu naziranju.

Tućan je pogodil pravo pot menda zato, ker se je že poprej bavil s proučevanjem karbonatnih kamenin hrvatskega Krasa. Kamenine imajo vobče navadno poleg svoje bistvene snovi kolikor toliko — rekel bi slučajno — primešanih nebistvenih (akcesornih) primesi. Tudi apnenec in dolomit jih imata. Tućan je vzel kose teh kamenin in jih je raztopil v kislinah. Tedaj je navadno zaostalo nekaj malega predrobnega prahu rumenkaste ali rdeče barve. Ta zaostanek tvorijo neraztopne primesi. Že na oko je zaostanek podoben kraški rdeči prsti. Zatorej je Tućan proučil petrografsko in kemijsko zaostanek in kraško rdečo prst.

Pokazal se je, da je zaostanek po apnencu in istotako po dolomitu sestavljen iz mičkenih drobcev kremenca, blestnika (sljude), živca, rdečega železovca in drobcev še več drugih, skupaj nad 25 rudnin, med njimi je tudi nekoliko glinaste snovi. Ta je v zmesi edina nekristalizovana, torej amorfna, in sicer koloidna (med gele spadajoča) rudnina. Glinasta snov tvori male kosme, ki so rumenkasto ali rdeče barvani od primešanega železovega oksida in hidroksida. Po svoji kemijski sestavi je ta glinasta rudnina g e l a l u m i n i j e v e g a h i d r o k s i d a (Al_2O_3. H_2O), in je amorfna modifikacija iste snovi, ki tvori, če je kristaloidno izobražena, rudnino d i a s p o r; zatorej ji je prof. K i š p a t i ć nadel ime s p o r o g e l i t. V zaostanku po apnencu in dolomitu je sporogelit pretežna tvarina. Sporogelit in vse druge akcesorne rudnine so prvotne (avtigenske) primesi v apnencu in dolomitu.

Spoznavši rudninsko sestavo neraztopnega zaostanka po apnencu in dolomitu, je proučil Tućan rudninsko sestavo kraške rdeče prsti. Pokazalo se je, da je rdeča prst sestavljena prav iz tistih rudnin kakor neraztopni zaostanek. Drobci rudnin so istotako mičkeni (merijo večji del le 0·01 – 0·2 *mm*) med njimi prevladuje glini podobni sporogelit in tvori z adsorbiranim železovim oksidom in hidroksidom v rdeči prsti poglavitno snov. Analiza rdeče prsti iz Županjca npr. izkazuje 70 % sporogelita in 22 % železovega hidroksida.

Kemijska analiza nadalje izkazuje, da kraška rdeča prst ni aluminijev silikat ali glinično kremični gel (C o r n u), tudi ne rdeča brna (roter Letten, Weinschenk), in ne glinastokremenova snov (Rosenbusch), nego k r a š k a r d e č a p r s t j e p o g l a v i t n o s p o r o g e l i t z a d s o r b i r a n i m g e l o m ž e l e z o v e g a h i d r o k s i d a, ki ji daje rdečo barvo; primešanih je še nekaj drugih koloidnih snovi in pa omenjene kristaloidne rudnine.

Naposled primerja Tućan uspeh svoje preiskave s tem, kar je dognal prof. Kišpatić o boksitih hrvatskega Krasa in pride do spoznatka, da je kraška rdeča prst po vseh svojih fizikalnih, kemijskih in mineraloških svojstvih isto, kar boksit. B o k s i t j e s t a r e j š a, v p r e j š n j i h g e o l o š k i h d o b a h n a s t a l a k r a š k a r d e č a p r s t, i n k r a š k a r d e č a p r s t j e m l a j š i, r e c e n t n i b o k s i t. *F. S.*

***Ulmansky Dr. S.**, Untersuchungen über das Wild- und Hausschwein im Laibacher Moor und über einige von diesen Schweinen abstammende rezente Rassen.* Mitteilungen d. landwirtschaftl. Lehrkanzeln d. k. k. Hochschule f. Bodenkultur in Wien. Wien, 1913. Mit 6 Tabellen und 4 Tafeln; 58 Seiten.

Vorliegende Studie beschäftigt sich mit den Knochenresten des Schweines, welche gelegentlich der Entdeckung der Pfahlbauten am Laibacher Moore in den Jahren 1875—1877 ebendaselbst ausgegraben wurden.

Die vorgefundenen Knochenreste zerfallen nach Angaben des Autors in zwei deutlich geschiedene Gruppen: in die Gruppe einer w i l d e n und die einer g e z ä h m t e n Form.

Der Verfassr unterzieht nun zuerst die Knochenreste des Laibacher Pfahlbauwildschweines einem eingehenden Vergleiche mit dem in den Schweizer Pfahlbauten vorgefundenen Wildschweine, welches von Rütimeyer beschrieben und mit dem Namen Sus scrofa ferus antiquus zum Unterschiede vom noch lebenden Wildschweine „recens“ bezeichnet worden war. Ebenso wird das Laibacher Pfahlbauwildschwein mit den Wildschweinen aus den Torfmooren Schonens, einer weit nördlich gelegenen Gegend, verglichen. Aus diesem Vergleiche ergeben sich folgende Resultate: das Laibacher Pfahlbauwildschwein stimmt wohl mit dem aus der Schweiz, nicht aber mit jenem Schonens in den wichtigsten Kennzeichen überein. Es existierten demnach bereits im Neolitikum im Norden und Süden Europas zwei getrennte Typen von Wildschweinen.

Es ergibt sich nunmehr die Frage nach dem Verhältnisse des jetzt in Europa lebenden Wildschweines Sus scrofa ferus recens zum „antiquus“ der Pfahlbauten, welch letzteren Typus bekanntlich Rütimeyer nur als eine excessiv ausgebildete Form des ersteren deutete. Schon Pira stellte jedoch ganz spezifische Differenzen zwischen beiden Formen fest und auch der Verfasser bestätigt eine vollkommene Selbstständigkeit der „antiquus-“ gegenüber der „recens-“Form. Von einer engeren verwandschaftlichen Verbindung beider Typen ist somit keine Rede und der Autor prüft hiernach die nächste in Betracht kommende Form: das asiatische wilde Rindenschwein „Sus vittatus“ von diesem Gesichtspunkte aus. Auch hier resultiert eine spezifische Verschiedenheit des „antiquus-“ und „vittatus-“ Schweines zugleich aber die interessante Entdeckung, daß sich das südeuropäische Pfahlbauschwein in einigen Merkmalen an die europäische, in anderen wieder an die asiatische Wildform anlehnt, daß es jedoch in den wichtigsten Kennzeichen eine vermittelnde Stellung zwischen beiden einnimmt. Den Gedanken, daß somit das Pfahlbauschwein eventuell ein Kreuzungsprodukt zwischen „scrofa“ u. „vittatus“ darstellen könnte, weist der Verfasser im Hinblick auf die große Konstanz der Merkmale des Pfahlbauschweines entschieden zurück. Bekanntlich ist die Variationsbreite von bastardierten Rassen eine enorm große im Vergleiche mit den reinen Formen.

Es erübrigt somit eine einzige Form, die auf die nähere Verwandschaft und eventuelle Abstammung vom Pfahlbauwildschweine zu untersuchen wäre, nämlich das vom Verfasser bereits 1911 beschriebene und vom europäischen „srofa“-Typus geschiedene bosnische „Šiška“-Schwein. Dieses Schwein weist gegenüber dem europäischen dieselben Unterschiede auf, welche auch für das Pfahlbauwildschwein charakteristisch sind, stimmt jedoch zugleich mit unserem „antiquus“ soweit überein, daß der Verfasser das bosnische Wildschwein als den „noch jetzt lebenden Nachkommen dieses steinzeitlichen Wildschweines“ betrachtet.

Für das Pfahlbauwildschwein, welches nach obigen Darlegungen nicht dem „scrofa“-Typus zuzuzählen ist, verlangt der Verfasser den abgekürzten Namen Sus ferus antiquus.

Der zweite Teil der Abhandlung ist dem zahmen Schwein der Laibacher Pfahlbauten gewidmet, welches seinem Zeitgenossen in der Schweiz, dem von Rütimeyer beschriebenen Torfschweine, Sus palustris, gleichkommt. Es sei gleich hier betont, daß die Autoren das zahme Torfschwein nicht als den gezähmten Abkömmling des wilden Pfahlbauschweines betrachten, sondern sie bringen dasselbe mit den verschiedensten anderen Schweinetypen in direkte oder indirekte — durch Kreuzung bedingte — verwandschaftliche Beziehungen.

Der Verfasser nimmt auch in dieser Hinsicht eine Sonderstellung ein, — am nächsten kommt ihm darin Strobel —, indem er das Torfschwein als eine Form

„sui generis“ betrachtet und sie als den direkten gezähmten Nachkommen des Pfahlbauwildschweines hinstellt. Also nicht nur der „scrofa-“ und „vittatus-“ sondern auch der dritte neu aufgestellte „antiquus-“Typus ist zum Ausgangspunkte von gezähmten Formen geworden.

Zum Schlusse seiner meritorischen Ausführugen sucht der Verfasser den Beweis zu erbringen, daß das gezähmte Torfschwein im heutigen Gurktalerschweine noch weiter lebt, daß es aber auch weiter östlich, jedoch gekreuzt mit der „Šiška“, anzutreffen ist.

Die Studie ist mit großer Sorgfalt ausgeführt und mit zahlreichen Maßtabellen und Abbildungen versehen.

Ob sich jedoch alle vom Verfasser nach reiflicher Überlegung gezogenen Schlüsse als stichhältig erweisen werden, darüber wird erst eine sachliche Diskussion zwischen den beteiligten Fachmännern entscheiden müssen. *Dr. P. Grošelj.*

* * *

Die Carbonari im Gefängnisse auf dem Laibacher Schloßberge. Laibacher Zeitung, 1913, Nr. 178.

Einige Zeugen aus Laibachs alter Zeit. Laib. Zeit. 1913, Nr. 100—103, 105, 107, 113, 115, 117, 122, 123, 130.

Grebenc Otto, Ein Beitrag zur Folkloristik Krains. Laib. Zeit. 1913, Nr. 56.

Gregorič dr. Vinko, Das Sanitätswesen in Laibach vor hundert Jahren (Vortrag). Laib. Zeit. 1913, Nr. 137—143.

Hegemann dr. O., Zauber u. Hexenwesen in Krain. Laib. Zeit. 1913, Nr. 75—77.

Koštiál Ivan, Sorodstvene razmere Jugoslovanov. Veda 1913, stran: 572—596.

Lesar dr. Jos., Žiga Lamberg — Tomaž Hren. Dom in svet 1913, 446—453.

Lončar dr. Dragotin, † Milan Pajk. Veda 1913, 415—417.

Mal dr. Jos., Grb in barve dežele Kranjske. Čas 1913, 419—431.

Ogrin dr. Fr., Die Zigeunerfrage. Laib. Zeit. 1913, Nr. 163, 164.

Pettauer Leopold, Vor hundert Jahren (Österreich erklärt Frankreich den Krieg). Laib. Zeit. 1913, Nr. 181.

Pintar Luka, O krajevnih imenih VI—XVI. Ljub. zvon 1913, štev. 1 do 10, 12.

Pirnat Max, Bernekers Denkmal des hl. Johannes v. Nepomuk in Krainburg. Laib. Zeit. 1913, Nr. 269.

Prijatelj dr. Iv., Ustanovitev Bleiweisovih Novic (Gradivo). Veda 1913: 59, 161, 271.

Stelè dr. Fr., Valvasor. Kulturna skica. Čas 1913: 25—36.

Stehlík dr. Oto, Kar. Havlíček Borovsky in Slovenci. Veda 1913: 256, 412.

Steska Viktor, Zdravnik dr. Marko Grbec (1658—1718). Dom in svet 1913, štev. 5—9.

Weisbach Dr. A., Die Slovenen. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bd. XXXIII J. 1903. S. 234—251. (Navedena antropološka razprava o Slovencih je izšla sicer že pred 10 leti, toda ker je le malo poznana jo navajamo v našem bibliografskem seznamu).

Zois M. Freih. v., Heimatschutz u. Denkmalpflege in Laibach. Laib. Zeit. 1913. Nr.: 68, 70, 71.

— Denkmalschutzfragen in Laibach. Laib. Zeit. 1913, Nr. 208.

— Aus einem vergessenen Lande (Möttling u. die Windische Mark). Laib. Zeit. 1913, Nr. 210, 214.

— Gedanken über Denkmalpflege. Laib. Zeit. 1913, Nr. 233.

Berichte der Gesellschaft für Höhlenforschung in Laibach.

Kunaver P.-Pick K. Josef Nagel und sein Manuskript über die Höhlen in Krain aus dem Jahre 1748. Laib. Zeit. 1913, Nr. 258—286. 1914, Nr. 47, 58, 60.

— Die Höhlen in den Bergen ober Ortenegg. Laib. Zeit. 1913, Nr. 109, 110, 152.

— Die Höhlen in den Bergen ober Ortenegg, Podpeč und Großlaschitz. Laib. Zeit. 1913, Nr. 167.

— Die Höhlen von Pleh. Laib. Zeit. 1913, Nr. ?

— Die Žiglovica bei hohem Wasserstande. Laib. Zeit. 1913, Nr. 209.

— Höhlenforschungen auf dem Reifnitzer Hochplateau. Laib. Zeit. 1913, Nr. 215.

— Höhlenforschungen auf der Velika gora. L. Z., 1913, Nr. 217.

— Die Höhle Golešička in Mompadermo. Laib. Zeit. 1913, Nr. 254.

Bučar Julij, Velika divja raca. Lovec 1913, št. 1—12. (Opis temelji predvsem na opazovanju življenja velike divje race na Kranjskem.)

Franke Ivan, Šarena postrv (trutta iridea) in rdeča postrv (salmo fontinalis) na Kranjskem. Lovec, 1913. štev. 7—12.

Izvestja društva za pospeševanje obdelovanja Ljubljanskega barja. 1913. Sestavil ing. chem. J. Turk.

Nachweis der Moore in Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol u. Mähren. Im Auftrage des k. k. Ackerbauminister. herausgegeben v. der k. k. landwirtschaftl.-chem. Versuchstation in Wien, 1911. Kommissionsverlag v. Wilh. Frick (vide pag. 107).

Perko I., Proteus anguineus. Laib. Zeit. 1913, Nr. 282.

Pirnat Makso, Notar Jožef Sterger, znamenit lovec in lovski pisatelj. Lovec 1913, štev. 3. in 4.

Quecksilber Berg- und Hüttenwerk in Idria. Laib. Zeit. 1913, Nr. 78.

Sajovic dr. Gvidon, Kače na Kranjskem. Pedagoški letopis Slov. šol. matice I. 1913 103—124.

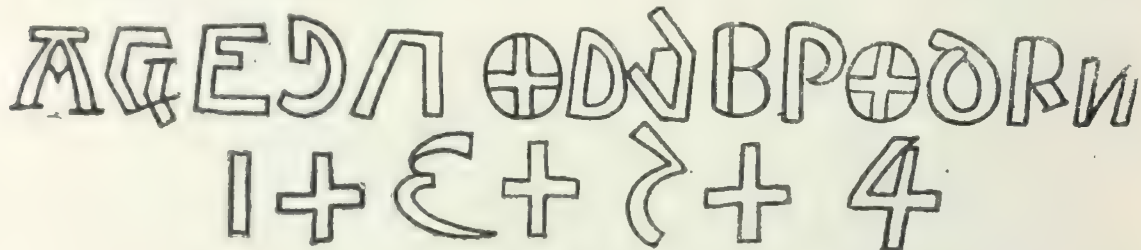
— Zmije obecná a pisečná v Krajině v boji o byti. Čas (izhaja v Pragu), 1914, čislo 44. Hlidka Času 12 (Přirodni vědy). (Članek razpravlja o življenskem boju med gadom in modrasom na Kranjskem.)

— Die Bekämpfung der Giftschlangen in Krain 1913. Laib. Zeit. 1914, Nr. 68 und 69.

Strgar V., Das Bergwerk Idria (Vortrag). Laib. Zeit. 1913, Nr. 119, 120.

Zapiski.

Zanimiv zvon. V podružnici sv. Roka v Hrastu v Viniški fari visi mal zvon, ki je visok 26 *cm* in širok 35 *cm*, in ima tale zanimiv napis z letnico 1374.

Kaj bi pomenil ta napis, to bo pač težko raztolmačiti. To bi bil torej, kolikor je meni znano, peti zvon, čigar napisa ni mogoče razbrati. O štirih takih sem sporočil v Zgod. Zbor. l. 1890 str. 156., kjer so v prilogi tudi ponatisnjeni trije napisi. Zanimiv je zvon tudi še zato, ker ima letnico z arabskimi števikami in ne z rimskimi, kakor je bilo tedaj v navadi. H. Boeckeler: „Beiträge zur Glockenkunde" V. 72. piše, da so rabili pri napisih do začetka 15. veka navadno le rimske številke in šele kasneje arabske. — To je edini zvon podružnice v Hrastu. Gospod župnik J. König na Vinici misli v kratkem nove in večje zvonove naročiti. Obljubil je, da te zanimive starine ne bo dal preliti, ampak da bo zvon ali pridržal zato, da se zvoni ž njim zadnjo uro in ob času hude ure, ker imajo ljudje do njegovega zvonenja ob času nevihte veliko zaupanja, ali pa ga bo poslal škof. muzeju.

I. Šašelj.

Star zvonec iz edine pravoslavne cerkve na Kranjskem. V nekdanji mali cerkvici sv. Jurija na Bojancih v občini Adlešiči, katero so pred več leti razširili in ki je edina pravoslavna cerkev na Kranjskem ter spada pod župnijo Marindol, je visel do pred nekaj leti zanimiv zvonec, ki je visok 18 *cm* in širok 15 *cm* ter tehta 2 *kg* 40 *dkg*. Napisa nima nobenega in tudi ne letnice in je nekoliko počen. Zdaj tudi nima kemblja. O njem je izvedela na mojo prošnjo gdč. učiteljica na Bojancih Zvonka Porenta od Bojančanov tele zanimive podatke: „Zvonec je bil v kapelici, ki so jo postavili prvi Bojančani, ki se tu naselili in sicer štiri družine: Kordič, Mirosavac, Radojčič in Vrlinič. Od teh je rodbina Mirosavac že izumrla. Prišli so od Novega Bazara ob reki Bojani sem in zato so dali selu ime ‚Bojanci'. Star je zvonec 380 let. To je, kakor trdijo, popolnoma natančna letnica. Vlit je bil, kakor vedo povedati, v Stari Serbiji. Prinesli so ga pri preselitvi seboj." — Zvonec sem kupil od Bojančanov in ga podaril škof. muzeju, da se ta zanimiva starina ne izgubi kam drugam.

I. Šašelj.

Bratovščina sv. R. T. na Homcu iz l. 1661. Enu kratku Semerkaine te Bratoushne Rimske na Hemzi per Divizi Marij u Menguski Farri, red Stimi odpustki, katir so dani tem Bratam in Sestram.

U temi Sehstimu leitu, kar je u tim svetim Rimi postaulen k enimu Namestniku Boshimu na Semli, inu k enimu Pasteriu Duhounimu ufiga volniga Karshanstua gospud gospud Alexander, letiga yemina ta Sedmi Papesh u tim en thausent Sheststu, inu Shestdesetim leitu po Chriſtushouim Roiſtvi na S: Thomasha Apostlna Dan, je u Rimi unkai fertiguvana ta Duhouna Frajast Divize Mariae Roistva Na Hemzi v leti vishi.

Onu je naprei pershlu kaku te Andohtliui, inu Bodabojezhi ludie na Hemzi Bratje inu Sestre Roistva Divize Mariae u ti Farri Menguski (katera u Duhounih

ryzeh schlishi pod Aquilejo) shele, inu pogeruieio, de bi mogli perdrusheni biti u Rimi, eni teh ymenitnishih, inu poglavitich Bratoushin, kir se tamkei snaideio, debi tayſtih Frajasti Duhounih, inu odpustkou mogli daleshni gratat. Na tu so gori uſeti, inu perpiſsani h'ti Bratoushni zartaniga Svetiga Reshniga Teleſsa, kyr se u Rimi snaide, u ti vishi, koker je ferordnanu, inu postaulenu od nyh Suetusti gospuda gospuda Clementa tega osmiga, inu tud poterienu od Paulusa Papesha.

Namuzh de ta poprej ymennuana Bratoushna Svetiga Reshniga Teleſsa u Rimi yma sa se, inu sa te, kyr so k ny perpiſsani Bratie, inu Sestre, koker so sedai na Hemzi Roistva Divize Mariae, de gospud Faimaſhter Menguski yma oblaſt gori useti, inu sapiſsat u Bratouske bukue Divize Mariae te Duhoune, inu Deshelske Perſhone sa Brate, inu Sestre, inu de se ymajo ordentlich oficiiy zehmastri, inu klizhary, kateri bodeio postauleni od gospud Faimastra, inu teh drusih Bratou, de bodeio gledali, na tu kar bodeio ubogeiyme dali k'leti Bratoushini, de se od tega kupi, kar bode potreba k zyru tega shimarniga Altarja, Krisha, vola, suez, inu suetich Maseh, inu drugiga opranila Duhouniga sa te shiue, inu mertve brate.

Popolnama odpustik pa dasesheio od usseh soyh grehou ti kyr se bodeio spouedali, na ta dan, kyr so sapiſsani, v glihi vishi kader doma obyſheio leto Cirku na S: Teleſsa Dan, od pervich, do drusih Vezhernizh spovedani, inu obhaijani, vez tudi na nech, puſhledini zhaſs, tudi kyr u serzi (aku dergazhi nemoreio) reko Jesus, Maria pred spoudnikam. Sedim leit pak odpuſtka inu sedim terdih postou so ledik, kadar se spouedo, inu obhajeio na Boshizni Dan, tudi SS : Petra inu Paula Dan, inu SS: Simona, inu Judesha Apostelnou Dan, inu na osmi Dan S: Teleſsa.

Vſsako pervo nedelo pak uſsakiga Mestza, kyr spreimeio s' proceſsio (usaj okuli zerkve) Svetu Reshne Tellu try leita yma odpuſtika, inu try terde poſte v glihi vishi na veliki zetertik, Ty pak (kyr savolo Bolesni na bodeio mogli tu dopernesti) Doma bodeio to dosegli, kyr bodo molili, u glihi vishi na ta pervi Dan po Svoy Boleshni, keder v leto Cirkou prideio, inu se spovedo, ter obhaiaio, to preimeio. Kaderkuli pak zeſs uſse leitu (slaſti na mali Shimarni Dan, inu na ta Dan kyr je S. Elisabeth Diviza Maria Doma obyſkala, inu na to zheterto Nedelo po veliki Nozhi, inu na to quaterno Nedelo Spomlad, inu Jeſsen) se bodeio spovedali, inu obhajali, ter leto Boshio veſho, inu Schimarni bratoushki Altar Doma obiſkali, dueistu Dni odpuſtka bodeio dosegli.

Ti pa kyr enkrat u' Meiszu leta Altar Shimarni Doma obyſheio inu k' zhaſti tega Terplena Chriſtusoviga 5 ozhanashou inu 5 Ave Mary molio spravo grevengo zeis Suoye grehe 100 Dni dosheſseio odpuſtika.

Ta Maſsnik kyr grede eniga bounika obhajat, stemi urad kyr ga spreimeio 5. leit, inu 5 terdih poſtou doſseseio, ta pak kyr ne more Snimi yeti, kadar molli sa taiſtiga bounika 1. ozhenash, inu 1. Ave Marijo stu Dni odpuſtka dobi.

Kaſirokul Nedelo pak eden leta Altar Doma obyſhe, inu tudi uſsak Petek v' zelimu poſtu moli 5. ozhenashou, inu 5. Ave Mary, inu to vero: vezh tudi keder bolnike Doma obyſhe, tudei taiſte, kyr so v yezhi, kyr Myr sturi v mei temi, kir se kregajo 100 Dni preime odpuſtka.

Tudi ta kyr te mertve spreimi h' pokopalishu, ta pak kir namore de le molli sa taistch verno Dusho.

Vezh tudi, ta kir leto Maſho, Pridgo, vezernizo, obeduove zerkounu opravilu schlishi na to Nedelo pred pepeunizo, inu na slmi Dan usseh Svetnikou sa uſsaku potrebi yma 5. leit inu 5 terdih poſtou

Lete odpuſteke so dani per letem Altarju Schimarnim Bratam, inu Shestram na vezhne zhaſse, vſaj de se dershi letu, kar je poſtaulenu.

Haec omnia ex originali Bulla sunt extracta et in Carniolicum transmutata fideliter. anno Domini 1661. 26. Septembris, ex copia autem rescriptum Anno 1739. 16ta Aprilis. iterum ex originali et copia descriptam anno 1777. 9na Aprilis.

Fuit autem illo tempore Parochus Monspurgi Ottavio Amigoni.

Anton Mrkun.

Imenoslovne črtice. (Dodatek.) V letnikih 1911. in 1912. sem objavil v tem-le časopisu nekaj imenoslovnih črtic o slovenskih krajevnih imenih. Nekatera teh izvajanj niso bila povse pripoznana od tovarišev na tem poprišču. Glej „Planinski Vestnik, l. 1912. in „Ljublj. Zvon" l. 1913.). Drage volje priznavam, da so razlage „*Ukance*", „*Volščenik*" in „*Balščičarjev*" krive. Vsak človek se lahko zmoti. Druga imena so netačno tolmačena in jih mislim v naslednjem popraviti, pri največjem številu pa vstrajam pri svojem nazoru.

Principijalne važnosti je vprašanje, je li vsak oblik, ki rabi ljudstvu, vže zaradi tega tudi vreden, da se vsprejme v književni jezik? G. *Pintar* piše, „da naj se pisava kar le mogoče prilaga izreku, se mi vidi zelo opravičeno pravilo". — Po njegovem mnenju je tedaj treba pisati „Ribъnca, *Bistъrca, Bilčova ves*". Moje mnenje je dijametralno navsprotno. Tu stoji mnenje proti mnenju, on brani svoje, jaz svoje. Na str. 182. L. Z. za l. 1913. citira sam izrek *Vondrákov* (v slov. slovnici), da je nastavek *-ica* skoro povsem vspodrinil nastavek *-ьca*. Ako velja to za vso slovanščino, velja tudi za slovenščino. Ta končnica *-ьca*, ki je tvorila vzmanjševalnice od debel na -ь, se je morala umakniti vže v najstarejših časih razvoju posamičnih slovanskih narečij nastavku *-ica,* ker je ogromna večina besed ženskega spola na -ā, ki ima pomanjševalni nastavek *-ica* in so se prilagodila tudi debla na ь obrazvanju z nastavkom *-ica.* To je zgodovinsko dejstvo, ki se ne da zatajiti. Ako je tedaj v slovenščini v nekterih besedah, ki nimajo naglašenega samoglasnika v nastavku *-ica,* postal *i* polovični glasnik ь, je to sekundarna prikazen, ki je provzročena po ekspiratornem naglašanju, ktero je vsprejela večina slovenskih narečij. To ekspiratorno naglašanje, skuplja vso silo visokega glasu na zlogu, ki ima visoki naglasek, tako da ne ostane nič glasu za ostale samoglasnike v drugih zlogih. Kjer pa ni to ekspiratorno naglašanje preotelo maha, tam se naglasek lepo deli po vseh zlogih, ali vsaj niso vsi drugi zlogi breznaglasni, ki nimajo visokega naglaska. N. pr. v srbščini: ***advòkât, àcâl, alàmânka*** (sablja), ***bàcâm, bàkâlîm*** (branjarim) itd. Ako pišemo ***mesaríca, kramaríca*** itd. in priznavamo, da je tu *-ica* nastavek, vendar ne bodemo mislili, da je pri besedah ***kúharca, brájnarca, žgájnarca*** itd. nastavek *-ьca,* ker ni nobenega vzroka, zakaj bi imele besede, ki so izvedene iz prvotnih samostalnikov jednakega končaja: ***mesár, kúhar***, različne nastavke. Ako pa je izgovor zaradi naglaska različen, to ni prvotno razlikovanje nastavkov, nego je *isti* nastavek, ki je vzgubil svoj polni glas zaradi naglaska, ki je pomaknjen na kak zlog, pred njim stoječi. Tega mnenja je bil tudi g. Pintar še l. 1910., ko je v ***„Ljub. Zvonu"*** pisal: „Če pa sedanji »Gemeindelexikon« navaja poleg ***„Reßnig"*** (m.) tudi slov. obliko *Resenca* (f., t. j. **Resnica)** itd. in pa *Bistrca, Lipnca* (t. j. **Bistrica, Lipnica)**" itd., ne vem, zakaj je svoje mnenje sedaj predrugačil; je-li dospel do drugačnega prepričanja ali pa iz kljubovalnosti, da bi mogel vzpodbiti moje nazore? Isto velja tudi za nastavek *-ina.* Jaz mislim, da je nastavek istoveten v onih krajevnih imenih, ki imajo *í* naglašen in v onih, kjer se je pomaknil naglasek na zlog pred nastavkom *-ina* stoječi. Če pišemo in izgovarjamo *Krtína, Fužína* itd., zakaj ne bi pisali tudi

Prěčina, Ajdovščina itd. Tudi pri tem nastavku je bil g. *Pintar* drugega mnenja, ko je razlagal *Zatično* iz *Sъtičina;* zdaj pa pobija mojo zahtevo, da naj se vpotrebljajo v knjigi polne oblike, ne pa okrhane, katerim je vzrok nemarno izgovarjanje ljudstva.

Kar se tiče oblike *Bilčova vas,* me vse govorjenje ne more prepričati. Res je, da se *o* čuje tudi za šumniki v svojilnih pridevnikih ne samo na Koroškem, nego tudi na Gorenjskem. N. pr. *Alešovec, Češnovar, hrušovec* itd. Kaj pa to dokazuje? Morebiti pravilnost teh oblik? Nikakor ne, te oblike so analožne tvorbe po pretežni množini onih svojilnih pridevnikov, obrazovanih od debel, ki se ne končajo na šumnike. Pravilne so vendar le oblike: *Aleševec, Črešnjevar, hruševec* in takisto tudi *Bilčeva ves.* Pri tej priliki bodi povedano, da izvaja g. Pintar *Bilčevo ves* preko *Bilcove vesi,* češ, da je samostalniku „выльсь“ pristopil nastavek -i̯ov. Ne; *Bilčova ves* je nastala iz *Bilčeva ves* po analogiji drugih krajevnih imen, ki so imela svojilni pridevnik izveden iz debel, ki se niso končala na sičnike ali šumnike. Navzlic temu ostaneta vtorej *Bilčeva ves* in *Pleševnik* pravilni književni obliki.

Kar se tiče krajevnih imen na -ьсь, -ьса, se moti g. Pintar, ako trdi, da je prvotno zemljepisno ime *Vrbovec* ali *Golavec; Vrbovec* je zemljišče, posajeno z vrbo in *Golavec* zemljišče nasajeno z goljem in pomen zemljepisni je stoprv sekundaren, t. j. apelativno ime je preneseno na geografsko

Ako pa postavimo načelo g. Pintarja za pravilo, potem so tudi nastavki *-ьnikъ, -ьnica,* različni od nastavkov, ki stoje na koncu besed, naglašenih na enem zlogov, ki stoji pred nastavkom. *Hmeljník* ima tedaj drug nastavek, nego *Kámenik,* ker ljudstvo izgovarja drugo ime *Kámьnk, Kámlьk.* Drug nastavek ima *Metlíka,* drug zopet *Vŕhnika,* ker to ime izgovarja ljudstvo *Vrhьnka.*

In če to pravilo primenimo tudi na apelativa, potem bodemo pisali ne *„petélin“* nego *„petéln“*, ne *„črvojedina“* nego *„črvojedna“*, ne *„podčepina“* nego *„podčepna“*, ne *„zoberina“* nego *zebrna,* ne *„slovenščina“* nego *„slovenšna“*. Pravilo, ki velja za zemljepisna imena, ni različno od pravila, veljavnega za apelativa. Pisati moramo vsa imena ali po narodni govorici, ali pa vsa po književni obliki. Hočemo li pisati *babnьk* m. babnik (babnjak), ker ljudstvo *i* nenaglašeno izgovarja kakor „ь“? Kam pridemo potem z našim književnim jezikom. In kaj potem, če prodre načelo gosp. *Pintarja,* da so pravilne vse oblike svojilnega pridevnika: *slepčev, slepcev, slepčov slepcov?* Ko postane to pravilo občno, tedaj pride zlati čas za slovenski književni jezik. Namesto jednega književnega jezika bodo pisatelji uvajali svoje dijalektne oblike, in sicer vsak one, ki so vlastni njegovemu rojstvenemu mestu tako, da nastane nebroj književnih oblik za isto besedo.

Kar se tiče nastavka *-ica* v krajevnih imenih, priznava sam g. Pintar, da se je glasila *Brnca* (Brnica) v starih listinah nemški poleg *Farnutz, Fornuz* tudi *Furnitz* (danes *Fürnitz*). Ni li to dokaz, da je bila prvotna oblika *Brnica,* in da je potem postala *Brnca,* in da so nemška imena nastala v oni dobi, ko je prvotna oblika začela prehajati v drugotno. Isto nam svedoče tudi imena *„Gleinitz“* in *„Wodeschitz“*, *Feistritz* (Bistrica), *Reifnitz* (Ribnica), *Soderschitz* (Sodražica). Si li upa kdo trditi, da so stoprv Nemci vtaknili *i,* in da ga ni ljudstvo nekdaj čisto izgovarjalo? Sem spada tudi ime znane božje poti in ženske kaznilnice na koncu železnice, ki vodi iz Gradca v Köflach (pr. *Koblje-Kobilje*) blizu poslednjega tega *Lankowitz* iz *Lokovica.*

Ako tedaj zahtevam, da naj se piše dotična imena z „*i*“, ni to nobeno novotarstvo, nego je *„restitutio in integrum“*. Ne prihajajte mi z izgovorom, da se ljudstvo s tako pisavo moti. Vsak Gorenjec, ki čita ime gorskega velikana *Triglava,* dobro ve, kako goro imenuje s tem imenom, če prav jo on imenuje *„Terglou“*. Nihče se

ni pritožil, da ne razume, ako pišemo *Ribnica, Kamenik, Vrhnika, Bistrica*, če prav morebiti sam izgovarja *Ribьnca, Kamьnk, Vrhьnka, Bistrьca*. Pripoveduje se, da je nek kmetič na Gorenjskem nekje plačeval davke in ga je davkar poklical po imenu *Golob!* Oglasil se je dotičnik. „Ste vi *Golob?*“ „Sem ja *Govof.*“ „Jaz ne kličem *Govofa*, nego *Goloba.*“ „Pa vsaj pravim *Govof.*“ Na Dolenjskem je vas *Polhovica*, ki se glasi pri ljudstvu *„Pavhouca“*. Neki Dolenjec je rekel Hrvatu, naj imenuje to vas. *„Puhovica“*, je odgovoril Hrvat. „Ne Puhovica, *Pavhavca* se imenuje.“ „Pa kažem ti Puhovica.“ — *Iblane* kakor imenujejo domačini *Ljubljano*, nihče ne pogreša v knjigi. Oziri na slovanske brate priporočajo, da se ne bi oddaljevali od njih s krajšimi oblikami in estetski oziri upravičujejo željo, da naj vsaj v knjigi ostane polni samoglasnik: *Vrhnika, Ríbnica, Kámenik.*

Sedaj preidimo na pojedinosti. V *Carniole* letniku 1911. na str. 343., sem zahteval oblik *Bodešice* za vas, ki se navadno piše *Bodešce* in sem pristavil, da to pisavo podpira tudi nemško ime *„Wodesich“*. G. *Pintar* pravi, ako ne vemo imenu prave etimologije, naj ostane ljudska oblika. Etimologijo imamo v besedi *bôdež*, m., ki pomenja poleg mnogih drugih predmetov tudi rastlino *anonis spinosa*, die gemeine Hauhechel. Ta nadležni plevel na pašnikih se nahaja v obilici v okolici imenovane vasi. Za to je pravilno ime *Bodežice* (ne Bodešice), kar s tem popravljam. Čim je *i* izpal, je seveda nastala v ljudskih ustih oblika *Bodešce*.

Na str. 74. *Ljub. Zvona* za leto 1913. piše doslovno g. *Pintar* (razpravljoč v Carnioli): „Krajevna imena obrazuje samo končnica *-ica*, ki pomenja kraj, kjer se kaj nahaja, ali kraj, ki je koga svojina, n. pr. *Glinica*, kraj, kjer je glina“ itd. Ta trditev je popolnoma napačna, na celem izmišljena in brez podlage“ itd. Potem razlaga, da se nastavek *-ica* pritika na pridevnike, obrazovane iz samostalnikov z nastavkom -ьнъ, torej: *glinьn-ica* = *glinica*. To je čisto prav. Toda kje sem jaz tvrdil, da se izvaja iz samega imena z nastavkom *-ica* lokalno ime? Jaz sem samo tvrdil, da je *glinica* kraj, kjer se nahaja glina in nič več. Jedino kar sem zakrivil, je to, da nisem povedal, kako nastaje iz debla celo ime; tega pa zato nisem stvoril, ker sem mislil, da veščaki vedo, kako je treba te besede umeti, za neveščake pa je irelevantno, ker sem govoril samo o nastavku, ne pa tudi o postanku besede. In zato siplje gromovnik svoje strele na mojo grešno glavo.

Na str. 153. istega letnika pravi sam, da zgodovinska ortografija zahteva oblike: *Lavrica, Pišnica* itd., da pa on prostonarodni govorici daje prednost. Jaz sem vže povedal, kako mislim o tem prostonarodnem pravorečju. *Lêsice* izvajam iz besede *„lesa“*, ki pomenja: „steno napravljeno iz protja, navadno pa vrnila; pletenje za premoščenje močvirja; iz viher pleten koš za sir; pletenje na vozu.“ *Hürde* pomenja: ein von Zweigen, Ruten oder Draht geflochtenes, viereckiges Ding, wie auch eine solche bewegliche Wand; Obst auf Hürden backen; besonders die Flechtzäume, welche auf dem Felde für die Schafe aneinander gesetzt werden (Schafhürden); zuweilen ein durch Hürden eingeschlossener Platz“ (*Henisius.* DW. II. 439. *b*). Po tej razlagi si smemo misliti, da so bile nekdaj manjše lese na onem mestu postavljene, kjer leži sedaj vas s tem imenom. Morebiti so bili begunjski graščinski pašniki, kjer so v lese zatvarjali živino, posebno ovce. — Po pravilu se nastavek *-ica* rabi pri samostalnikih na *-â*, tedaj pomanjševalna oblika *lêsica*.

Prav na tistem mestu pravi, da je etimologija (izvor besede) za potok *Pišnico* nejasen. *„Piš“* m. f. pomenja nevihto. Hud veter buči, razsaja in šumi. Tudi hudournik je taka šumeča voda in je tedaj za *Pišnico* prav primerno ime *„pišьn-ica“*.

Ako imajo imena: *Goriče, Melviče, Sušoviče, Pertiče, Običe, Tibiče* nastavek *-iče*, ne vem, zakaj ne bi isti nastavek imela imena z naglaskom pred nastavkovim

zlogom, torej: *Voláviče* itd., Vsaj ne smemo za različne nastavke smatrati, ki tvore imena na isti način, pa naj imajo naglasek na kateremkoli zlogu.

Tem imenom smemo prištevati tudi nebrojna krajevna imena z nastavkoma *-ica*, *-iče* (poslednji nastal iz nom. masc.) v sorodnih slovanskih jezikih, posebno v srbskohrvatskem in češkem. Iz teh dejstev more vsak povzeti, kako utemeljeno je pravilo o dvojnosti nastavkov ob različnosti naglašenega in nenaglašenega nastavka, kakor da bi bila dva nastavka *-íca* in *-ьca*, in ne jedenjedini prvotni *-ica*, ki se menja zaradi naglaska besede v ustih priprostega ljudstva. Za *Veliče* navaja g. *Pintar* sam na str. 201. slično ime gorenještajerskih krajev z imenom *Wölz*, ki se je nazivalo l. 1007.: *Ueliza*, l. 1196.: *Welize*.

Treba bi bilo po vrsti, da bi govoril o *Braslovčah*. *Braslovče* izvaja pokojni *Štrekelj* v Marib. Časopisu III. zvezku na str. 44 iz *Bratislav*ьcь + ьanъ. Poleg te nedvojbeno možne razlage pa je isto tako možna tu patronimska, vsaj je *Bra(ti)slav* osebno ime, posebno ako vpoštevamo slovenska krajevna imena: *Adlešiči* (ki pa so morebiti srbskega postanka): *Godič* Mikl. ON.); r: *Mirjatiči* 146, č. *Domažilice* in *Domažlice* (31). *Trebnice* (65) *Chvalovice, Chvalovici* (starejša oblika); 67. in nebroj srbskih krajevnih imen na *ići*. Pa tudi bi se dalo ime izvajati iz Bra(ti)slavъkъ + ь = *Bratislav*ьčь kakor imajo *Moravče* (n. pl.) tudi analožno oblike *Moravče* n. sg. (g. *Moravčega*).

Jaz sem o *Pajštvarču* dejal, da naj se glasi *Pajštvarič*. G. Pintar pravi, da Carniolinemu modrovavcu ne smemo slediti, ki misli na kak (o kakem) patronymicu napravljenem s sufiksom *-itь* (itjь) in pravi, da je oče *Pajštvarč* pridevnik napravljen z nastavkom -ьs*ki*, potemtakem prehaja po mehčanju *sk* v *šč* v *Pajštvaršč* in po izrinjem *š-u* v *Pajštvarč*. To je umetna prireditev oblike, ki je povsem neutemeljena in grešna. Znano je, da Gorenjci in njih severni, vzhodni in zapadni sosedje skupino *šč* pretvarjajo v *š*, tako govore: *platiše* m. *platišče*, *kršen* m. *krščen*, *planšar* (mesto *planščar* ali *planiščar*) na *doriš* (= na dvorišču). Nikdar pa ne srečaš oblikov kakor *platiče*, *krčen*, *plančar* itd. itd.; in je torej izključeno, da bi iz *pajštvar*ьskь + ь nastal *pajštvaršč* in potem *pajštvarč*, nego po splošnem pravilu bi se moral izpahniti *č* ne pa *š*. On pravi sicer, da je oblika *pajštvaršč* pretvrda in da je zato *š* izpahnjen. Prosim, naj navede še kakšen drug primer. Če ne ve drugega, je to za ta slučaj prirejeno pravilo, ki se ne more vzdržati ob splošnem pravilu, da se *šč* vsprominja v *š*. *Pajštvarč* je tedaj morebiti res patronymcum, *pajštvarič*, ali pa z nastavkom -ь napravljeno iz *pajštvar*ьkь + ь kakor *Komarča vas* iz *Komar*ьkь + ь itd. Sicer pa tudi ni dognano, da mora biti beseda „*pajštva*“ iz „*badstube*“ izvedena, ker rabi Bavarcem v istem smislu tudi „*baustube*“ (*Schm. Fromm.* B. WB. I. 187).

Navidez trdna, za g. Pintarja pa nekoliko dvomljiva se vidi razlaga *Kočne* (Winkel — kotъ + ьcь + ina), češ, da mu ne gre v glavo, da bi se sufiks *-ina* obešal deminutivskim samostalnikom, in ne more najti primernih vzgledov za tako izvajanje. Posebno se mu zdi „*ponesrečeno*“ [1] to izvajanje zaradi tega, ker bi moral nastavek *-ina* imeti naglasek. Kar se tiče izvajanj iz pomanjševalnih samostalnikov z nastavkom *-ina* mu lahko postrežem. V stari slovenščini imamo besedo: *konь* m. initium (primeri konecь in začeti), pomanjševalnica je *konьcь*, m. finis in *kon*-

[1] „*Ponesrečiti se*“ je krpaški prevod iz nemškega glagola *verunglücken*, ki je pa neprehoden in zavtorej v slovenščini ne more imeti preteklega trpnega deležnika. Dolžnik, ki je prvi to obliko vpotrebil, ni vedel, da je nemški pretekli deležnik aktivnega in pasivnega pomena: ich *habe geschlagen* — *tepel* sem, ich bin *geschlagen worden* — bil sem *tepen*. Ako vže hočemo vsako nemško besedo prevesti,

čina, v istem značenju. V stari slovenščini nahajamo *grъnъ*, m. lebes (vrč): pomanjš. *grъnьcь* m. in srbskohrv. *grnčina* augm. velik vrč. V st. sl. *jarьcь*, s. hrv. *járčina*, augm. srbhrv. *mágar*, pomanjš. *màgarac*, augm. *magârčina*. (asinus) itd. To so menda sami samostalniki, in lahko bi navel še več, pa mislim, da vže to zadošča, da se pomislek g. *Pintarja* odstrani. Kar se pa tiče naglaska, se je lahko premaknil na zlog pred nastavkom po primeru takih besed, kakršne so: *črvojèdina, ájdovščina* (ajdovski), *jedînščina, drúščina* itd.

Slednjič mu tudi ni prav, da sem zahteval, naj se piše *Moraviče*, ne *Moravče*. Na str. 251. navaja, da so se oglasili nekateri čitatelji, ki so tvrdili, da se govori: „v *Moravč*, na *Moravčem*, z *Moravčega*". To meni, pa tudi g. Pintarju ni bilo znano, in zato je sedaj opozval svojo razlago, da so *Moravče* pravzaprav *Moravčane*. Tako tudi jaz po tej izjavi čitateljev svojo razlago opozivam. Kar pa je na strani 252. napisal, da je podstava *Moralt* zložena iz *mar*. (stvn. mare, srvn. *maere*, o čemer se rado mnogo govori, kar je znano, slavno, oglašeno, znamenito, silno, milo, vredno), in „*alt*" = star, da je tedaj *marolt* = slavni starec, pa kaže, da ne ve, da tvori *mâr* vedno samo drugi del zloženih osebnih imen, nikdar pa prvega dela besede, in da *alt* nikdar ne more pomenjati *starca*. — Ako je podstava *Moralt*, le-ta ni nič drugega, nego *Márolt* = m. meierhold, t. j. človek, ki je stal pod oblastjo pristavniškega sodišča. Ako se je naglasek premestil na zadnji zlog, je *a* mogel otemneti v *o*, dočim se je naglašeni *o* vspromenil v *a*, in z nastavkom *i* je nastal pridevnik *Morálč* in zemljišče njegovo *Moralče*. Tako se dadé morebiti razlagati tudi mnoga druga krajevna imena n. pr. Braslovče iz Braslavskъ (Bratislavec) + ь.

Kar se tiče *Pristalnika*, bi lahko navel, da se v gorenjščini pretekli deležnik na *-al* 5. glagolske vrste izgovarja *-ov: poslal*: poslov, *postlal*: postlov itd. V Hilšerjevi ulici v Ljubljani stanuje neki *Štembal*, neki inžener pa se piše po gorenjski izreki *Štembov*. Takih primerov bi lahko še več naštel, ki bi upravičevali izvajanje imenovanega imena iz preteklega opisnega deležnika na *-alъ*, vendar popravljam rajše svoje mnenje, da je ime izvedeno iz „*pristave*", da je vtorej: „*Pristavnik*" prava oblika.

Na str. 153. in 154. govori o *Balščičarjih* in pravi, da se iz imena *Bala* tvori prisvojilni pridevnik *bałski* in ne *bałški*. To bi smeli pričakovati. Vendar nahajamo n. pr. *farški* (od *far, farja*), poleg *pastirski*, (od *pastir, pastirja*); *nemški* (od *Nemec, Nemca*) in *slovenski* (od *Slovenec, -nca*); *nebeški* (od *nebo, nebes-a*) in *ruski* (od Rus-): *turški* (od Tur-k, Turka), hrvs. tur-*ski*. Zato je mogel po analogiji nastati *bałški* (m. bałski) od *Bala, Bale*. Priznavam, da sem bil z *Balščičarji* zašel na krivo pot in da je *Bałškar* pravilna oblika.

Videli smo, da tudi g. Pintar včasih kimlje, kakor *bonus Homerus* in ne samo drugi smrtniki.

Poleg teh netačnosti, ki sem jih navel v tem spisu, naj na kratko omenim še o nekterih drugih neuspelih krajevnih razlagah njegovih.

1. Tako je skušal v 25. letniku *Arch. sl. Phil.* na str. 161. razložiti besedo srbskih Kraševljanov v vztočni Ogrski „*Kelneraj*", s tem, da jo je poistovetil s *Kolmorajmom* (Köln am Rhein), na kar ga je navel malo poprej od dr. sv. Mohorja izdani potopis *Kelmorajn*, kterega je spisal sedanji tržaški škof dr. Andrej Karlin. Ta

bi se reklo *verunglücken, ponesrečěti* in prošli deležnik: *ponesrěčěl*. Domač izraz pa je: *uspeti* gelingen, *neuspeti* nicht gelingen. Tedaj: *izvajanje se mi ne zdi uspelo*. Pa naši patentirani filologi ne misle samostojno, nego si dade krojiti pravila po časnikarskih dosetkah in jih za pristno slovenščino vpišo v jezikovni zaklad.

pesnica slove tako-le: „sajdan (sьdьnь = danes) jèsmo, sutra (jutri) nèsmo, do godine (leta) Bog zna dèsmo (kje smo = bodemo); na nebu je slava, raj, a na zemlji *Kelneraj*, a što ćemo mi u raju, tamo piće (pijače) ne davaju." Smisel te pesni je: življenje je kratko, v nebesih ne dobodemo pijače, zato hodimo v *Kelneraj*. *Kelneraj* je nemška beseda: *Kellnerei*, ki pomenja na južnem Ogrskem (v Banatu in v Sremu, pa tudi v Srbiji) to, kar Nemci drugod imenujejo „die Schwemm" t. j. prostor, kjer se pijača toči in gostje stoje pijó v navsprotju z izbo, kjer gospoda okoli mize sedí. To je prevel g. Pintar, — „Was im Jenseits ist der Himmel, Ist auf Erden *Köln am Rhein*." Najpreje bi bilo treba dokazati, so li Srbi iz vstočne Ogrske vobče kdaj hodili na Nemško romat, kar se nikdar ne da dokazati. Nadrobil je mnogo zanimivih podatkov, ki pa, žal, niso v nikakšnem stiku z dotično besedo.

2. Glasovita pravda v *Archivu* f. sl. Phil. (v XXVI. in XVII. zvezku), ktere so se udeležili g. *Pintar*, prof. *Scheinigg* in *P. Lessiack*, zanetil pa jo je *Baudouin de Courtenay*, ki je ime Celovškega mesta razlagal iz glagola *cvilěti*, flere, plakati, je glede na razlago nemškega imena, ktero je g. Pintar povskusil, popolnoma neuspela, razlaga slovenskega imena pa tudi ni zadovoljiva.

3. V 12. št. *Ljublj. Zvona* za l. 1912. je poskušal g. *Pintar* imena slovenskih sel: *Kazaze, Kasaze, Kozaze, Kozese, Koseze* izvajati iz imena, ktero so si Slovani izposodili iz nemščine za poznamenovanje plemenitnika, namreč iz besede: *Kъnęzь*, sl. *knez*, (srvn. *Kunninc*). Tem slovenskim krajevnim imenom namreč često odgovarja v nemščini poznamenovanje: „*Edling, Edlingen*", t. j. „plemenito selo". Opira se na dejstvo, da sta v poljščini dve besedi: *kъnęzь* in *kъiga* izpremenili omehčani *n* (ni) neposredno za soglasnikom *k*-om v *s*: *ksiądz* (ksjondz) in *księga* (ksjenga). Ti dve besedi pa sta celo v poljščini nenormalni in njih postanja še nihče ni povoljno protolmačil. Poleg tega imata obe besedi za *s*-om še nosnik (*ą* [on], *ę* [en]); zatorej ni *n* v poljskih besedah povsem izginil, nego je ostal v besedi *ksiądz* prvotni nosnik; v besedi *księga* se je vsilil celo neorganski nosnik v besedo. — Kar pa velja za poljščino v izjemah, ne velja tudi za slovenščino in nobene pravice nimamo, da bi smeli za slovenščino podmnevati isti vzrok za promeno *n-a* v *s*, kakršen je provzročil v poljščini to promeno. Sicer pa rabi v poljščini oblika *ksiądz* brez izjeme v navadnem pomenu (princeps) in pa tudi v krajevnih imenih. Veliko čudo pa bi bilo, da bi v slovenščini v pravem pomenu brez izjeme rabil samo oblik *knez*, in mnogokrat tudi v krajevnih imenih, izvedenih iz tega imena; v nekaterih krajevnih imenih pa bi se bil vspromenil brez vsakega vidnega vzroka v *s* (*z*). Credat Iudaeus Apella. — Druga težava, ki se ne da z nikakšnimi umetnimi sredstvi razložiti, pa je vokal *a* ali *o* za začetnim soglasnikom *k*-om v zlogu *kaz-*, *koz-*, *kos-*. Slovenščina rajše izpahuje samoglasnike, ne pa da bi jih vtikala brez povoda. Gosp. pisatelj P. si je pomagal tako, da je naglasek pomaknil na poluglasnik „ъ" v zlogu *kъ* in da čita *kъ́nęzъ* mesto *kъnízъ*, in pravi, da se je promenil radi naglaska „ъ" v *o* odnosno *a*. Tako nasilno sredstvo se ne da upravičiti. V vseh slovanskih jezikih se poluglasnik ъ več ne izgovarja in v vseh jezikih je naglasek na *nasalnem samoglasniku ę* (ja, a, e, ia): kakšna revolucija naj bi v slovenščini prisilila naglasek, da bi se bil s polnoglasnega vokala preselil na nečujni poluglasnik? Tudi to je neverojetno, in zato jaz a priori odklanjam to razlago, češ da sta po možnosti dokazana prehod *n-a* v *s* in preselitev naglaska.

Ako je skupina gori imenovanih krajevnih imen izvedena iz kake tuje besede, je ta beseda morebiti *kotsass kotsaß*. V Grimmovem *D. W.* V. na str. 1898 čitamo približno (v skrajšano) tole: *kothsass*, *kothsaß* (novovisokonemški *kotsaß*) m. tamo

valec in imetnik *kota* (*kôte*, f, ali *kôten*, f.), homo casatus. Navadnejše je ime *kossate* ali *kossaete*, oblika, ki je prilagojena ustom iz *kôtsâte*, *kotsäte* (nizon. *kotsête*). srl. *cotsatus cotsetus*. Vskrajšano *koste, kotse, kotze*. To ime pomenja isto kar *köter, köther, kötter* (Grimm V. na str. 1888.) srl. *cotarius, coterellus*, slv. *kotar*, človek, ki stanuje v kotu, (tudi *kajžar*, ki stanuje v *kajži*, hišici.) To ime je rabilo v zelo različnem pomenu v različnih dobah. Prvotno je značilo posestnika *koče* (*kąšta*) ali *kajže*, dočim je bil pravi kmet posestnik grunta (*Hufe*) polovičnega ali celega in se je imenoval *Bauer* (poljedelec); *kočar* je tedaj posestnik *stanu* (stanovanja), ki je tvoril glavni del njegove imovine. Vendar so vže v starodavni dobi bila spojena s kočami tudi posamezna mala zemljišča in se morajo ti kočarji smatrati za *dvorjake* (*Hofelinge*). Posebno pri *velikih kotarjih* je bilo pravilo, da je bil stan spojen sè zemljiščem. V *Bremenu* so se zvali kotarji oni *svobodnjaki*, ki niso imeli v svoji vlasti celega dvora, nego samo nekaj oral zemlje in so se poleg tega pečali še s kakim rokodelstvom. Bili so torej *mali kmetje, svobodnjaki* ne pa *tlačani*. To ime poznajo severni in srednji Nemci (*kotsete, kotsaz* in *köter, köther* itd.). Poslednje ime pa poznajo tudi *Flamani* (*keuter, kaoter, katter*, tako se imenuje kmet, ki ima samo jednega konja). *Holandi*, (*koter, keuter* = boer), *Švedi v Finski*, (*kätur, kutur, kytter*), *Finci*, (*koturi*), *Škoti*, (*cotter, cottar*, „one, who inhabite a cot or cottage, dependant on a Farm“, oni, ki stanuje v koči ali kajži, zavisni o kaki pristavi, dobru, ki se daje v najem); *Gaelci*, (*coitier*).

Ni dvojbe, da bi se dala imena *kázaze, kóseze, kosése* lažje izvajati iz *kotsâza* nego iz *kъnęzh-a*. Morebiti je podstava slovenskemu imenu kontaminacija iz novon. oblike *kotsaße* in nizon. *kotsete*, tako da je *s* (*z*) ostal iz prvega imena, *e* (*ä*) pa prišel iz drugega. Po tej etimologiji bi se dal razlagati *s* (*z*), vokal *o* (*a*) in naglasek na prvem zlogu, ker je nemška beseda na prvem zlogu naglašena. Vendar ne tajim, da je tudi ta etimologija dvomna in sicer zaradi tega, ker je to ime bilo znano samo v severni in srednji Nemčiji. Mogoče je pa vendar le, da je to ime prišlo z velikimi posestniki, ki so prihajali iz različnih pokrajin nemške države v slovenske zemlje in so torej mogli prihajati tudi iz severnih nemških dežel. Z velikimi posestniki pa je prišla tudi beseda v Slovence. Imena *kossata* nas vspominjajo še sedaj osebna imena *košat* (cossatus), *kosak* (*k* mesto t), *košak* (istotako). *Košan* (cossano). Če pa nahajamo taka krajevna imena tudi v območju srbskohrvaškega jezika in se je *košatstvo* razširilo tudi pri naših zapadnih sosedih Furlanih, pač ne bi bilo presmelo, ako bi trdili, da je tudi pri nas ta uredba vladala.

Kar se tiče nemških imen: *Edling, Edlingen*, ki včasih nastopajo poleg slovenskih: *Kázaze, kóseze, koséze* itd., si razlagam to iz dejstva, da so graščaki sela nazivali po gospodarjih, ki so bili plemenitaši, tedaj „*Edling, Edlingen*“; kmetje pa, ki so bili, kakor smo videli celo svobodnjaki, so pisali sela po svojem imenu: *kotsaze*.

Še jedenkrat ponavljam, da ni moja razlaga apodiktna; toliko pa lahko pravim, da je izvajanje gori imenovanih krajevnih imen iz besede za *kneza*, nemožna in neverojetna.

Na straneh 547.—549. *Ljublj. Zvona* za l. 1913. razpravlja g. Pintar o besedi *osoj* (senčna stran, osenčje) nastale iz *otъsoj*; potem ko je izpal polglasnik ъ, se izpahuje še *t* in nastaje *osoj*. Njemu se zdi ta razlaga nekoliko somljiva*) in precej neverjetno se mu zdi, da bi predlog *od* (*otъ*) kar tako meni nič in tebi nič odmetaval svoj konsonantni del, marveč misli, da je glagol *osǫditi* poleg *otъsǫditi* popol-

*) *Somъnéti* dvojiti. Pravilna je torej v slovenščini oblika *somljiv* iz *somnjiv*.

noma samostojna oblika. Kako si to misli, sicer ne pravi, a najbrže je hotel povedati, da je glagol *osǫditi* sestavljen iz predloga *o-* (oziroma ob-) *otъsǫditi* pa iz predloga otъ (od) m, sǫditi. Pravi da je res v stari slovenščini beseda *„osoije“*, ki pomenja to kar nova slovenska *osoje* in *prisoije* solnčnata stran; vendar domneva, da stoji *osoije* mesto *ǫsoije*, kraj le malo osolnčen in da se je zvršila kontaminacija (družitev različnih tvarin v jedno, novo tvorbo) iz *o-a* in *ǫ-a*, ter da stoji v krajevnih imenih *pri-* mesto *prě-* in tako tudi v besedi *prisoije*.

Kar se tiče odpadanja zobnikov opozarjam, da odpadata *t* in *d* pred *n-om* n. p. *kręnoti; krętati; vęnoti;* hrv. *vǫditi* (novsl. *voditi* sušiti). sbhr. *prekinuti: kydati*, metati itd. itd. *d* oziroma *t* odpada v nastavku *dlo* (iz *tlo* nastalem) n. pr. *grъlo* iz *grъdlo*, *oralo* iz *oradlo* (*d* se je ohranil v severnih slov. jezikih. Tako izpadata zobnika tudi v preteklem opisnem deležniku: *plelъ* (n. *pletlъ*); *jělъ* n. *jědlъ*, *jamъ*: nsl. *jem* iz jadmь, *damь* iz *dadmь* itd. Tudi v nedoločniku odpadata *t* in *d* pred nastavkom -ti pri glagolih prve vrste *pasti* iz *padsti*, *plesti* iz *pletsti*. Dalje nam nude primer slovenske besede *gosposki* (gospod), *soseska* (sosed), *rasem* (rast), *bogastvo* (bogat) itd. Ako je mogoča razlika za *osǫditi* in *otъsǫditi*, ne velja pa to za druge glagole: n. pr. *ošьlъ*: otъšьlъ *oseči* = *otъseči*, *ochoditi* = *otъchoditi*, *okrъvenъ* = *otъkrъvenъ* (kryti) *kǫsъ* iz *kand*+*sъ* lit. *kándu* grizem) *probasę* (bad = bod) *vъzmęsę*, męt-. Tukaj se ne more vsklicavati, kakor pri gori imenovanih glagolih na različno tvorbo. (*Miklosch* V. G. I. 227).

Pri *osojah* je treba tudi uvaževati, da je razlika v pomenu med *senčno stranjo* in med *slabo osolnčeno*. Gorenji primeri so tako jasni, da odpadata zobnika tudi pred *s-om*, tako da je vse nadalnje modrovanje brez pomena. Če odpadata zobnika pri glagolskih deblih in samostalniških, zakaj bi bilo to somnjivo za predlog *otъ* (od)?

V isti številki *Lj. Zv.* na strani 19. piše g. *Pintar:* Dan na dan lahko opazujemo, kako je sedanja slovenščina ukopana in vgreznjena v moderne imperfektivarske nauke, zato se ne bomo čudili prevodu, ki je iz „eben als ich diesen Brief schließe, kommt ihr Vater zu mir“ napravil: Ravno, ko končujem to pismo, *pri haja* Vaš oče k meni. Jaz bi rekel: „Ravno ko sem bil na tem, da pismo končam, je *prišel* Vaš oče k meni; tudi *pride* bi mi ne bil neugoden nad *prihaja* se je pa moja izneslovenelost kajpada morala spotekniti. Pa kaj zato? Samo da je nedovršnikovanju ustreženo — slovenstvo je rešeno.“

Takšen je gnevni izliv proti imperfektivarstvu, ki je v tem slučaju tako nedolžno, kakor na novo rojeno dete. Pa kaj zato, da se le prismodi zaušnica nedovršnikovanju — slovenstvo je rešeno. Imperfektivarji uče, da rabi nedovršnik in *jedino* nedovršnik kedar se opisuje dejanje, ki se vrši v trenotku govorjenja, ako se vedno, torej tudi v sedanjosti vrši, potem za prošlost v živahnem pripovedovanju in za opis namerjenega dejanja, nikdar pa ne rabi nedovršnik niti za preteklo dejanje (razen v omenjenem slučaju) niti za prihodnost. Za imperfekt se pravi: sem *vršil*, za perfekt: sem *zvršil*, za prihodnost *bom vršil* (trajno) *zvršim* (trenotno). Pa naši slovenski pisatelji, in izvzeti niso niti patentirani, za nauk slovenščine v višjih razredih srednjih šol usposobljeni in včasih tudi univerzitetski profesorji, so tako prepojeni z nemštvom, da je današnja slovenščina — brez prenapenjanja se sme reči — samo zveriga iz nemške frazeologije, nemškega besednega reda, načina zloženk in skladbe; nič ni slovenskega, razen besedi, pa še tiste se često nadomeščajo s hrvaškimi, češkimi, ruskimi ne našemu jeziku v obliki prilagojenimi besedami, tako da je naš jezik podoben svraki s pavovim perjem. Seveda potem ni čudo, ako je vsaki prevajalec tega stavka od besede do besede prevel ves stavek in tudi

nemški nedovršnik (ki rabi za sedanjost, prošlost in prihodnost) *prichází*, kar je potem slovenski prevodilec posnel.

Pa tudi prevod g. Pintarja ni dosti boljši. „Ravno (eben), ko sem bil na tem (als ich daran war), da pismo končam (den Brief zu enden)"! Slovensko bi se reklo: Prav (baš) sem končaval pismo —. Pa tudi *pride* (priljubljeni dovršnik), ni tu umesten, ker perfektivni glagoli rabi za prošlost samo, ako je pripovedovanje živahno, kar se v tem slučaju ne sme tvrditi. Zato je jedini pravi oblik: *prišel je.*

Usojam si tukaj pripomniti, da to, kar pravi g. *Pintar* na str. 79. Lj. Zv. za leto 1913. v opazki, da stoji *Krstník* namesto *Krsník* ali *Krěsnik*, ni tačno izraženo. Res je, da se god tega svetnika obhaja o Kresu in da je treba njegovo ime izvajati iz te besede, torej: *Krěsьnikъ* (Krésnik), in ako naglasek preide na končni zlog *Krъsnikъ* (Krsník) V *Krstniku* pa ni morebiti parazitski vrinjen *t*, nego je ime izvedeno iz besede *krst* (*krъstъ*), v glagolu *krъstiti βαπτίζειν*, taufen, in je prevod latinskega imena *Baptista* in nemškega *der Täufer.*

Sedaj še nekaj besedi g. župniku *Šašlju,* ki je objavil v 4. zvezku *Carniole* za leto 1912. na strani 292. nekoliko „popravkov". Kar se tiče *dražice-lažice,* priznavam odkritosrčno svojo zmoto. Hvaležen sem gosp. župniku za pouk; samo naj bi bil vže v izdaji svojih *Bisernic* (kakor tudi sam priznava) take prislovice raztolmačil, kakor sta to storila *Vuk* in *Daničić* v svojih izdajah *„Srbskih poslovic".*

Kar pa se tiče ostalih popravkov, mi je žal, da jih ne morem vsprejeti in sicer iz razlogov, ktere navedem pri posameznih tačkah.

12_9 pravi *„lenila se"* je po mojem mnenju *„legnila se".* Ako bi bilo to pravilno, potem bi se smelo reči tudi *dvinila, minila, nanila, odbenila* i. t. d., mesto *dvignila, mignila, nagnila, odbegnila* itd. Potem pa je še stvarno neumevno *legnila se jabuka zelena.* Kako si misli g. župnik, da je legnila jabuka? Tako kakor legne človek ali žival? Kako more leči drevo, tega ne umejem. Ako legne, se ne more nikdar več vzravnati. Potem pa tudi ves smisel pesmi zahteva, da se drevo samo *giblje*: ne od *vetra* ne od *sunca jarka,* već *od tuge lijepe djevojke!*

16_1 *guste glase šalje,* „gost je tu za pogost, kakor časen za počasen." Niti je *gost* to, kar *pogost,* niti *časen* to, kar *počasen; gost* pomenja „dicht", *pogost* pa „häufig", *časen* pomenja „zeitig", *počasen* pa „langsam". Sicer pa Srbi in Hrvatje nikdar ne pošiljaje gostih ali pogostih glasov, nego *česte* ali *počeste* glasove. Zato ostajem pri svojem mnenju, da je *guste* krivo in da je treba pisati *puste* glase, to je: žalostne glase (*šalje*).

36_{11} *ošter mešter kujem.* „Mešter je isto kar belokr. meštrija to je orodje." *Mešter* pomenja to, kar nvsl. *mojster, meštrija* pa das *„Werkzeug des Meisters".* *orodje* in oni, ki *upotreblja orodje,* pa nista eno ter isto. Sicer pa pričajo vrstice: *Na koga ga kuješ, Na belega bana, Biži biži beli ban,* da se govori tu o kovanju *orožja* ne pa *orodja. Na koga ga kuješ? na belega bana?* ne pomenja drugega, nego da kuje nekdo orožje, (t. j. *meč*) da bi bana probol. Čemu neki bi ban pred rokodelskim orodjem bežal?

98_6 bo morda prav: *„Al' na delo doli u livadi, u livadi trava diteljina."* Vsak človek pravi: grem *na* travnik, *na* vrt, *na* polje, torej bo bolje *na* livadi, ne *u* livadi. V vrt hode ljudje samo tedaj, ako imajo v mislih ograjeno zemljišče, ne pa zemljišča samega. Tako tudi *na goro* (srbhrv. *u goru,* v gozd).

317. *vrlec.* — Gosp. župnik se čudi, kako je mogel priti do Belih Kranjcev *vrlec?* Dokazal sem, da so bili Beli Kranjci v ozkih stikih s hrvaškimi Kajkavci, Čakavci in Štokavci. Ker pa poznajo to besedo hrvatski Kajkavci, ki stanujo onkraj črnožoltih mej, naj bo g. župnik uverjen, da je beseda lahko prišla do Belih

Kranjcev od hrvaških Kajkavcev, do teh pa iz Nemčije. Veče čudo je, da so hrvaški Kajkavci to besedo vsposodili iz nemščine, kakor bi bilo čudno, ako bi bila do Belih Kranjcev prišla od drugih Kranjcev, ki so vedno bili v najožjem dotiku z Nemci. Sicer so pa tudi Beli Kranjci mnogo krošnjarili po Bavarskem in drugih nemških deželah. Odkodi so pa Beli Kranjci mnogoštevilne druge nemške besede dobili, ako ne iz Nemčije? *R. Perušek.*

Barja na Kranjskem. Po naročilu c. kr. poljedelskega ministerstva na Dunaju preiskuje c. kr. kmetijsko-kemično preizkuševališče na Dunaju vsa barja v avstrijskih kronovinah. Prvo tozadevno poročilo (Nachweis der Moore in Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol und Mähren. Im Auftrage des k. k. Ackerbauministeriums herausgegeben von der k. k. landwirtschaftlich-chemischen Versuchsstation in Wien, 1911) obsega izpod peresa inženirja Rud. Miklauza tudi popis kranjskih barij. Miklauz je našel na Kranjskem šest barij, ki merijo

Rezanje šote na Ljubljanskem barju v okolici Bevk pri Vrhniki.

10.243·77 *ha*. Največje je Ljubljansko barje v obsegu 10.200 *ha*. V monarhiji ga prekaša po velikosti le še barje ob Dnjestru v Galiciji (11.000 *ha*). Leži 288 *m* nad morjem. Po svojem značaju je Ljubljansko barje večji del nizko barje. Nizka barja nastanejo pri vodi, ki ima v sebi veliko apnenca, visoka barja tam, kjer je v vodi raztopljenega malo apnenca. Le nekatera mesta so imela značaj visokih barij pa so ga že izgubila. Globočina barja znaša do 6 *m* in več, povprečno pa je 2·5—3 *m*. Barje je večji del osušeno in obdelano, obsega travnike, polja, pašnike in šele na zadnjem mestu šotišča. Šotišča merijo 1400 *ha*. Šota, ki služi za kurivo, se reže na 10 mestih. Nareže se je letno okoli 120.000 *q*. V Rabni gorici se pri

pravlja iz šote stelja. Leta 1900 je stanovalo na Barju približno 14.000 ljudi. Barje pripada 32. katastralnim občinam.

Pet barij se nahaja na Gorenjskem. Vsa so visoka barju. Velikost vseh znaša le 43·77 *ha*. Barje Ledina (6·90 *ha*) leži pri Železnikih 1129 *m* visoko v porečju Sorice. Pri njem je ohranjen še prvotni značaj. Ostala štiri barja v obsegu 36·87 *ha* se nahajajo na visoki planoti Pokljuka, v radovljiškem okraju. Vsa ležijo 1200 *m* nad morjem, imajo ohranjen prvotni značaj in so neosušena. Njih lastnik je država. V notranjskih kotlinah pri Cirknici in pri Planini ni nikakih barij.

Josip Breznik.

Društveni vestnik.

† Julius Wallner.

Am 17. März 1914 ist in Graz der Gymnasialdirektor i. R., Regierungsrat Julius Wallner, ein allgemein hochgeschätzter Schulmann und Historiker, im Alter von 62 Jahren gestorben. Der Dahingeschiedene wurde im Jahre 1852 als Sohn eines Militärkapellmeisters zu Kaschau geboren, verlebte seine Jugend in Graz und vollendete daselbst unter Schönbach, Krones und Weiß seine Universitätsstudien. Im Herbste 1875 kam er als Supplent an die Staatsoberrealschule in Laibach, wo er drei Semester verblieb und sich wegen seines gediegenen Wissens und seiner liebenswürdigen Umgangsformen bei Schülern und Kollegen allgemeiner Beliebtheit und Wertschätzung erfreute. Mit Beginn des zweiten Semesters 1877/78 wurde er zum definitiven Gymnasiallehrer in Iglau ernannt, wo er sich bald einen Familienherd gründete, fleißig im städtischen Archive arbeitete und überdies eifrig dem Anglersport huldigte. — Da die damaligen Personalverhältnisse am Staatgymnasium in Laibach die Bestellung eines tüchtigen und objektiven Lehrers für Deutsch und Geschichte dringend erheischten, trat die Unterrichtsverwaltung im Jahre 1887 an Prof. Wallner mit dem Ersuchen heran, durch einen Diensttausch eine Lehrstelle am Staatsgymnasium in Laibach anzunehmen. Obwohl dem Professor Wallner das Scheiden von Iglau, wo er in glücklichen und behaglichen Verhältnissen lebte, sehr schwer fiel, nahm er doch den ehrenvolllen Ruf an. In Laibach entwickelte Wallner neben seiner lehramtlichen Wirksamkeit im neugegründeten „Musealverein für Krain“ eine rege literarische Tätigkeit. Im Jahre 1888 als Schriftführer in den Ausschuß berufen, war er neben Deschman und nach dessen Tode neben Regierungsrat Globočnik der eigentliche Geschäftsleiter des jungen Vereines. Er leitete die Vereinsschrift „Mittheilungen“, verfaßte alljährlich die Vereinschronik, auch hielt er, ein Meister der Rede, in den Monatsversammlungen mehrere Vorträge vor einer zahlreichen Hörerschaft und veröffentlichte in den „Mittheilungen“ auf Grund seiner Forschungen im städtichen und im ständischen Archive nachstehende historische Abhand-

lungen: 1. „Herbard von Auersperg und die Veldeser Herrschaft.“ Mit 12 Beilagen (II. Bd., S. 149—262.); 2. „Beiträge zur Geschichte der Laibacher Maler und Bildhauer im XVII. u. XVIII. Jahrhunderte“ (III., 103 bis 139); 3. „Die Baumkirchnersage in Krain“ (III., 203—206); 4. Eine archivalische Nachlese in Landstraß und Sittich“ (III., 207—216); 5. „Krain und Küstenland zu Beginn des österreichischen Erbfolgekrieges“ (V., 1—56); 6. „Wirtschaftliche Verhältnisse und Hausordnung der Karthause Freudenthal“ (V., 83—99); 7. Das Laibacher Bürgerkorps“ (VI., 33 bis 107); 8. „Notizen zur Schulgeschichte Laibachs vor der theresianischen Reform“ (VI., 125—135). Überdies erschien im Jahresberichte des Laibacher Staatsgymnasiums im Jahre 1888 die Abhandlung „Nicodemus Frischlins Entwurf einer Laibacher Schulordnung 1582“ aus seiner Feder. Auf Grund dieser historischen Arbeiten wurde Wallner zum Korrespondenten der k. k. Zentralkommission zur Erhaltung der historischen und Kunstdenkmäler ernannt. Zudem versah er in den Jahren 1891 bis 1894 das Amt eines k. k. Bezirksschulinspektors für die deutschen Volksschulen im Stadtschulbezirke Laibach und im Schulbezirke Radmannsdorf mit anerkennenswertem Takt und Geschick.

Als tüchtiger Turist durchstreifte er an unterichtsfreien Tagen gerne allein oder in Gesellschaft von Kollegen die Umgebung von Laibach, insbesondere machte er wiederholt Ausflüge in die Billichgrazer Dolomiten. Im Juli 1894 wurde er zum Direktor des Staatsgymnasiums in Iglau ernannt, im Jahre 1899 als solcher an das Erste deutsche Staatsgymnasium in Brünn versetzt und im Jahre 1900 als Vertreter des Lehrstandes in den k. k. mährischen Landesschulrat berufen. Wegen eines heimtückischen gichtischen Leidens wurde jedoch der schaffensfreudige Schulmann im Jahre 1906 über eigenes Ansuchen mit dem Titel eines Regierungsrates vorzeitig in den Ruhestand versetzt. Er übersiedelte mit seinen drei Söhnen nach Graz, wo er schwer leidend, jedoch geistig frisch und arbeitsfreudig, mit der Abfassung einer großzügigen wirtschaftsgeschichtlichen Darstellung des Fischereiwesens in der Steiermark sich befaßte, deren Drucklegung er leider nicht mehr erleben sollte.

Mit Regierungsrat Wallner ist ein ausgezeichner Lehrer und Erzieher, ein warmer Freund der Jugend, ein um die Geschichte unseses Landes und um den „Musealverein für Krain“ hochverdienter Forscher und Gelehrter dahingeschieden. *Fr. Levec.*

Društveni odbor za leto 1914 (izvoljen na občnem zboru 14. februarja 1912.) Predsednik: *Levec Fran*, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik. Podpredsednik: *Steska Viktor*, ravnatelj knezoškof. pisarne itd. Tajnik: *Šmajdek dr. Josip*, c. kr. glavni učitelj-věni učitelj. Blagajnik: *Breznik Josip*, c. kr. realčni profesor (izvoljen 17. febr. 1914). Arhivar: *Mal dr. Josip*, dež. muzejski pristav. Knjižničar: *Sajovic dr. Gvidon*, c. kr. prov. gimn. učitelj. Odborniki: *Gruden dr. Josip*, stolni kanonik, *Hafner Ivan*, c. kr. poštni nadkontrolor, *Mantuani prof. dr. Josip*, muzejski ravnatelj, *Žmavc dr. Jakob*, c. kr. gimn. profesor. Pregledovalca računov: *Podkrajšek Fr.*, oficial j. ž. z. p. in *Vrhovnik Ivan*, župnik.

Društvenim članom! Odbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ je sklenil v svoji seji 29. XI. 1906 na vabilo „Zgodovinskega društva v Mariboru“ stopiti v ožjo zvezo z imenovanim društvom. Med drugim se je določilo, da naj bi dobivali člani enega društva za polovično ceno publikacije drugega društva in obratno. Navedeni sklep je odobril občni zbor 11./II. 1907. — Vsled neugodnih gmotnih razmer pa je sklenil odbor „Muzejskega društva“ v seji 22./I. 1909 prekiniti zvezo z „Zgodovinskim društvom v Mariboru“ in sicer v točki, določujoči veljavnost medsebojne polovične članarine oziroma naročnine. Poslednja točka je bila v škodo obema društvoma. Občni zbor je temu pritrdil 29. I. 1909. To sporočamo nekaterim članom in naročnikom „Carniole“, ki so se sklicevali v poslednjem času na zgoraj omenjeno zvezo.

Društveni občni zbor se je vršil 17. februarja 1914 v predavalnici deželnega muzeja. Poročilo prinesemo v prihodnjem zvezku.

Novi člani „Muzejskega društva“: Planinska podružnica v Idriji; Kreft dr. W., c. kr. finančni svetnik v Ljubljani; Markič Josip, kaplan v Predvoru p. Tupaliče; Nebenführer Gustav, dež. nadupr. v Ljubljani; Petrič Janko, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani; Stele dr. Fran, c. kr. pristav centralne komisije v Ljubljani; Svetina Lovro, postajenačelnik v Kamniku; Zois M. A., c. kr. deželne vlade tajnik pri centralni komisiji na Dunaju; c. kr. slovenska gimnazija v Gorici.

Imenik udov — Mitgliederverzeichnis

v začetku l. 1914. — anfangs d. J. 1915.

A. Častni člani — Ehrenmitglieder:

† Dr. Hyrtl Josef, k. k. Hofrat, em. k. k. Universtitätsprofeßor etc. (Anatom; * 7./XII. 1810 zu Oderberg-Eisenstadt, † 17./VII. 1894 in Perchtoldsdorf bei Wien — gewählt noch zum Ehrenmitglied des „Historischen Vereines für Krain.“)

† Dr. Ettinghausen Konstantin, Freiher v., k. k. Regierungsrat, k. k. Universitätsprof. etc. (Palaeontolog und Botaniker; * 16./IV. 1826 zu Wien, † 1./II. 1897 in Graz — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“.)

† Dr. Schröer Karl Julius, Ehrenbürger d. Stadt Gottschee, k. k. Prof. an der Technik in Wien etc. (Litterarhistoriker; * 11./I. 1825 zu Preßburg, † 16./XII. 1900 in Wien — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“.)

† Globočnik Anton pl. Sorodolski, c. kr. vladni svetnik (zgodovinar; * 20./V. 1825 v Železnikih, † 2./III. 1912 na Dunaju — izvoljen za častnega člana 11./II. 1907.).

Dr. Kos Franc, c. kr. šolski svetnik in profesor v Gorici (izvoljen 11./II. 1907).

Dr. Luschin Arnold Ritter v. Ebengreuth, k. k. Hofrat und Universitätsprofessor in Graz (gewählt noch zum korresp. Mitgliede des „Histor. Vereines für Krain“; zum Ehrenmitgliede des Musealvereines 11./II. 1907).

Prof. Paulin Alfons, c. kr. šolski svetnik in vodja c. kr. botaničnega vrta v Ljubljani (izvoljen 21./II. 1911).

B. Dopisujoči člani — Korrespondierende Mitglieder:

† Dr. Elze Theodor. Hofrat etc. (* 17./VII. 1823 zu Alten bei Dessau, † 27./VI. 1900 in Venedig — gewählt noch als korresp. Mitglied des „Historischen Vereines für Krain“ 6./VII. 1865.)

Dr. Wretschko Mathias, Ritter von, k. k. Hofrat in Wien. (gewählt noch als koresp. Mitglied des „Hist. Vereines für Krain").

Dr. Schmid Walter, deželni arheolog in priv. docent na univerzi v Gradcu (izvoljen 11./II. 1910).

Seidl Ferdinand, dopisujoči član Jugoslovanske akademije v Zagrebu in c. kr. profesor na realki v Gorici (izvoljen 14./II. 1912).

C. Redni člani — Ordentliche Mitglieder:

Abram Ant., kurat v Št. Petru na Krasu.
Andrejka dr. Rudolf pl. Livnogradski, c. kr. okr. komisar na Dunaju (Minist. d. Innern).
Apfaltrern Otto, Freiherr von, k. u. k wirkl. Kämmerer, Gutsbesitzer auf Schloß Kreuz bei Stein etc., Wien.
10 Arko Mihael, dekan v Idriji.
Bamberg Ottomar, Buchhändler, Präs. der „Krain. Sparkasse" in Laibach.
Barle Janko, nadškof. tajnik v Zagrebu.
Belar Albin, k. k. Landesschulinspektor in Laibach.
Berce Jožef, licejski prof. v Ljubljani.
Betriani Božidar, učitelj v Trstu.
Binder Dr. Jos. Jul., Professor u. Leiter der deutschen Privat-Lehrerinnenbildungsanstalt in Laibach.
Bizjan Janez, dekan v Moravčah.
Bock Dr. Emil, Primararzt in Laibach.
Böhm dr. Ludovik, profesor na c. in kr. mornarski akademiji na Reki.
20 Bohinjec Peter, župnik v Dupljah.
Breznik Jos., c. kr. profesor v Ljubljani.
Bučar Josip, c. kr. profesor v Ljubljani.
Capuder dr. Karol, c. kr. prof. v Kranju.
Chorinsky Rudolf, Graf, k. k. Hofrat in Laibach.
Cirheimb zu Hopffenbach, Alfons von, Freiherr auf Guettenau, k. u. k. Oberst d. R. in Marburg.
Čekal dr. Ferd., kanonik v Ljubljani.
Čok Karol, župnik v Mokronogu.
Debevec dr. Jos., c. kr. prof. v Ljubljani.
Detela dr. Fran, c. kr. vladni svétnik v Ljubljani.
30 Detela Oton pl., dež. glavar kranjski v p., na gradu Ehrenau pri Škofji Loki.
Detela Otto, pl., c. kr. vladni svetnik v Ljubljani.
Dobovšek Franc, muzejski preparator v Ljubljani.
Doganovc Nande, posestnika sin v Vel. Laščah na Dolenjskem.
Dolenec dr. Jožef, profesor bogoslovja v Ljubljani.
Dolžan Franc, c. kr. gim. učitelj v Kranju.
Domicelj Silvester, c. kr. okrajni glavar v Črnomlju.
Dostal Jožef, kn.-škof. tajnik v Ljubljani.
Dovgan Anton v Trstu.
Eppich Josef, Pfarrer in Mitterdorf bei Gottschee.
Erker Josip, kanonik v Ljubljani. 40
Finžgar Franc, župnik v Sori.
Flere Josip, c. kr. poštni nadoskrbnik v Ljubljani.
Flis Janez, prelat, generalni vikar in kanonik v Ljubljani.
Furlan dr. Josip, odvetnik v Ljubljani.
Gaber Ante, umetn. zgodov. v Belgradu.
Giontini Rafael, Buchhandlung Laibach.
Gliebe Josef, Pfarrer in Göttenitz.
Goetz Bertram, k. k. Rechnungsrat und Realitätenbesitzer in Laibach.
Gorup Lia pl. Slavinjski, Reka.
Grafenauer Ivan, c. kr. prof. v Ljubljani. 50
Grasselli Peter vitez, ravnatelj užitn. davka v Ljubljani.
Grašič Jos., župnik v Beramu pri Pazinu.
Gregorič dr. Vinko, deželni poslanec v Ljubljani.
Grivec dr. Franc, naučni prefekt v bog. semenišču v Ljubljani.
Grošelj dr. P. lic. prof. v Ljubljani.
Gruden dr. Josip, kanonik in arhidiakon v Ljubljani.
Gspan Alf. vitez, c. kr. višji geom. v Ljubljani.

Gutmansthal Nikolaus Ritter v., Schloß Weixelstein bei Ratschach.

Hafner Ivan, c. kr. poštni nadkontrolor v Ljubljani.

Hafner Matej, c. kr. notar v Ljubljani.

60 Herle dr. Vladimir, c. kr. prof. v Kranju.

Hiersche Fr., župnik v Radečah ob Savi.

Hribar Ivan, ravnatelj „Banke Slavije“ v Ljubljani.

Hubad Franc, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik v Ljubljani.

Ilešič dr. Fran, c. kr. prof. in vseučiliški docent v Ljubljani.

Janesch Johann, Privatier in Laibach.

Janežič dr. Ivan, profesor bogoslovja v Ljubljani.

Jarc Evgen, c. kr. profesor in državni poslanec v Ljubljani.

Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.

70 Jeraj Franc, c. kr. profesor v Ljubljani.

Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik v Litiji.

Jermann Max, Hausbesitzer in Laibach.

Jerše dr. Jožef, c. kr. prof. v Ljubljani.

Jugovič Franja, voditeljica dekl. šole v Kranju.

Justin Rajko, nadučitelj v Trnju pri Št. Petru na Krasu.

Kadivec Antonija, posestn. v Ljubljani.

Kadunc Franc, župnik v p. v Ljubljani.

Kajdiž Tomaž, kanonik v Ljubljani.

Kaindl Dr. R. F., k. k. Universitätsprof. in Czernowitz.

80 Kalan Andrej, kanonik v Ljubljani.

Karlin dr. Andrej, monsignor in škof tržaško-koprski.

Karlin Jurij, župnik v zač. pok., Škofja Loka (gostilna pri Plevni).

Kaspret Anton, c. kr. profesor v Gradcu.

Kersnik dr. Janko, bančni ravnatelj v Ljubljani.

Kimovec dr. Franc, kaplan v samostanu avgušt. korarjev v Klosterneuburgu.

Kidrič dr. Fran, uradnik v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju.

Klinar Anton, stavbni nadsvetnik v Ljubljani.

Kljun Janez, župnik v Šmartnem v Tuhinju.

Knific Josip, župnik v Tomišlju pri Ljubljani.

Koblar Anton, dekan v Kranju. 90

Komatar Franc, c. kr. prof. v Kranju.

Komljanec dr. Josip, profesor v Ptuju.

Kosler Josip, veleposestnik v Ljubljani.

Kosler dr. Josef, Realitätenbesitzer in Laibach.

Kovač dr. Karol, c. kr. arhivar v Dubrovniku.

Kozina dr. Pavel, c. kr. prof. v Ljubljani.

Kožuh Josip, c. kr. profesor v Celju.

Krajec Janko, c. kr. profesor v Idriji.

Kreft dr. W., c. kr. finančni svetnik v Ljubljani.

Krek dr. Bogomil, odvetnik na Dunaju. 100

Krek dr. Janez Ev., drž. in dež. poslanec v Ljubljani.

Krisper Fran, not. kand. v Ljubljani.

Krisper dr. Valent., odvetn. v Ljubljani.

Kržič Anton, častni kanonik itd. v Ljubljani.

Kržišnik Josip, gimn. prof. v Št. Vidu nad Ljubljano.

Kušar Franc, župnik v Mengšu.

Ladstätter Chrysanth, Fabriksbesitzer in Domžale.

Lampe dr. Evgen, monsign. in deželni odbornik v Ljubljani.

Lavtižar Jožef, župnik v Ratečah.

Lazarini Ludwig, Freiherr von, Gutsbesitzer auf Weißenstein b. Grosuplje. 110

Lebar Jakob, župnik v Čermošnjicah.

Lederhas Lud., c. kr. prof. v Ljubljani.

Lekše Franc S., župnik v Lučah pri Ljubnem (Štajersko).

Lésar dr. Jožef, semeniški ravnatelj v Ljubljani.

Levec Frančišek, c. kr. dvorni svetnik in dež. šolski nadzornik v Ljubljani.

Levičnik Albert, pl., c. kr. sodišča predsednik v pok. v Ljubljani.

Liechtenberg Leopold, Freiherr von, Landeshauptmannsstellvertreter in Laibach.

Lovšin Franjo, šol. vodja na Vinici.

Luckmann Anton, Privatier in Laibach.

Maister Rudolf, c. kr. stotnik v Celju. 120

Mal dr. Jos., muz. adjunkt v Ljubljani.

Mantuani dr. Josip, profesor, ravnatelj dež. muzeja v Ljubljani.
Markič Jos., kaplan, Predvor p. Tupaliče.
Maselj Ivan, c. kr. profesor v Ljubljani.
Mejač Andrej, trgovec in pos. v Komendi.
Mejač Ivan, trgovec in pos. v Ljubljani.
Mervec Janez, župnik v Št. Rupertu.
Mlakar Janko, licejski prof. v Ljubljani.
Modic Izidor, c. kr. glavni učitelj v Ljubljani.
130 Molè dr. Rudolf, licejski prof. v Ljubljani.
Mrkun Anton, župnik na Homcu pri Radomljah.
Müller Ivan, župnik pri D. M. v Polju.

Napotnik dr. Mihael, eksc., knezoškof v Mariboru.
Nardin Julij, c. kr. prof. v Ljubljani.
Nebenführer Gustav, dež. nadupravitelj v Ljubljani.
Novak Mihael, c. kr. deželnosod. svetnik v p. v Gradcu.

Oblak Janez, župnik na Bledu.
Oblak dr. Jos., odvetnik v Ljubljani.
Omerza dr. Niko, c. kr. prof. v Ljubljani.

140 Pavlin Andrej, prefekt na priv. knezoškof. gimn. v Št. Vidu nad Ljubljano.
Pavšlar Helena, posestnica v Kranju.
Pečjak dr. Greg., c. kr. prof v Ljubljani.
Perne dr. Franc, c. kr. prof. v Ljubljani.
Perušek Rajko, c. kr. prof. v Ljubljani.
Petrič Janko, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani.
Pick Karel, c. kr. nadinžener v Ljubljani.
Pilgram Jos., mešč. učit. v Wolfsbergu.
Pintar Luka, kustos c. kr. štud. knjižnice v Ljubljani.
Pirc Ciril, trgovec in posest. v Kranju.
150 Pirc Gustav, ravnatelj Kmetijske družbe v Ljubljani.
Pirc Matija, c. kr. prof. v Mariboru.
Plantan Ivan, c. kr. notar v Ljubljani.
[illegible] Karol, c. kr. notar v [illegible]
Pleterski? [illegible], c. kr. profesor v pok. v Ljubljani.
[illegible] Martin, župnik v p. v Kamniku.
[illegible] Štefan, c. kr. prof. v [illegible]
Podkrajšek Fran, [illegible] v pok. v Ljubljani.

Pokorn Frančišek, župnik v Besnici pri Kranju.
Potokar Jos., župnik v Tržiču na Gor.
Povše Frančišek, komerc. svetnik drž. in dež. poslanec v Ljubljani. 160
Prebil Andrej, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
Premrl Stanko, korni dirigent v Ljubljani.
Prijatelj Ivan, kaplan v D. M. v Polju pri Ljubljani.
Prossinagg Dr. Robert, prakt. Arzt in Laibach.

Rahne Janko, c. kr. notar na Brdu.
Rebol Fran, profesor na knezoškofijski priv. gimnaziji v Št. Vidu p. Ljubljani.
Rihtaršič, župnik pri Sv. Heleni, p. Dol.
Robida Ivan, mestni pol. komisar v p. v Ljubljani.
Rohrman Jož., c. kr. notar v Kostanjevici.
Rohrman Viktor, trgovec v Ljubljani. 170
Rudež dr. Vl., zdravnik v Ljubljani.

Sabothy dr. Beno, kazenski zagovornik v Kranju.
Sabothy Henrik, c. in kr. stotnik v Mährisch-Weisskirchen.
Sadnikar Jos. Nikolaj, c. kr. višji živinozdravnik v Kamniku.
Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
Sajovic Janez, stolni prošt v Ljubljani.
Sajovic Josip, c. kr. nadporočnik računovodja v Trstu, B.-H. Inf. Reg. IV.
Sbrizaj Ivan, deželni stavbni svetnik v Ljubljani.
Schiffrer dr. Ana, asistentka deželnega muzeja v Ljubljani.
Schoeppl Dr. Anton, Ritter von Sonnwalden, Direktor der „Kr. Sparrkasse" in Laibach. 180
Schollmayer-Lichtenberg Heinrich, Edl. von, Wald- und Domänendirektor in Schneeberg bei Rakek.
Schwarz Theodor, Exz., Freiherr v. Karsten, k. k. Landespräsident, Laibach.
Schwegel Josef, Exz., Freiherr von, k. u. k. geheim. Rat in Wien.
Schwentner Lavoslav, knjigotržec v Ljubljani.

Sedej dr. Fr. B., eksc., knez in nadškof v Gorici.
Senekovič Andrej, c. kr. vladni svetnik v p. in ravnatelj mestne plinarne v Ljubljani.
Sevar Hinko, trgovec v Ljubljani.
Sila Matija, čast. kanonik in dekan v Tomaju.
Singer Štefan, župnik v Logi vesi na Koroškem.
190 Sinkovič Davorin, c. kr. šolski svetnik in prof. v p. v Ljubljani.
Sitar Valentin, župnik v Št. Gothardu pri Trojanah.
Skaberne Viktor, deželni stavbni nadkomisar v Ljubljani.
Smičiklas Tade, predsednik „Jugoslov. akademije“ v Zagrebu.
Smrdelj Anton, učitelj v Ljubljani.
Souvan Ferd., veletržec v Ljubljani.
Splihal Ivan, c. kr. davčni upravitelj v Ljubljani.
Stare Anton, graščak in posestnik v Mengšu.
Stare dr. Josip, c. kr. adjunkt finančne prokurature v p. v Ljubljani.
Stegenšek dr. Avgust, prof. bogoslovja v Mariboru.
200 Steska Viktor, ravnatelj knezoškofijske pisarne v Ljubljani.
Stele dr. Fran, pristav c. kr. centr. komisije v Ljubljani.
Stranetzky Kajetan, c. kr. profesor v Idriji.
Stroj Alojzij, špiritual v bogoslovnem semenišču v Ljubljani.
Summrecker Ferdinand, kais. Rat, Ing., Eisenbahninspektor a. D. in Mödling.
Svetec Luka, c. kr. notar v Litiji.
Svetina dr. Ivan, čast. kanonik in c. kr. profesor v p. v Ljubljani.
Svetina Lovro, postajenač. v Kamniku.

Šašelj Ivan, župnik v Adlešičih.
Šavnik Karol, ces. svetnik v Kranju.
210 Šerko dr. Milan, c. kr. gimn. učitelj v Rudolfovem.
Šinkovec Avguštin, župnik v Škofji Loki.
Šiška Josip, kanonik v Ljubljani.
Škrabec P. Stanislav, O. F. M. v Gorici.
Šlebinger dr. Janko, c. kr. profesor v Ljubljani.
Šmajdek dr. Josip, c. kr. glavni učitelj v Ljubljani.
Štrukelj Janez, župnik v Zgor. Tuhinju.
Šubelj dr. Ivo, c. kr. sekcijski svetnik na Dunaju.
Šubic Albert, profesor na c. kr. moškem učiteljišču v Gorici.
Šubic Ivan, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj c. kr. državne obrtne šole v Ljubljani.
Šušteršič Bogomila, soproga deželnega 220
glavarja v Ljubljani.
Šušteršič dr. Ivan, deželni glavar na Kranjskem v Ljubljani.

Tavčar dr. Ivan, odvetnik in župan ljubljanski v Ljubljani.
Texter Konrad, župnik v Višnji gori.
Tiller dr. Viktor, c. kr. profesor v Rudolfovem.
Tominšek dr. Jos., c. kr. gimn. ravnatelj v Mariboru.
Trstenjak Anton, kontrolor „Mestne hranilnice“ v Ljubljani.
Tršan Jakob, c. kr. prof. v Ljubljani.
Tuma dr. Henrik, odvetnik v Gorici.
Turk Ivan, posestnik v Ložu.
Turner dr. Pavel, velepos. v Mariboru. 230

Ušeničnik dr. Aleš, monsign., profesor bogoslovja v Ljubljani.

Vajda Fran, profesor na c. in kr. mornariški akademiji v Reki.
Vavpotič dr. Ivan, c. kr. višji okrajni zdravnik v Rudolfovem.
Volavšek Martin, c. kr. gimn. učitelj v Ljubljani.
Vončina Ivan, magistratni ravnatelj v p. v Ljubljani.
Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
Wessner Marija, ravnateljica internata „Mladika“ v Ljubljani.
Wester Jožef, c. kr. prof. v Ljubljani.
Wilfan dr. Josip, odvetnik v Trstu.
Wilfan Fran, pristaniščni kapitan v Su- 240
lini na Rumunskem.
Wirgler Marija, lic. učiteljica v Ljubljani.
Wurzbach Alfons, Freiherr von, Gutsbesitzer in Laibach.

Zabukovec Janez, župnik v Križah pri Tržiču.
Zajec Albin, c. kr. rač. ofic. v Ljubljani.
Zajec Rud., dež. stavb. nadkom. v Ljubljani.
Zeschko Albert, Kaufmann in Laibach.
Zois M. A., c. kr. dež. vlade tajnik pri c. kr. centralni komisiji za varstvo spomenikov na Dunaju.
Zorec Frančišek, župnik v Novi Oslici.
Zorko Fran, župnik v Čatežu ob Savi.
250 Zupan Ivan, župnik v Hrenovicah.
Zupan Tomo, monsignore, Nj. Sv. tajni komornik in ravnatelj v p. na Okroglem pri Kranju.
Zupančič Anton, monsignore, profesor bogoslovja v p. v Ljubljani.
Zupanec Jernej, župnik v Goričah pri Kranju.
Zupanec Urban, trgovec v Ljubljani.

Žakelj Friderik, c. kr. šolski svetnik in profesor v p. v Ljubljani.
Žmavc dr. Jak., c. kr. prof. v Ljubljani.
Žužek Fran, župnik na Kopanju, p. Grosuplje.

K. k. Universitätsbibliothek in Graz.
C. kr. vseučiliška knjižnica v Pragi.
260 Slavisches Seminar der Wiener Universität.
Slavisches Seminar der Grazer Universität.
K. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, Wien, IV. Favoritenstraße 15
Geolog. Institut der k. k. Universität in Graz.
Landesmuseum in Görz.
Učit. knjižn. c. kr. I. drž. gimn. v Ljubljani.
Učit. knjižn. c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani.
Učit. knjižn. c. kr. slov. gimn. v Gorici.
Lehrerbibliothek der k. k. Staatsoberrealschule in Laibach.
Učit. knjižnica c. kr. gimn. v Kranju.
270 Učit. knjižnica mestnega dekliš. liceja v Ljubljani.
Učit. knjižnica c. kr. mošk. učiteljišča v Ljubljani.
Učit. knjižnica c. kr. gimn. v Rudolfovem.
Učit. knjižnica c. kr. mošk. učit. v Gorici.
Lehrerbibliothek d. k. k. Lehrerbildungsanstalt in Marburg.
Učit. knjižnica mešč. šole v Postojni.
Učit. knjižnica III. mestne deške ljudske šole v Ljubljani.
Učit. knjižnica dekliške ljudske šole v Ribnici.
Učit. knjižnica dekliške ljudske šole v Ribnici.
Učit. knjižnica ljud. šole pri Sv. Jerneju na Dolenjskem.
Učit. knjižnica dekl. osemrazrednice pri Sv. Jakobu v Ljubljani 280

Okr. učitelj. knjižnica ljublj. mesta.
„ „ „ ljublj. okolice.
„ „ „ v Kranju.
„ „ „ v Radovljici.
„ „ „ v Gor. Logatcu.
„ „ „ v Postojni.
„ „ „ v Litiji.
„ „ „ v Krškem.
„ „ „ v Ribnici.
„ „ „ v Rudolfovem. 290
Šolsko vodostvo ljudske šole na Vačah
Mestni arhiv v Ljubljani.
K. k. Bergdirektion in Idria.
Adelsberger Grottenkommission in Adelsberg.
K. k. steiermärkisches Statthaltereiarchiv in Graz.
Muzejsko društvo za Goriško v Gorici.
Kmetijsko-kemično preizkuševališče za Kranjsko v Ljubljani.

Frančiškanski samostan v Kamniku
Frančiškanski samostan v Ljubljani.
Frančiškanski samostan na Brezjah. 300
Misijonska hiša pri cerkvi Srca Jezus. v Ljubljani.
Konvent nemškega viteškega reda v Ljubljani.
Zisterzienserkloster in Sittich.
Narodna čitalnica v Ljubljani.
„ „ v Kranju.
„ „ v Celju.
„ „ v Gorici.

Podružnica Planinskega društva v Idriji.
Simona Gregorčičeva javna ljud. knjižnica v Ljubljani.

310 Ljudska knjižnica tel. društva „Sokol“ v Kranju.
Knjižnica bogoslovcev v Ljubljani.
„ „ v Mariboru.
„ „ v Celovcu.
Slov. akad. društvo „Adrija“ v Pragi.
Slov. akad. društvo „Dan“ v Pragi.
Slov. akad. kat. društvo „Danica“ na Dunaju.
Slov. akad. društ. „Slovenija“ na Dunaju.
Slov. akad. kat. društ. „Zarja“ v Gradcu.
„Društvo sloven. tehnikov“ na Dunaju.
Klub slov. tehnikov, Praga II. 320
Društ. slov. agronomov na Dunaju XVIII.

Znanstvene organizacije,

s katerimi je „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v zvezi in zamenjava publikacije.

A. Avstrijske.

Brno. Moravská musejni společnost:
Časopis Moravského Musea zemského.
— Združeni moravski profesorji risanja:
Naš směr.
— Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens:
Zeitschrift.
— Naturforschender Verein in Brünn:
Verhandlungen.
Bericht der meteorologischen Kommission.

Budimpešta. Magyar tudományos akadémia:
Archeologiai Èrtesitő.
Monumenta Hungariae historica.
Almanach.
— Magyar kir. főldtani intézet:
Főldtani Közlöny.

Celovec. Geschihtsverein für Kärnten in Klagenfurt:
Carinthia I.
Jahresbericht.
— Naturhistorisches Landesmuseum für Kärnten:
Carinthia II.

Dunaj. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien:
Sitzungsberichte der philos.-hist. Klasse.
Mitteilungen der Erdbebenkommission.
— K. k. Naturhistorisches Hofmuseum:
Jahresbericht.
— K. k. Heraldische Gesellschaft „Adler“:
Monatsblatt.
Jahrbuch.
— K. u. k. Kriegsarchiv:
Mitteilungen.
— K. k. Anthropologische Gesellschaft:
Mitteilungen.

— K. k. geografische Gesellschaft in Wien:
Mitteilungen.
Abhandlungen.

— K. k. geologische Reichsanstalt:
Verhandlungen.
Jahrbuch.

— K. k. zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien:
Verhandlungen.

— Numismatische Gesellschaft in Wien:
Monatsblatt.

— Altertumsverein zu Wien:
Monatsblatt.
Berichte und Mitteilungen.

— Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich:
Jahrbuch.

— Verein für Landeskunde in Niederösterreich:
Monatsblatt.
Topographie von Niederösterreich.
Jahrbuch für Landeskunde.

— Verein für österreichische Volkskunde:
Zeitschrift für österr. Volkskunde.

— Verein der Geographen:
Geographischer Jahresbericht.

Gorica. Uredništvo časopisa „Forum Julii“:
Forum Julii, rivista die scienze e lettere.

— Uredništvo časopisa „Vede“:
Veda, dvomesečnik za znanost in kulturo.

Gradec. Historischer Verein für Steiermark in Graz:
Zeitschrift.
Beiträge zur steiermärkischen Geschichte.

— Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark in Graz:
Mitteilungen.

Inomost. Direktion des k. k. Staatsarchives in Innsbruck:
Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs.

— Museum Ferdinandeum für Tirol und Vorarlberg:
Zeitschrift.

— Naturwiss. medizin. Verein in Innsbruck:
Berichte.

Kojetin na Hani. Český archaeologický klub moravský:
Pravěk.
Moravské starožitnosti.

Kološvar. Musée national de Transylvanie:
Travaux d. l. section numismatique et archéologique du M. nat. d. Tr.

— Universität Kolozsvár. Direktion des mineralog.-geolog. Institutes:
Múzeumi Füzetek. Mitteilungen der mineralog.-geolog. Sammlung des Siebenbürgischen National-Museums.

Krakov. Akademia umijetnošci:

Bulletin international, cl. de philologie, d' histoire et de philosophie.

Bulletin international, cl. des sciences mathématiques et naturelles:

A: Sciences mathématiques.

B: Sciences naturelles.

Sprawozdania czynności i posiedzen akad. um. w Krakowie.

Sprawozdanie komisyi fizyograficznej.

Linc. Museum Francisco-Carolinum:

Jahresberichte.

Beiträge zur Landeskunde.

Ljubljana. Slovenska matica (vse publikacije).

— Slovenska šolska matica (vse publikacije).

— Slovensko lovsko društvo v Ljubljani:

Lovec.

— Redaktion „der Erdbebenwarte“:

Die Erdbebenwarte. Monatschrift.

Maribor. Zgodovinsko društvo:

Časopis za zgodovino in narodopisje.

— Uredništvo „Voditelja“:

Voditelj v bogoslovnih vedah.

Poreč. Società istriana di archeologia e storia patria:

Atti e memorie.

Praga. Česká Akademie cisaře Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a uměni:

Věstník: tř. fil.-histor.-jazíkozpísny.

tř. mathem.-přirodovědecka.

Historický archiv.

Vyroční zpráva.

— Museum královstvi českého:

Časopis Musea král. českého.

Památky archaeologické a místopisné.

Zpráva o Mus. kr. č.

— Historický klub:

Český časopis historický.

— Společnost národopísného musea československého:

Národopisný Věstník češkoslovanský.

— Zemský archiv království českého:

Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae.

Archiv český čili stare pisemné památky češke i moravské.

— Společnost přatel starožitnosti českých:

Časopis.

— Klub za Starou Prahu:

Věstník klubu za st. Prahu.

— Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen:

Mitteilungen.

— Deutscher naturwissensch.-medizinischer Verein für Böhmen:

Lotos, naturwissenschaftliche Zeitschrift.

Reka. Deputazione fiumana die storia patria:
Bulletino.

Rovereto. I. R. Accademia di science léttere ed arti degli agiati:
Atti della i-r. accademia Roveretana.

Sarajevo. Zemaljski musej u Bosni i Hercegovini:
Glasnik zem. muzeja u B. i. H.

Sibinj. Siebenbürgischer Verein f. Naturwissenschaften zu Hermannstadt:
Verhandlungen und Mitteilungen.

Solnograd. Gesellschaft für Salzburger Landeskunde:
Mitteilungen.

— Städtisches Museum Carolino-Augusteum:
Jahresbericht.

— Stift St. Peter in Salzburg:
Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens u. seiner Zweige.

Spljet. Il. Museo archeologico:
Bullettino die archeologia e storia Dalmata.

Trst. Società di Minerva:
Archeografo Triestino.

— Società adriatica di scienze naturale:
Bullettino.

— Redaktion der Zeitschrift „Adria und Ostalpen“:
Adria und Ostalpen, Zeitschrift für das Kultur- und Wissenschaftsleben in Südösterreich.

Turčanski sv. Martin. Museálna slovenská spoločnost:
Časopis mus. slov. spoločnosti.
Sbornik mus. slov. spoločnosti.

Zagreb. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti:
Rad.: A: razr. histor.-filolog. i filozof.-juridički.
B: razr. matemat.-prirodoslovni.
Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena.
Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.
Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.
Gradja za povijest književnosti hrvatske.
Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik.
Djela Jugoslavenske akademije.
Ljetopis Jugoslavenske akademije

— Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski zemaljski arkiv.
Vjesnik kr. zem. arkiva.

— Hrvatsko arheološko društvo:
Vjesnik.

— Hrvatsko prirodoslovno društvo:
Glasnik.

B. Izvenavstrijske.

Belgrad. Srpska kraljeva akademija:
Glas: I. razr. prirodoslovni.
II. razr. modrosl.-zgodovinski.
Spomenik.
Godišnjak.
Srpski etnografski zbornik.
Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda.
Srpski dijalektološki zbornik.
Posebne izdaje (vse).

— Srpsko geografsko društvo:
Glasnik.

— Srpsko arheološko društvo:
Starinar.

— Muzej srpske zemlje:
Separata posameznih del.

Berlin. Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte:
Zeitschrift für Ethnologie.

— Botanischer Verein der Provinz Brandenburg:
Verhandlungen.

Branibor. Historischer Verein zu Brandenburg:
Jahresbericht.

Berkeley-California U. S. A. University of California:
Publications in Zoology.

Cincinnati. Lloyd library:
Bulletin of the Lloyd library: a) Pharmacy series.
b) Mycological series.
Bibliographical Contributions.
Prilične znanstvene publikacije.
Museum, Annual Exhibition.

Darmstadt. Historischer Verein für das Grossherzogtum Hessen:
Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. N. F.
Quartalblätter.

Draždane. Königlich saechsischer Altertumsverein:
Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde.
Jahresberichte.

Erfurt. Königl. Akademie gemeinnütziger Wissenschaften in Erfurt:
Jahrbücher.

Frankfurt ob M. Kaiserliches archaeologisches Institut zu Frankfurt a. M.:
Berichte der römisch-germanischen Kommission.

— Verein für Geschichte und Altertumskunde zu Frankfurt a. M.:
Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst.
Mitteilungen.

— Senkenbergische Naturforschende Gesellschaft:
Berichte.

Freising. Historischer Verein Freising:
Sammelblatt.

Göttingen. Kais. Gesellschaft der Wissenschaften:
Nachrichten der philol.-hist. Klasse.
Nachrichten der mathem.-phys. Klasse.
Geschäftliche Mitteilungen.

Güstrow. Verein der Freunde der Naturgeschichte in Mecklenburg:
Archiv.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen:
Zeitschrift.

Heidelberg. Naturhistorisch-Medizinischer Verein zu Heidelberg:
Verhandlungen.

Helsingsfors. Finnische Altertumsgesellschaft:
Zeitschrift.

Kiel. Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte:
Zeitschrift.

Kiev. Ukrajinsko navkovo tovarištvo:
Zapiski.

Kristiania. Norsk Folkemuseum:
Foreningen.

Lipsko. Königl. Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig:
Berichte, philol. Klasse.
Berichte, mathem. phys. Klasse.
Abhandlungen, philol. Klasse.
Abhandlungen, mathem. phys. Klasse.
Jahresbericht der Fürstlich Jablonowskischen Gesellschaft.

— Städtisches Museum für Völkerkunde zu Leipzig:
Veröffentlichungen.

— Herbarium:
Organ zur Förderung des Austausches wissenschaftl. Exsiccatensammlungen. Verlag von Theodor Weigel in Leipzig (dobiva društvo brez vsake odškodnine).

Mainz. Verein zur Erforschung der rheinischen Geschichte u. Altertümer:
Mainzer Zeitschrift.

Monakovo. K. bayerische Akademie der Wissenschaften:
Sitzungsberichte der philos.-philolog. und histor. Klasse.
Sitzungsberichte der mathem.-phys. Klasse.

— Historischer Verein von Oberbayern:
Oberbayerisches Archiv für vaterländ. Geschichte.
Altbayerische Monatsschrift.

Moskva. Société impériale des naturalistes de Moscou:
Bulletin.

Nürnberg. Germanisches Nationalmuseum:
Anzeiger.
Mitteilungen.

Pariz. Société nationale des antiquaires de France:
Memoires et documents.
Bulletin.

Petrograd. Imp. akademia nauk:
Izvestija otdělenia russkago jezika in slovesnosti.
Sbornik ruskago jezyka i slovesnosti.
Zapiski hist.-filološke skupine.

— Imp. russkoe geografičeskoe občestvo:
Izvestja.

Poznanj. Historische Gesellschaft für die Provinz Posen:
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen.
Zeitschrift.

Rezno. Historischer Verein von Oberpfalz und Regensburg:
Verhandlungen.

Rim. Societa romana di anthropologia:
Atti.

Schwerin. Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde:
Jahresberichte.
Jahrbücher.

Stockholm. K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien:
Fornvännen.
Monatsblad.

— Nordiska Museet:
Fatabureu kulturhistorisk Tidskrift.

Videm. Accademia di Udine:
Atti.

— Civica biblioteca e il museo:
Bollettino.

Vratislava. Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur zu Breslau:
Jahresberichte.
Ergänzungshefte.

Zgorelice. Naturforschende Gesellschaft zu Görlitz:
Abhandlungen.

Zürich. Antiquarische Gesellschaft in Zürich:
Mitteilungen.

— Schweizerisches Landesmuseum:
Anzeiger für schweizerische Altertumskunde.
Jahresbericht des schweiz. Landesmuseums.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Nekdanje brodarstvo po Savi.

Spisal † Anton Planinc, posestnik na Brodu pri Boštanju.
Priredil Jos. WESTER.

I.

Med našim narodom je še dokaj mož, ki jih poleg poštenosti in odločne samozavesti odlikuje tudi bogata življenska izkušnja ter točnost v splošnem poznavanju domače zemlje in lokalne zgodovine. Ni pa vselej pogoj za razvoj take osebnosti ta, da bi se bila navzela naukov v šoli ali iz knjig, temveč že prirojena nadarjenost in zavzetost za to ali ono stroko zadošča, da se na podlagi teh po naravi in vnanjih okoliščinah danih pogojev razvije v krepko individualnost. To so samorašči možje iz preprostega ljudstva, predstavitelji duševne moči in tvorne sile našega zdravega naroda.

Tak mož — nekak „selfmademan“ — je bil tudi Anton Planinc. Rojen dne 2. junija l. 1831. na Brodu pod Boštanjem ob Savi, je obiskoval ljudsko šolo v Sevnici in nato v Celju. Srednje šole ni pohajal, temveč je ostal na očetovem domu, kjer je bila od nekdaj znamenita brodniška postaja. Tu je imel dovolj prilike, spoznavati zanimivo življenje savskih brodnikov in opazovati živahni promet po Savi in ob Savi v tistih časih, ko še ni bila stekla železnica po štajerskih tleh od Zidanega mosta v Zagreb in dalje v Sisek. Po očetovi smrti je prevzel gospodarstvo in ga vodil prav do svoje smrti dne 4. maja l. 1913. Domačini so v vseh gospodarskih in političnih vprašanjih izkušenega moža visoko čislali; bil je več let župan boštanjske občine, predsednik krajnega šolskega sveta, načelnik cestnega odbora in kmetijske podružnice. Tudi so ga svoj čas hoteli proglasiti za državnozborskega kandidata, a je to čast odklonil, pač ker se spričo svojega skromnega, mirnega značaja ni maral nikdar siliti v ospredje. Tembolj pa je v prostih urah skrbel za svojo izobrazbo in si širil obzorje z branjem strokovnih in gospodarskih spisov. Možje so radi iskali pri njem sveta in so ga tudi vselej dobili; zakaj vsakemu je šel rad na roko, kakor je najbolje vedel in znal.

Zadnja leta, ko so mu pričele že pešati telesne moči, je doma sedeč in razmišljajoč o tem in onem, kar je videl, slišal in doživel,

pričel zabeleževati svoje spomine. Posebno mu je tedanji boštanjski nadučitelj, g. Alojzij Račič, večkrat prigovarjal, naj spiše kaj iz lokalne zgodovine za domači šolski arhiv. In res, mož je spisal pričujoče delo „Nekdanje brodarstvo po Savi" z dodatkom „Početek šole v Boštanju". Prav v tem dodatku pravi, da je namenil ta spis darovati boštanjski šoli. Spisan je meseca maja leta 1903. in sicer na 16 straneh folio.

V Planinčevi zapuščini sta ostala še dva druga rokopisa, ki pričata, kako vestno je mož vse zabeležil, kar je čul in vedel iz domače zgodovine. Eden se glasi: Nekaj spominskih črtic o nekdanji sloveči okrajni gosposki v boštanjskem gradu — spisan meseca januarja l. 1906., drugi pa: Spomin na žalostne čase tisočletnega robstva in sužnosti, v katero so bili vkovani Slovenci, predniki naši — spisal v zimskem času l. 1907.

Naravno je, da je v teh spisih poleg klenega zrnja tudi nekaj plev; saj samouk Planinc ni imel na vpogled arhivalnih virov, kakor jih imajo naši zgodovinarji-znanstveniki. A gotovo je, da često tiči baš v ustnem sporočilu več neolepšane resnice kakor v marsikaterem, z gotovim namenom napisanem poročilu. In s kako vestnostjo je premotril vsako trditev, preden jo je odobril, se vidi kar v začetku pričujočega spisa, s katerim se dotika znanstvenega dela našega priznanega zgodovinarja Vrhovca.

Vrhovec namreč poroča na koncu svojega spisa „Čolnarji in brodniki na Ljubljanici in Savi" (Zabavna knjižnica Matice Slovenske. IX. zv., str. 143), sledeče: „S Hrvaškega so po Savi brodarili še nekaj let potem, ko od Zidanega Mostu proti Zalogu že davno ni bilo videti nobene ladje več, a tudi Ratečam, Sevnici in Krškemu so bili šteti lepi dnevi savskega brodarstva. Leta 1862. so vlekli zadnjo ladijo po Savi gori proti Zidanemu Mostu; bila je polna živine. In kakor bi bil duh časa hotel končati brodarstvo na Savi z dogodkom, ki naj bi ostal ljudem še delj časa v spominu, potopila se je ta ladja; ž njo vred pa je potonila skoro vsa živina." S temi besedami končava naš zgodovinar svojo razpravo.

Planinc pa omenja takoj v uvodu svojega spisa to poročilo Vrhovčevo in dostavlja s prav kritično strogostjo sledečo pripombo:

„Nerazumno je, odkod da bi bil g. Vrhovec tako slabo poučen, ko popisuje nesrečo ladje, ki je po njegovem mnenju zadnja priplula na Zidani most, vložena polna z živino, in se potopila z živino vred. To je neresnično; nas je še dovolj živih prič, kako se je to godilo. Ladja je bila last gosp. Blaža Potočina z Zidanega mosta, vložena s

suhimi slivami v sodih, a ne z živino. Sava je bila precej obilna. Ravno ko so mislili ladjo h kraju ustaviti, priplove plav („flos") proti ladji in se zakadi pod krji* ladje. Živina je bila še vprežena, zmagati ni mogla nasilja, a gonjači so urno porezali vrvi, na katere je bila živina vprežena, do dveh parov, ki jih ni bilo mogoče več rešiti, in katastrofa je bila, da sta se ta dva para živine, ki jih je ladja nazaj plavaje v vodo potegnila, utopila, ladja pa se je na skalovju pri Loki razbila, a vendar s pomočjo skupaj priteklih ljudi pod Loko ustavila. Dobilo se je vendar še nekaj nepoškodovanega blaga. To se je dogodilo spomladi l. 1862, a šele v jeseni istega leta se je odprla hrvatska železnica Zidani most—Sisek in do tega časa je priplulo še precej ladij na Zidani most; torej ni bila to zadnja."

Sicer pa bo Planinčev spis Vrhovčevega v marsičem popolnil in pojasnil; saj ga je spisal mož, ki je skoro celo svoje življenje, trajajoče nad 80 let, prebil ob Savi in spričo tega poznal brodarstvo in njega razvoj, rekel bi, na svoje oči. Stroge sistematičnosti v načrtu in v razdelitvi snovi ne bomo iskali in je tudi ne pogrešamo, tudi jezik mu ne teče tako gladko kakor izšolanemu pripovedniku; zato pa je slog tem izrazitejši in jedrnatejši, čim manj ga je pokvarila slovničarska šola. Le na malo mestih je podpisani premenil besedni red, v obče je vse tako ostalo, kakor je Planinc sam zapisal, razen če je bilo treba pravopis po dandanes običajnih pravilih prirediti. Tudi je le malo iz rokopisa izpuščenega; sem in tja kako mesto, ki se ponavlja ali ki ne spada prav v miselno zvezo.

Končno bodi pristojna iskrena zahvala vdovi po pokojnem A. Planincu, gospe Tereziji Planinc, ki je izročila rokopis svojega moža podpisanemu v primerno objavo, dalje g. Alojziju Drmelju, posestniku v Boštanju, in g. Alojziju Račiču, nadučitelju v p. v Ljubljani, ki sta podala marsikako stvarno pojasnilo, zabeleženo v tem predgovoru in v spisu samem pod črto. *Jos. Wester.*

II.

Da bi nekdanje tako živahno brodarstvo po Savi ne prišlo iz spomina . . . namenil sem to za naš šolski arhiv spisati, kar sam vem in kar so mi drugi zanesljivi, pošteni stari možje povedali. Popisal je brodarenje po Ljubljanici in Savi gosp. Ivan Vrhovec v knjižici [1] Slovenske Matice v Ljubljani l. 1895, a je, kar se brodarenja po Savi tiče, pomanjkljivo, tudi je nekaj neverjetnega in neresničnega . . .

* Planinc je zapisal „krji"; težko je to pomniti; glasilo bi se moralo „krn" ali „krmo", t. j. zadnji konec ladje.

[1] Čolnarji in brodniki na Ljubljanici in Savi. Spisal Ivan Vrhovec. Zabavna knjižnica Slovenske Matice. IX. zvezek. Ljubljana 1895. str. 95—144.

Preden pa pričnem popisovati omenjeno brodarstvo, zdi se mi potrebno opisati, kaka so bila občila v prejšnjih stoletjih po suhem, kako, zakaj in v kak namen je bilo brodarstvo po Savi tako živahno.

Kaka občila so bila drugod v istih časih, mi sicer ni znano; menda tudi nič boljša kot tukaj, kakor jih hočem z naslednjim popisati.

Glavna pot iz Boštanja proti Mokronogu itd. je bila nekoliko po Grahovci [2], potem v hrib po Dragi mimo Topolovca, Volčje jame, čez Okič, Lipoglav, Lepi dob, Kržišče, Hince, Karmel, Pijavce, Mokronog, Veliko Loko; v Medvedjeku se je vezala z veliko cesto Ljubljana-Zagreb, katero je dala graditi sloveča vladarica Marija Terezija. Da bi bili čez grabne in potoke prerovi in mostiči, se je tisti čas nepotrebno zdelo; saj to niso bile ceste, ampak pota in steze. Iz Boštanja proti Krškemu je bila cesta mimo Tarične grajščine [3]; veliki potok Mirno je bilo treba pod Doljnim Boštanjem prebresti. Da ob obilni vodi ni bilo brez nesreče, je lahko umevno. Iz tega je razvidno, da je bilo v tistih časih mogoče le jezdariti in tovoriti. Zaradi tega so le bližnji kraji med seboj občevali. Tako na priliko so hodili k nam iz bližnjih nevinorodnih krajev po vino s tovori, t. j., konjem so obesili na vsako plat ladrico, ki je neki držala staro vedro ali 32 bokalov, po sedanji meri okoli 50 litrov. To je bila karavana 10—15 konj, da se je izplačalo imeti zraven potrebne ljudi, ki so morali konje zvečer raztovoriti in v jutro zopet obtovoriti. Prednji konj je imel zvonec „burovž“ [4]. Tako je ostalo še dandanes vinskim kupcem staro ime „tovorniki“.

Čudno, kako so mogli francoski konjiki, ki so bili l. 1808. tu v Boštanju za nekaj časa 4 nastanjeni, tu sem pogoditi. Na vozovih so vozili, kjer je bilo mogoče, le z njiv, travnikov in gozdov. Pri vinogradih so si napravili večjidel lesene hrame in tja noter, kakor je še dandanes običajno, spravljali vinski pridelek in ga tam prodali tovornikom ali pa so ga domov znašaje izpili. A kakšni so bili vozovi? Vse leseno. Gospodar, ki je imel zadnja kolesa okovana, je bil že imovit.

Po končani francoski vojski so delali šele cesto po Grahovci, ki se je izgotovila l. 1816. in je bila do l. 1858. okrajna. Koncem

[2] Grahovca je potok in po njem imenovana dolina od Boštanja proti zahodu. Tod drži tudi dandanes občinska cesta na Pijavce v Mirnsko dolino. Nova deželna cesta, zgrajena l. 1858., pa drži ob Mirni na desnem bregu od izliva v Savo v smeri Tržišče - Mokronog.

[3] Tarična (Teriška) grajščina, nem. Ruckenstein, dandanes samostan salezijancev, 2 *km* nižje od Boštanja.

[4] Burovž, zvonec narejen iz medene pločevine, kakršni so dandanes še kravji zvonci.

tega leta so odprli novo napravljeno okrajno cesto ob Mirni in cesta po Grahovci je postala občinska. L. 1821. so naredili šele most čez Mirno pri sedanji žagi boštanjske grajščine. Tako so se občila od leta do leta izboljševala. Leta 1849., ko se je železnica iz Celja v Ljubljano otvorila, je prevzel visoki c. kr. erar okrajno cesto iz Zidanega mosta do Krške vasi v svoje oskrbovanje in tako smo dobili poštne postaje Radeče, Radna[5], Krško. Do tega časa je bila za nas najbližja pošta Novo mesto, za naše sosede Sevničane pa Celje. Vsak teden je šel od tukajšnje „komesije" sel, ki je nosil uradna pisma v tedanjo „kresijo"[6] (Kreisamt) in iz te nazaj in je bil od „komesije" plačan. Zasebnikom je nosil pisma, pa le za dobro plačo. Navadna plača je bila vselej 10 kr. C. M.[7], t. j. sedanjega denarja 34 vinarjev, razumno, da povrh še poštnina, ki se je tisti čas odmerila po daljavi.

Iz tega kratkega popisa nekdanjih občil po suhem je razvidno, da je bilo silno težavno, kako množino blaga v daljne kraje spraviti, ali pa celò nemogoče. Tedaj so se poslužili vodne ceste Save za daljši promet z blagom v oddaljene kraje.

Brodarstvo po Savi je znano že od starih časov. Da pa je bilo brodarenje po Savi čim dalje živahnejše, pripomogel je temu največ Trst. V Trstu so potrebovali med drugimi živili največ moke. Ker pa takrat parnih moči še niso znali tako uvesti, da bi napravili parne mline, so imeli ljubljanski trgovci, ker je bilo v okolici Domžal itd. na tamošnjih bistrih vodah dovolj mlinov, v ondašnjih mlinih priliko, si iz žita moke namleti za kupčijo v Trst. Odkod pa dobiti žito? Brodniki, ki so tisti čas bili obenem tudi trgovci, so nakupovali žito po krajih na levi in desni ob Savi od kmetov in grajščakov, ga spravljali s tovori ali kakor že do določene postaje k Savi, ga vkrcavali v svoje čolne, za katere ni misliti, da bi bili tisti čas veliki — nosili so neki 80—120 vaganov pšenice — in so z velikim trudom deloma z drogi rivali, deloma z vrvjo na rami vlačili svoje čolne do Dovškega, Kleč ali Zaloga[8], od koder se je potem na „kolih" speljalo po tam že nekoliko urejenih potih v tamošnje bližnje mline, iz katerih se je moka speljala dotičnim trgovcem v Ljubljano in potem v Trst po že tačas obstoječi véliki cesti.

[5] Radna je selo pri mostu čez Savo nasproti Sevnice; l. 1914 — je pošto [illegible] v boštanjsko občino na levi breg Mirne [illegible]

[6] Kresija je bila za dolenjsko stran v Novem mestu, za gorenjsko v Ljubljani, za notranjsko v Postojni.

[7] C. M., običajna kratica za „Conventions-Münze".

[8] Dovško (Dolsko), Kleče, vasi na desnem bregu Save [illegible] Ljubljane. Zalog pa [illegible] kanal za ladje.

A ljubljanski trgovci so se kmalu premislili dajati brodnikom dobiček in zaslužek. Počeli so po svojih agentih sami žito ob Savi nakupovati, ki so ga brodniki v svojih ladjah in čolnih za pogojeno plačo vozili po Savi in Ljubljanici v Zalog. In tako se je raztezovalo nakupovanje in vožnja žita iz čezdalje bolj nižjih krajev. Potnik, ki se zdaj po železnici vozi iz Zidanega mosta proti Savi, lahko tu in tam opazi sled v skalo vsekane poti, nižje pod zgornjo, ki je služila v poznejšem času kot vlačilna pot z živino (Treppelweg). To je bila tedaj prvotna pot, po kateri so ljudje z vrvjo na rami vlačili ladje, oziroma čolne, gotovo z velikim trudom. Kjer je bil breg ob Savi toliko zložen, je dobil gospodar ladje tudi kak par volov na pomoč.

Počasi so se te naprave čezdalje zboljševale in ko je nepozabljiva svetla carica Marija Terezija dala vravnati spodnjo in zgornjo Savo (v 18. stl.), so počeli ljubljanski trgovci brodnike, oziroma gospodarje ladij nagovarjati, naj bi šli, seveda za dobro plačo, s svojimi ladjami vkrcavat žito v Sisek. A Sisek je bil v tistem času na koncu sveta.

L. 1864. sem obiskal svojega prijatelja, tačas že starega moža pri 70. letih, g. Plevnika v Zalogu pod Ljubljano, in pomenkovala sva se o starih časih. Pravil mi je, da njegove žene, ki je bila tisti čas kot stara mamica še živa, stari oče je bil prvi, ki se je upal pluti z ladjo v Sisek in ondi vkrcati žito. Pravil mi je nadalje, da ga je on (Plevnik) kot mlad dečko dobro poznal kot že starega moža in ga je slišal večkrat pripovedovati, kak jok in slovojemanje je bilo tačas, ko so se odpravljali v Sisek v tačas zanje tako ptuj in daljni svet. A pripluli so srečno nazaj v Zalog. Seveda so imeli premagati še precejšnjih zaprek in težav, ker Sava in pota poleg nje, posebno od Siska proti Zagrebu, še niso bila tako uravnana, kakor bi bilo želeti. A šlo je vendar in to je dalo tudi drugim pogum. In vožnja z ladjami po Savi od Siska v Zalog je bila čezdalje bolj živahna. Ker pa ni bila povsod ob savskem obrežju pot tako uravnana, da bi bilo mogoče ladje z živino vleči, so morali to ljudje storiti. Tako so sprva od Siska do Vrb[9], potem od Zidanega mosta do Save, izvzemši da je v Belem slapu[10] in jezu „Prusnik“ živina pomagala, ljudje vlekli. Ker pa je od Zidanega mosta proti Savi voda več ali manj deroča, so prišli iz bližnjih krajev možaki pomagat ladjo vleči. Fantje, ki so bili za vojaštvo, so imeli

[9] Bržčas vas Vrbovo na desnem bregu Save, nekako v sredi med Siskom in Zagrebom.

[10] Beli slap in jez pod Prusnikom sta bili najbolj nevarni brzini v savski strugi; prvi med Hrastnikom in Zidanim mostom malo nižje od sedanjega železniškega predora, drugi okoli 2 *km* nižje od sedanje železniške postaje Zagorje.

pri tem neki to prednost, da, kateri je vlačil ladjo, ga niso smeli k vojakom ujeti [11]. Tisti čas so jih baje k vojakom le lovili.

Tista ladja — tako mi je pripovedoval prijatelj Plevnik — ki je šla prva v Sisek — menda je bila že nalašč na to večja napravljena — je nosila 400 vaganov pšenice v sodom podobnih lajtah. Ko so bila pota povsod uravnana, da je zamogla živina ladjo vleči — zadnjo potezo pota od Zagorja do Renkov [12] so uredili za živino šele l. 1836 — so narejali čezdalje večje ladje. Naposled jim je odločeval kanal v Belem slapu za velikost, ker ladja ni smela širja biti, kot je bil kanal širok, drugače bi ne bila plavala po njem. Nosile so po 1000—1200 vaganov pšenice. Vpregali pa so v prve, ki so nosile po 400 vaganov, po 4 pare močnih volov, a v zadnje, ki so že nosile po 1000—1200 vaganov, po 6—7 parov močnih volov. Postaje za vlak ladij, t. j., da so živino prepregli, so imeli: 1. od Siska do Vrbe [13], 2. od Vrbe do Zagreba, 3. od Zagreba do Podsused, 4. od Podsuseda do Jesenic, 5. od Jesenic do Krke „Krška vas“, 6. od Krke v Krško, 7. od Krškega do Mirne, do „Planinca“ [14], 8. od Mirne do Grabna „Mitovšek“ [15], 9. od Grabna do Mostovskega slapa „Trebežnik“ [16], 10. od Mostovskega slapa do Belega slapa, 11. od Belega slapa do pod jeza „Prusnik“, 12. od jeza do Arslivca pri Renkah, 13. od Arslivca do Loga, 14. od Loga v Litijo, 15. od Litije do Mlake, 16. od Mlake v Zalog, kjer je bilo napravljeno lepo pristanišče; tam se še dandanes vidi, da so blago v ladje ven in noter lahko vlagali.

Ladje pa niso vozile samo žita, ampak tudi drugo blago, med tem največ vina, ki so ga vkladali v Krškem in na Vidmu (pred l. 1850.). Od vlade je bil ob meji hrvatski-ogrski za hrvatska, ozir. ogrska vina, nastavljen velik „col“; zaradi tega so bili kupci primorani, vino kupovati le na Kranjskem in Štajerskem. Zato je bilo

[11] Tudi Vrhovec (op. cit. str. 135 in 136) poroča, da je cesarska gospoda [illegible] ljudi k brodarskemu poslu s tem, da je obljubila oproščenje od vojaštva onim fantom, ki so že deset let brodarili na Savi.

[12] Renke, selo s cerkvijo na desnem bregu Save, približno v sredi med sedanjima železniškima postajama Zagorje in Sava.

[13] Gl. op. 9.

[14] Pri „Planinci“, kakih 100 m [illegible] od izliva Mirne v Savo, na desnem [illegible] je bila brodniška postaja in obenem gostilna.

[15] Mitovšek, brodniška postaja [illegible]. O Mitovšku in Prusniku poroča Vrhovec [illegible] radi brzin in skal preložiti na vozove.

[16] Mostovski slap je [illegible] od železniške postaje [illegible] na kranjski strani; tam je bila tudi brodniška gostilna pri Trebežniku.

posebno v jeseni na krškem produ kaj živo, sodov „barigel“ vse polno; tu so jih polne vkladali v ladje, tam razdirali na novo došle tovore.

Tu se mi zdi potrebno opisati tak tovor. Kupci, ki so šli kupovat vino na Dolenjsko, so zvezali svoje sode — „barigle — 6 do 12 skupaj in so se peljali na njih po Savi do Krškega ali Vidma. Nato so šli v górce nakupit vina. Dotični prodajalci so šli po barigle, jih natočili in jih odpeljali v Krško ali na Videm. Potem šele je prišla ladja ob času, ki so si ga prej dogovorili, vložit že pripravljene barigle z vinom.

Barigle so merili nalašč zato nastavljeni merci na Vidmu in v Krškem pri Savi z vodo. Tem je moral plačati kupec $1^1/_2$ krajcarja od vedra; zraven tega pa je moral še plačati kupec in prodajalec vina vsak po enega delavca, da sta vodo v vedro nalivala in barigle priredila. Ta mera je, kakor sem se jaz sam prepričal, ugajala kupcu prav povoljno in to zaradi površnosti dotičnega merjavca, posebno če mu je tovornik stisnil kaj prijazno v roke. — Škaf za mero je držal vedro, t. j. 40 bokalov; narejen je bil iz hrastovega lesa, nizek, a širok, postavljen na za to napravljen stolec, ki je bil približno tako visok kakor barigla. Zraven na stolu je stal merjavec, delavca sta mu nalivala in ko je bilo vedro polno, da je voda čez tekla, je bila mera gotova. A merjavec ni čakal, da bi se bila voda do gladine odcedila, ampak je pričel, ko je voda čez škaf najbolj tekla, brž z zajemalom iz škafa v bariglo, na kateri je bila nastavljena lakotnica, vlivati, da je toliko odzajel, da sta delavca potem lahko iz vedra v lakotnico izlila. Ko se je barigla izpolnila, zapisalo se je s kredo nanjo, koliko da drži. In tako je šlo redoma dalje.

Kakor sem se sam o neki priliki s svojo posodo, ki se je ondi merila, prepričal, se je primerilo kupcu na prid pri vsakem vedru okoli 2 bokala. Navada je bila 2 bokala namečka dati; to je bilo že brez pogajanja. Torej je imel kupec na dobrem okoli 4 bokale pri vsakem vedru. Pa kaj se je prodajalec brigal za to? Saj je bilo v tistih časih, ko je vinska trta takorekoč po sili rodila, vina kot vode. Kup za vedro = 40 bokalov = 56·6 litra po letini, kakor je bila kakovost, lega gorice itd., 3 do 7 for.; kar je bilo prav izbornega, je bilo malo dražje.

Pa tudi sodarji — „pintarji“ — so imeli tu dovolj posla in zaslužka. Razume se, da so posode barigle, ki so se prevaljevale po vozèh, potem v ladje, iz ladij spet na vozove in z vozov v dotično klet, morale biti pač skrbno z dobrimi obroči nabite, da niso spuščale vina . . .

V ladje vloženo vino so peljali brodniki do krajev, kjer so bili kupci doma. Prva postaja so bile Trbovlje, potem Zagorje, Litija, Kleče, Dovško in slednjič Zalog. Zraven tega so vkladali in vozili v Zalog tudi hrastove hlode s Hrvaškega za napravo pomorskih ladij v Trst.

Za po Savi nizdol so nakladali v Zalogu za trgovce v obsavskih mestih in trgih sladkor, kavo, olje, železo, železne izdelke, manufakturno blago in druge reči, tudi potnike . . . Za po Savi nizdol si brodniki niso upali veliko vkladati; k večjemu, če je bila voda ugodna, četrti del teže, kar je nosila ladja navzgor. Kaj da so služili od blaga nizdol, mi ni znano; potnikom ni računal gospodar ladje sicer nič, a morali so plačati brodniškim hlapcem za vino. Od žita iz Siska v Zalog so služili po okoliščinah 20—25 krajc. od vagana; od vedra vina iz Krškega v Zalog 18—24 krajc. . . . Kaj da je živina služila pri vlaku ladje, mi tudi ni povsem znano. Iz Krškega do tukaj (do Broda pod Boštanjem), ki je bila ena najdaljših prog, je bilo plačati na par po okoliščinah 3—4 for., od tukaj do Grabna „Mitovška", ki je bila ena najkrajših prog, 1—2 for. na vsak par živine . . .

Brodniških hlapcev je bilo v poslednjem času, ko so nosile ladje 1000—1200 vaganov žita, pri ladji 14—15. Ladjo so vodili spredaj štirje, zadaj pet; ostali so ometali vrv za vlakom živine in čuvali, da se je v ladjo natekla voda izmetala. Plačalo se je od vožnje Sisek—Zalog prvim 5—7 for., ostalim 3—4 for. V Sisku so morali brodniki sami znesti žito iz zaloge v ladjo, a v Zalogu so bili nalašč za to nastavljeni „fakini", da so lajte iz ladje izvalili. Ti pa so dobili plačo od dotičnega trgovca po 2 for. od ladje, a so morali za škodo, če bi jo bili napravili, plačati.

Kakor so kupčijske okoliščine z žitom in moko nanašale, po tem je bila vožnja po Savi več ali manj o posebnih letnih časih živahna. Spomladi in jeseni, ko je imela struga Save navadno obilo vode, so plavale ladje brez ovire. A drugače je bilo pozimi, če je zasačila huda zima vloženo ladjo na potu. Brodniki so morali gledati, da so jo spravili v varno pristanišče, da ji ni škodoval po Savi dol plavajoči led. Pustili so dva brodnika kot stražnika, drugi so šli domov čakat juga. V poletnem času, ko je bila Sava v dolgotrajni suši plitva in ni bilo možno ladje spraviti čez klečeta, so pustili brodniki ladjo, dva so postavili za stražnika in so šli domov čakat obilnejše vode. Primerilo se je l. 1834., da v Zalog ni priplula nobena ladja zaradi v celem letu trajajoče suše in vsled tega male vode. Spomladi jih je sicer nekaj odrinilo z doma v Sisek vkrcavat žito; do Krke so še plavale, a od Krke gor se nahajajo klečeta in ladje

so obtičale zaradi plitve vode. Nekatere so se vendar prerinile do Fernajžarjevega proda, t. j. nedaleč gor od Impoljce[17] pod Loškim poljem, nato pa ljubljanskim trgovcem ni drugega ostajalo kakor voznike najeti in po kolih izvoziti žito v Ljubljano. Tudi čez Boštanj po Grahovci itd. so ga veliko izpeljali. V Boštanju je bila v tistem času voznikom imenitna postaja.

Kadar je bila voda v savski strugi ugodna, so potrebovali brodniki iz Siska v Zalog 16—20 dni, ob neugodni pa včasi cel teden dalje.

Po končani francoski vojski je bilo za promet po Savi na razpolago gotovo kakih 80—90 ladij. Našel sem vinotržno knjigo svojega rajnega očeta od l. 1839—1840 in sem našel v njej zapisana imena gospodarjev ladij, ki so pri njem vino za pijačo brodnikom kupovali.[18] Brodniškim hlapcem je preskrbel gospodar tudi hrano. V prvih časih je naročil pri že zato izbranih hišah ob Savi, da so jim gospodinje skuhale obed; kruh in vino v vedrcu so imeli sami. Nekoč pa pride neki doslužen vojak kot brodnik na ladjo in svetuje gospodarju, kuhinjo po vojaško urediti. Gospodar v to dovoli, kupi lonec, skledo, žlice; vojak napravi ognjišče v ladji in kuhinja je bila gotova. Za obed je dobil vsak brodnik opoldne pol funta mesa in juho, v katero so nadrobili dovolj kruha; v jutro, dopoldne, popoldne in zvečer pa kruh, ki je bil pečen polovico iz pšenične, polovico iz ržene moke, in za vsak (obed) eno četrt bokala vina. In tako so tudi drugi vpeljali.

Bolj težavno je bilo prenočevanje, posebno v deževnem, mrzlem vremenu. V zadnjem koncu ladje je bil pod, na katerem so podnevi stali ladjo vodeči brodniki, na noč pa so postavili ondi na obe strani „špunta" ladje se opirajočo „bavtaro" [19], spredaj in zadaj

[17] Impoljca, grad ob deželni cesti Radeče—Krško, okoli 5 *km* niže od Boštanja, tam, kjer se odcepi okrajna cesta na Studenec, Rako, Bučko. Log je vas na kranjski strani nasproti Sevnice.

[18] Planinc navaja tu 75 imen malone v abecednem redu: Anžok „Povše", Beden, Breznikar, Bajzgarber, Baron, Brenkač, Beržan, Bec, Cotar, Dragar, Drnovšek, Dobravec, Erjavc, Floser, Gostinčar, Gradišk, Hribar, Janc, Jerbič, Jakc, Jeranc st., Jeranc ml., Judeš, Jesih, Jakobc, Jokelj, Kunstovc, Koblar, Kovač, Kumer, Krača „Lenček", Kočevar, Koželj, Kluk, Kišavc, Klembas, Konšt, Kobivšek, Kral, Lipk, Lašan, Lakavec, Levec, Martnak, Mišč, Mežnar, Mikelj, Mavtnak, Marvovc, Novak, Nivšek, Nikel, Obreza, Polak, Potočin, Peklar st., Presenc, Planinšek, Peklar ml., Rebole, Rozman, Ročič, Sirk, Skarjavc, Savšek, Slatner, Šepak, Šega, Šraj, Tončk, Tomaževc, Tinčk, Urbič, Ober (Uber?), Zajec. — A ker so nekateri brodniki tudi pri sosedu Ivanu Papežu in pri oskrbništvu Tariške grajščine ostajali in tam vino kupovali, niso vsi v omenjeni Planinčevi knjigi zabeleženi.

[19] Bavtara je iz več desak skupaj zbita plat strehe. (Op. Plan.). — Slične strehe se vidijo tudi dandanes na ladjah, ki vozijo po Ljubljanici iz Podpeči v Ljubljano.

so tudi z bavtarami zaslonili in razstlali slamo, ki so jo pod prag ladje spravljali, in ležišče — „koliba“ — je bila gotova. Seveda v mrzlem vremenu so se radi v hiše potikali, a če slučajno ni bilo hiše pri rokah, se je dalo kakor že v taki kolibi prebiti. Pa kaj je to djalo vsem nezgodam vajenemu brodniku! Vsak je imel sedanjim „havelokom“ podoben plašč, in v takem plašču je prestal vse vremenske nezgode.

*

Sprva mojega popisovanja sem omenil jez „Prusnik“ pod Zagorjem. Ime „jez“ je najbrž odtod, ker se je svoj čas — katero leto, se ne ve, gotovo da zdavnaj, kar ustno izročilo pravi in to potrdijo sledovi — na levi strani skalnati hrib utrgal in Savo zajezil. Tako je nastal jez. Sava je sicer nekaj skalovja sama razrila, a velikanske skale so še dandanes, v katere se valovita Sava zastonj upira, jih premakniti. Tedaj ni bilo mogoče tedanjim ladjam ondi čez prepluti: blago so pod jezom izložili, ga speljali nad jez, tako tudi ladjo, blago spet nazaj vložili in tako peljali naprej. A to ni trajalo dolgo, ker je bila s prevažanjem ladje le prevelika muka in zamuda. Uredili so pa kasneje tako, da so prazne ladje čakale nad jezom in so samo blago prepeljali. A kmalu potem se je visoki erar, ki je še tu in tam savsko strugo trebil in pota ob obrežju napravljal, poprijel trudapolnega dela in vsaj toliko iztrebil, da so zamogle prazne ladje pluti. Pod vlado svetle carice Marije Terezije so se pa kaj naglo napravljale velikanske in drage naprave, kanali, katerih sled se še dandanes vidi. Visoki erar je kupil posestvo „Prusnik“, zidal ondi grajščini podobno hišo*) in druga gospodarska poslopja, nastanil c. kr. uradnika „Navigationsbeamte“, ki je nadzoroval vožnjo ladij po kanalih, posestvo pa dal podjetniku v najem s pogojem, da je moral držati 4 pare prav močnih volov za priprego k ladji v kanalih in imeti po predpisih močne vrvi, na katere so ondi ladjo navezali. Kadar je bila ladja v kanalu, nastavili so nad Prusnikom rdečo zastavo, da se je dol plavajoča ladja ustavila. Vse to je nadzoroval omenjeni uradnik.

Če se dandanes potnik z železnice tja ozre, se mu zdi Sava po teh kanalih in skalah res nekako strahovita, a vendar se ni pripetila tam nobena nesreča, med tem ko se je drugod po Posavju vsako leto gotovo ena, včasi pa tudi dve ladji potopili ali razbili in je večjidel pri vsaki nekaj brodnikov utonilo.

*

*) Dandanes [illegible]

Ladje so tesali največ v Litiji, ker so bili ondi najbolj sloveči tesarji doma; pa tudi v Klečah, Lazah, Poljanah pri Kresnicah, v Krškem in pri Hribarju na Jesenicah. Vrvi za ladje so pletli največ v Litiji. Tam se je dobilo tudi drugo orodje, kar je potrebovala ladja, n. pr. vesla, drogi itd. Vrvi so pletli tudi v Radečah in Jesenicah.

Vino za pijačo brodniškim hlapcem so dobili gospodarji ladij na Hrvaškem za čas, dokler so se ondi mudili; a na Jesenicah, na „meji hrvaški“, je bil od vina, kakor sem že prej omenil, velik „col“, tako da so vino, če ga niso prej popili, rajši po tleh izpustili, kakor da bi bili tako veliko colnino plačali. Dobili so ga kako vedro na Jesenicah — ki pa je bilo navadno dražje kot tukaj[21] — da so do tu sem prebili in si ga tu na Brodu natočili, ker je bilo ceneje pa precej ostro, kar je brodniškim vedno suhim grlom prav dobro ugajalo, da so ga imeli do Zaloga. Po okoliščinah so ga potrebovali na ladjo 5—6 veder, prodajalo se jim je vedro po 1 fl. 30 kr. C. M. do 2 fl. ali sedanjega denarja 3 K 25 h do 4 K 20 h. V zadnji dobi, kar so vozile ladje v Zalog, sta preskrbovala vino brodnikom rajna Ivan Planinc in Ivan Papež[22] — vrinila pa se je v poslednjem času v to kupčijo l. 1836 Tariška grajščina in zidala v ta namen klet, ki še stoji na zemljišču takrat grajščaku podložnega kmeta, katerega je prej s posestva pregnala in skušala svoje desetinsko in gorniško vino brodnikom spečati. A ogibali so se tudi brodniki teh krutežev, da so jim le malo vina spečali. Po okoliščinah vožnje z ladjami po Savi se je spečalo na leto povprečno 3000 veder vina brodnikom.

Ko se je v jeseni l. 1849. otvorila nadaljevalna železniška proga iz Celja prek Zidanega mosta v Ljubljano, je precej nehala vožnja z ladjami v Zalog, a živahno gibanje se je počelo med Zidanim mostom in Siskom. Kakor sem že omenil, je prevzel visoki erar vrhutega, da je imel že prej obsavski breg in vlačugarsko pot „Treppelweg“, tudi okrajno cesto Zidani most—Krška vas v svoje oskrbovanje. Inženirskim uradom, ki so bili že prej nastanjeni v Radečah in Krškem, je dodal c. kr. stavbeno vodstvo v Ljubljani.

Na Zidanem mostu se je nastanilo Savsko brodarsko društvo „Save - Schiffahrt - Gesellschaft“. To društvo si je napravilo štiri velike ladje. Ker je Sava od Zidanega mosta dol bolj plovna, so nosile te ladje po do 2000 dunajskih stotov teže in vpregali so v nje po 12—14 parov živine. Oblika je bila sicer prejšnjim podobna, a uredba je bila drugačna. Nekatere so imele krove, vsaka pa je imela blizu v zadnjem koncu „črdak“[23], ki je služil brodnikom v stanovanje

[21] Sc. pri Planincu na Brodu.

[22] Gl. op. 18 (Konec).

in prenočišče. Zgoraj na strehi, ki je bila le malo napeta, se je košatil „krmanoš“[23], t. j. tisti brodnik, ki je znal ladjo s krmanom voditi. Tudi nekateri gospodarji poprejšnjih ladij so prejšnje razdrli in napravili po zgledu društva enake ladje in jim dali po šegi pomorskih tudi imena, najrajši svetnikov in svetnic., n. pr. Sv. Peter, St. Martin, Marija-Ana, pa tudi Ščuka, Sava itd.

Brodarska družba je imela tudi ladje, ki so plule po dolnji Savi in Kolpi v Karlovec. Imenovali so jih „barktone“.[24] Z dvema takima „barktoni“ je skušala družba uvesti vožnjo po naši Savi; bila sta prav lično morskim ladjam podobno izdelana, eden je nosil tedanjega kupčijskega ministra ime „Baron Bruck“. Imela sta kot morske ladje grebenasto dno[25] in od tega razveznjeno steno; cepila sta lahno vodo in živina jih je vlekla z malim naporom. A imela sta slabo stran za naše klečasto Posavje, da sta plavala globoko; po naši Savi od Krke gor sta mogla pluti le pri obilni vodi. Po storjenih treh poskušnjah so jih odpravili spet nazaj na globoke, njima prikladne vode.

Promet blaga so preskrbovali špediterji po ladjah in vozovih. Cestna proga Zidani most—Sisek je bila vedno polna voznikov. Na Zidanem mostu je bilo posebno živahno; tu se je kar trlo brodnikov, voznikov, nakladačev, „fakinov“, železniških in drugih delavcev, rokodelcev itd. Pa tudi pri vzdrževanju ceste, obsavskega obrežja in njegovih naprav — „objektov“ — so služili podjetniki, založniki, obrtniki, rokodelci, navadni delavci, vozniki itd., skratka, vse je služilo in si pridobivalo denar ter si množilo blagostanje.

Ko pa se je otvorila hrvaška železnica Zidani most—Sisek v jeseni l. 1862, je vse to naenkrat nehalo. Ladje, kar jih je bilo še v dobrem stanu, so gospodarji prodali podjetnikom na Donavo; ti so jih rabili za vožnjo kamnja in peska. Vozniki pa so konje in vozove polagoma poprodali in blagostanje je jelo hitro pešati.

Promet preko Save so izvrševali zasebniki s svojimi brodovi, n. pr. v Radečah, Loki, Kompolji, tu na Brodu, v Sevnici, na Logu, Blanci, v Rajhenburgu, na Vidmu—Krškem. A najvažnejši od teh so se morali umakniti napredku časa, ko se je odprl l. 1866. most čez Savo v Krškem, l. 1879. most pri Sevnici in l. 1894. most v Radečah. Drugi manj pomenljivi brodovi so pa deloma še ostali.

Z l. 1870. se je počela na vinski trti polagoma prikazovati nam še tačas neznana bolezen — peronospora — ki je nekatera leta

[23] [illegible] hrv. [illegible] krmanoš, kormár tudi iz hrv.

[24] „Barktone“ je bilo [illegible]

[25] [illegible]

manj, nekatera bolj, kakor je njej prikladno vlažno vreme ugajalo, trsje po goricah napadla in se tako močno širila, da je nekatere gorice uničila, preden se je za sredstvo izvedelo in se začelo splošno proti njej z galično apneno vodo protiviti. K tej bolezni se je pridružila še njej zarodna trtna uš in uničila popolnoma vinograde. S tem je izginil dolenjskemu kmetovalcu in vinorejcu glavni vir dohodkov. Nastala je splošna revščina in ni se čuditi, da se nasledniki nekdaj imovitih posestnikov preseljavajo dandanes v Ameriko iskat si boljše bodočnosti.

Na Brodu spisal meseca majnika 1903. *Anton Planinc,*
krajni šolski nadzornik.

Razvoj naše pisave.*

Dr. Josip MAL.

Naš današnji alfabet izhaja iz egipčanske hieratične kurzive, ki je po posredovanju Feničanov prišla k Grkom, odtod k Rimljanom in od teh k Germanom; ta alfabet je tvoril najbrž tudi podlago za rune. Rimljani so grški (kalkidični) alfabet deloma neizpremenjen prevzeli, deloma so si ga glasovno primerno prilagodili: grški gamma Γ so zaokrožili in tako je nastal C, iz C s končno črtico je nastal G, za F so pridržali stari znak digamme F, za goltnik znak H (eta), iz grškega P (rho) je nastal s sledečo nastavno črtico naš R [1]; opustili so pa grške znake za aspirate theta, phi, chi, enako za psi in omega. — V najstarejšem doslej znanem rimskem napisu (V.—VI. stol. pred Kr.) je cel značaj pisave še grški (posebno znaki za P, R, S). Prva vrsta tega napisa se čita od desne proti levi, druga od leve proti desni itd., tako si sledijo vrste ena za drugo sem in tje kakor voli orjejo njivo (bustrophedon). V rabi so v tem času samo danes takozvane velike črke (majuskula), male črke (minuskula) so se iz prve izcimile še-le tekom časa, zato v tej dobi tudi ni sistema 4 črt, marveč se črke omejujejo le z 2 črtama.

Z dletom izklesano (epigrafično) pisavo na javnih rimskih napisih in spomenikih so posnemali tudi najstarejši rokopisi, ki poznajo samo velike črke (majuskulo), katere stavijo samostojno eno poleg druge (scriptura erecta), črk torej še ne vežejo med seboj,

* Ta sestavek se naslanja na dokumente, kateri so zadnji čas razstavljeni v dež. muzeju „Rudolfinum“ deloma v originalu deloma v fotografičnih snimkih, ki nam v glavnih potezah predočujejo razvoj latinske pisave. Pripisane številke kažejo vrsto v tabeli črkinih oblik na strani 143.

scriptura cursiva je še nepoznana. V stari rimski majuskuli pa ločimo 2 vrsti: *a)* Kapitalis, *b)* Uncialis.

a) Pri kapitalni pisavi prevladujejo 1. ravne črte; še le iz dobe cesarjev datira trebušno zaokroženje posamnih črk[2]; 2. višina črk je enaka širini, vse črke pa imajo kot v epigrafiki enako višino; to pisavo zovemo zato tudi littera quadrata. — V tej monumentalni pisavi (ki je bila za vsekavanje v kamen ali bron vsled prevladujočih ravnih črt zelo prikladna) so se ohranili predvsem rokopisi latinskih klasikov (Vergil, Juvenal, Terenc, Ciceron); do VIII. stol. ne najdemo v tej pisavi liturgičnih knjig. Razen slavnostne capitalis monumentalis je bila vedno v rabi manj skrbno pisana capitalis rustica ali actuaria, kjer ni toliko razločka med tenkimi in debelimi črtami, vedno pa nahajamo krepke končne črte.[3] — Ker je kapitala kot splošna knjižna pisava prišla zgodaj (v IV. stoletju po Kr.) iz rabe, jo je težko časovno določevati: ker je malo primerjalnega materiala ohranjenega in ker so pozneje često stare rokopise v pisavi posnemali. Zato je paleograf navezan predvsem tudi na filologično kritiko, na večjo ali manjšo čistost jezika (napram podivjanosti latinščine v V., VI. in VII. stol.), na ortografijo, na delitev besed, na uporabljane okrajšave, katerih je v starejši dobi le malo in obstoje iz siglov (= littera singularis, kjer velja n. pr. začetna črka za celo besedo) in iz tironskih not (neke vrste stenografije), dalje na enakomerno višino črk, treba je tudi paziti če se ne nahajajo v pisavi elementi, ki so značilni za kakšno poznejšo vrsto pisave. — Pozneje so kapitalo rabili le bolj za nadpise posamnih odstavkov (odtod ime kapitel).

Za pisanje na mehek material* (papirus, vosek, pergament) je bila kapitala vedno bolj okorna, zato so iskali ložjih oblik, kjer so bile črke enostavnejše in so se lažje dale medsebojno vezati; na enakomernost niso polagali nobene važnosti, v svrho lažje vezave raztrga ta (v II. stoletju) nastajajoča kurzivna pisava črke često na dva dela. V dioklecianski periodi so namenoma skušali podivjano pisavo izboljšati po starejših vzorcih: iz te restavracije nastane nova majuskulna pisava, ki se novemu pisalnemu materialu (papirus, pergament) bolje prilagodi.

b) To je scriptura uncialis, kjer so (v razločku s kapitalo) 1. lomljene črte večinoma zaokrožene, že prej okrogli deli črk se sedaj še bolj trebušasto izbočijo, 2. se v unciali proporcije gotovih črk izpremene, tako da višina črk ni več enaka. Pri D se trebuh

* Glede [illegible] pisalnega materiala prim. moj spis v [illegible] Dom in svet, 1910, str. 19 sl.

še bolj zaokroži, in da se od O loči, dobi zgoraj daljši proti levi zasukan nastavek. Značilne črke so zlasti, A, D, E, H, M, Q, V.[4] Unciala rada zgoraj pri črkah debelo nastavi ter posamne črke večkrat zveže (ligature *nt*, *us*, *ur*, *or*, *un*).[5] Od V.—VIII. stoletja ostane unciala kot glavna rabljena pisava, zlasti za cerkvene rokopise. Ta pripravnejša in lepša pisava (unciala) tvori tudi podlago za mlajšo rimsko kurzivo. Do srede VI. stoletja ostane unciala obširna, zelo okrogla, elegantna in jako enakomerna; pozneje je bolj stisnjeno-čokata, kratka in debela, nekatere črke pa gredo daleč nad oziroma pod črto. Za vsakdanjo vporabo pojema od VI. stoletja naprej čista unciala, za navadno korespondenco so raje rabili poluncialo. Za časovno določitev tudi tukaj ne zadoščajo izključno paleografični momenti, treba je marveč gledati na celo opremo rokopisa, ortografijo; delitev posamnih besed postaja vedno pogosteja. (Starejši kapitalni rokopisi tega večinoma ne poznajo; pozneje delijo besede s presledkom, s pikami ali črtami, vendar še dolgo ne dosledno). V karolinški renesansi (koncem VIII. stoletja) so uncialo kot tudi kapitalo nanovo poživili, predvsem so jo rabili kot olepšalno pisavo za nadpise in začetnice. V tej karolinški dobi pa so pisarji obe pisavi (kapitalo in uncialo) pogosto medseboj zmešali: živ čut za razliko obeh vrst je pač takrat že zamrl.

Za navadne, manj važne, privatne, pa tudi za trgovske zapiske so že Rimljani stremili za enostavnejšo pisavo, ki črk ne postavlja samostojno eno poleg druge (scriptura erecta), marveč 1. skuša črke v kar mogoče malo potezah napraviti in 2. obliko črk tako spremeni, da se kolikor mogoče lahko preide od ene črke do druge; ne samo črke marveč tudi cele besede se sedaj med seboj v svrho hitrejšega pisanja vežejo. To pisavo imenujemo kurzivno, scriptura cursiva. Kurziva zahteva za vsako črko malo potez, iz N nastane n, pri B zgornji del odpade = b; za lažjo vezavo dobijo črke nastavke ali pa se črke raztrgajo na dva dela: posledica tega je, da imajo v kurzivi posamne črke več oblik, niso enako visoke, niso več lepo okrogle in so težje čitljive.[6] Taka pisava se pa nasprotno prilagodi lahko vsakemu pisalnemu materialu: imamo zapiske na voščenih pločicah in belješke s čopičem, ogljem ali s kakim trdim pisalom. Starejši rimski kurzivi služi kot podlaga kapitalis, kurziva te oblike samo poenostavi in jih bolj površno dela, črke med seboj veže ali tudi raztrga in sploh oblike črk poljubno izpreminja v svrho vezave in hitrejšega pisanja; najbolj neenakomerna je pisava na voščenih pločicah, ki so služile samo za hipno uporabo.

V IV. stoletju srečamo že **zgodnjo srednjeveško kurzivo**, ki rabi alfabet kapitale oziroma stare rimske kurzive in črke iz unciale. Prevladuje pa v tej kurzivi uncialni značaj črk, predvsem raba okroglih oblik; sedaj se vežejo črke večinoma le v srednji črti, dolgost črk postaja enakomernejša.

Knjige večjidel te kurzivne pisave niso posnemale, tu je bila vedno v rabi bolj čitljiva pisava, vendar imamo tudi iz VI. stol. rokopise, ki so popolnoma v kurzivi pisani; v knjigah je pa ta kurziva veliko bolj enakomerna in pravilna kakor v listinah. V gotovih teritorialno ali kulturno odločenih centrih se je tekom časa razvila stalna tradicija v pisavi, zlasti v državnih, papeških, notarskih in samostanskih pisarnah. Od VII.—XII. stoletja je bila v teh krogih več ali manj v rabi ta, sicer ne nova, vendar diferencirana kurziva. Te pisave imenujemo nacionalne in ločimo: zapadnogotsko v Španiji, špičasto irsko*, južnoitalijansko (Mone. Casino); papeško in merovinško. V Nemčiji se vsled nizkega stanja prosvete ni ustalila nobena trdna posebna pisava in zato vidimo, da je v Nemčiji že s početkom IX. stoletja jela tudi v listine (kot domeno kurzive) prodirati karolinška minuskula, seveda spočetka zelo pomešana s kurzivnimi elementi, zlasti kurzivni odprti *a* in nekatere kurzivne ligature kakor *rt, re, st, en, ct*[7] so se dolgo držale.

Kakor rečeno so kurzivo v knjigah le bolj izjemoma rabili, pa tudi lépo, kakor zrisano uncialo so 1. nadomestili z iz kurzive prevzetimi črkami, obdržali so pa okrogli uncialni značaj, 2. kurzivni alfabet in kurzivne zveze so deloma obdržali, a rabili so kurzivo veliko bolj enakomerno, pisali niso več poljubno čez črto, marveč so se omejili med 4 črte. Iz tako predelane unciale je izšla **pol-unciala**, ki ima duktus in mnogo črk iz unciale, mnogo črk in ligatur (zlasti pozneje v VII. in VIII. stol.) pa iz zgodnje srednjeveške kurzive. Značilne črke za te vrste pisavo so: *a, b, d, m, r, s, g*, dalje ligature *nt, ti*[8]. — Spodnje in zgornje dolžine črk postanejo sčasoma velike, sicer pa so črke čokate, nizke, zlasti izza VI. stoletja; pol-unciala preneha biti majuskulna pisava, marveč je tu že nekak predhodnik karolinske minuskule. V poznejši pol-unciali imajo črke često horicontalne nastavne in končne črtice,[9] mnogokrat tudi betasto odebelitev (zlasti po II. polovici VI. stoletja). Najstarejši pol-uncialni kodeksi datirajo še iz V. stoletja, v VII. stoletju pa do karolinske reforme je to najnavadnejša pisava, razen v listinah, kjer vlada

* Ki se je [illegible] pri [illegible] kot narodna pisava [illegible] do najnovejšega časa.

skoro izključno kurziva, ki se je tudi sicer najbolj rabila za kratke, površne zapiske in podpise.

V VII. in VIII. stoletju moramo reči, da je pisava splošno podivjala, tudi unciala in pol-unciala sta sprejeli mnogo nepravilnih kurzivnih zvez, rokopisi te dobe so polni jezikovnih napak, velika negotovost vlada tudi v ločenju besed in stavkov. Že v drugi polovici VIII. stoletja pa opažamo, da kurzivne zveze pojemujejo, polunciala prihaja zopet do veljave. Zlasti Karel Veliki se je trudil za splošno zboljšanje pisave, na italijanskih pohodih je spoznal lepe stare rimske vzorce, katere njegova dvorna šola posnema, kakor tudi klasično ornamentiko. Kopisti so posegali po dobrih starih predlogah in tekstih; sedaj polagajo važnost na ločitev besed in stavkov, na čistost jezika; gramatika in ortografija postajajo polagoma boljši. Vendar se vse to ni tako hitro izvršilo, marveč je šlo vsporedno z napredovanjem splošne omike: ločitev stavkov in besed še dolgo ni popolna; zlasti prepozicije se še do XI. stoletja vežejo z naslednjo besedo, barbarska latinščina se polagoma tekom IX. stoletja zboljšuje, dvoumne kratice postajajo redkeje. Pa ne samo na dvoru Karla Vel., marveč na več krajih opazimo istočasno prizadevanje za zboljšanje pisave in so prišli do enakih rezultatov. Zunanjost te novo nastajajoče pisave se naslanja na bolj površno in lahko pisano pol-uncialo ter na knjižno kurzivo VIII. stoletja. Zgornji deli črk so betičasti, na spodaj pa (do X. stoletja) priostreni; kurzivni elementi, v kolikor so še v rabi, čitljivosti nikakor niso na kvar. Ta nova karolinška minuskula se lahko deli po času in zunanjosti v dve skupini:

1. starejšo ali okroglo minuskulo (od IX. do konca XII. stol.),
2. oglato (gotsko) minuskulo (od XIII. stoletja do nastopa humanistične pisave v XV. stoletju).

Ad 1. V XI. in XII. stoletju (trebušnate) črke niso več tako lepo zaokrožene, zaokroženje sestoji pogosto iz dveh potez, vsled česar postanejo ločne črke robnate in eliptične, končne črte so narejene v ostrem kotu, črke stojijo bolj tesno druga ob drugi. Pri *m* in *n* srednja končna črtica ni več kot doslej na levo, marveč vedno bolj in bolj proti desni obrnjena, betičasti nastavki (*b*, *d*, *h*, *l*) polagoma izginjajo, zato pa dobijo (že v X. stoletju) te črke zgoraj tenko črtico, sprva na levo, potem proti desni, iz česar nastane v XII. stoletju nekak viličast precep.[10] Odprti kurzivni *a* se drži v karolinški minuskuli silno trdovratno, šele z X. stoletjem izgine ta stara oblika. Nalomljeni kurzivni *e*[10] se po sredi IX. stoletja več ne nahaja. Kurzivna ligatura *rt* se dobi še v X. stoletju, vendar že

redko: *ra*, *re*, *ri*, *nt* so vedno redkeji, v X. stoletju izginejo; enako redke so v X. stoletju zveze za *ti*.[8] Toda ves ta čas so v rabi ligature *st*, *ct* (v XII. stoletju z odprtim lokom) in *et* (&). Majuskulne črke, ki so še (iz pol-unciale) preostale se polagoma izključujejo: tako N (ki se še v IX. stoletju čisto redoma rabi namesto minuskulnega *n*), tudi uncialni *d* se dolgo drži. Nasprotno se pa že v X. stoletju rabi na koncu besede večkrat majuskulni S, v XII. stoletju se nahaja tak S tudi že v sredi in začetku besede, dočim so doslej rabili dolgi ſ (prim. tabelo, 8. vrsta); od XII. stoletja dalje je pogost tudi majuskulni R, enako mesto okroglega U tudi oglati V (brez glasovne razlike). Izza X. stoletja je vedno pogosteji takozvani *e*-caudata (namesto ae — æ, katera oblika se po XI. stol. popolnoma izgubi). V X. stoletju je tudi delitev besed skoro popolna, okrajšalni znaki se rabijo enakomerno; v X. stoletju so črke splošno velike in robate (brez razlike med tenkimi in debelimi potezami, vse je enako močno). Pri *a* je hrbet prvotno poševen, po X. stoletju pa se vedno bolj približuje vertikalni črti. I dobi spodaj močne konečne črte, ako stojita dva *i* skupaj ju je težko ločiti od u, zato dobi že koncem XI. stoletja zgoraj črtico, v drugi polovici XII. stoletja pa dobi tudi enostaven i zgoraj takšen akcent (piko); s XV. stoletjem dobi tudi u zgoraj en znak.[11]

S pravnim življenjem zvezana listina pa spada, kot pravo samo, h konservativnemu elementu, in tukaj so se — vsaj na zunaj — še dolgo časa obdržale stare kurzivne oblike črk (zlasti okraševanje zgornjih delov črk[12], četudi tukaj novi duktus karolinške minuskule vedno bolj prodira (pod Ludovikom Pobožnim je v cesarskih listinah vrsta z datumom pisana že z minuskulo).

Tudi italijanski notarji se po začetku XII. stoletja poslužujejo vedno bolj takozvane diplomatične minuskule. Papeška pisarna se trdovratno drži stare pisne navade, tu so staro kurzivo kaligrafično predelali, označuje jo zlasti tudi velika širina. Minuskula je trajno v rabi papeške pisarne še-le po končanem investiturnem boju.

Ad 2. Oglata gotska minuskula (od XIII.—XV. stoletja.)

Na robu XII. k XIII. stoletju moramo zaznamovati v sedaj splošni rabljeni minuskulni pisavi pomemben preobrat, ki se izvrši vzporedno in v zvezi s spremenjeno smerjo v umetnosti, kjer se pojavi šilasti gotski lok. Ker je v srednjem veku tudi pisavo prištevati k umetnosti, zato je razumljivo, da je to novo dušno stremljenje našlo odmev in vpliv tudi na pisavo.* Zgodilo se je pa to

* Prim. [illegible]

čisto in izključno le iz estetičnega čuta, brez vsake konstruktivne potrebe.

1. Okrogle in vzbočene črte se nadomestijo sedaj z ravnimi ali vsaj lomljenimi črtami; 2. tenke in debele črte se veliko bolj poudarjajo kot doslej; 3. črke se še bolj tesno zrinejo skupaj [13]; 4. ves način opreme sploh je odvisen od novega sloga.

To novo pisavo, ki je tako nastala iz pretiravane in sprijene okrogle minuskule, so v dobi renesanse humanisti začeli zaničljivo nazivati gotsko, t. j. tujo, nelepo in barbarsko; pisava kot taka pa nima s starimi Goti prav ničesar opraviti. Imenovali so jo pozneje tudi nemško in se je za nemško pisane spise ohranila kot takozvana fraktura notri do današnjega dne kakor neke vrste značilna in samorasla nacionalna pisava in sicer popolnoma po krivici: kajti kakor gotski stavbinski slog, tako se je tudi ta nova pisava kot produkt sodobnega dušnega stremljenja razvila istočasno na različnih krajih, naprvo pa na Francoskem. Na Nemškem je bila ta oglata gotska pisava za latinske in nenemške spise sploh v rabi do ca. 1500 ter se je polagoma umaknila novi humanistični, okrogli minuskuli.

Na jugu (v Italiji) je gotsko pisavo še preje, že tekom XV. stoletja izpodrinila humanistična. Majuskula ostane le bolj kot olepšalna pisava, v slogu gotike dekorativno (z arabeskami) okičena. Sredi XIII. stoletja je na severu lomljenje črk že popolno in doseže s XIV. svoj višek. Za navadno pisanje pa je bila ta littera grossa (grossare = lepo pisati), ki je ostala dolgo časa malo ali nič izpremenjena v rabi zlasti za liturgična dela in potem naravnost za tiskanje prevzeta, zelo nepripravna in tako se je razvila razen te kaligrafične ravno tako odločno gotična, toda za ročno pisanje bolj primerna pisava, kjer vodijo nastavne oziroma končne črtice često od ene črke do druge: tako nastane zopet kurzivna, kurentna pisava, ki pa ni več tako oglata, marveč so črte v svrho hitrejšega pisanja bolj okroglo zavite; [14] te pentlje so postale pozneje za mnoge črke (*l*, *d*, *h*, itd.) konstitutivne, bistvene.

Vendar ta nova kurziva črk ne trga (kot starorimska) in ne spreminja njihove oblike. Število okrajševalnih znakov je manjše (vsled česar so okrajšave mnogokrat dvoumne in težje razrešljive), okrajševalni znak v obliki valovite črtice* je (že koncem XIII. stoletja) često zvezan s črko.

Humanistična ali renesančna pisava. Gotska minuskula je bila vedno umetna pisava in s premaganjem gotike se je izpre-

* Vodoravna črtica nad m ali n znači še danes v nemščini dvojen dotični soglasnik.

menila tudi pisava. Italijanski humanisti so začeli kmalu posnemati tudi stare rimske rokopise in napise, opustili so lomljenje črt, ker tega stari Rim ni poznal, okrogla minuskula X., XI., XII. stoletja in starorimska kapitala se jim je po pravici zdela mnogo popolnejša in so zato kopirali izprva različne take vzorce, iz katerih se je še le polagoma izcimil enakomeren in enoten tip. Papeški breve rabijo od svojega početka to novo renesančno pisavo, medtem ko se je za bule obdržala še stara pisava, ki se je v novem veku razvila v nelepo, težko čitljivo takozvano littera sancti Petri (katero je odpravil še le papež Leon XIII. leta 1878). Humanistično pisavo so prevzeli potem v tiskane knjige (na jugu preje kot na Nemškem, kjer se še dandanes drže gotike). Iz te nove pisave se je iz potrebe za navadno, hitro pisanje tekom časa razvila nova kurzivna (kurentna) pisava, s katero je naša današnja glede razvoja v neposredni zvezi.

Tabela črkinih oblik.

1) P (= r), P, R = R
2) B = B ; D = D ; O = O ; S = S.
3) A. E. M. T.
4) a, d, e, h, m, q, u.
5) N, U, R, Œ, W.
6) C, CE (= ce) ; M, M ; II = E ; I''I = N ;
/\/\, λλ, M = M ; ... = ci ; ... = cm ;
... = ep ; mercidi = mercidi ; ... = et ; ... = cc.
7) a, a, a = a ; (nt) ; (ne) ; (st) ; (et).
8) a, b, d, m, r, r, z ; N (nr), q (z).
9) i, p, m, T, l, ce, z.
10) o (prej o), c (prej c), ... ; m ; I, I, I, ...
11) i, u (ii) = u ; ü, ü = ü.
12) ... (s, st), ... ; dignus, ... , laudib. (XI., XII. stol.)
13) ... , a (= ae), α (= ae), ... (= ge), ... (= scho).
14) a, a, cc (= ce), g, g (= g) ; ... , ... (= n) ;
... , ... , ... , ... , ...

Johann Anton Thalnitscher[1] von Thalberg.

Ein Lebensbild, gezeichnet von Josef ERKER.

Am 19. April 1914 jährte sich zum zweihundertstenmal der Todestag des Mannes, dessen Namen wir an die Spitze dieses Aufsatzes gesetzt haben. Die Pflicht der Dankbarkeit ist es, die uns drängt, diesem ausgezeichneten Manne, dem seine Vaterstadt Laibach so viel verdankt, diese Zeilen zu widmen, um die Erinnerung an ihn im Gedächtnisse der Nachwelt einigermaßen wieder aufzufrischen.

Johann Anton Thalnitscher stammt aus einer der angesehensten Familien Laibachs. Sein Vater Johann Baptist stand in städtischen Diensten; er war zuletzt Ratsherr und mit kurzen Unterbrechungen zwanzig Jahre hindurch bis an sein Lebensende Stadthauptmann (Bürgermeister) von Laibach, Consul et Capitaneus Labacensis, wie es in seiner Grabschrift heißt.[2] Als er zwei Jahre vor seiner Wahl zum Bürgermeister auf die damals innegehabte Stelle freiwillig verzichtete, wurde auf dem Rathause eine von Johann Georg Kappus, Mitglied des äußern Rats und Unterkämmerer, auf ihn verfaßte Lob- und Dankrede gehalten, deren Wortlaut im städtischen Archiv aufbewahrt wird. P. Marcus a S. Paduano (Pohlin) führt in seiner Bibliotheca Carnioliae den Titel derselben an: „Panegyricus, das ist: Klägliche Dank-Rede eines Ehrsammen äußern Raths dieser fürstl. Haupt-Stadt Laybach, über die zum Leyd bewegende Resignation des Edel Vesten Wohl weisen, und fürsichtigen Herrn Johann Baptista Dolnitscher etc. seines dreyjährigen löbl. geführten Ambts, so am Tage dess Apostels Jacobi dess 1670. Jahrs auf dem allhiesig bürgerl. Rath-Hauss ist öffentlich producieret und gehalten worden.“ In welchem Ansehen er stand und welcher Wertschätzung er sich erfreute, beweisen auch die anläßlich seines Geburtstages erschienenen Festschriften: „Felix

[1] Die Schreibweise Dolnizher, Dolnizhar, Dolnitscher, Dolnitschar finden wir in den Pfarrmatriken bis 1688, dem Jahre der Erhebung des Namensträgers in den Adelstand. Im Adelsdiplom selbst heißt der Name ausdrücklich Thalnitscher von Thalberg (vide Blätt. a. Krain 1863 p. 187), wahrscheinlich um den Familiennamen mit dem Adelsprädikat in Einklang zu bringen. Nach dem genannten Jahre kommt in der Sterbematrik nur die Schreibweise Thalnitscher vor, desgleichen in den Epitaphien des Geadelten und seines Enkels Alexius, sowie auch auf den anläßlich des Baues der Domkirche und des Collegium Carolinum angefertigten Denkmünzen und Inschriften. In der Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis schreibt der Verfasser seinen und seines Bruders, des Erbauers der Laibacher Domkirche, Namen nie anders als Thalnitscher. Endlich hat auch der Domdechant selbst seinen Namen immer nur Thalnitscher geschrieben, wie aus dessen noch vorhandenen eigenhändigen Unterschriften hervorgeht. Und diese Schreibweise wollen auch wir pietätvoll beibehalten.

[2] Cypressus Labacensis II. lib. 1. cap. 1. n. IV.

augurium a. 1681. Jo. Bapt. Dolnitscher, consuli Labacen. natalizanti concinnatum" und „Elogium eidem a. 1682 dedicatum", beide vom Verfasser Lorenz Zhizius.[3] Im Dezember 1688 wurde er wegen seiner Verdienste in den erblichen Adelstand mit dem Beinamen „von Thalberg" erhoben. In überaus glücklicher Ehe lebte er 43 Jahre lang mit seiner treuen Gattin Anna Maria Schönleben, Bürgermeisterstochter und des berühmten Landesgeschichtschreibers und Gelehrten Johann Ludwig Schönleben leiblicher Schwester. Er starb am 24. Oktober 1692, nachdem ihm seine Gattin zwei Jahre früher, am 29. Oktober 1690, im Tode vorausgegangen war.

Dieser ehrsamen Familie entsprossen sechs Kinder, drei Söhne und drei Töchter. Der älteste der Söhne, Johann Gregor, geboren am 12. März 1655, erwarb sich den Doktortitel beider Rechte und ist in der Folge städtischer Syndicus (Rechtsberater), öffentlicher Notar und Sekretär beim krainischen Vicedomamt geworden. Als Schriftsteller[4] genoß er eines guten Rufes in der damaligen Gelehrtenwelt. Sein jüngerer Bruder Friedrich (geb. am 22. Febr. 1657) starb im Alter von 17 Monaten. Mit Johann Anton, dem jüngsten unter den Geschwistern, wollen wir uns im folgenden des näheren befassen.

Geboren in Laibach am 9. Jänner 1662, besuchte Johann Anton die Elementarschule und das Jesuiten-Gymnasium der Geburtsstadt. Seiner unverkennbaren Neigung zum Priesterstande Rechnung tragend, sandten ihn die Eltern auf die Hochschule nach Wien, wo er Theologie studierte, und später nach Rom, wo er im Jahre 1685 das Doktorat der Theologie mit allem Ruhm erlangte und zum Priester geweiht wurde. Seine Primiz feierte er in der St. Peterskirche und hatte gleich darauf die Ehre, von dem damals in Rom ad limina Apostolorum weilenden Laibacher Fürstbischof Sigismund Christoph Grafen von Herberstein dem Papste vorgestellt zu werden. Voll heiliger Begeisterung, getragen von den schönsten Idealen, kehrte er in die Heimat zurück. Der Oberhirt, dem die Tugenden und Talente des jungen Priesters nicht lange unbekannt bleiben konnten, berief ihn alsbald an seine Seite, indem er ihn zu seinem Hofkaplan und Sekretär machte und bald darauf, im Jahre 1689, trotz seines jugendlichen Alters — Talnitscher zählte damals erst 27 Jahre — zu seinem Generalvikar ernannte, welches Amt dieser auch unter den beiden nächstfolgenden Fürstbischöfen Ferdinand Grafen von Kuenburg und Franz Grafen v. Kaunitz bis zu seinem Tode zur vollsten Zufriedenheit seiner Vorgesetzten bekleidete. Im Jahre 1700 verlieh ihm Kaiser Leopold I. durch die Ernennung zum Domdechanten die zweite Dignität im Laibacher Domkapitel. Als Generalvikar unterstützte Thalnitscher drei Bischöfe in der Regierung der Diözese mit solchem Geschick und solcher Gewissenhaftigkeit, daß er, wie es in alten Aufzeichnungen heißt, „alle seine Vorgänger weit überragte und auch

[3] Bibliotheca Labacensis publica.

[4] Cf. Pohlin, Bibliotheca Carnioliae, Mitt. des hist. Ver. 1862 p. 49 u. Mitt. d. Krain 1865 p. 190.

den Nachfolgern immerfort zu einem Vorbilde dienen wird". Zwei Jahre vor seinem Tode, im Jahre 1712, entsandte ihn das Vertrauen seiner Mitbürger als Deputierten in die Landstube. Auch in dieser Eigenschaft war er ein Muster treuer Pflichterfüllung, und es wird ihm das Lob gespendet, daß er „nicht nur dem geistlichen Stande, sondern auch, als er mit allen Stimmen zum Verordneten erwählt wurde, dem politischen Stande voranleuchtete."

Tugend und Wissenschaft waren die beiden Leitsterne in Thalnitschers Leben. Pietate et litteris insignis! „Ausgezeichnet durch Frömmigkeit und Wissenschaft" wird er in seinem Epitaph genannt. Was zunächst seine Frömmigkeit betrifft, so wurde der Grund zu derselben schon im väterlichen Hause, wo sittliche Zucht und reges Tugendleben herrschten, gelegt. Er war eines der ersten Mitglieder der von seinem Bruder Gregor gegründeten Academia Unitorum, zu der nur wissenschaftlich Gebildete und Adelige Beitritt hatten, weshalb sie auch Congregatio Nobilium hieß und nach dem hl. Dismas, ihrem Schutzheiligen, gemeiniglich Dismas-Conföderation genannt wurde. Als Mitglied dieser frommen Vereinigung führte er den Beinamen der „Zueignende" und wählte sich als Motto die Worte: „Soli Deo" (für Gott allein!), ein Wahlspruch, wodurch er die Richtung, die er all seinem Sinnen und Trachten, seinem ganzen Leben und Streben gegeben, hinlänglich kennzeichnete. — Als Freund der Armen unterstützte er diese nicht nur zeitlebens mit freigebiger Hand, sondern sorgte für sie auch nach seinem Tode durch die Errichtung der „Begräbnisstiftung für Arme". — Gerühmt wird auch seine Genügsamkeit. Er war ein Feind üppiger Mahlzeiten und nahm nicht leicht eine Einladung zu einer Tafel an; konnte er eine solche aus wichtigen Gründen nicht ausschlagen, so benahm er sich bei Tische sehr nüchtern und mäßig.

Selbst fromm und gottesfürchtig, war er auf die Hebung der Frömmigkeit und guten Sitte auch bei anderen bedacht. Zu diesem Zwecke veranstaltete und förderte er gern volkstümliche Andachten und Festlichkeiten. Die neuntägige Andacht zu Ehren der unbefleckten Gottesmutter vor dem Weihnachtsfeste, die heute noch in der Laibacher Domkirche besteht, ist von ihm zuerst eingeführt worden; das vierzigstündige Gebet als Vorbereitung auf das Fronleichnamsfest, an dessen Stelle später die gleichnamige Andacht in den Faschingstagen getreten ist, hat auf seine Veranlassung in der genannten Kirche den Anfang genommen; die Erhebung des Festes des hl. Maximus, Bischofs von Aemona (Laibach), am 29. Mai, zu einem Feste höheren Ranges (duplex majus) ist durch ihn in Rom erwirkt worden. — Da bei dem damals weniger entwickelten Schulwesen, das einen Schulzwang überhaupt nicht kannte, viele Kinder, namentlich der ärmeren Volksklasse, einen Schulunterricht nicht genossen, nahm sich der Domdechant dieser verwahrlosten Geschöpfe an und ermöglichte ihnen wenigstens die Teilnahme an einem geregelten Religionsunterrichte dadurch, daß er an verschiedenen Stellen der Stadt

sogenannte „Kinderlehren" einführte, so in der Domkirche, in der St. Peterskirche außer der Stadt, in der Spitalskirche und in der Vorstadt Tirnau.

Mit der Sorge für ein religiös-sittliches Leben ging die Pflege der Wissenschaft Hand in Hand. Als vorzügliches Mittel zur Förderung des theologisch-praktischen Wissens hatte Thalnitscher vor allem die gemeinschaftliche Diskussion über einschlägige Fragen erkannt. Daher führte er die „Conferentiae" ein, bei denen sich die Geistlichkeit der Stadt alle Freitage an einem bestimmten Orte einfand, um über theologische Fragen, Pastoralfälle u. dgl. zu beraten. Im Zusammenhang mit diesen Konferenzen oder vielleicht als Frucht derselben erschienen aus der Feder Thalnitschers die beiden Schriften: „Decisiones quaestionum de Restitutione" und „Selectorum casuum Conferentiae". Außerdem schrieb er: „Constitutiones et Decreta synodolia".

Unsterbliche Verdienste um Kunst und Wissenschaft erwarb sich der eifrige Domdechant durch die Errichtung des Collegium Carolinum Nobilium, dessen Gründung er in der am 30. August 1706 abgehaltenen Diözesansynode kräftigst betrieb und auch durchsetzte. Kaum war ein Jahr seit der Vollendung und feierlichen Konsekration der von ihm erbauten Domkirche, worüber wir weiter unten noch berichten werden, verflossen, als er an die Ausführung des erwähnten Synodalbeschlusses ging. Vorerst ließ er eine in den Grundstein einzuschließende eherne Denkplatte herstellen, auf deren einen Seite er die Bestimmung des Carolinums näher bezeichnet, indem er die zu erbauende Anstalt nennt: eine Heimstätte der Frömmigkeit und Wissenschaft (Pietatis et Musarum domicilium), eine Pflanzschule für die neue Kathedrale (Cathedralis incrementum), eine Zierde der Stadt (urbis ornamentum), einen Ansporn für die Jugend (juventutis incitamentum) und eine Bildungsstätte der Geister (animorum cultura). Die Aversseite enthält die Inschrift: „Zur Ausbildung der christlichen Jugend in der Religion und in den freien Wissenschaften hat der Gründer und Erbauer der Kathedral-Basilika Joh. Ant. Thalnitscher v. Thalberg, der hl. Theologie Doktor, Domdechant von Laibach und Generalvikar, dieses geräumige Collegium Nobilium oder Seminar von Grund aus aufgebaut uud dazu den Grundstein gelegt am 9. Mai 1708."[1] Der Bau der Anstalt dauerte bis 1714, beschäftigte also den unermüdlichen Domdechanten fast bis zu seinem Tode. Zur Unterstützung der Zöglinge dieser Anstalt errichtete er eine Stiftung mit mehreren Plätzen von je 204 Kronen Jahreserträgnis, deren Genuß auf die Gymnasial- und Theologie-Studien beschränkt ist und worauf vor allem Studierende aus der Nachkommenschaft seiner drei Schwestern, in deren Ermangelung aber Studierende der Theologie überhaupt Anspruch haben. Diese Anstalt, die unter den Schutz des hl. Carl Borromäus gestellt wurde, daher den Namen Carolinum führte, war schon anfangs

[1] Der lateinische Originaltext ist zu finden in Hist. Cath. eccl. Lab. von Joh. Gregor Thalnitscher Cap. XXII.

nicht nur zur Erziehung adeliger Jünglinge, sondern auch zur Heranbildung von Priesteramtskandidaten bestimmt. Und wenn heute infolge geänderter Verhältnisse im ehemaligen Carolinum nur mehr das Priesterseminar zur Erziehung des priesterlichen Nachwuchses für die Diözese untergebracht ist, so dient es auch in dieser Gestalt noch immer der Pflege der Frömmigkeit und Wissenschaft gemäß seiner ursprünglichen Bestimmung und entsprechend der ober dem Hauptportal in goldenen Lettern prangenden Inschrift: Virtuti et Musis.

Das Collegium Carolinum besaß und das Priesterseminar besitzt heute noch eine sehr interessante Bibliothek, zu deren Gründern nebst dem Fürstbischofe Sigismund Christoph Grafen von Herberstein und dem Dompropste Johann Baptist Preschern auch der Domdechant und Generalvikar Johann Anton Thalnitscher gehörte und als solcher ausdrücklich in der Stiftungsurkunde vom 30. Mai 1701 genannt wird. Den Grundstock dieser Bibliothek bildete außer den Büchern des Fürstbischofes und des Dompropstes die reichhaltige Privatbibliothek des Domdechanten. Die Bücher wurden bis zur Vollendung des Collegiums ober der Domsakristei untergebracht, nachher aber in den für sie bestimmten, bis zum zweiten Stock reichenden, mit prächtigen Fresken versehenen Bibliothekssaal der neuen Anstalt übertragen, wo sie sich bis zur Stunde befinden.

Daß ein solcher Freund und Förderer der Wissenschaften wie Thalnitscher in der damals blühenden Gelehrtenvereinigung Academia Operosorum nicht fehlen durfte, ist selbstverständlich. Als Mitglied derselben führte er den bezeichnenden Namen „Sedulus“ (der Emsige); sein Symbol war ein Bienenstock an einer Hecke, links rückwärts eine Schloßruine und ein Gebäude mit einem Turme, ganz im Hintergrund Berge. Sein Wahlspruch lautete: Non perit ulla dies. Im Leben Thalnitschers sollte eben kein Tag verloren sein!

Das Hauptwerk Thalnitschers, wodurch er seinen Namen in den Annalen der Stadt und Diözese Laibach verewigt und sich selbst ein Denkmal aufrichtiger Frömmigkeit und echten Kunstsinnes gesetzt hat, ist die St. Nikolaus-Kathedrale in Laibach. Von Thalnitscher ist die Anregung zu diesem monumentalen Bau ausgegangen; er hat die Ausführung dieses großen Werkes mit all den Mühen und Sorgen, die drum und dran hingen, auf sich genommen; er hat die Mittel zum Bau größtenteils selbst aufgebracht und einen großen Teil seines eigenen Vermögens zu diesem Zwecke geopfert; er hat die Meister, die das Werk schaffen sollten, von nah und fern herangezogen, mit ihnen beratschlagt und verhandelt; er hat den Bau beaufsichtigt und im gewissen Sinne selbst geleitet, und das alles bei seiner fortwährend schwächlichen Gesundheit und ungeachtet vielseitiger Inanspruchnahme als Generalvikar des Diözesanbischofs. Als die alte, an der Stelle, wo früher ein dem hl. Nikolaus geweihtes Fischerkirchlein gestanden, im Jahre 1470 erbaute Bischofkirche nach zweihundertjährigem Bestande im Jahre 1670 be-

denkliche, geradezu gefahrdrohende Gebrechen und Schäden aufwies, trug sich Fürstbischof Josef Graf von Rabatta mit dem Plane, an Stelle der alten, baufälligen Kirche eine neue aufzuführen. Die Ungunst der Zeitverhältnisse und die Höhe der Baukosten vereitelten jedoch die Ausführung dieses Projektes, und der eifrige Oberhirt mußte sich auf die Erweiterung des Presbyteriums (Priesterchores) im Jahre 1674 beschränken. Das war die letzte größere Reparatur an der alten Domkirche. Fürstbischof Rabatta starb im Jahre 1683, sein Nachfolger auf dem bischöflichen Stuhle war Sigismund Christoph Graf von Herberstein. Thalnitscher, der Generalvikar des neuen Kirchenfürsten, nahm den Plan Rabattas wieder auf und richtete sein ganzes Streben dahin, seiner Vaterstadt Laibach ein würdiges Gotteshaus, eine stattliche Kathedrale zu schaffen. Fünf Jahre lang hatte er diese Sache bei sich überlegt und nach allen Seiten hin reiflich erwogen, bevor er zum Entschlusse der Bauführung gelangte und anderen davon Mitteilung machte. Endlich am 2. Dezember 1699, am Vorabende des Festes des hl. Franziskus Xaverius, trug er in der Wohnung des Dompropstes Dr. Johann Baptist Prescheren bei einem freundschaftlichen Gespräche in Gegenwart der Domherren Johann Pichi und Franz Gottfried Freiherrn von Pillichgraz, sowie des Stadtpfarrers von Stein Maximilian Leopold Rasp den Gegenstand mit aller Wärme vor, und jeder derselben versprach nicht nur eine (für die damaligen Verhältnisse gewiß bedeutende) Beisteuer von 500 Gulden D. W., sondern auch sonstige Förderung des Unternehmens. Dieser Beschluß wurde bald darauf dem gesamten Domkapitel in einer Sitzung vorgetragen und vom selben mit solchem Beifall aufgenommen, daß einer der anwesenden Canonici, der Dompfarrer Georg Wetstain,[1] sofort seine goldene Halskette, ein Geschenk des Kaisers Leopold, auf den Tisch niederlegte und als Spende für den Neubau bestimmte. Auch der Fürstbischof, dem von diesem Kapitelbeschlusse Bericht erstattet wurde, gab zum projektierten Baue seine freudige Zustimmung und stellte seine kräftigste Unterstützung in Aussicht. Durch diese Opferwilligkeit und zugesicherte Hilfeleistung bestärkt, ging nun Thalnitscher an die Ausführung seines Vorhabens.

Der Zeitpunkt zur Herstellung eines so großartigen Baues war allerdings kein günstiger, weil zur nämlichen Zeit die Jesuiten ihre Kirche, die jetzige St. Jakobskirche, erhöhten und das Schloßgebäude zu zu Unterturn, heute Tivoli genannt, durch eine kostbare Bauführung er-

[1] Georg Wetstein, ein Laibacher, S. Theol. Baccalaureus, der lateinischen, spanischen, französischen, italienischen, deutschen und slovenischen Sprache kundig, war zuerst Erzieher der Söhne des Ferdinand Grafen v. Harrach und machte mit denen eine Reise durch Frankreich, Spanien und Italien. Im Jahre 1672 erschien in Wien sein dem genannten Grafen gewidmetes Lustspiel: „Pietatis victoria, das ist: Ein geistlich Comedien- oder Freuden-Spiel". Später kam er als Hofkaplan an den kaiserlichen Hof in Wien und starb als Dompfarrer in Laibach 1711. Der Reihenfolge nach war er der 27. unter den an der St. Nikolauskirche angestellten Pfarrern.

weiterten, die Franziskaner ihre am heutigen Vodnikplatz zwischen dem Priesterseminar und dem Mahr'schen Hause gelegene, nunmehr demolierte Klosterkirche durch Zubauten vergrößerten, die Kapuziner ihr Kloster an der heutigen Sternallee reparierten, die Klarissinnen die Kapelle zum heiligsten Herzen Jesu an der Wienerstraße an der Stelle des nachmaligen, heute auch schon demolierten k. k. Militär-Verpflegsmagazins, bauten, und die Augustiner die über 100 Meter lange und 4—5 Meter hohe Gartenmauer (in der heutigen Franziskanergasse) aufführten, wodurch sowohl die Baumaterialien verteuert, als auch die Arbeitspreise erhöht wurden. Aber Thalnitscher war nicht der Mann, der sich durch derlei Schwierigkeiten hätte einschüchtern lassen. Unverdrossen schritt er ans Werk. Das Jahr 1700 galt den Beratungen mit Fachmännern, der Gründung eines Baufonds, der Anschaffung von Baumaterialien und anderen unerläßlichen Vorbereitungen, die alle der Domdechant persönlich leitete. Am 5. April 1701 um 7 Uhr früh wurde die provisorische, für die Feier des Gottesdienstes während der Bauzeit bestimmte Notkapelle von Thalnitscher selbst eingeweiht. Um 9 Uhr erfolgte die Übertragung des Allerheiligsten aus der alten Kirche in die Notkapelle in feierlicher Prozession, an welcher nicht nur eine ungezählte Volksmenge vom Lande und fast alle Bürger der Stadt, sondern auch der hohe Adel, darunter die Fürsten Auersperg und Eggenberg teilnahmen. Nach der Übertragung zelebrierte der Domdechant in der Kapelle ein feierliches Hochamt, um Gottes Beistand für einen günstigen Fortgang und eine glückliche Vollendung des Baues herabzuflehen.

Auf große Schwierigkeiten stieß Thalnitscher schon bei der Wahl der Architekten und Baumeister. Dem ersten, auf den Thalnitscher sein Augenmerk gerichtet und der sogar schon ein kunstvolles, viel bewundertes Modell nach dem Muster der alten Kirche angefertigt hatte, dem Friauler Martinuzzi, konnte der Bau nicht anvertraut werden, weil im letzten Augenblicke schwer wiegende Bedenken gegen die Art seiner Bauführung aufgetaucht sind. Der zweite, der kunstsinnige und erfahrene Kapuziner-Frater Florentinus aus Mailand, hatte bereits die Pläne des neuen Domes entworfen, starb aber bald darauf zum größten Leidwesen des Domdechanten. Der dritte, der Mailänder Ferrata, mußte wegen verschiedener zwischen ihm und dem Baumeister Samerlius (Zamerl), einem Laibacher, entstandenen Eifersüchteleien und Streitigkeiten, nach kaum begonnener Arbeit entlassen werden.

Schwerer als alles das traf den Domdechanten der Verlust seines väterlichen Freundes und Gönners, des Fürstbischofes Sigismund Christoph Grafen von Herberstein. Im Jahre 1701 hatte dieser Kirchenfürst den heroischen Entschluß gefaßt, auf sein Bistum zu verzichten, um den noch übrigen Teil seines Lebens in der Kongregation des hl. Philippus Neri (Oratorianer) zu Perugia in Italien zuzubringen und in klösterlicher Armut und Unterwürfigkeit bis an sein Ende Gott zu dienen. Bevor er diesen von Papst Klemens XI. gutgeheißenen Entschluß ausführte, über-

gab er sein ganzes Vermögen seinem treuen und geliebten Generalvikar Thalnitscher zur Verwaltung und freien Verfügung. Daß dieser den Intentionen des Gebers gemäß einen beträchtlichen Teil in den Baufond fließen ließ, geht aus den noch vorhandenen Aufzeichnungen hervor. Am 1. Juni 1701 um 2 Uhr nachmittags trat der scheidende Kirchenfürst in Begleitung seines Beichtvaters, des Jesuiten Andreas Schweiger, die Reise nach Italien durch Oberkrain an. Diese Route hatte er gewählt, weil er sich in Pontafel von seiner Schwester, einer verehelichten Gräfin Kewenhiller, verabschieden wollte. Bis Krainburg begleitete ihn der Domdechant Thalnitscher mit mehreren anderen Herren geistlichen und weltlichen Standes. Hier schieden sie voneinander. Thalnitscher blieb aber auch später noch lange Zeit in freundschaftlichem brieflichen Verkehr mit seinem ehemaligen Oberhirten.

Für die Dauer der Sedisvakanz wurde Thalnitscher zum Kapitelvikar gewählt und hatte als solcher bis zur Ankunft eines neuen Oberhirten die Leitung der Diözese allein zu führen. Trotz der dadurch neuerwachsenen und vermehrten Sorgen und Arbeiten vernachlässigte Thalnitscher keineswegs sein Lieblingswerk, den Bau der Domkirche. Am 6. Juni 1701 weihte und legte er den Grundstein der neuen Kathedrale. Es war dies die erste Grundsteinlegung, die jedoch in Anbetracht der Verwaisung der Diözese ohne jegliche Feierlichkeit verlief. Die zweite, feierliche Grundsteinlegung sollte bis zum Bau der Kirchtürme aufgeschoben werden und dem neuen Diözesanbischof vorbehalten bleiben. Diese vollzog am 18. Juni 1703 der neue Oberhirt Ferdinand Graf von Kuenburg an der Ecke des straßenseits stehenden Turmes. Nach der Feier erhielt Thalnitscher vom Fürstbischof einen gestickten Beutel mit hundert Goldstücken zur Fortsetzung des Baues.

Nach Ferratas Entlassung wurde der Bau dem Venetianer Bombaggio übergeben, der denselben nach dem Bauplane des Andreas de Puteis, vulgo Pozzo, aus der Gesellschaft Jesu zu Ende führte. Sechs volle Jahre hat Thalnitscher an diesem Gotteshause unter unglaublichen Mühen und Sorgen[7] gearbeitet. Von diesen Baujahren war das dritte (1703) fast ganz verregnet, daher mit mehr oder weniger Störung der Arbeiten verbunden; das vierte (1704) war ein Kriegsjahr, daher für ersprießliche friedliche Arbeit weniger günstig. Dessenungeachtet ließ der oberste Bauleiter,[8] wie Thalnitscher genannt wurde, in den Arbeiten keinen Stillstand eintreten. Die Maurerarbeiten fanden ihren Fortgang, im Innern des Gotteshauses war Meister Quaglio mit der Herstellung seiner Fresken beschäftigt. In den folgenden zwei Jahren war der Bau so weit gediehen, daß im Spätsommer 1706 schon an die Abhaltung des Gottesdienstes im neuen Dom gedacht werden konnte. Die kirchliche Eignung zu diesem

[7] [illegible] usw., wie es auf einer in den Grundstein eingemauerten Kupferplatte, deren Abschrift noch erhalten ist, heißt.

[8] Fabricae Director nennt sich Thalnitscher selbst in dem von ihm angelegten noch vorhandenen Verzeichnis der Einnahmen und Ausgaben für den Bau.

Zwecke erhielt das Gotteshaus durch die am 22. August genannten Jahres von Thalnitscher selbst vorgenommene Benediktion, der am 8. Mai 1707 die feierliche Konsekration durch den Fürstbischof selbst im Beisein des kaiserlichen Gesandten und unter Entfaltung eines ganz außerordentlichen Gepränges folgte. Thalnitscher stand am Ziele seiner Mühen und Sorgen, und wenn irgend jemand, so konnte und durfte er bei dieser Schlußfeier mit dankdurchglühtem Herzen freudig einstimmen in das feierliche Tedeum, das die Hallen des weiten Domes durchbrauste. Sieben Jahre war es ihm noch gegönnt, in der von ihm erbauten Kathedrale das hl. Meßopfer darzubringen und an dem gemeinschaftlichen Chorgebete der Domherren teilzunehmen. Dann legte auch er sich zur Ruhe. Am 19. April 1714 verkündete die St. Nikolaus-Kathedrale durch die ehernen Zungen ihrer Turmglocken, daß ihr Erbauer aus diesem Leben geschieden ist. Domdechant Thalnitscher erlag einem Steinleiden, seines Alters im 53. Jahre, tiefbetrauert von ganz Laibach, ja von der ganzen Diözese. Bei den Exequien am ersten Tage wurde eine lateinische, am dritten Tage eine deutsche Trauerpredigt gehalten. Seine letzte Ruhestätte fand er in seiner Schöpfung, in der von ihm erbauten Kathedrale, wo er in der St. Dismas-Kapelle [9] neben seinen Eltern beigesetzt ist. Sein vom 13. November 1713 datiertes Testament bestimmt für das ganze Vermögen (18.250 fl D. W.) nach Abzahlung des aes alienum, der Legate (darunter ein Anniversarium an seinem Todestage), des Konduktes und anderer Unkosten als Universalerben seinen Neffen Josef, als Nutznießer auf Lebenszeit dessen Vater Johann Gregor, des Testators Bruder. Der § 5 des Testamentes bestimmte, „daß, falls Josef ohne Erben oder ohne eheliche Deszendenz von dieser Welt hinscheiden oder in was immer für einer Religion (Orden) Profession machen möchte, die völlige Erbschaft dem Seminario Episcopali oder Collegio Carolino zu Laibach zufallen solle." Das Vermögen war beim General-Einnehmeramte zu Laibach, beim Magistrate allda, und beim Cistercienser-Stifte Sittich angelegt. [10] Das Laibacher Domkapitel ehrte das Andenken seines dahingeschiedenen verdienstvollen Mitgliedes durch Anbringung einer weißen Marmorbüste des Verstorbenen auf der Epistelseite der St. Dismas-Kapelle gegenüber der Sakristeitür. Unter der Büste ist folgende Inschrift zu lesen:

Joanni Antonio A Thal-
berg. SS. Theol. Doct. Decano, Et Vic. Generali Labac. Pietate Et
Litteris Insigni. Inclyti Ducatus Carnioliae Deputato.

[9] Wenn es von den Eltern Thalnitschers in der Sterbematrik heißt, daß sie in der Capella Corporis Christi begraben wurden, so ist zu bedenken, daß diese Kapelle in der alten Domkirche nicht dort war, wo heute in der neuen der Altar des Allerheiligsten sich befindet, sondern auf der entgegengesetzten Seite, wo heute der Dismas-Altar steht, so daß demnach der Domdechant wirklich in oder neben der Gruft seiner Eltern beigesetzt ist.

[10] Erbantritts-Erklärung Actum Laybach den 29. July des 1715. Jahrs, Joh. Greg. v. Thalberg als brüderlicher Universalerb. Cf. Mittheil. d. hist. Ver. 1860 p. 48.

Ob Hanc SS. Cathedralem Basilicam A Vetustatis Squalore
Vindicatam, Et In Hanc Venustam Formam, Collectitia Cleri,
Ecclesiarum, Fidelium, Suaq. Ope Funditus Erectam.
Quam Aº 1700 Inchoavit Et Sex Annorum Spatio Summâ
Curâ Et Labore Complevit. Et Quidquid Demum Ad Pietatem, Cultum,
Et Splendorem Domus Dei Deservit, Praeclaro Studio Curavit.
Pie obeunti Die 19. Aprilis Aº 1714 Aetatis Suae Añ: LII. Capitulum
Labac. Confratri Suo Grato Animo posuit.
Aº MDCCXXI

Iz ptičjega življenja na Kranjskem v letih 1912 in 1913.

Dr. Gv. SAJOVIC.

Izredno ugodno in toplo zimsko vreme, ki ga opažamo že nekaj let, je zadržalo tudi v zimski dobi 1911 12 in 1912 13 marsikaterega selilca v naših pokrajinah. Število takšnih prezimovalcev, ki so skušali celo leto prebiti v svoji domačiji, je od leta do leta večje. Tudi med selilkami, ki potujejo le ob priliki selitve skozi našo deželo, so prebile posamezne zimo pri nas. Na Gorenjskem so opazili še meseca decembra *postolko*, *kanjo* pa v več slučajih; v kranjski okolici so ostale poedine *kavke* skozi celo leto; med pticami pevkami so skušale prezimiti tuintam: *rdeča taščica*, *siva penica*, *kos* idr. *Pinože* so ostale večjidel na planinah, vsaj na krmišča nad kokrskim dolom pri Kranju, kjer so se pojavile sicer vsako zimo v stoglavih jatah, so prišle v navedenih dveh zimskih dobah kasno in v izredno malem številu, v ljubljanski okolici jih pa tačas sploh nisem opazil. *Čopasti škrjanci*, ki se prikažejo navadno že sredi septembra v precejšnjem številu po ljubljanskih ulicah, so bili ti dve leti tudi precej kasni in maloštevilni. Ob dolenjskih vodah in na ljubljanskem barju so prezimovale *velike družbe raznovrstnih divjih rac*, družbo so jim delale poedine močvirnice (*grahasta tukalica*, *črna liska*, *prosenka*, *sloka*), ki se jim ni preveč mudilo za njihovimi tovarišicami v južne kraje.

V obče je bila spomladanska selitev normalna, jesenska pa obe leti radi hladnega in deževnega poletja in enakih prvih jesenskih dni večinoma prezgodnja, pri posameznih vrstah, ki jih je zalotilo grdo vreme še pri nas in se niso upale na pot, prekasna.

Izmed redkejših kranjskih ptičjih vrst, katerih gnezditev so opazovali l. 1912. in 1913., naj navedem naslednje: *Škurh* (numenius

arquatus (L.) — der große Brachvogel), *priba ali vivek* (vanellus vanellus (L.) — Kiebitz) in *črna štorklja* (ciconia nigra (L.) — schwarzer Storch), vse na Ljubljanskem barju; *planinski orel* (aquila chrysaetos (L.) — Steinadler) v Julijskih alpah; *velika uharica* (bubo bubo (L.) — Uhu) na Gorenjskem in Notranjskem; *skovik* (pisorhina scops (L.) — Zwergohreule) pri Mostah v ljubljanski okolici; *kamenar ali slegur* (monticola saxatilis (L.) — Steindrossel) v Beli Krajini. V goljskem lovišču pri Medvodah so zalotili l. 1912. redkega potomca divjega petelina in ruševca, *spačnika* (tetrao medius Leist. — Rackelhuhn).

Znani naš ornitolog, dr. J. Ponebšek, je ugotovil, da *gnezdi na Kranjskem 10 sovjih vrst (strigidae — Eulen)* in sicer: velika uharica, bubo bubo (L.), Uhu — kozača, syrnium uralense (Pall.), Habichtseule — mala (gozdna) uharica, asio otus (L.), Waldohreule — močvirna sova, asio accipitrinus (Pall.), Sumpfohreule — lesna sova, syrnium aluco (L.), Waldkauz — pegasta sova, strix flammea (L.), Schleiereule — čuk, athene noctua (Retz.), Steinkauz — skovik, škratec, pisorhina scops (L.), Zwergohreule — mali skovik, glaucidium passerinum (L.), Sperlingskauz — kocasti skovik, nyctala tengmalmi (Gm.), Rauhfußkauz (L.[1] 1913, str. 182 183). Splošno uživajo pri nas sove premalo varstva in se zlasti koristne vrste (lesna sova, pegasta sova, gozdna uharica idr.) brez pomisleka streljajo in tako brez usmiljenja zatirajo, kakor je razvidno iz naslednjih podatkov.

V navedenih dveh letih smo opazovali v naših pokrajinah tudi nekatere izredne pernate goste in prebivalce, ki jih moramo prištevati med redkejše ptičje vrste naše dežele. Prvi izmed njih so maloštevilni potomci nekdaj na Kranjskem v večjem številu razširjenih ptic ali pa so se priselili le slučajno v našo deželo; drugi so nas obiskali le mimogrede ob priliki spomladanskega, oziroma jesenskega potovanja. Nekateri izmed njih so: *morski slapnik* (urinator lumme [Gunn.]) 29. IV. 1912 pri Borovnici; *veliki roparski galeb* (stercorarius skua [Brünn.]) marca 1913 ob Kokrščici pri Rupi v okolici Kranja; *nočna čaplja* (nycticorax nycticorax [L.]) aprila 1912 pri Brezjah na Gorenjskem in maja istega leta pri Fužinah v ljubljanski okolici; *rjava čaplja* (ardea purpurea [L.]) 1912 in 1913 pri Postojni in v ljubljanski okolici; *beloglavi jastreb* (gyps fulvus [Gm.]) 1912 na Dolenjskem; *kocasta kanja* (archibuteo lagopus Brünn.) 1913 pri Št. Jurju na Dolenjskem; *rjavi škarnjek* (milvus milvus [L.]) 1912 pri Medvodah; *sokol selec* (falco peregrinus Tunst.) pri Krškem na Dolenjskem 1912 in pri Ljubljani 1913; *južna postolka* (cenchris

[1] L. = Lovec, glasilo „Slovenskega lovskega društva“.

naumanni [Fleisch.]) pri Begunjah in Radovljici l. 1912.; *višnjeva taščica* (erithacus suecicus [L.]) l. 1912. in 1913. v Beli Krajini.

Zelo grdo zimsko vreme, ki se je pričelo leta 1913. meseca novembra in se je decembra nadaljevalo, je prignalo v našo deželo mnogoštevilne zimske goste, ki so pa večjidel takoj odpotovali proti jugu. Najznamenitejši med njimi je bil pač severnjak *pegam* (bombycilla garulla [L.]), ki se je pojavil 1913 sredi decembra splošno po celi Kranjski. Redke prikazni za našo deželo so bili tudi: *veliki kalin* (pyrrhula pyrrhula [L.]) in *sibirska leščerka* (nucifraga caryocatactes macrorhyncha Brehm.) poredkoma po vsi deželi; *veliki srakoper* (lanius excubitor L.) pri Gorenjem Logatcu.

V ornitološkem listu „Gefiederte Welt" (1911, 249) razpravlja *Steiner* o *beličnosti (albinismus)* in omenja, da so poleg rojenih beličnikov tudi poedinci, ki pobele šele v starosti (starostni beličniki). Pri pticah z zelenim perjem se pokaže mesto bele rumenkasta barva *(flavismus)*. Pri udomačenih pticah pogostokrat izgine barvilo (pigment) polagoma in tako izgube predvsem vse sivo, črno in rjavo barvano perje. *Schenkling* meni v listu „Hugos Jagdzeitung" (1909, 55), da je glavni vzrok beličnosti nezadostna prehranitev. Tudi pri nas opazujemo večkrat popolne in delne beličnike in to zlasti med pticami, ki žive družabno in je torej mnogo prilike za medsebojno paritev poedincev enega rodu. Med *fazani* (phasianus colchicus L.), ki so se zadnje desetletje po naši deželi številno razširili, delni beličniki z več ali manj številnimi belimi peresi med običajno barvanim perjem niso redka prikazen. Isti pojav, toda bolj poredkoma, lahko opazujemo pri *jerebicah* (perdix perdix [L.]). Fr. Lokar poroča v Lovcu, da je opazoval *albinistično sivo vrano* (corvus cornix L.) 27. IV. 1913 na Goloveu.

V poslednjih letih opažamo tudi pri nas vpliv splošnega prirodovarstvenega gibanja in vendar nikakor še ne v takšni meri, kakor bi to želeli. V svrho varstva ptic imamo poseben zakon z dne 20. julija 1910, toda njegova proskribcijska lista ptic bi se morala v zmislu prirodnega varstva še nekoliko pregledati. Deloma se je to izvršilo po zborovanju deželnega zbora 1912, ko sta se milosti priporočala *kanja* in *vodomec*, istotam pa so sklenili odpraviti varstvo nad — koristnimi, drobnovidnimi *cipami* in to na željo par brezsrčnih ptičarjev, ki love iz samogoltnih namenov te koristne ptice z raznimi lovnimi pripravami in jih davijo. Poleg cip zapadejo ob takšnih prilikah smrti razne druge drobne pevke. Kdor si je katerikrat natančneje ogledal na prodaj prinesene cipe, je lahko našel med njimi podavljene predvsem raznovrstne penice, čižke, repnike

in druge. Zagovor, da mi ne moremo ubraniti cip pred poginom, ker bi jih sicer itak zatrli Italijani, nikakor ne velja. Potemtakem pričnemo lahko kar brez ozira daviti lastavice, penice, slavce, liščke, čižke itd., ker jih davijo tudi — Italijani. Priporočamo, da se ne bi nikakor ozirali na merodajnih mestih na želje nekaterih brezsrčnih „ciparjev“, ampak bi v zmislu prirodnega varstva in dobrega srca varovali nežne ptičke pred „ciparji“ in tudi drugimi ptičarji, ki strežejo našim miloglasnim pevkam po življenju po celi deželi (v ljubljanski okolici zlasti na Rožniku, na Golovcu in na ljubljanskem barju). Tudi lovcem bi priporočali nekoliko več usmiljenja za ptice roparice in za posamezne močvirnice. Neverjetno veliko redkih in vobče koristnih ptic se pri nas pokonča in to zlasti med ujedami. V zadnjih dveh letih so mi sporočile samo tri osebe o 39 ustreljenih kanjah in v enem samem okrožju pri Ljubljani so postrelili nad 35 malih sov, med njimi 20 malih uharic. Res je, da se kanje in male sove hranijo po zimi z manjšimi pticami in celo kakega zajčka ugrabijo, toda nihče ne bo menda od njih zahteval naj bi jedle ob tem času — sneg ali prst. Ob takšnih slučajih se spomnimo na njihovo korist v spomladanskem, poletnem in jesenskem času; te ne morejo izpodbiti maloštevilni dokazi o pregreških navedenih ujed med letom. Z ozirom na varstvo ujed se docela strinjam z mnenjem, ki ga je izrazil naš ornitolog, dr. J. Ponebšek v „Lovcu“ 1912 v članku „Naše ptice roparice“. Dve leti zapored je bila že ustreljena na Ljubljanskem barju redka gnezdilka naših krajev, črna štorklja; večkrat je slišati o ustreljeni gozdni kuri, o ustreljenem škurhu idr.; tudi za ruševce, ki niso baš preveč pogostni, bi priporočali več prizanesljivosti. Pri streljanju bodimo obzirni in premišljeni, ker sicer nismo upravičeni podtikati Italijanom, da streljajo na vse, kar ima perje. V tem oddelku naj omenim še zanimiv članek „*Die Winterfütterung der Kleinvögel in Laibach*“ (L. Z.[2] 1912, Nr 18 und 19).

Ornitološka literatura v zadnjem času med Slovenci lepo napreduje, kar nam priča, da si osvaja zanimivi ptičji svet vedno več opazovalcev in ljubiteljev. Na prvem mestu moramo omeniti glasilo „Slovenskega lovskega društva“ Lovec, kjer so v poslednjih dveh letih priobčeni naslednji važnejši članki: Bučar Jul., *Velika divja raca* (L. 1913, v vseh številkah); Golob Jan., *Lov na divjega petelina na Mežaklji pri Jesenicah* (L. 1912, str. 92); Hanzlovsky M., *Na ruševca* (L. 1912, str. 151—153); Klemenc Fr., *Spačnik* (L. 1912, str. 84—85) in *Jesenskega jutra na gozdnega jereba* (L. 1912, str. 181—183); Korče

[2] L. Z. = Laibacher Zeitung.

Vojteh, *Siva vrana* (L. 1912, str. 61—63); Lokar Fr., *Spomini belokranjskega lovca* (L. 1912, str. 160, 184 — divje race in gosi), *Izvalitev in vzreja jerebičjih in fazanjih gnezd* (L. 1913, str. 108—112); *O fazanih* (L. 1913, str. 137, 153, 169, 185); Pirnat M., *Jerebica* (L. 1912, str. 199, 219); Plesničar Iv., *Iz Trnovskega gozda (Kotorna, ptice roparice)* (L. 1912, str. 128); Zevnik J., *O kanji* (L. 1912, str. 170—173); X, *Vodomec in postrvi* (L. 1913, str. 44). — Prof. Fr. Pengov je priobčil v Mentorju naslednje zanimive biološke članke o pticah: *Kraljica noči* (uharica, M.[3] 1912 str. 173), *Pomlad jerebičjega življenja* (M. 1912 str. 281), *Passer domesticus* M. 1912, str. 129, 156), *Vrana* (M. 1911/12, str. 128, 147). — Jeločnik dr. V., *Krains Waldhühnerjagd* („Weidmannsheil" 1912 Nr. 9).

Vsled skrčenega obsega „Carniole" lani nisem priobčil ornitoloških beležk iz l. 1912., zato jih priobčujem letos skupno s podatki iz l. 1913. Poleg lastnih opazovanj se moram zahvaliti za številne zapiske č. g. I. Šašlju, župniku v Adlešičih in pa g. Herfortu, preparatorju v Ljubljani. Tudi vsem drugim poročevalcem iskrena hvala. Po možnosti sem navedel vse ornitološke zapiske iz raznih slovenskih časopisov ter sem skušal podati o tem kolikor mogoče celoten pregled. Skupno podajam v naslednjih odstavkih podatke o 70 ptičjih vrstah.

Morski slapnik (urinator lumme (Gunn.) — Nordseetaucher) se pojavi v posameznih slučajih pozimi skoraj vsako leto na naših vodah (Sava, Sora, Ljubljanica, Blejsko jezero i. dr.), kamor pride iz visoko ležečih severnih pokrajin. Leta 1912. so ustrelili morskega slapnika pri Borovnici dne 29. aprila.

Mali ponirek (colymbus nigricans Scop. — Zwergsteißfuß) se je pokazal mnogoštevilno l. 1912. proti koncu januarja in v prvi polovici februarja na Ljubljanici nad Gruberjevim jarkom. Večglave družbe so priplavale med dnevom po Ljubljanici v mesto do frančiškanskega mosta. Zvečer jih je mestna razsvetljava očividno motila. Kakor poroča Sl. N.[4] (1912., 26. 1.) je priletel mali ponirek 25. januarja na večer na frančiškanskem mostu nekemu gospodu naravnost v naročje. Pri luči je bil zelo živahen, toda hipoma se je napravil mrtvega. Pri prvi ugodni priliki pa se je vzdramil in odletel iz gospodove roke zopet nazaj na Ljubljanico. — 9. februarja je priletel mali ponirek (?) na hišno dvorišče na Privozu, kjer je utrujen obtičal in so ga vjeli brez težave z roko. Dijaki so mi ga prinesli v šolo; čez dan je nekoliko oživel, proti večeru sem ga pa izpustil na Ljubljanici, kjer je z vsem zadovoljstvom pozdravil zopetno prostost. Mali ponirek je ob naših vodah stalna ptica.

Veliki roparski galeb ali velika govnačka (stercorarius skua (Brünn.) — Große Raubmöwe) je za naše kraje izredno redek zimski gost. Živi v najsevernejših pokrajinah; najjužnejša njegova evropska gnezdišča so na Shetlandskih otokih in na severnem Norveškem. Meseca marca l. 1913.

[3] M. — Mentor.

[4] Sl. N. — Slovenski Narod.

je bil ustreljen samec navedene galebje vrste ob Kokrščici pri Rupi v kranjski okolici. Hrani ga sedaj ornitološka zbirka deželnega muzeja v Ljubljani (inv. št. ad 687), kjer se nahaja samo še eden eksemplar te ptice, ki je bil ustreljen na Ljubljanskem barju 27. septembra l. 1841. (inv. št. 687).

Sivi galeb, siva tonovščica, plavka, vpijalo, (Larus canus L. — Sturmmöve) pride v zimskem času iz severnih krajev do sredozemskega morja. Ne potuje samo ob obrežju temveč tudi po celini in se zaleti semintja celó v naše kraje. L. 1912. je ustrelil sivega galeba dne 12. novembra g. vit. pl. Premerstein ob takozvani Lokvi v Gorenjem Logatcu. Ta dan je hudo snežilo, ter je najbrže metež zanesel ptico pri selitvi (L. 1912, str. 232). Deželni muzej hrani v svoji zbirki šest sivih galebov in sicer: starega samca, ki je bil ustreljen novembra l. 1858. na Blejskem jezeru (inv. štev. 697) — samca, ustreljenega 6. XII. 1892, najdišče ni označeno (inv. štev. 696) — samca iz l. 1893, drugih podatkov ni (štev. 835) — par galebov (♂ in ♀), ustreljen 1. januarja 1893 na Ljubljanici pri Ljubljani (inv. štev. 777) — eksemplar z inv. štev. 699 je brez vseh podatkov. — Domnevno so bili sivi galebi, pri katerih ni najdišče označeno, ustreljeni na Ljubljanici, kjer se poredkoma pojavijo od leta do leta poedinci.

Jato *navadnih tonovščic (larus ridibundus L. — Lachmöve)*, broječo do 40 glav, so opazili 17. marca 1912 pri Mostah v ljubljanski okolici; ptice so posedale po njivah. Istotje je priletela močnejša jata navadnih tonovščic 25. aprila; bilo jih je okrog 200. Poletavale so nad Ljubljanico, izmenoma pa so posedale po bližnjem polju. L. 1913. je videl 4. julija ob deževnem vremenu 12 navadnih tonovščic na Kulpi pod Adlešiči posestnik J. Požek. Letale so nad Kulpo in se zaletavale v vodo za ribami. Po sporočilu g. župnika Iv. Šašlja iz Adlešičev, opazujejo ondi večkrat galebe, ki prihajajo najbrže od Reke in naznanjajo dolgotrajno deževje.

Divje race, (anas boschas L. — Stockente) gnezdé mestoma sicer tudi na Kranjskem, toda v večji množini se pojavijo pri nas na zimo ob času selitve iz severnih krajev na jug. V ugodnih zimah prezimijo posamezne jate celo v naših krajih. Nekaj let sem, odkar imamo izredno tople zime, so pa divje race pri nas razmeroma redke prezimovalke. V okolici Medvod že par let ni bilo mnogo divjih rac in tudi spomladi l. 1912. jih je bilo le malo. V večji množini so došle v drugi polovici januarja in so ostale do srede februarja (L. 1912, str. 76). Na Korenjskih ribnikih in na rateških ledinah so opazovali v drugi polovici septembra l. 1912. mnogo rac (L. 1912, str. 192). Nad ljubljanskim mestom so se oglašale jate selečih se divjih rac s svojimi glasnimi klici parkrat v večernem in nočnem času v prvi polovici meseca novembra. — Od 14. do 16. februarja l. 1913. jih je bilo mnogo na Ljubljanskem barju (L. 1913, str. 43) — Divje race so navadno meseca februarja, najkasneje marca že sparjene. V brezoviškem gozdu so našli 11. aprila 1913 račje

gnezdo z 9 jajci; majnika so račja gnezda navadno že prazna (L. 1913, str. 80). Samica brani neustrašeno svoje mladiče. Tako poroča Lovec (l. 1912, str. 175), da se je zapodila ob Krki blizu Struge divja raca (♀) v psa in se je toliko časa zaganjala vanj, dokler se niso mladiči poskrili.

Divje gosi (Wildgänse) so se prikazale v prvi polovici februarja 1912 na Savi pri Medvodah samo dvakrat (L. 1912, str. 76). L. 1913. je bila ustreljena divja gos 13. januarja na Prečinskem potoku pri Zalogu; naslednji dan so videli 9 gosi na Češenskem travniku in 19. januarja 4 divje gosi na travniku v Žerjavini. Pokrajino je pokrivala do 20 *cm* debela snežna odeja, vreme mrzlo (L. 1913, str. 62).

Deževnik ali prosenka (charadrius apricarius L. — europ. Goldregenpfeifer) gnezdi v severnem delu Evrope, v zapadni Sibiriji in po vzhodnih grenlandskih pokrajinah. Na zimo se seli in pride na svojem potu do severne Afrike in južnozapadne Azije. Skozi našo deželo potuje meseca septembra, ali oktobra. Deževnik je bil ustreljen 28. septembra 1912 pri Logatcu; ornitolog g. dr. J. Ponebšek ima v svoji zbirki samca te vrste, ki je bil ustreljen v prvi polovici decembra l. 1909. pri Ravniku. Enako drugim močvirnikom prezimuje deževnik v toplih zimah tudi po naših krajih (L. 1912, str. 209).

Štiri *pribe (vanellus vanellus (L.) — Kiebitz)* je opazoval lovec I. M. 26. aprila 1913 na Ljubljanskem barju, kjer prebivajo posamezni pari te ptičje vrste po zatrdilu dotičnega lovca stalno. Na Ljubljanskem barju je opazoval pribe tudi že večkrat g. prof. dr. P. Kozina. Maja l. 1903. je našel gnezdo pribe na ljubljanskem barju g. J. Föderl. Gnezdo z jajci je podaril deželnemu muzeju, kjer je shranjeno v nidološki zbirki (inv. štev. 95).

Škurh (numenius arquatus L. — der große Brachvogel) je za Ljubljansko barje jako značilen močvirnik, ki pa je bil ondi nekdaj mnogo bolj pogosten kakor je dandanes. Predvsem ga je pregnalo naseljevanje in obdelovanje Ljubljanskega barja, pa tudi lovci bi lahko, zlasti v sedanjih časih, prizanašali tej lepi dolgokljuni ptici. L. 1912. so ustrelili škurha 28. III. pri Šmartnem v ljubljanski okolici, 13. IV. in 20. VII. na Ljubljanskem barju. — Koncem januarja l. 1912. je vjel škurha pri Kostanjevici na Dolenjskem neki deček s prosto roko; ptica pa je bila že tako oslabela, da je naslednji dan poginila (L. Z. 1912, 4. III.). Iz l. 1913. so poročila o škurhu veselejša. Neka, po Mestnem logu sprehajajoča se družba je opazila samca te vrste, ki pa je zginil urno v goščo. Družba mu je sledila in je našla po kratkem iskanju gnezdo, na katerem je sedela škurhova samica, ki pa se je le nerada odstranila iz gnezda. V gnezdu so bila 4, že zaležena jajca. Takoj po odhodu družbe se je samica vrnila na gnezdo. Dr. J. P. (L. 1913, str. 81) poroča, da so dobili l. 1913. že 13. aprila več popolnih škurhovih gnezd na Ljubljanskem barju, kjer gnezdi v precejšnem številu.

Spomladanska selitev *slok ali kljunačev (scolopax rusticola L. — Waldschnepfe)* je bila l. 1912. izredno zgodnja. Pri Adlešičih so opazili

prve sloke že v začetku februarja. Splošno se je pokazalo v vseh dolenjskih loviščih novomeškega okrožja mnogo slok (L. 1912, str. 75). Pri Novem mestu so jih opazili že v drugi polovici februarja, posamezne je bilo videti vsak večer do 17. III. Nenavadno mnogo slok je bilo ondi od 17. do 24. marca (L. 1912, str. 75). Z vso živahnostjo se je pričela selitev 22. februarja; sloke so prišle ob tej priliki v takšnem številu, kakor še nikdar ne tako mnogobrojno (L. Z. 1912, 4. III.) Tudi pri Medvodah na Gorenjskem so se pojavile sloke 22. februarja in sicer so bile ondi to prve (L. 1912, str. 76). Po mnenju ornitologa P. so bile prve, posamezne sloke iz balkanskih prezimovališč, odkoder se selijo ob ugodnem pomladanskem vremenu tako zgodaj v naše kraje. Poznejše dolgokljunate potnice pa se vračajo v severne kraje čez našo deželo iz severne Afrike (L. 1912, str. 76). Tudi jesenska selitev se je pričela zgodaj, vendar je bila po sodbi veščega opazovalca klaverna, da malokdaj tako. Prvi kljunač je bil ustreljen že 22. septembra v lovišču Devica Marija v Polju pri Ljubljani (L. 1912 str. 192 in 209). Prvi kljunač iz dolenjskih lovišč je bil javljen 8. oktobra iz Slamne vasi, isti dan tudi iz Gorenjskega iz Medvod na Studeniški planini (L. 1912, str. 191 in 207). — Leta 1913. se je pričela spomladanska selitev slok v začetku marca in se je vršila zaradi ugodnega vremena hitro (L. 1913, str. 42 in 101). Iz Zagorja so javili sicer že 6. januarja kljunača, ki pa je ondi vsled tople zime prezimoval (L. 1913, str. 30). V okolici Medvod so opazovali posamezne sloke že 15. februarja; redne selilke pa so dospele tjekaj v prvih dneh marca (L. 1913, str. 93). Na Dolenjskem se je prikazala prva sloka 8. III. v lovišču g. R. Smole pri Šent Joštu; 9. marca so opazili prve sloke v ljubljanski okolici (L. 1913, str. 42 in 43). Splošno naj bi se delovalo na to, da se spomladanski lov na sloke opusti. (L. 1913, str. 42). Zelo ugodna pa je bila to leto jesenska selitev, ki je prinesla precej zgodaj (v začetku druge polovice septembra) obilo slok. Glavni prelet slok skozi našo deželo se je vršil meseca oktobra (L. 1913, str. 181).

Zelenonoge tukalice (gallinula chloropus (L.) — Grünfüßiges Teichhuhn) so priletele na Ljubljansko barje v večjem številu 6., 7. in 8. febr. 1912; za Kolezijo so našli učenci 8. febr. od mraza in gladu oslabelo tukalico. Tekom treh dni se je ptica v oskrbi g. prof. dr. P. K. toli opomogla, da je lahko odletetela k svojim tovarišicam.

Črno lisko (fulica atra L. — Bläßhuhn) so videli 12. XI. 1912 v okolici Postojne, 15. XI. 1912 pri Vipavi in 20. XI. 1912 pri Tržiču na Gorenjskem. V navedenem letu so jo opazovali meseca novembra tudi večkrat ob Ljubljanici v ljubljanski okolici; črna liska se je pojavila tačas splošno na Kranjskem v večjem številu kot običajno.

Štorklja (ciconia ciconia (L.) — Weißer Storch) je bila ustreljena 2. V. 1912 v Poljčah na Gorenjskem. Bil je samec, ki je meril z razprostrtimi perutmi 2·25 *m*; istega dne zvečer okrog 6. ure sta leteli 2 štorklji preko Radovljice proti Bledu (L. 1912, str. 154). 4. majnika 1913

je krožila dalje časa štorklja nad Rakovnikom pri Ljubljani, nato je odletela v severno vzhodni smeri.

Črno štorkljo (ciconia nigra (L.) — Schwarzer Storch), mlado samico, je ustrelil brezvesten lovec 15. avgusta 1912 na Ljubljanskem barju. Že lansko leto sem pojasnil, da spada ta ptica med ptičje redkosti naše dežele, ki bi ji pač morali lovci brez razlike prizanašati. Navedeni eksemplar se nahaja sedaj v ornitološki zbirki dež. muzeja (inv. št. ad 455).

Nočna čaplja ali kvakač (*nycticorax nycticorax* (*L.*) — *Nachtreiher*) je v naših krajih precej redka selilka. Koncem aprila 1912 so jo opazovali pri Brezjah na Gorenjskem (Sl. N. 1912, 11. V.); 4. maja istega leta je videl g. prof. dr. J. L. 3 kvakače, ki so posedali proti večeru po drevju v parku pri Fužinah. Ornitološka zbirka dež. muzeja v Ljubljani ima 5 kvakačev, ki so bili ustreljeni: 13. IV. 1891 pri Ajdovščini (♀, pod. g. Iv. Mavrič; inv. štev. 484); 17. IV. 1892 ob Ljubljanici (♂, pod g. I. Samassa; inv. štev. 483); l. 1892, najdišče ni označeno (mlada samica, inv. štev. 768); 20. III. 1893 na Ljubljanici (♀, pod. grof Alf. Turjaški; inv. štev. 767); 9. IV. 1899 na Ljubljanskem barju (♂, inv. štev. 485).

Malo čapljo (ardetta minuta (L.) — Zwergrohrdommel) so ustrelili 28. junija 1912 pri Sv. Jakobu ob Savi.

Siva čaplja (*ardea cinerea* (*L.*) — *Fischreiher*) je poletavala v začetku februarja nekega deževnega popoldne v Mestnem logu pri Ljubljani. V kratkem času je večkrat menjala svoje sedišče na drevju; iz njenega počasnega leta sem sklepal, da je morala biti močno utrujena. Navedeno ptico so ustrelili 15. V. 1912 pri Zadobravi in 20. VI. 1912 pri Postojni. V letu 1913 pa: 10. I. pri Čatežu ob Savi; 16. II. blizu Lazov ob Savi; 3. IV. pri Gorenjem Logatcu (♂); 5. V. pri Sv. Jakobu ob Savi (♂); 5. VI. pri Trebnjah (♀).

Rjava čaplja (*ardea purpurea* (*L.*) — *Purpurreiher*) se je pokazala 7. IV. 1912 v okolici Zadobrave pri Devici Mariji v Polju (♂) in 12. IV. 1912 pri Postojni (♀); l. 1913. 10. junija pri Sv. Jakobu ob Savi (♂).

Divji golobi (*Wildtauben*) so se v župniji Adlešiči — po sporočilu vnetega opazovalca ptičjega življenja g. župnika I. Šašlja — v letih 1912 in 1913. izredno pomnožili. Preje jih je bilo videti v tem okraju le redkokedaj, vsaj v tako mnogoštevilnih jatah nikdar. V navedenih dveh letih pa jih je bilo opaziti v obilnih jatah zlasti okoli Tribuč. Sredi septembra je posedala po Tribuških njivah jata, broječa do 30 divjih golobov; nekaj dni nato je priletela tjekaj skoraj stoglava jata. Najbrže prihajajo v navedene kraje divji golobi vsled tega, ker drugod v obližju izsekavajo vedno bolj in bolj gozdove. V župniji Adlešiči pa najdejo se prav obsežne hoste (Bukovlje, Gušćik i. dr.), ki nudijo golobom mnogo primernih in mirnih zavetišč. Tudi v duplinah visokega skalovja naproti Pobreškemu gradu, nad Kulpo na hrvaški strani, gnezdi vsako leto več parov. — L. 1912. so se pokazali divji golobi izredno zgodaj, toda v manjšem številu kot sicer (L. 1912. str. 76), 13. II. 1912. 10 divjih

golobov nad poljem pri Selu v kamniški okolici; 18. II. 1912 so se pojavili pri Medvodah, odleteli so odtod okrog 20. IX. 1912 (L. 1912, str. 191); 26. II. prvi divji golobi pri Adlešičih. Isti čas so opazovali prihod divjih golobov v naposled omenjenem kraju tudi l. 1913. To leto so gnezdili ondi izredno mnogoštevilni pari, ki so se izselili tjekaj najbrže od Gorjancev in gozdov pod njimi. Prepodilo jih je brezdvoma vedno streljanje pri gradbi proge za belokranjsko železnico.

Nekaj parov *grlic* (*turtur turtur* (*L.*) — *Turteltaube.*) je gnezdilo tudi l. 1912. in 1913. v Kokriškem dolu pod Kranjem, v čirčiškem gozdu in na Šmarjetni gori; v navedenih treh krajih opazujem gnezditev grlic že skozi celo desetletje. V obeh letih so odletele divje grlice iz kranjske okolice sredi septembra. — Pri Adlešičih so opazovali divjo grlico 30. IV. 1912.

Parjenje navadnega *fazana* (*phasianus colchicus* (*L.*) — *Fasan*) so opazovali pri Medvodah l. 1912. že koncem februarja (L. 1912, str. 76).

Jerebice (*perdix perdix* (*L.*) — *Rebhuhn.*) so gnezdile l. 1912. v okolici Medvod dokaj pozno; valile so šele v drugi polovici junija (L. 1912, str. 154). Po najnovejših podatkih v „Oologia universalis palaeoarctica“, ki jo izdaja J. Krause, znese jerebica starka 16—20 jajec, mlade samice pa le 10—12. Toda navedena števila nikakor niso konstantna. Dr. J. P. navaja za Kranjsko jerebičje gnezdo s 15 in isto s 25 jajci (L. 1912, str. 211/12). G. A. K. poroča o jerebičjih jajcih s 34 in 24 jajci; v prvo gnezdo, kjer je število jajec izredno veliko, sta nesli najbrže dve samici, kar se večkrat zgodi. Dr. J. P. poroča, da so opazovali v Beli Krajini večkrat jerebičja gnezda z 20 jajci (L. 1913, str. 42). Dr. J. L. je našel pri Fužinah gnezdo s 23 jajci in 28. maja 1913 prve mlade jerebičice, ki so že precej dobro letele (L. 1913, str. 102/3). F. L. je našel pri Podrečah gnezdo z 11 jerebičjimi in 5 fazanjimi jajci; valila je jerebica (L. 1913, str. 152).

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 1. Spačnik — bastard ruševke in divjega petelina, ustreljen 1884 v Črni gori pri Dovjem na Gorenjskem.

Prepelice (*coturnix coturnix* (*L.*) — *Wachtel.*) so se pokazale l. 1912. mnogoštevilno na Gorenjskem (L. 1912, str. 133). V okolici Medvod jih je bilo malo; bolj številno so gnezdile ob Savi pri Mavčičah (L. 1912, str. 154). Tudi na Kranjskem polju se prepelice ne oglašajo več tako pogosto.

Divji petelini (*tetrao urogallus L. — Auerhuhn*) so se oglasili l. 1912. in 1913. izredno zgodaj. Pri Medvodah so čuli l. 1912. prvo petelinovo petje 11. marca, l. 1913. pa že 5. marca. Tudi drugod so se oglašali divji petelini meseca marca prav pridno, pozneje so vsled osornega aprilovega vremena nekaj časa utihnili (L. 1912, str. 74 in L. 1913, str. 102). V obeh letih je padlo mnogo divjih petelinov (l. 1913. so jih ustrelili samo ljubljanski lovci 140). Lov na peteline pa ni povsem pravilen; lovci prično prezgodaj streljati in tudi marsikatera kokoš pade (L. 1913, str. 102). Živega divjega petelina so vjeli 30. novembra l. 1912 v Kranju. Priletel je v mesto zgodaj zjutraj ter je sedel na kostanj pri „Stari pošti". Bil je najbrže zelo oslabel, ker je kmalu padel raz veje na tla. Pobral ga je neki deček in ga je izročil najemniku lova, g. R. Kokalju, ki ga je imel dalje časa živega v veliki kletki. Petelin se je zaletel v mesto najbrže iz bližnje Šmarjetne gore, ali pa iz gozdov pod sv. Joštom. O tem dogodku poroča natančneje tudi Lovec 1912 (str. 231).

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 2. Spačnik — bastard divje kure in ruševca, ustreljen 1912 na Krvavi planini pri Medvodah.

Ruševec (*tetrao tetrix L. — Birkhuhn*) gineva v naših krajih. Kakor omenja Lovec 1913 (str. 102), jih je vsako leto manj. Lovcem bi zategadelj toplo priporočali, da čim najbolj prizanašajo tej krasni planinski gozdni kuri.

Spačnika (*tetrao medius Leisl — Rackelhuhn*) je ustrelil g. Fr. Klemenc 22. aprila 1912 na Krvavi planini v goljškem lovišču pri Medvodah. Ta nenavadni potomec kurjega plemena po naših gozdovih je bil polutan (bastard) divje kure in ruševca (tetrao urogallus L. ♀ × tetrao tetrix L. ♂). Njegovo srednje veliko telo je pokrito s črnikasto temnorjavim perjem, ki se na vratu, hrbtu in prsih leskece v lepih vijolčastih in zelenkastih kovinastih barvah. Na trebušnem perju ima le malo belih peg. Črnikasto temnorjave peruti imajo na ramenu in pa v sredi belo liso; repna peresa so črna in notranja z ozkim belim pasom obrobljena. Z raztegnjenimi perutmi meri 99 *cm*; krmilnih peres ima v repu 18, izmed njih so tri zunanja na vsaki strani po 24·5 *cm* dolga in lahno zakrivljena naizven. Po nogah je gosto poraščen. Natančnejši opis spačnika je priobčen v L. 1912 (II, 5). Navedeni spačnik (sl. 2) se nahaja sedaj v ornitološki zbirki deželnega muzeja v Ljubljani (inv. štev. ad 405).

Ravnotam se nahaja spačnik med ruševko in divjim petelinom — tetrao tetrix L. ♀ × tetrao urogallus K. ♂ — (sl. 1), ki ga je ustrelil 29. III. l. 1884. V. Galle v Črni gori pri Dovjem na Gorenjskem (inv. štev. 405). Pred nekaj leti so ustrelili spačnika v Korošici v lovišču „Kamniške Bistrice" in l. 1908. so ga opazovali v Črni gori pri Dovjem (Weidmannsheil 1912, Nr. 9). Istega leta se je mudil spačnik tudi v gozdu nad Planinico pri Begunjah (L. 1912, str. 133).

Gozdni jerebi (*tetrao bonasia L.* — *Haselhuhn*) so se parili v medvodskih loviščih že v začetku marca. Prvo kito z mladiči so našli ondi 22. maja; v nji je bilo devet, 2—3 dni starih piščet; 25. maja drugo kito, broječo pet, po 3 dni starih piščet; 27. maja tretjo kito s šestimi, 4—6 dni starimi piščeti; 28. maja četrto kito s sedmimi, nad 8 dni starimi piščeti, ki so se dvignili že po dve pedi od tal (L. 1912, str. 76 in 133).

Beloglavi jastreb, ali mršnjik (*gyps fulvus* (*Gm.*) — *Gänsegeier*) je bil ustreljen koncem januarja v okolici Rake na Dolenjskem. Z razpetimi perutmi je meril 3·10 *m* (Sl. N. 1912, 1. II.).

Poljsko kanjo (*circus cyaneus* (*L.*) — *Kornweihe*) so ustrelili 13. novembra l. 1912. pri Stari Loki na Gorenjskem. Ta ptica se pojavi semintja v naši deželi, zlasti ob času jesenske in spomladanske selitve. V ljubljanskem deželnem muzeju je 8 tovrstnih ujed in sicer: ♂, ustreljen na Fužinah pri Ljubljani l. 1866. (inv. štev. 70); ♂, ki ga je ustrelil grof A. Turjaški na Ljubljanskem barji l. 1862. (inv. štev. 71); inv. štev. 73 in 74 (♂) brez podatkov; ♂, ustreljen v aprilu l. 1868. na Ljubljanskem barju (inv. štev. 72); 2 poljski kanji, ustreljeni na Ljubljanskem barju l. 1868. (pod. Klisch — inv. štev. 75); ♀, ustreljena v Bitenjskem lovišču pod Sv. Joštom l. 1908. (inv. štev. ad 70).

Kragulj (*astur palumbarius* (*L.*) — *Hühnerhabicht.*) je po naši deželi precej pogostno naseljena ujeda. Izmed mnogih, sem dobil poročilo, da je bil kragulj ustreljen l. 1912.: 16. IV. v okolici Št. Vida pri Stični (♂), 19. IV. ravnotam (♀), 19. V. pri Boštanju (♂), 5. VI. pri Hrastniku (♂); 15. VIII. v obližju Polhovega Gradca; 12. XI. pri Trebnjem na Dolenjskem; 14. XI. v postojinskem okraju; sredi junija pri Logatcu (♀, z razprostrtimi perutmi 1·26 *m*). — V gozdovih pri Medvodah je kragulj redek; gnezdil je en par to leto v Kravjaku (L. 1912, str. 191). — L. 1913. je ustrelil kragulja pri Adlešičih meseca maja posestnik J. Požek. To leto so napravili v okolici navedenega kraja kragulji gospodarjem silno veliko škodo med piščanci. Nekaterim so odnesli kragulji po 15—20, da celo čež 30 piščet, tako da gospodinje kuram niti v drugič nasaditi niso hotele. V obširnih gozdovih, posebno v Velikem in Malem Bukovlju, v Guščiku pri Tribučah i. dr., kakor tudi v visokih hostah nad Mrzljaki preko Kulpe na Hrvatskem imajo te roparice mnogo primernih in skritih gnezdišč, kjer jih ni mogoče zaslediti ter jim gnezda in mladiče pokončati. Zato so za cel okraj zelo škodljiva nadloga. Ob času mladičev, odnesejo posameznim gospodarjem po 3 do 4 piščeta na dan. Med drugim

so bili to leto kragulji ustreljeni: 22. VIII. v litijskem okraju (dva); 19. IX. pri Zagorju (trije); 28. IX. pri Vrhniki; 12. XI. v Medvodah; 15. XI. v okolici Škofje Loke; 18. XI. pri Rakeku; 19. XI. pri Adlešičih; 21. XI. v Semiču; 21. XII. v Št. Jakobu ob Savi; 18. XI. pri Postojni. V logu ob Sori pri Medvodah je pograbil kragulj staro fazanko, ki pa jo je vsled navzočnosti ljudi zopet spustil iz svojih krempljev; splošno pa se je vnovič poročalo, da je v okolici Medvod le malo kraguljev (L. 1913, str. 28 in 182).

Skobec ali kraguljček (*accipiter nisus* (*L.*) — *Sperber*) spada med naše najpogostnejše ujede. L. 1912. je gnezdilo mnogo parov po gozdovih v obližju Medvod, kjer je skobec vobče pogost (L. 1912, str. 141). Nadalje sem prejel poročilo, da so ustrelili skobca l. 1912.: 27. VIII. in 29. VIII. (♂ in ♀) pri Kranju; 1. IX. v Polhovem Gradcu — l. 1913.: 20. I. pri Stari Loki (dva); 22. IX. v Trbovljah (dva); 30. IX. Laze pri Zalogu; 15. XI. na Posavju pri Črnučah; 18. XI. v Mostah pri Ljubljani; 20. XI. pri Trbovljah; 22. XI. v Dragomlah pri Domžalah; 20. XI. v Velikih Laščah; 29. XI. v Št. Vidu nad Ljubljano; 15. XII. pri Št. Vidu na Dolenjskem.

Kačarja (*circaetus gallicus* (*Gm.* — *Schlangenadler*), ki je meril z razprostrtimi perutmi 1·40 *m*, je ustrelil 4. X. 1913 pri Tribučah g. J. K. Pomotoma ga je zamenjal s kraguljem. V črnomeljski okolici pravijo tej ujedi „zajčar“, v Adlešičih „kanjuh“.

O *kanji* (*buteo buteo* (*L.*) — *Mäusebussard*) smo že opetovano omenili, da se v resnici pregreši semintja s tem, da pograbi piščanca ali pa jerebico, zlasti v neprijaznem zimskem času; toda obenem smo naglašali, da je njena korist neprimerno večja od škode, ki jo napravi. Na zborovanju kranjskega deželnega zbora dne 16. februarju 1912 so črtali kanjo iz proskribcijske liste in jo uvrstili med koristne ptice, ki naj uživajo varstvo, toda kljub temu pokončajo na Kranjskem vsako leto izredno mnogo kanj. Samo od dveh poročevalcev sem prejel poročila od naslednjih ustreljenih kanjah l. 1912.: 18. IV. in 7. XI. v Zadobravi pri Mariji Devici v Polju; 12. IV. v Černučah (♂); 30. V. (dve) in 30. VII. pri Logatcu; 18. VII. v okolici Škofje Loke; 25. VII. pri Medvodah; 12. VII. v Rakeku; 18. VIII. v Mostah pri Ljubljani; 22. VIII. na polju pri Zalogu; 25. VIII. v okolici Šiške; 28. VIII. pri Studencu; 9. XI. v postojnskem okraju; 24. XI. v Soteski ob Savi; 15. IV. pri Adlešičih — l. 1913.; 5. VI. na polju v Št. Jurju na Dolenjskem (dve); 25. IX. pri Vipavi; 25. XI. na polju pri Št. Jakobu ob Savi; 28. XI. Šmarje; 22. XI. Dobrunje; 18. IX. v Tribučah, kjer jo je zamenjal lovec s kraguljem, ki je v teh krajih zelo pogost ropar. Lovcem priporočamo za kanjo pač več prizanesljivosti.

Kocasto kanjo (*archibuteo lagopus Brünn* — *Rauhfußbussard*) so ustrelili 20. januarja 1913 pri Št. Jurju na Dolenjskem. (Glej „Ornitologika za leto 1909“ v Carnioli 1910).

Planinski orel (*aquila chrysaetos* (*L.*) — *Steinadler*) je bil nekdaj pri nas pogostneji, zlasti na Gorenjskem. L. 1868. so gnezdili planinski orli pod Široko polico nad Črno prstjo. L. 1912. so našli gnezdo planinskega orla na Polici nad slapom Savice (L. 1912, str. 176). L. 1909. so dobili gnezdo te ujede na Nanosu, opazovali so ga pa tudi v Triglavskem pogorju (Carniola 1910). V ornitološki zbirki deželnega muzeja so 4 planinski orli in sicer: 2 brez vsih podatkov (inv. štev. 43 in 44); iz Vipavske doline (inv. štev. 45) in od Sv. Ahaca pri Il. Bistrici, pod. Domladiš (inv. štev. 46).

Sršenar (*pernis apivorus* (*L.*) — *Wespenbussard*) spada med naše stalne ujede. L. 1912. so ustrelili sršenarja: 26. V. pri Poljanah nad Škofjo Loko (♂); 28. V. Mirna na Dolenjskem (♀); 29. V. v okolici Logatca; 11. VIII. pri Litiji; 26. VIII. v okrožju Grosuplja. Po sporočilu v Lovcu (1912, str. 191) se je pojavil sršenar pogosto to leto v medvodski okolici — L. 1913. je bil ustreljen sršenar: 15. VI. dva sršenarja pri Št. Vidu nad Ljubljano; 8. VII. pri Št. Vidu na Dolenjskem; 8. VIII. v trboveljski okolici; 18. V. je ustrelil sršenarja M. Novak pri Adlešičih.

Škarnjek, rjavi (*milvus milvus* (*L.*) — *Gabelweihe*), se je vjel v skopec meseca avgusta 1912 pri Ločnici v Medvodski okolici, kjer so opazovali to ujedo poslednjikrat l. 1908. (L. 1912, str. 191). V ptičji zbirki deželnega muzeja so tri rjavi škarnjeki, izmed katerih sta dva (inv. štev. 5. in 6.) brez podatkov, tretji (♀) je pa bil ustreljen 9. IV. 1895 pri Habahu (inv. štev. 854).

Sokol selec (*falco peregrinus Tunst.* — *Wanderfalk*) obišče na svojih poletih le redkokedaj našo deželo. L. 1912. spomladi so ustrelili sokola selca pri Krškem na Dolenjskem. Na Ježici ob Savi so ga videli 5. I. 1913, dva samca navedene ujede sta pa lovila meseca marca na Posavju od Črnuč približno do 5 *km* navzdol proti Savi (L. 1913, str. 43). V deželnem muzeju so štirje eksemplari in sicer iz nasledníih krajev: 25. XII. 1887 Ljubljansko barje (ustrelil Föderl, — inv. štev. 25); januarja 1879 (♂ — inv. štev. 207); 30. I. 1897 pri Šiški ustrelil A. Galle (♀ — inv. štev. 787); štev. 22 je brez vsakega podatka.

Južna ali mala postolka (*cerchneis naumanni* (*Fleisch.*) — *Rötelfalk*) je bila ustreljena koncem aprila 1912 pri Begunjah na Gorenjskem, kjer so se pojavile tovrstne ujede štiri leta poprej (L. 1912, str. 133) precej številno, sicer je pa južna postolka za naše kraje redka ptica. V deželnem muzeju so 3 južne postolke: št. 10, samec, ustr. 2. V. 1891; inv. št. 12 brez podatkov; inv. štev. 745 — je ustrelil W. Breger 10. IV 1893 (♀).

Navadne postolke (*cerchneis tinnuncula* (*L.*) — *Turmfalk*) so prišle iz svojih prezimovališč prve dni aprila 1912 na Sorško in Kranjsko polje, 10. in 11. aprila so se pojavile v ljubljanski okolici in v mestu samem (nad muzejem, na Gradu, na Mirju i. dr.); po podatkih v L. Z. (1912, Nr. 76) so se prikazale prve postolke že 27. III. 1912. Izredno zgodnje so bile naslednje leto 1913, ko so se pokazale v Ljubljani že 16. in

17. marca (nad muzejem in gledališčem), na Kranjskem polju 18. marca. Po sporočilu v Lovcu (1913, str. 136) sta odnesli dve postolki nekaj mladih jerebic, kar se pač semintja v resnici zgodi. Neumestno pa bi bilo zaradi enakih, malenkostnih pregrešitev razkričati postolko za škodljivo ujedo.

Velika uharica ali vir (*bubo bubo* (*L.*) — *Uhu*) je bila ustreljena 10. VIII. 1912 v Bovcu na Goriškem, 14. VIII. 1912 pri Tržiču na Gorenjskem in 26. decembra 1912 pri Hrastniku. L. 1913. so bile 28. majnika na ljubljanskem trgu na prodaj 3 mlade uharice, ki so bile prodane po 1·20 K (L. Z. 1913, Nr. 119); 12. IX. 1913 je ustrelil na brezoviškem barju g. Iv. R. vira, ki je meril z razprostrtimi perutmi 170 *cm*; sedel je na nizki jelši (L. 1913, str. 168). Nadalje so ustrelili v tem letu vira še: 20. XI. pri Mojstrani na Gorenjskem in 10. XII. pri Postojni; 27. XII. je pa vjel lovec tovarnarja Iv. Rakovca v Kranju v lovišču na Sorškem polju starega samca velike uharice na skopec, ki je bil nastavljen vrhu drevesa. Navedene podatke sklenem z besedami lovca, ki piše „uharica je pri nas precej redka, gnezdi po vsem Kranjskem po velikih, goratih gozdovih; ptica bi lahko uživala več varstva“ (L. 1913, str. 183),

Mala (*gozdna*) *uharica* (*asio otus* (*L.*) — *Waldohreule*) je po naših gozdovih pogostna prebivalka, ki jo pa pri nas vsled nepoznanja neusmiljeno zatirajo. L. 1912. sem dobil samo od ene osebe poročilo o 20 ustreljenih gozdnih uharicah in sicer: Moste pri Ljubljani: 24. II. (♂ in ♀), 25. II. (♂ in ♀), 28. II. (♂), 3. III. (♂ in ♀), 15. III. (♂ in ♀), 22. III. (♂), 25. IV. (♂) — Šmartno pri Ljubljani 18. III. — Sv. Jakob ob Savi: 23. II. (♀), 5. V., 8. VII., 28. VIII. — Sneberje ob Savi: 18. II. (♂) in 19. II. (♀) — Soteska pri Sv. Jakobu ob Savi 5. III. (♂). — L. 1913. so ustrelili malo uharico 8. VI. pri Sv. Jakobu ob Savi (♀) in 20. VI. na Golovcu pri Ljubljani (♂). — Umestno bi bilo, da se ukrenejo potrebni koraki v primerno varstvo te ptice.

Močvirna sova (*asio accipitrinus* (*Pall.*) — *Sumpfohreule*) se je pokazala oktobra 1912 v okolici Dobrave pri Polhovem gradcu; 10. XI. 1912 so ustrelili en eksemplar te sovje vrste pri Sv. Jakobu ob Savi.

Skovik ali škratec (*pisorhina scops* (*L.*) — *Zwergohreule*). Par te mične sovice je gnezdil l. 1912. v duplini divjega kostanja pri Mostah v ljubljanski okolici.

Kozača (*syrnium uralense Pall.* — *Habichtseule*). Bivanje kozače v naši deželi še do današnjega dne ni popolnoma natančno preiskano, dasiravno kozača ni redka prikazen po naših krajih. L. 1912. so jo ustrelili: 1. IX. pri Mirni na Dolenjskem (pop. melanistična vrsta), 1. VII. v okolici Velikih Lašč, 15. XI. pri Kostanjevici (♂), 13. XII. pri Domžalah (♀). L. 1913. so ustrelili kozačo: 5. I. pri Višnji gori (pop. melanistična vrsta); 9. I. v Pudolu pri Rakeku; januarja v Soteski pri sv. Jakobu (eksemplar z izredno svetlim perjem (♀) v deželnem muzeju); 18. X. pri Kostanjevici, 15. XI. v Kočevju, 13. XI. v Št. Janžu na Dolenjskem

Fot. Fr. Dobovšek.
Slika 3. Melanistična kozača.

Slika 3 nam kaže melanistično kozačo, ki je bila ustreljena na Dolenjskem in jo hrani ornitološka zbirka dež. muzeja v Ljubljani.

Lesna sova (*syrnium aluco* (*L.*) — *Waldkauz*) pri Medvodah ni redka (L. 1912, str. 191). Gnezdo lesne sove sem našel 26. VII. 1912 v duplini starega hrasta pri Besnici pod sv. Joštom. Lesno sovo so ustrelili l. 1912. 11. XI. pri Hrastniku, 17. XI. v Čatežu ob Savi; l. 1913. 3. I. pri Trebnjah, 15. VI. v Trbovljah, 25. XI. v Polhovem Gradcu.

Pegasto sovo (*strix flammea* (*L.*) — *Schleiereule*) so ustrelili 15. januarja 1913 pri Mostah v ljubljanski okolici.

Kukavica (*cuculus canorus* (*L.*) — *Kuckuck*) je zakukala spomladi 1912 pri Adlešičih že 9. aprila; 11. IV. se je oglasila na Šmarjetni gori pri Kranju (L. Z. 1912, 22. IV.). Po hostah v obližju Ljubljane se navadno oglasi med 12. in 18. aprilom; to leto pa sem jo slišal na Rožniku šele 25. IV. (vzrok je bilo najbrže neugodno vreme), nasprotno pa so jo slišali na Golovcu že 14. aprila (L. Z. 1912, 26. IV.). V rateški okolici na Gorenjskem je zakukala prva kukavica šele 24. aprila. V Adlešičih so slišali poslednjikrat kukavico 2. julija; l. 1911. pa se je oglašala celo še 20. julija. Leta 1913. se je vrnila kukavica par dni preje k nam. V Adlešičih je naznanila svoj prihod že 3. IV.; na Šišenskem hribu in na Rožniku je zapela svoj kuku prvikrat 7. IV.; 13. IV. sta se oglašali dve kukavici med sv. Joštom in Šmarjetno goro; 21. IV. pa je šele prišla v kranjskogorske hoste na Gorenjskem. Župnik I. Šašelj poroča, da so se izselile kukavice iz host pri Adlešičih l. 1913. izredno zgodaj in sicer že okrog 20. junija. Druga leta so odšle šele prvi teden julija, včasih celo pozneje. Vzrok zgodnje izselitve bo najbrže slabo vreme, ki je nastopilo v drugi polovici junija in je trajalo skoraj do konca julija.

Močna jata *hudournikov* (*apus apus* (*L.*) — *Mauersegler*) je priletela 10. septembra neposredno pred hudim dežjem v Adlešiče. Ondi jim pravijo seljaki „godinari“, ker se prikažejo navadno ob deževju (godini). Bilo jih je par tisoč. Letali so najprvo nad vasjo, potem pa nad cerkvijo, na kateri so posedali po strehi, na zvoniku in celo na kazalcih ure so viseli. V kraju so ostali cel dan in so tudi ondi prenočevali. Potem so prenočevali več noči na gradu v Pobrežju in sicer na „generaliji“. Graščak

P. Rauch je našel 13. IX. zjutraj pod kapom tri mrtve hudournike. Splošno jih je tačas mnogo poginilo in sicer najbrže vsled mraza in lakote. Vreme je bilo osorno, žuželke pa so se poskrile. Deževalo je od 9. do 13. sept. neprestano, bilo je pa tudi zelo hladno. Oslabele hudournike so lahko prijemali ljudje kar s prosto roko. Popoldne 13. IX. so odleteli; čez teden dni, 20. septembra, je priletelo zopet nekaj hudournikov (okoli 20) v Adlešiče; počivali so nekoliko na cerkvenem stolpu, potem so pa odšli dalje. Leta 1913. so se zbirali v Adlešičih hudourniki k selitvi 15. septembra.

Spomladanski prihod *kmetiških lastavic* (*hirundo rustica L. — Rauchschwalbe*) se ne vrši vsako leto točno ob istem času, ampak zavisi mnogo od vremenskih razmer. L. 1912. so se prikazale prve lastavice na Kranjskem že 3. IV. (L. 1912, str. 76). V hlevu pod Rožnikom gnezdí pri g. J. Č. že skozi več let lastavičji par. To leto se je vrnil samec že 9. IV. sam in je poletaval žalostno okrog gospodarskih poslopij. Z velikim veseljem je sprejel svojo družico, ki je prišla šele 23. IV., torej celih 14 dni pozneje (L. Z. 1912, 26. IV.). Pri Studencu v ljubljanski okolici je poletavala 21. IV. nad močvirnatim travnikom jata, broječa okrog 100 lastavic: držale so se zelo nizko. V Rateče na Gorenjskem so priletele prve lastavice 25. IV., pri Adlešičih pa so opazovali prvi dve šele 30. IV. Iz poslednje navedenega kraja so odletele lastavice 25. septembra, obratno pa so ostale v Ratečah na Gorenjskem vsled slabega vremena do 7. oktobra. Vsled mraza in lakote jih je mnogo poginilo (L. 1912, str. 192). Tudi iz Medvod so odšle lastavice šele v prvi polovici oktobra (L. 1912, str. 207). Leta 1913. so se vrnile lastavice na svoja gnezda v Adlešičih 8. in 9. aprila, v krupskem gradu na Dolenjskem 6. aprila, v Kranjski gori 10. aprila. 12. aprila so se spreletavale lastavice v mnogoštevilnih jatah nad Ljubljanico ob cesti proti Fužinam, letale so tik nad vodo, loveč si svojo borno hrano. Na cesti proti Podutiku in pri Rudniku so opazovali lastavice 6. aprila, v Kranj so prišli prvi pari šele 19. aprila. Na cesti, ki vodi proti Dol. Logatcu, je opazoval pl. P. podlasico, v katero se je zaletavalo neprestano kakih 6—8 lastavic. Podlasica se je skušala z begom znebiti teh nenavadnih, brzokrilatih napadalk (L. 1913, str. 152).

Pegam (*bombycilla garulla (L.) — Seidenschwanz*) je bil l. 1913. največja zanimivost med kranjskim ptičjim svetom. Vobče prebiva po severnih pokrajinah Skandinavije, Rusije, Sibirije in Severne Amerike. Ostre zime ga preženo iz njegove domovine proti jugu; v Nemciji je pogosten, toda nestalen zimski gost, v naše kraje pa zaide le redkokedaj. Pegam (sl. 4) je dleskove velikosti in se ponaša z lepo perjanico na glavi. Perje je splošno rožastorjavo, v perjanici in na glavi nekoliko bolj rdečkaste, na trebuhu pa bledejše barve. Uzdna in naočna maroga in grlo so črni, prav takšna so tudi letalna in krmilna peresa. Perutnice pa so belo in rumenopasaste, rep na spodnjem koncu z rumenim robom. Stari samci imajo sredi perutnic in pa na koncu repnih peres [illegible] rdeče rožene luske svilenega sijaja. Hrani se z rastlinsko hrano, predvsem z

raznovrstnimi jagodami. Njegov kratki in ploščati kljun ima zobato zgornjo čeljust. Osorno podnebje in obilen sneg sta ga pognala decembra oziroma že novembra l. 1913. globoko proti jugu. Mnogoštevilne jate pegamov so vpadle tudi na Kranjsko, opazovali so jih splošno po celi deželi. Na Kranjskem so se prikazali prvi pegami v začetku decembra in sicer so jih opazovali: 8. decembra okoli graščine Krumperk pri Domžalah (ca. 100); 10. XII. pri Sneberju (100—200); 12. XII. v medvodski okolici; 14. XII. v Dolu pri Zalogu in na Sv. Joštu nad Vrhniko; 14. in 15. prvi pri Radovljici in Mojstrani; 15. XII. pri Postojni. Precej močna jata pegamov (ca. 100) se je pasla sredi decembra nekaj dni ob Kokri med vasjo Visoko in mestom Kranjem; 15. in 16. so prišli pegami na jerebike pred šolo na Primskovem pri Kranju, obrali so tudi sosednjo kalino. 17. XII. so videli 10 pegamov v Kokriškem dolu pod Kranjem na hujanski strani in nad vasjo Gorenje Jezero pri Pudobu, nadalje so jih opazovali: 18. in 19. XII. zelo mnogoštevilne jate v radovljiškem okraju; 18. XII. v Št. Jakobu ob Savi; 20. XII. v Smledniku; 21. XII. v Adlešičih in v Beli krajini sploh, kjer so ostali nekaj dni; 22. XII. na sv. Katarini. Isti dan sem videl opoldne 2 pegama na jerebikah sredi velikega klanca pod Kranjem in popoldne v Straheči dolini ob Kokri pri Kranju 5 pegamov, ki so se držali grmičevja, med katerim je rastla tudi kalina. Pri Bledu, Žirovnici, Begunjah in v Ljubnem so se pokazali pegami 22. in 23. XII.; isti čas v Ljubevču pri Idriji; na Šmarni gori 25. XII.; pod Rožnikom pri Ljubljani 26. XII.; v Bohinju 26. XII.; pri Logatcu 27. XII.; pri Starem trgu 30. XII.; ob Cerkniškem jezeru 31. XII. Posamezne ptice so sicer po par dni zaostajale v enem in istem kraju, splošno so pa potovali pegami hitro skozi deželo, ker so se pojavili okoli 20. decembra prvi že v

Fot. Fr. Dobovšek.

Slika 4. Pegam — bombycilla garulla (L).

Istriji. Po mnenju ornitologa dr. J. Ponebška so prišli najbrže pegami ob Savi v ljubljansko ravnino, kjer so se razpršili po celi deželi, v Belo Krajino so prišli skoraj gotovo ob Kolpi navzgor: sploh pa ni izključeno, da so vpadli na več krajih v našo deželo. O tem vprašanju bodo konečno odločili opazovalni podatki. Poleg lastnih sem uporabil podatke g. I. Šašlja in g. V. Herforta ter številne zapiske iz Lovca 1914 (št. 1—2, 3, 4). Poslednjikrat so bili pegami na Kranjskem l. 1903. in 1904., poprej pa l. 1873.

Dva *velika srakoperja* (*lanius excubitor L. — Raubwürger*) so opazovali 20. XI. 1913 pri Gorenjem Logatcu. Pristavljam pa, da je veliki srakoper pri nas zelo redek gost in ga večkrat zamenjajo s *sivim srakoperjem* (*lanius minor Gm. — Grauer Würger*), kar tudi v poslednjem slučaju ni izključeno.

Prvega *rjavega srakoperja* (*lanius collurio L. — rotrückiger Würger*) je videl v Adlešičih g. I. Š. l. 1912. prvega majnika, naslednje leto 1913. pa izredno zgodaj že 10. aprila.

Krokarji (*corvus corax L. — Kolkrabe*) niso ravno posebno pogostni prebivalci naših pokrajin. L. 1912. so opazovali na Dolenjskem več krokarjev in sicer: aprila sedem v Gorjancih, septembra dva pri Gribljah v Beli Krajini in decembra pri Brusnicah (L. 1913, str. 43).

Albinistično sivo vrano (*corvus corone L. v. alb. — Nebelkrähenalbino*) je videl 27. marca 1913 na Golovcu g. Fr. L.; priletela je od barja. Vrana je bila popolnoma bela, le na koncu peruti je imela par temnejših peres (L. 1913, str. 103).

Kavke (*colaeus monedula* (*L.*) *— Dohle*) so se vrnile leta 1912. v Ljubljano v začetku februarja: prvi prišleci so se pokazali 11. II. na Pogačarjevem trgu, glavna jata pa je dospela v mesto 12. II. dopoldne. Glasno krićeć so posedale zlasti po hišah v Stritarjevi ulici in na stolpu protestantske cerkve. V kranjski okolici so se pokazale že prvi teden januarja. V prvi polovici novembra so odletele kavke iz kokrskih pečin nad Kranjem proti jugu, toda vrnile so se izredno zgodaj. V stoglavih jatah so prišle že 29. decembra nazaj na svoja gnezdišča v pečinah pod železnim mostom nad Kranjem; v Ljubljani in okolici šele 30. in 31. januarja 1913. Ta veliki časovni razloček med vrnitvijo kranjske in ljubljanske jate opazujem že nekaj let, prva se vrne najmanj skoraj tri tedne poprej od druge. Na vsak način je ta pojav zanimiv, posebno ako pomislimo, da naselbini obeh jat krajevno nista tako zelo oddaljeni.

Med znamenitejše zimske goste zadnjih dveh let spada brezdvomno tudi *sibirski krehort ali leščerka* (*nucifraga caryocatactes macrorhyncha Brehm — Dünnschnäbliger Tannenheher*), ki nas je v nekoliko večjem številu posetil že l. 1911. Za l. 1912. sem dobil poročila, da se je pokazal v naslednjih krajih: 15. XII. Trzič in Hrastnik, 19. XII. Krim — l. 1913.: 30. IX. in 20. X. Trbovlje, 2. X. Gor. Logatec, 12. X. Medvode (?), 10. XI. Mojstrana. V Lovcu (1914, str. 32) poroča dr. J. P. o sibirski leščerki, ki je bila ustreljena 26. X. 1913 v Velikih Laščah. Sibirsko leščerko spo-

znamo po E. P. Tratzovih podatkih (L. 1914, str. 30) po teh značilnih lastnostih. Po velikosti je enaka naši šoji, ima temnorjavo temeljno barvo, ki je belo naškropljena. Njen kljun je razmeroma dolg in včasih zelo oster in tenek. Črni rep ima na koncu precej širok bel pas.

Kobilar (*oriolus oriolus* (*L.*) — *der Pirol*) se je oglasil l. 1912. v Tivolskem gozdu prvič 29. aprila. Zanimivo je, da se vrača kobilar spomladi k nam v šestero- do osmeroglavih družbah, ki se pa takoj po preteku par dni po parih razkrope (L. Z. 1912, Nr. 99). L. 1913. so slišali v Adlešičih prvega kobilarja 23. IV., v ljubljanski okolici se je vrnil v začetku maja; slišal sem ga 3. V. na Golovcu, 4. V. na Rožniku za vodovodnim reservoirjem, 5. V. pri Rudniku.

Veliko jato *škorcev* (*sturnus vulgaris L.* — *Star*) so opazovali 25. februarja 1912 skupno z vranami — s katerimi se kaj radi pajdašijo — v okolici Adlešičev v Beli Krajini. Posamezni škorci so ostali v kraju od jeseni skozi celo zimo in se niso izselili. Zadnja večja jata se je pokazala 18. X. — Več sto škorcev je priletelo 6. X. 1912 v Rateče na Gorenjskem, prišli so čez Karavanke (L. 1912, str. 192). — Tudi l. 1913. so se škorci v Adlešičih silno razmnožili. V omenjenem kraju in njega okolici imajo pa tudi mnogo ugodnih gnezdišč. Najrajše se nastanijo po duplinah starega sadnega drevja in po podstrešjih, pa tudi duplin gozdnih listovcev ne zametujejo. Prvi škorci so se pokazali l. 1913. v navedenem kraju že v začetku februarja, nekateri so najbrže celo ondi prezimili. Posamezne je bilo videti namreč skozi celo zimo, ki je bila topla in solnčna. V jeseni 1913 so poletavali škorci v Adlešičih po travnikih še koncem oktobra, pridržalo jih je toplo vreme. Prve dni novembra so se pa izselili vsi proti jugu, v kraju ni ostal noben prezimovalec kakor prejšnja leta, čemur je bilo pač krivo osorno zimsko vreme, ki je nastopilo to leto z nenavadno strogostjo.

Dva *dleska* (*coccothraustes coccothraustes* (*L.*) — *Kernbeißer*) sta priletela 29. II. 1912 na župniški vrt v Adlešičih, kamor sta hodila potem ves čas do jeseni, zadnjikrat so ju videli 28. XI.. L. 1913. so opazili prvega dleska v Adlešičih že 7. januarja; splošno je bilo ondi to leto večkrat opažati posamezne dleske, redkokedaj so bili v parih. V poletnem času je pa priletela meseca avgusta družba 12 dleskov na župniški vrt najbrže je bilo celo gnezdo. V Adlešičih pravijo dlesku debelokljun.

Ščinkavec (*fringilla coelebs L.* — *Buchfink*) se je oglasil l. 1912. v Ljubljani prvikrat 5. februarja na kostanju pri jubilejnem mostu; bilo je megleno deževno vreme. V tivolskih nasadih sem slišal prvo ščinkavčevo petje šele 12. februarja. — L. 1913 sem čul zopet prvi ščinkavcev spev na kostanju pri jubilejnem mostu v Ljubljani že 3. februarja. V „Sl. N.“ (štev. 46) je poročal neznani opazovalec, da je slišal prvega ščinkavca šele 25. II. na Gradu. Prav gotovo so se glasili tudi ondi ščinkavci že preje, toda dotičnik jih je slučajno tako pozno prvipot slišal.

Grilček (*serinus hortulanus Koch.* — *Girlitz*) je gnezdil l. 1913. v Tivolskem drevoredu na kostanju pri Trubarjevem spomeniku; isto leto

sem opazil grilčkovo gnezdo tudi na črešnji na jugovzhodnem pobočju Golovca.

Veliki kalin (*pyrrhula pyrrhula* (*L.*) — *großer Gimpel*), ki gnezdi v Skandinaviji, severni Rusiji in Sibiriji ter se redkokedaj pokaže na jugu, nas je obiskal decembra 1913. V naše kraje ga je prignala izredno ostra zima. Sredi decembra so vjeli ptičarji v gozdovih med Gaštejem in Drulovko ob Savi dva velika kalina, nekateri opazovalci so pa opazovali posamezne velike kaline tudi še na drugih mestih naše dežele.

Navadni kalin (*pyrrhula pyrrhula europaea Vieill.* — *Gimpel*) je v okolici Adlešičev redka ptica. Včasih se zaleti v te kraje, zlasti jeseni ali pa pozimi. L. 1913. so opazovali 13. XI. v Adlešičih štiri navadne kaline, ki so ostali ondi nekaj dni.

Siva pastaričica (*motacilla alba L.* — *graue Bachstelze*) gnezdi pri Adlešičih; l. 1912. so zapazili ondi prvo 28. februarja, jeseni pa zadnjo 25 oktobra. L. 1913. je priletela prva siva pastaričica v Adlešiče 6. marca. Ker je vladalo jeseni ondi lepo solnčno vreme so ostale sive pastaričice tamkaj do začetka novembra.

Rumeno pastaričico (*budytes flavus* (*L.*) — *Kuhstelze*) so videli 9. marca 1912 pri Medvodah (L. 1912, str. 76).

Poljski škrjanec (*alauda arvensis L.* — *Feldlerche*) se je oglasil na polju pri Adlešičih l. 1913 prvikrat 8. marca.

Kamenarja ali slegurja (*monticola saxatilis* (*L.*) — *Steindrossel*) je opazoval l. 1913. marljivi ptičji opazovalec g. J. Š. v Adlešičih večkrat. Pred nekaj leti so ondi gnezdili slegurji okoli pokopališča. Zadnji čas pa so zapustili ta kraj. Naselili so se pa v obzidju pobreškega gradu. Imenovani opazovalec je videl l. 1913. slegurja večkrat v svojem vinogradu na Preložniku nad Adlešiči, kjer je tudi imel par slegurjev gnezdo v škarpi pod vinogradom.

Jeseni ali v zimskem času prilete skoraj vsako leto posamezne *višnjeve taščice* (*erithacus suecicus* (*L.*) — *roststerniges Blaukelchen*) v Adlešiče, kjer poletavajo navadno okrog cerkve. Mnogokrat se zalete v cerkev, kjer ostanejo po par dni in obirajo po stenah in oknih muhe in pajke. 21. X. 1913 sta se pokazali pred župniščem v Adlešičih dve višnjevi taščici in sta ostali ondi nekaj dni. Posedali sta po cerkveni strehi in oknih, kjer sta si iskali potrebno hrano.

Prvi *slavec* (*erithacus luscinia* (*L.*) — *Nachtigal*) se je oglasil v Št. Jerneju na Dolenjskem l. 1912. 18. marca (Sl. N. 1912, štev. 65), na levem bregu Save nasproti postaje Sv. Jošt nad Kranjem 25. marca; v Adlešičih 5. aprila; pri Ljubljani sta pela 4. aprila dva slavca: eden poleg tivolskega bajerja, drugi zgoraj v gozdu (L. Z. 1912, Nr. 78). V okolici Novega mesta je zadonel prvi slavčev spev 15. aprila; tiije slavci so peli takoj ob progi belokranjske železnice pri Novem mestu, ne da bi se bali delavcev (L. Z. 1912, Nr. 101). L. 1913. pa so slišali v Adlešičih prvega slavca v noči od 18. do 19. marca. V Adlešičih in tamošnji okolici pravijo slavcu slavček.

Slovstvo.*)

Szombathy J., Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Kanzian im österr. Küstenlande. Mit 193 Abbildungen im Texte. V Mitteilungen der prähistorischen Kommission der kais. Akademie der Wissenschaften. II. Bd. Nr. 2. — 1912. Wien, 1913.

V tem poročilu popisuje Szombathy, znani učenjak in strokovnjak, najdenine v jamah blizu Škocijana (jugovzhodno od Divače). Pod njegovim nadzorstvom so prekopali „Mušjo jamo“ in deloma „Okostno jamo“ pri Matavunu.

Prva jama ima vhod na planem; globoka je 58 *m*. Na dnu je visok sipec. Na vrhu so dobili bronasto čelado z napisom; v sipini brez reda raztresene druge predmete. Sipec je imel štiri plasti: *a*) apnenčev drobiž, 80 *cm* na debelo; *b*) črno zemljo, pomešano z apnenčevim drobižem, 22 *cm* na debelo; *c*) plast goste apnenčeve sigovine, 40 *cm* na debelo; *d*) plast rjave ilovice; debelina te plasti ni povsem preiskana; na eni točki je je bilo 1·5 *m* na debelo. — Kak izvesten način pokopavanja se ni dal dognati. Razen bronastih in železnih artefaktov so konstatirali samo še lesno oglje. Izkopali so: 220 bronastih in 10 železnih ostí za kopja; 22 bronastih obnožkov za ratišča; 3 uhljate sekire iz brona; 17 bronastih sekir na tok; 11 bronastih mečev (v drobcih); 1 železen meč; 6 bronastih delov od nožnic; 3 jabolka od bronastih čelad; 6 bronastih kolutov in 150 žrebljičev; 3 bronaste čelade z grebenom (v 16 delih); 28 manjših okrasnih kolutov; 66 bronastih gumbov; 5 kosov bronaste pločevine od okovov; 8 bronastih nožev; 8 bronastih srpov; 19 bronastih igel; 1 bronasto staroitalsko (kačasto) fibulo; 1 bronast uhan; 1 kolutančast navratni lišp; 11 bronastih laketnic in zapestnic; 2 bronasta kolesasta priveska; 8 bron. kaveljčastih palčic; 12 bron. prstanov; nad 45 bronastih posod v drobcih in drugih malenkosti; 13·3 *kg* stalenega brona in bron. kepic. — Vse je prišlo v c. in kr. prirodopisni dvorni muzej na Dunaju. — Szombathy sodi, da je večina teh predmetov iz konca 2. ali pa iz začetka 1. tisočletja pred Kristom; le 1 mala fibula in bronasta čelada z napisom da sta iz začetka rimske cesarske dobe. O napisu — ali bolje o obeh napisih na čeladi — je razpravljal v posebnem sestavku velezaslužni epigrafik, vseučil. prof. dr. W. Kubitschek v ravnotem zvezku.

Druga jama „okostna jama“ — tako jo je imenoval Szombathy po kosteh, ki so jih našli notri — ima širok vhod (10 × 14 *m*) na planem; globoka je 21 *m*. Na dnu je ob steno naslonjen sipec. Kopati so začeli meseca januarja 1911, a meseca septembra so morali prekiniti delo, ne da bi bili sipec temeljito prekopali. Dognali so, da sestaja nasipina iz nepravilno nasutih plasti; vendar pa kažejo posamezne drče različno gradivo. V gornjih plasteh so našli kosti in bronovino, brez reda raztresene; jasno je, da to ni ležalo na prvotnem mestu. Vrsta plasti je nastopno označena; 1. Plast rahle sipine iz apnenčevega drobiža, 20—30 *cm* debela; 2. plast črne zemlje, s kamenjem pomešane, 50 *cm* debela; 3. plast rjave prsti, pomešana

* Z letošnjim letom je preuredilo uredništvo slovstveni del Carniole tako, da bo prinašal na prvem mestu referate o važnejših delih in razpravah, tičočih se Kranjske, na drugem mestu pa bibliografski seznam razprav, člankov in sestavkov, ki so posredno ali pa neposredno z raziskavanjem naše dežele v zvezi. Skušali bomo po možnosti doseči popolen seznam, zato **prosimo vse avtorje, da vpošljejo uredništvu Carniole separatne odtiske svojih domoznanskih del** ali naj nam jih pa vsaj naznanijo po dopisnici, z natančno označbo revije, oziroma časopisa, kjer so izšli.

s kamenjem, 40 *cm* debela; 4. in 5. plast sestaja iz apnenčeve sipine in je 1·5 *m* debela; 6. zadnja plast, ki leži na zasigani živi skali, je iz rdeče-rjave prsti. V tej plasti so dognali hlebec pepelnate, z apnenčevim drobižem in lesnim ogljem pomešane zemlje.

Najdenine so ležale v 2. in 3. plasti: človeške in živalske kosti in posamezne prazgodovinske bronovine. Dobili so pa: 9 bronastih ostí za kopja; 3 bronaste obnožke za ratišča; 1 železno ost; 1 železno sekiro; 11 bronastih gumbov; 1 del bronastega srpa; 1 kolutasto-valjast svitek; 4 dele velike bronaste posode; 2 mala drobca glinaste posode; dalje so odkrili baje en grob s to-le vsebino: 1 fibulo (Certosa); 1 široko bronasto pinceto; 2 bronasta prstana; 3 dele drobne laketnice; 1 bronasto situlo z napisom *.o..s.tiiareh* ali *.o..s.tiiarene*. Dalje: 11 poškodovanih lobanj. Pet so jih mogli po glavnem tipu določiti; 3 so ortodolihocefali, 2 ortobrahicefali; 6 jih niso mogli določiti, ker so bile preveč poškodovane. Razen lobanj so dvignili 19 kosti od gornjih, 27 od spodnjih laketi; 20 bedrnih kosti, 9 piščali in vrsto drugih drobcev od človeških okostnjakov. Od živali so našli 1000 posameznih kosti in to od govedi, ovce, svinje, konja, psa, kune in laboda. Čas je nedoločen; Szombathy domneva, da so najdenine iz časa prehoda od bronove v hallstattsko dobo, torej nekako med 10. in 8. vekom pred Kr.

Zelo zanimivo in znanstveno velevažno vprašanje je to, kako so dospele te stvari v globoke podzemske jame. Szombathy si razlaga ta pojav tako, da so imeli zadevni prazgodovinski ljudje eno ali pa več svečanih daritev, pri katerih je gorelo več velikih grmad; v plamenu da je žarelo mnogo kovinastih in najbrže tudi drugih predmetov; ob sklepu da so pometali vse žtrvovano in tudi še več drugega blaga v spodnji svet, v jamo.

Pomislekov, ki se upirajo temu naziranju, odnosno tej domnevi, si Szombathy sam ne prikriva.

Po njegovem lastnem poročilu so bili predmeti brez reda raztreseni po plasteh. Ako naj bi bila domneva o svečanih daritvah trdna, tedaj bi morali pričakovati, da so bili vsi predmeti na kupu; kajti vhod v jamo sestaja iz treh, blizu vkupe zevajočih odprtin, katerih vsaka je manjša, nego en kvadratni meter. Popolnoma izključeno je, da bi bili mogli skozi te male odprtine zadegati predmete 25 do 30 *m* daleč od tega središča. Najvažnejši argument pa, ki se upira gori navedeni teoriji, je Szombathy še prezrl. Kako pride nedvomno rimska čelada in rimska fibula iz prve cesarske (avgustejske) dobe v to jamo? Na tem mestu, kjer mi je samo poročati in opozarjati na ta velevažen spis, se ne bom obširno bavil z dokazili in z okolnostmi, ki bi priporočale drug zaključek, ki bi bil po mojem naziranju pravilnejši in bi se dal lažje tolmačiti in najbrž tudi vzdržavati, nego Szombathy-jev. Svojo domnevo označim čisto na kratko. Okoli Škocjana je mnogo planih grobov iz prazgodovinske dobe. Tudi na tej točki pri Matavunu je bilo najbrže več takih grobov, morebiti tudi gomil. V te grobove so položili zadevne predmete. Na našem Krasu je to navaden pojav, da se tu in tam udero tla nad jamo, kedar je skala pod njimi po odletovanju gradiva dovolj oslabljena. To se je pač tudi pri „Mušji jami" in pri „[illegible] jami" zgodilo. Ko so se tla pod grobom nenadno odprla, je zgrmelo vse v globočine in se je razsulo na vse plasti. — Svoje razloge nameravam podrobneje priobčiti na drugem mestu; imam zanimiv slučaj tega pojava tudi iz Vipave. *M.*

Coutil Léon, *Les casques proto-étrusques, étrusques et gaulois.* Gand, W. Siffer, 1914.

Poznani francoski arheolog se bavi že mnogo let z raziskovanjem prazgodovinskih bronovin in je objavil o tem predmetu že celo vrsto študij. Osobito

so čelade predmet njegovih podrobnih razmotrivanj. Svoja opazovanja o teh bojnih pokrivalih je priobčil v nastopnih spisih: 1. L' âge du bronze en Normandie, dans les départements de l' Eure et de la Seine Inférieure. 1898. — 2. Inventaire des découvertes de l' âge du bronze dans le département du Calvados. 1907. — 3. Les casques de Bernières d' Ailly. 1910. — 4. Casques de l' âge du bronze trouvé dans la Seine à Mantes. 1912. — 5. Le casque d' or d' Amfreville sous les Monts et le casque en fer de Notre Dame du Vaudreuil. 1911. — 6. Le casque étrusque ou ionien de la nécropole gouloise de Filottrano près Ancone. 1913. —

V gori navedenem najnovejšem spisu se bavi z vprašanjem o praetruščanskih, etruščanskih in keltskih oblikah. Ves dosedaj znani arheološki material deli Coutil v več skupin. Zanimivo je, da v prvi skupini združuje mikenske in ilirske čelade (casque Mycéniens et Illyriens). Mikenskih čelad nimamo ohranjenih, pač pa jih poznamo po umetniških spomenikih. Bile so take po obliki in najbrže tudi po tehniki, kakor je pletena čelada, najdena v Šmarjeti; sedaj je v zbirkah našega deželnega muzeja. Na sličnost mikenskih in ilirskih čelad je opozoril pač že l. 1896. francoski arheolog S. Reinach v važni študiji, ki jo je priobčil v časopisu „L' Anthropologie“ pod naslovom „Casques Mycéniens et Illyriens“. — Nadaljne skupine sestavlja Coutil tako-le: *a*) Praetruščanske čelade (Casques Proto- Étrusques). Ta skupina ima 4 pododdelke, ki se ločijo po tipičnih oblikah. — *b*) Korintske čelade (Casques Corinthiens). — *c*) Jonske čelade (Casques Ioniques). — *d*) Atiške čelade (Casques Attiques). — *e*) Etruščanske čelade (Casques Étrusques). Med temi podaja kot primer tudi iz zbirk našega muzeja čelado, izkopano v Beli Cerkvi na Dolenjskem. — To skupino deli v dva razpredela: v prvem opisuje kupolaste čelade z obličnimi zaklopnicami, v drugem stožičaste čelade brez zaklopnic. — *f*) Frigijske čelade (Casques Phrygiens). — *g*) Grške čelade (Casques Grecs). — *h*) Polutkaste čelade (Casques hémisphériques). To skupino deli v 5 vrst z raznimi tipičnimi različki. Tudi tu navaja iz zbirk kranjskega deželnega muzeja kot tipične vzorce štiri čelade, eno iz grobišča na Vačah, drugo iz Malenc pri Drnovem, tretjo z Magdalenske gore (casque des environs de Laibach), četrto iz Šmarjete. *i*) Čelade iz dobe zavzetja Galije po Rimljanih. Skupino deli v dva predela: v železne in legijonske čelade.

Dasi ta študija obsega samo 32 strani besedila, ima vendar za nadaljno proučavanje prazgodovinskih čelad naravnost vodilno mesto v strokovnem slovstvu. — Posebno podpirajo popis čelad izvrstno uspele reprodukcije, napravljene po fotografičnih snimkih. — Nekam čudno se čita na str. 4. označba čelade: „Casque hallstattien du musée de Laibach (Allemagne du Sud)“. *Mantuani.*

***W. Teppner**, Die Karstwasserfrage.* Sonderabdruck aus „Geologische Rundschau“ Bd. IV. Leipzig und Berlin 1913, Seite 424—441.

„Es sind zwei Hypothesen, die sich in den Karstwasserfragen gegenüberstehen: die Karstwasserhypothese, die vor allem von Grund und — mit etlichen Abänderungen — von wenig andern Forschern vertreten wird, und die alte Lehre von den unterirdischen Gerinnen, als deren bedeutendster Vertreter Katzer gilt.“

Über diese zwei einander gegenüberstehenden Auffassungen wurde in den letzten Jahren lebhaft erörtert, und Teppner stellte sich die dankenswerte Aufgabe über nicht weniger als 60 kleinere und größere Abhandlungen und Aufsätze, die in dieser Angelegenheit vielfach in der Litteratur zerstreut veröffentlicht wurden, ein übersichtliches zusammenhängendes Referat zu erstatten. Dasselbe wird von Jedermann willkommen geheißen werden, der sich über den Gang der Erörterung und den gegenwärtigen Stand der Frage in kurzer Form belehren will. *F. S.*

Teppner Wilfried, *Ursus arctos*. Mitteilungen für Höhlenkunde. Jahrg. VI., H. 4, Pag. 1—5, Graz 1913 (7 slik).

Pisatelj opisuje okostje rjavega medveda (ursus arctos), ki so ga našli jamarji septembra 1912 v ledeni jami friderikštajnskega gozda pri Kočevju. Okostje je ležalo v globini 120 *m* in je iz zgodnje aluvialne, morda iz pozne diluvialne dobe. Pri določilu vrste navaja pisatelj razloge ing. H Boeka. Zobovje in lobanja spominjata sicer predvsem na arvernskega (ursus helarctos arvernensis) in etruškega (ursus etruscus) medveda iz pliocena, toda okostje je brezdvoma recentno in od rjavega medveda. Zanimivo bi bilo toraj z ozirom na nenavadni razvoj lobanje in zobovja friderikštajnskega medvedjega okostja preiskati tozadevno še sedaj v imenovanem gozdu živeče medvede in ugotoviti, jeli njihovo okostje soglaša s friderikštajnskim z ozirom na zobovje in lobanjo ali pa z normalno razvitim okostjem normalno razvitega medveda. S tem bi morda našli marsikatere važne podatke o zgodovini medvedjega rodu na Kranjskem. Po mnenju pisatelja je rjavi medved, čigar okostje so našli v friderikštajnski ledeni jami padel v globoko brezno, kjer je še dalje časa živel. To svojo trditev opira na razne poškodbe okostja, ki so deloma že zaceljene. Besedilo pojasnujejo dobro uspeli fotografski posnemki. Friderikštajnsko medvedje okostje, ki mu manjka le nekaj koščic, hrani geološki institut graškega vseučelišča. *Dr. Gv. Sajovic.*

* * *

Butkovič Peter, Pisma iz Bleiweisove dobe. [Objavljena so pisma, ki so jih pisali pesniku M. Hladniku: Bleiweis (l. 1851 in 1860), A. Zameje (l. 1853), L. Jeran (l. 1852 in 1858), Fr. Močnik (l. 1837)]. Čas 1914, zv. 2, str 126—140.

Hegemann Ottmar Dr., Aus den Tagen des Laibacher Kongresses. Laib. Zeitung 1914, Nr. 85—98. — (Posebni odtisk: Laibach 1914. 8⁰. 48 str.).

— Hervorragende Charakterköpfe beim Laibacher Kongress. Laib. Zeitung 1914, Nr. 100, 102.

— Wiedervereinigung Krains mit Österreich vor hundert Jahren. Laib. Zeitung 1914, Nr. 131, 132.

K. Fr., Hohenwarts Beschreibung der Reise in die Wochein im Jahre 1795. Laib. Zeitung 1914, Nr. 61—68.

Kidrič Franc dr., Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani. Slovan 1914, št. 1, 2, 3.

Koblar Anton, Kostniška kapela v Kranju. Gorenjec 1914, št. 2, 3. (Nadaljevanje iz l. 1913.)

— Kako so nekdaj rekrute lovili. — Gorenjec 1914, št. 4.

— Luterani v Kranju. Gorenjec 1914, št. 6, 12, 13, 17, 18, 19.

— Francoska gimnazija v Kranju. Gorenjec 1914, št. 21.

Lončar Dragotin dr., Iz literarne zapuščine dr. Janko Serneca. Veda 1914, št. 1, 2, 3.

Malnerič Martin dr., Avstrijsko kraljestvo Ilirija. Čas 1914, zv. 3., str. 200—206.

Mantuani Josip dr., Domovinsko varstvo. Čas 1914, zv. 2., str. 73—101.

Matolcsy, Die Brigade Nugent im Herbstfeldzug 1813. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs 1914. III. F. VIII. Band, pag. 203—315. — Zanimiva strategična zgodovinska razprava se deli v naslednja glavna poglavja: VIII. — Prodiranje proti Jadranskemu morju (17. do 30. avgusta 1813). — Boji in prodiranje za bitkom francoske armade (Boji pri Lipi, Herpeljah in Pazinu 31. VIII. — 17. IX. 1813) —

Napadanje na umikajoče se desno francosko krilo (18. IX. do 6. X. 1813): priprave za napad, Francozi zapuste Ljubljano, Nugentovo prodiranje proti Razdrtem in Trstu; napad na Opčine in pohod proti Soči — Bavarska odpade od Napoleona, vojna na Notranjem Avstrijskem.

Prostoslav Kretanov, Povabljen nepoklicanec. (Holčevi spomini.) Slovan 1914, št. 1—6.

Steklasa Ivan, Paradajzarji proti novomeškemu kapiteljnu. Dolenjske novice 1914, 1—3.

— Je-li spadala kdaj mokronoška župnija po pravu pod kostanjeviški samostan? Dolenjske novice 1914, št. 9.

— O mejah Savinjske marke. Časopis za zgodovino in narodopis 1913, št. 3—4, str. 140—144.

Stelè Franc dr., Varstvo spomenikov. Čas 1914, zv. 3., str. 206—212.

Trdan dr. Fr., O slovenskih bogomilih. Čas 1914, zv. 3, str. 185—200.

Zois Baron Michelangelo, Der Tintoretto von Rudolfswert. Laib. Zeitung 1914. Nr. 43, 45.

—, Münzfunde in Oberlaibach. Laib. Zeitg. 1914, Nr. 128, 129.

Zimmermann F. X.: Nova pisma Matije Zhopa, Veda 1914, str. 1—2, 3.

Franke I., Karpi in ribniki. Lovec 1914, štev. 3, stran 40—41.

Kossmat Dr. Fr. Die adriatische Umrandung in der alpinen Faltenregion. Mitteilungen der Geolog. Gesellschaft in Wien, Bd. VI., 1913, S. 61—165. Mit 3 Tafeln. (O tej pomembni studiji prinesemo v prihodnji številki daljši referat.)

— Reisebericht aus dem Triglavgebiet in Krain. Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt, Jahrgang 1913, No. 17, S. 430—431.

Kunaver Pavel, Delovanje dolenjskega odseka „Društva za raziskavanje podzemskih jam na Kranjskem“ v letu 1913. Slovenski Narod 1914, štev. 113. in Slovenec 1914, štev. 113. (Iz zanimivo sestavljenega poročila je razvidno, da so se nadaljevala raziskavanja jam po planotah nad Kopanjsko dolino, Dobrepoljem, Krko, Ribniško kotlino in Loškim potokom.)

Zarnik dr. Boris, Iz novejše biološke literature (domači avtorji). Veda 1914, štev. 1—2, stran 161—164. (Pisatelj poroča o najnovejših delih slovenskih prirodopiscev F. Jesenka in J. Regna, ki sta jih priobčila v letih 1911—1913.)

Zapiski.

Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. Obubožana kranjska dežela ni mogla dajati l. 1526. niti vseh rednih, niti izrednih davkov, katere je zahteval nadvojvoda Ferdinand proti Turkom in drugim sovražnikom; zato je ukazal, da naj se pobero in prekujejo v denar po vsej deželi pri farnih cerkvah, podružnicah in bratovščinah zlate in srebrne posode ter druge dragocenosti. Koliko so dobili zlatnine, srebrnine in denarja, opisuje Ant. Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. v Izvestjih muzejskega društva, V. let., na podlagi inventarjev in aktov,

ki so shranjeni v kranjskem deželnem arhivu. Komisije so inventirale cerkvene dragocenosti po deželskih sodiščih; ohranjeni pa niso inventarji vseh tedanjih kranjskih deželskih sodišč, zlasti mnogih gorenjskih deželskih sodišč so se poizgubili. V tržiškem farnem arhivu je shranjen prepis inventarja dragocenosti, ki jih je našla komisija v cerkvah in pri bratovščinah, ki so spadale k tržiški farni cerkvi. Ker tega inventarja ni v kranjskem deželnem arhivu, ga v naslednjih vrsticah objavim.

V Tržiču in njegovi okolici (in der herschafft und gericht des wingkhls Neumargtl) so dne 6. oktobra 1526 inventirali cerkvene dragocenosti deželni oskrbnik Friderik Gallenberg, Franc Lamberg, Friderik in Gašper Paradeiser, Jurij Goltschan. Pri farni cerkvi Matere božje v Tržiču so našli tri srebrne pozlačene kelihe; tehtali so s pateno vred, prvi 21$^{1}/_{2}$ lotov, drugi 31 lotov in tretji 23 lotov. Farna cerkev je shranjevala 2 Paradeiserjeva keliha: prvi je tehtal s pateno 22 lotov manj 1 kvintal, drugi s pateno 15 lotov. — Lambergova ustanova je imela dva keliha; prvi je tehtal 17$^{1}/_{2}$ lotov 1 kvintal, drugi s pateno 24$^{1}/_{6}$ lotov. — Dalje je dobila komisija pri župni cerkvi eno bakreno pozlačeno monštranco, en bakren pozlačen kelih in en bakren pozlačen križec, potem tri baržunaste mašne obleke, eno belo damastasto obleko in več starih raztrganih mašnih oblek, ki niso bile mnogo vredne. Denarja je bilo 8 ren. gold. 40 kr.

Naslednje osebe so dolgovale tržiški farni cerkvi: Pinter 1 gold., Primož iz Loma (im Lom) 39 šil., Luka Pirie 4 funte vin. 40 šil., Janeschitz s Veternega (von Veternu) 23 šil., Primož Kisseliza 74 šil., Galuff 36 šil., Godetz 20 šil., stari cerkveni ključarji Janez Schneider, Miha Perdetz, Erazem, Jursche Dur 94 šil., Gašper Praschnigkh na lesu 57 šil., Valentin Nemus 60 mer apna, Gregor Schlägkh 600 žrebljev, Simon Koltschitz 13 šil., Praschnigkh 78 mer apna, Repiza 12 mer apna, Ožbolt Codra 7 šil., Cherkhalin 1 repar, Gognitz 500 desk, Matevž zet Laichars-a 8 ogr. gold. 48 kr., Benedigkh 10 ogr. gold.

V cerkvi sv. Ane na Ljubelju je našla komisija 1 kelih, ki je tehtal s pateno 21$^{1}/_{2}$ lotov, in nekoliko mašne obleke brez vrednosti. Cerkveni ključarji so po izkazu svojih računskih knjig sprejeli 25 ren. gold., a denarja niso prinesli k inventarizaciji.

Cerkvi sv. Ane so bile dolžne naslednje osebe: Urban Jauornigkh 94 šil., Primož Kisliza 2 funta vin. 39 šil., Janez Baronnigkh 3 funte vin. 12 reparjev, Grenigkh 1 ren. gold., Petritz Koroschitz 1 funt vin. 32 šil., Gognitsch 100 šil., Jakob Suchlitzh 50 šil., Primož na Plazu (na Plasu) 11 reparjev, Luka zet rajnkega Pirie-ja 5 funtov vin., Tomaž Skirbat 4 funtov vin., Primož Meglitz 2 funta vin. 80 šil., Pavel Potiza 2 gold. 6 reparjev.

V cerkvi sv. Andreja sta bila dva keliha; prvi je tehtal s pateno 28 lotov, drugi s pateno 13$^{1}/_{2}$ lotov in $^{1}/_{4}$; bela mašna obleka je bila brez vrednosti; z gotovim denarjem je imela cerkev 1 ren. gold. 13 kr., pa ga cerkveni ključarji niso prinesli seboj.

Cerkveni dolžniki so bili: Tomaž Skirbat 26 šil., Primož Kisselitza 10 šil., Kancijan 92 šil., Ratusch Kaltzischka 30 šil., Miklavž iz Bistrice (ys Bistritza) 9 reparjev, Sadneker 19 šil.

Pri cerkvi sv. Katarine v Lomu sta bila 2 keliha, eden je bil bakren, drugi srebrn, zadnji je tehtal s pateno 21 lotov; mašne obleke je bilo malo in še ta ni imela vrednosti; cerkveni ključarji so hranili 10 ren. gold. cerkvenega denarja, pa ga niso prinesli seboj.

Cerkvi sta dolgovala Walthauser v Lomu 16 reparjev in Primož Kernitzar $1^1/_2$ funta vin.

Cerkev sv. Jurja na Starem gradu (Gutenbergkh) je imela 1 kelih, ki je tehtal s pateno 27 lotov, in v gotovini 2 funta 40 kr., ki jih je vzela komisija.

Cerkvi sv. Jurija so dolgovali: Jernej Malitz 7 gold., Jauornnigkh 4 gold., Hanschitz 3 gold., Martin 1 gold. 4 funte vin., Balant Zheschin 1 funt vin. 90 šil., Urban Dreta 2 funta vin., Peter Dreta 2 funta vin. 100 šil., Thomeli 11 funtov vin. 48 šil., Makhrol 1 funt vin. 90 šil., Pankrac Dretta 1 funt vin., Koroschitz 26 šil., Miklavž 110 šil.

Bratovščina sv. Aluja [1] je imela razpoložljivega denarja 19 ren. gold., od teh so prejeli cerkveni ključarji Jurij Hüssar 5 ren. gold., Miha Perdetz 5 ren. gold., Miha Wascha 5 ren. gold., Pavel Rosman 4 ren. gold.; toda cerkveni ključarji so denar raztrosili, le glede enega ren. gold. so izjavili, da so ga porabili za sv. maše.

Bratovščina Naše Ljube Gospe je imela pri ključarjih 3 ren. gold. Toda le-ti niso prinesli denarja seboj kakor tudi ne ključarji bratovščine sv. Andreja, ki je imela 6 ren. gold., bratovščine sv. Ane, ki je imela 5 ren. gold., bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Tržiču, ki je posedovala 29 kr., in bratovščine sv. Katarine. Vsem tem bratovščinam so dolgovali razni dolžniki male zneske po tri in štiri šil., ki jih pa ni bilo mogoče izterjati.

Sledniič je predlagala komisija, naj se puste najpotrebnejše stvari posameznim cerkvam. *Fr. Komatar.*

Arhivski svet. L. 1912. so ustanovili na Dunaju c. kr. arhivski svet, v čigar področju so vse arhivske zadeve v Cislitvaniji, osobito ohranitev, uredba in popis arhivaličnega gradiva. Za vojvodino Kranjsko je imenovan konservatorjem prof. Franc Komatar, za dopisujoča člana pa ravnatelj deželnega muzeja, prof. dr. Josip Mantuani in adjunkt tega ustava, dr. Josip Mal.

† Edvard Suess.

Dne 26. aprila je za vedno zatisnil oči na Dunaju Edvard Suess, najznamenitejši geolog sedanje dobe. V visoki starosti 83 let se je ob oslabelosti srca ustavilo neumorno, uspehov bogato delovanje učenjaka svetovne slave.

[1] Sv. Aluj (sant Eloy) je sv. Eligij, znan še dandanes kovačem na Kranjskem

E. Suess je bil sin avstrijskega trgovca in industrijca v Londonu. Porodil se je ondi 20. avgusta l. 1831. Izobraževal se je na Dunaju in v Pragi in je l. 1852. postal asistent na dvornem rudninskem kabinetu na Dunaju; ondi se je uvajal v delovanje geologa in mineraloga. Od ondod se je oglasil za docenturo na dunajskem vseučilišču; toda odklonili so ga, ker ni mogel izkazati, da je dovršil predpisano učenje na gimnaziji, niti ne na vseučilišču. Že se je hotel obrniti k trgovstvu, vendar je s svojo krepko voljo premagal ovire in postal je l. 1857. izredni in l. 1867. redni profesor iz početka za paleontologijo, kasneje za vso geologijo na dunajskem vseučilišču.

Kmalu se je uveljavila njegova izredna znanstvena sposobnost in govorniška nadarjenost. Leta 1862. je priobčil obsežno geološko študijo „Der Boden der Stadt Wien“, ki mu je ustanovila odlično ime. Izvolili so ga v mestni svet dunajski. Tu je sprožil misel in prodrl ž njo, da se naj Dunaj preskrbi z dobro pitno vodo iz čeprav skoro 100 *km* oddaljenih alpskih studencev. L. 1873. je bilo to ogromno delo izvršeno in milijonsko mesto preskrbljeno z novim vodovodom, ki zagotavlja Suessu trajno hvaležnost Dunaja. Odtlej je umrljivost na Dunaju padla na polovico prejšnje. Nadalje se je Suess zavzemal za uravnavo Donave od Pasove do Železnih vrat, in zlasti za uravnavo pri Dunaju. Ta del predloga se je res izvršil. L. 1875. se je mogočna velereka prvič vlila v novo strugo in odtlej je bilo konec povodnjim, ki so zadajale Dunaju mnogo gorja. Obenem je deloval Suess v dunajskem deželnem zboru in odboru in v državnem zboru, in visoko ga je čislala tedanja nemška „levica“. Vodila ga je misel, da sta šola in znanost poklicana činitelja, ki človeštvu izboljšata usodo. Zavzemal se je za šolo, ki bi ustrezala duhu novega časa. Leta 1893. je bil izvoljen za podpredsednika, in leta 1899. za predsednika dunajski akademiji znanstev, in tako je stopil na čelo najodličnejši znanstveni družbi v državi. Leta 1901. je v 70. letu svojega življenja nehal izvrševati profesuro na vseučilišču in stopil v pokoj. Odklanjal je skromno vsa odlikovanja ter ostal pri naslovu vseučiliškega profesorja. Ko je odstopil leta 1911. v svojem 80. letu od predsedstva akademije, mu je bilo nenavadno častno cesarjevo lastnoročno pismo najvišje odlikovanje.

Njegovo znanstveno delovanje je bilo izprva posvečeno paleontologiji, pozneje tudi drugim oddelkom geologije. Poglavitna dela njegova so: Böhmische Graptolithen 1852, Über die Brachiopoden der Kössener Schichten 1854, Die Hallstädter Schichten 1855, Der Boden von Wien 1862, Über den Charakter der österr. Tertiärablagerungen 1866, Über den Löß 1866, Äquivalente des Rotliegenden in den Südalpen 1868, Bemerkungen über die Lagerung des Salzgebirges bei Wieliczka 1869, Die tertiären Landfaunen Mittelitaliens 1871, Über den Bau der italienischen Halbinsel 1872, Die Erdbeben Niederösterreichs 1873, Die Erdbeben des südlichen Italien 1874, Die Entstehung der Alpen 1875, Die Zukunft des Goldes 1877, Die Zukunft des Silbers 1892. Poglavitno delo njegovo pr

je: Das Antlitz der Erde, ki je zasnovano na tri dele izšlo v štirih zvezkih v letih 1885—1909. (Cena 150 K.) Z njim je dosegel Suess višek svoje znanstvene slave.

Suess-ove študije o dunajskih tleh, to je o terciarni dobi in zlasti o njenem miocenskem oddelku na Nižjem Avstrijskem so klasiške vrednosti. Avtor ni le registroval skladov in v njih zagrebene ostaline nekdanjega živalstva, nego sestavljal je poedina dejstva in pojave v časovno vrsto in tako sestavil zgodovino miocenskega morja. Odtok tega morja iz okoliša Alp in Karpatov je v novejši geološki minolosti monarhije najvažnejši dogodek, kajti na prostoru nekdanjega morja se razprostirajo sedaj širne planjave in plodno gričevje. V nazorni, jasni, mestoma vzneseni obliki se čitajo Suessove razprave kakor roman.

Druge geološke dogodke je proučeval Suess v razpravi o potresih v Italiji. Z ženialno kombinacijo je posnemal iz obrisov obale, iz poteka gorovij in iz potresnih pojavov samih znake, ki kažejo na zagonetno podzemeljsko silo, ki povzročuje potrese. S svojimi nazori je postavil potresoslovje (seizmologijo) na novo podlago, in na njej se je razvil kasneje velik del te vede.

Zgodovina miocenskega morja in potresni pojavi so bili Suessu pripravno izhodišče na širše polje geoloških vprašanj. Njegovo zanimanje se je obrnilo na Alpe, ki so jih smatrali za najtežavnejši geološki problem v Evropi. Prepotoval jih je, da si poleg tega, kar mu je nudila geološka literatura, nabira svoje izkušnje. Med drugim je posetil Julske Alpe v znamenitem profilu od Trbiža do Predela, in Karavanke v profilu od Železne Kaple do Jezerskega. Pridobljene nazore je objavil Suess v obširni razpravi „Die Entstehung der Alpen“ 1875. Znameniti geologi prve polovice prejšnjega stoletja (L. v. Buch, Humboldt, Beaumont) so ustanovili mnenje, da so od spodaj navzgor potiskajoče vulkanske raztaline vzdignile gorovja in trdnine (teorija o vulkanskem dviganju). Na ta način bi se bile dvignile Osrednje Alpe, in zato jih spremljajo Severne in Južne Alpe ob obeh straneh. Suess pa je opozoril, da take somernosti v Alpah ni, in je utemeljeval nazor, da je v Alpah stranski pritisk nagubal zemeljsko skorjo. To pa zato, ker se zemeljska obla hladi v mrzlem svetovnem prostoru in pri tem krči; krčenje povzroča napone v kameni zemeljski skorji, naponi pa se razstavljalo v dve komponenti: v navpično (radialno) in v vodoravno (tangencialno). Naponi so razkosali zemeljsko skorjo na grude, nekatere grude so greznile (radialno krčenje), druge so se nagubale (tangencialno krčenje); grezanje je ustvarilo oceanske kotline med trdninami, tangencialni stranski pritisk pa je priredil nagubana vzdolžna gorovja. Izprožila sta to misel že Leconte (1872) in Dana (1873) (teorija o krčenju ali o kontrakciji zemeljske oble). Toda Suess jo je dosledno izvedel in poglobil. Njegova študija je uspešno obrnila pozornost geologov na dotlej malo gojeno proučevanje zgradbe (tektonike) zemeljske skorje. Pokazal je nove smotre in utrl pota do njih. Povsod se bavijo sedanji geologi s tektoniko, kakor jo je zasnoval

Suess in on sam je to panogo najbolj izpopolnil s svojim mnogo slavljenim glavnim delom „Das Antlitz der Erde". Tej knjigi je posvetil nad 30 let svoje delavnosti, kajti hotel je vesoljno geološko literaturo izčrpati za svoje nazore, ki so se mu sproti globili in širili; proučil je v izvirniku tudi ruska dela, kolikor razpravljajo o zgradbi ogromne evropske in azijske Rusije. Na Suessovem delu splošno občudujejo originalnost, smelost in bogastvo novih idej, zanimivi marsikedaj pesniško vzneseni slog, ki je knjigi pridobil pridevek, da je „geološka epopeja" in pa čudovito obvladanje neizmerne literature.

V svojem glavnem delu je Suess zasledoval poglavitne poteze črteža, ki se je po njem gradila kamena zemeljska skorja, in hotel je spoznati, kako so se poteze snovale v geoloških dobah. Z ženialno bistroumnostjo je zazrl dogodke, ki jih pred njim nikdo ni imel v mislih niti v obliki slutnje. Evropa na primer se je snovala po Suessovih nazorih tako-le: ostanki najstarejšega oddelka Evrope so Hebridi in Lofoti; zgrajeni so iz najstarejših kamenin, ki so se nagubale že v predalgonškem času. Proti temu oddelku so se narinile še pred devonsko dobo nove gorske gube, ki tvorijo sedaj ogrodje večjemu delu Anglije, Irske in Norveške. Kasneje, toda še v starodavni karbonski dobi so tektonske sile — zopet v smeri proti severu potiskaje — narinile gube, ki tvorijo sedaj — znižane in zmanjšane na ostanke — gorovje severne Francije, Nemčije in Sudete. Potem so se v isti smeri v terciarni dobi namaknile gube, ki tvorijo danes Alpe, Karpate, Dinare i. dr. v okrožju Sredozemskega morja. V širni Ruski ploči ležijo usedline skoro vodoravno; gorotvorne sile se jih niso nikoli izdatno lotile.

Bistroumno je sledil Suess „vodilne črte" Alpskega gorskega sestava, združil je z njim mlajšo geološko zgodovino Sredozemskega morja, spoznal pa tudi zvezo z azijskimi vzdolžnimi gorovji, in pojasnil stike Evrope z Azijo („Evrazija"). Nadalje je opozoril na razliko v zgradbi obale pacifskega in atlantskega oceana, poudarjal geološko ulogo Sredozemskega morja in njegovega predhodnika „Tetidinega morja" (Tetide), ki je segalo od Gibraltarja do Sumatre in odlagalo usedline, ki so se odtlej nagubale in tvorijo sedaj najvišja vzdolžna gorovja na zemlji.

Sklepajoč naposled na sestavo vse zemlje, razločuje Suess devet geohistorijskih in tektonskih enot, to so: 1. Lavrencija, 2. Kaledonidi, 3. evrazijska zgradba, 4. češka gmota, 5. Gondvanovina, 6. Kapsko gorovje, 7. Avstralija, 8. andinska zgradba, 9. antarktida.

Od površja prodira avtorjevo oko v globino in pokazuje sestavo zemeljske oble v radialnih smereh. Jedro je specifiško najtežji del našega planeta, v njem domujejo težke kovine, bogato je zlasti niklja in železa (Ni, Fe) („nife"). Objemlje ga istosredno ovoj, ki ima v sebi obilo kremika in magnezija (Si, Mg) („sima") in nad tem leži kamena skorja, ki jo značita silicij in aluminij (Si, Al) („sal"). Tajnostni nazivi nife, sima, sal imenujejo te globinske pasove. Ker je primeroma tenka skorja prepočila, ondi prihajajo že od nekdaj ob vulkanskih pojavih težje snovi iz sime

in iz nife, in z njimi kovine, tudi zlato in platina, na površje. V zemeljskem jedru je mnogo plinov vsrkanih; njih napetost ob visoki toplini daje vulkanskim pojavom silo, ki dviga raztaljeno lavo v vulkanih, in, kadar tega ne zmore več, toplo vodo v toplicah in v njej raztopljene rudnine. Take „rudnice" so napolnile rudniške grede, ki so človeku važna kovinska dobavišča.

Podoba, ki nam jo načrtuje Suess o zgradbi in zgodovini naše zemlje in o silah, ki jo preobrazujejo že iz davna, je veličastno enotna. Vse velike preobrazbe na zemlji: nastanek trdnin in oceanskih kotlin, gorotvorni, potresni in vulkanski pojavi izvirajo vsi iz jednega povoda, ker se namreč krči zemeljska obla, ko se ohlaja v mrzlem svetovnem prostoru! Toda Suess si je v svesti, da je človeško znanje nepopolno; o svojem delu pravi sam: „S kraja tega nepopolnega poizkusa, da bi pregledali obličje naše zemlje, visijo mnogi dvomi in vprašanja prav tako, kakor visijo niti s kraja nedovršene tkanine."

Suessove ideje so se razlile čez torišče geološke vede kakor veletok; pobujale so navduševalno na novo delo, na preizkušanje in razpravljanje, budile so pritrjevanje pa tudi ugovore, in so se morda tudi, več nego dopušča previdnost, pretiravale.

Nekateri francoski in švicarski geologi so spoznali najprej v Zapadnih Alpah premike, ki daleko presegajo nagubavanje v Suessovem smislu; opisovali so uprav fantastno obsežne „odeje" geološko starejših skladov, ležeče nad mlajšimi, in so jih nazvali „narinjene odeje" „nappes de charriage", „Überfaltungsdecken". Ogromne zganjene kamene gmote so se baje navalile ali narinile od južne strani Alp druga na drugo preko Osrednjih Alp na njih severno stran, in so tako napravile od izhodišča („korenišča") do sprednjega roba („čela") do 100 *km* dolgo pot. O teh pojavih, ki se nekam upirajo umevanju, se vrši med veščaki še sedaj živahno razpravljanje. Suess sam je s previdnimi pridržki stopil na stran svojih učencev, ki so daleko prekoračili njegovo prvotno razlago.

Tudi tisti, ki niso sprejeli brezpogojno idej dunajskega voditelja, in so se oglasili s tehtnimi in globoko segajočimi ugovori, priznavajo visoko vrednost Suessovega dela. Upravičeni smemo reči:

Dunaj slavi v Suessu svojega dobrotnika, veda pa vidi v njem duševnega velikana neminljive slave. V zgodovini geologije značita poglavitni napredek dve imeni: Charles Lyell (1830), ustanovitelj stratigrafije, in Edvard Suess, ustanovitelj tektonike. *F. S.*

Ob stoletnici rojstva dr. Josipa Pančića.* Dne 23. aprila t. l. sta Srbska Kraljevska Akademija in vseučilišče v Belgradu v tamošnji vseučiliški dvorani priredili svečano skupno sejo v spomin dr. Jos. Pančića, zdravnika-prirodoznanca, ki je bil nekak srbski Erjavec, s to razliko, da je bil zgolj znanstvenik in pisec šolskih učbenikov, ne pa

* (Sestavljeno po študiji Andr. M. Matića v „Letopisu Matice Srpske" v Novem Sadu knj. 160 [l. 1889], po „Srpski Bibliografiji" Stojana Novakovića in po Pančićevi monografiji „Ortoptere u Srbiji").

obenem tudi beletrist. Ime Pančićevo je bilo doslej najbrž Slovencem sploh malo znano.

Pančić se je rodil 5. aprila 1814 v Bribiru v Hrvatskem Primorju. Ljudsko šolo je pohajal v Gospiću, gimnazijo pa na Reki. Filozofijo (7. in 8. gimn. razred) je dovršil v Zagrebu, a medicino v Budimpešti, kjer je bil 1842 promoviran za doktorja medicine. Kot praktični zdravnik je nekaj časa deloval v Budimu, potem pa v Ruxbergu v Banatu, kjer je bil obenem vzgojitelj deci gospodarja tamošnjih rudnikov, Hofmanna. Po dveh letih se je vrnil v Liko, da bi posetil tam svoje sorodnike, odtod pa je krenil na Dunaj, da bi teoretično obdelal rastline, ki jih je nabral v okolici Pešte in po erdeljskih ter banatskih planinah. Na Dunaju se je seznanil z Miklošičem in Vukom Karadžićem. Vuk mu je svetoval, naj pojde v Srbijo in naj vstopi v državno službo. Res je Pančić maja 1846 odšel v Srbijo ter je bil najprej zdravnik v steklarni v Belici. Sledečega leta je postal fizik v okrožju jagodinskem, a še koncem istega leta je bil premeščen v Kragujevac, kjer je kot fizik ostal do l. 1853. Tega leta ga pozovejo v Belgrad za profesorja na licej, kjer je predaval o zoologiji, botaniki, mineralogiji in agronomiji. Profesor (pozneje na „veliki šoli", predhodnici sedanje univerze) je bil do 1884, ko je postal član „državnega sveta"; pa tudi kot „državni svetnik" je še predaval o botaniki, ki mu je bila najdražja znanost, do l. 1887. Šestkrat je bil rektor velike šole (1866, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872). L. 1887. je bil izbran za predsednika Kralj. Srbske Akademije v Belgradu in kot tak je umrl 23. febr. 1888.

Do Pančića so mogli Srbi v svoji literaturi navesti le par prirodoznanskih spisov; najstarejše je bilo „Jestestvoslovije" Jurija Krist. Raffa, ki ga je posrbil Joahim Vuić (1809). Pančić je torej oral ledino, ko je pisal svojo botaniko, zoologijo in mineralogijo ter ustvarjal srbski prirodoznanski jezik; pri tem je svojo znanost lokaliziral, ali če hočete, nacionaliziral, t. j., preiskaval je prirodoznanski pred vsem svojo novo domovino Srbijo ter s tem polagal teoretične temelje srbski narodni ekonomiji, a vzel je v okvir svojega izsledovanja tudi sosednje srbske pokrajine (Banat, Bolgarska, Črna Gora).

L. 1860. je priobčil dolgo razpravo „Ribe v Srbiji" (Iz „Glasnika Društva srpske slovesnosti" XII). Pa tu nam ne opisuje samo rib in jih ne imenuje samo s srbskimi imeni, ampak kaže tudi, kako jih je treba gojiti in kako važnost imajo v narodno-ekonomskem smislu. Tri leta pozneje (1863) opisuje „Živi pesak u Srbiji" (Iz „Glasnika" XVI) ter uči, kako je škodljiv ter kako bi ga zalo trebalo omejevati. — L. 1867. izda Pančić: „Ptice u Srbiji" (Po analit. metodi, Belgrad), nadalje: „Mineralogijo i Geologijo" po Naumannu in Bedantu ter „Zoologijo" po Miln Edvardsu, Agassizu in Leunisu. V teh letih je spisal tudi „Floro u okolini beogradskoj" (Po anal. metodi . . .) ter razpravljal o flori Banata (1861, 1867). L. 1871 opisuje „Šumsko drveće i šiblje u Srbiji" („Glasnik" XXX) ter naglaša važnost šum

za vsako deželo. Potoval je v Črno Goro, študiral tam rastlinstvo ter (1874?) priobčil študijo: „Elenchus plantarum vascularium quas aestate a. 1873 in Ćrna Gora legit Dr. J. Pančić. L. 1883. je izdal „Ortoptere v Srbiji" (Orthoptera in Serbia hucdum detecta), str. 172 („Glasnik"). Kar je izsledil o flori na Bolgarskem, kamor je potoval dvakrat, je priobčil l. 1883 in 1886. Na smrtni postelji je dovršil: „Prvine balkanske flore".

Ime Pančićevo sega v učeni svet preko srbskega ozemlja, ker je izsledoval srbski svet, ki je bil dotle nepreiskan, in je torej pomnožil znanost z novimi stečevinami. V tem oziru je značilno, kar je par dni pred smrtjo pisal akademiji, češ, za prvi početek bi dobro bilo, da se omejimo na one znanosti, ki se tičejo naše domovine; „tu je naša prošlost zakopana in tu leži, mislim, tudi naša boljša bodočnost, v katero čvrsto in nepokolebivo verujem."

Na veliki šoli (univerzi) je osnoval botaniški kabinet, po njem imenovan „Pančićev kabinet", dragoceno zbirko rastlinstva cele Srbije. Tudi je osnoval botaniški vrt, kjer je v zadnjih letih svojega življenja najrajši bival. Tudi je položil prve temelje zoološkemu, mineraloškemu in geološkemu kabinetu.

Pančić spada v dobo našega Janeza Bleiweisa, enega prvih naših zdravnikov, ki je na literarno-kulturnem polju igral važno ulogo, in v dobo Hrvata dr. Jurija Sporerja, Karlovčana in protomedika v Ljubljani (okoli 1848), ki se je mnogo ukvarjal z zdravstvenimi razmerami slovenskih in hrvatskih dežel. Trije važni možje — zdravniki.

Dr. Fr. Ilešič.

† *Jernej Pečnik.* Dne 12. junija t. l. je preminul v Ljubljani Jernej Pečnik v 79. letu svoje dôbe. Mož je bil po vsej Kranjski znana oseba in tipičen zgled slovenske nadarjenosti in praktičnosti. V svojih boljših letih je prisostvoval izkopavanju prazgodovinskih grobišč in si tam pridobil osnovnih pojmov o arheološkem izkopavanju ter jih je praktičnim potom izpopolnil. Dano mu je bilo z lahkoto zaslediti grobišča. Kjer je kopal, je vsebino temeljito dvignil. To je smatral tudi za svojo nalogo — sevé tudi za edino nalogo arheološkega preiskavanja. Deschman, Szombathy, Hoernes, pl. Premerstein, Rutar in Schmid so prevzeli važnejšo nalogo, podati znanstveni popis in izvajati zaključke. A mož ima neoporečne zasluge za Kranjsko. Vzpodbujal je inteligenco, da naj odkriva zgodovinske dokaze prastare kulture v naši deželi in je s tem dosegel, da ta misel ni zaspala. — Tudi literarno se je poizkusil uveljaviti. Predaval je 3. maja l. 1890. o svojih izkopavanjih v mesečnem zborovanju muzejskega društva; poročal je o njih v „Izvestjih muzejskega društva" v 4. letniku (1894) v dveh člankih: „Pogled na Kranjska gradišča" in „Prazgodovinske najdbe na Kranjskem l. 1894." s S. Rutarjem skupno. — Dalje v 14. letniku (1904): „Prazgodovinska najdišča na Kranjskem" in „Prazgodovinska izkopavanja pri Boštanju". Nepozabni Rutar mu je pomagal in prirejal spise za tisk. Leta 1912. je spisal posebno brošurico: „Vojvodina Kranjska v prazgodovinski dobi". Ljubljana, Blasnik, 1912. Zadnja leta ni več mogel kopati, a je užival po munificenci deželnega odbora in drugih oblasti primerno podporo. — Polovico arheoloških eksponatov deželnega muzeja je izkopal on in si s tem postavil trajen spomenik. *M.*

Društveni vestnik.

Vlč. g. Anton Koblar, dekan in mestni župnik v Kranju je izpolnil dne 12. junija t. l. svoje 60. leto. Prezaslužni mož, ki ga šteje Muzejsko društvo za Kranjsko med svoje najzvestejše člane in sotrudnike, je bil rojen l. 1854. v Železnikih na Gorenjskem. Po dokončanih srednješolskih študijah se je posvetil bogoslovju in je bil l. 1878. posvečen. Služboval je kot dvorni kapelan pri † knezoškofu Janezu Zl. Pogačarju do l. 1884. Potem je prišel za kaplana v Mengeš, na to v Šenčur pri Kranju. L. 1890. mu je bilo podeljeno mesto kurata v prisilni delavnici, 1900 je postal mestni župnik in dekan v Kranju. —

Že kot škofov dvorni kapelan je preiskaval knezo-škofijski arhiv in si delal zapiske, predvsem za zgodovino župnij v ljubljanski škofiji. Ker je tu zadel na vrzeli, jih je hodil izpopolnjevat v furlanske arhive.

Ko je postal l. 1890. kurat, mu je deželni odbor poveril še isto leto muzejski arhiv. Do l. 1900. je vršil arhivsko službo nesebično in požrtvovalno. Kar je on uredil in dognal, velja še sedaj. Istočasno je urejeval tudi knjižnico. L. 1894. je bil izvoljen v odbor Muzejskega društva in je tu prevzel breme t a j n i k a ter ga je nosil do l. 1904. Na njegovo prizadevanje je sklenilo Muzejsko društvo, dotedaj samonemške publikacije izpopolniti tudi s slovenskimi „Izvestji Muz. društva." Prvi letnik je bil pohleven zvezčič, broječ samo 86 strani; gradivo je od kraja do konca Koblarjevo. To je bil prvi korak v stremljenju, da se pokaže tudi na zunaj slika razmerja v društvu zbranih delavnih sil po njihovem narodnostnem pokoljenju. Kot u r e d n i k je vodil Koblar „Izvestja" do 18. letnika, torej do l. 1908. — Ni ga menda urednika, ki bi bil z večjo vnemo dajal dober zgled, kakor A. Koblar. V 18. letnikih je objavil nič manj nego 91 razprav, zapiskov in ocen. Skoraj v vsakem letniku po več; samo 14., 15. in 17. letnik nima prispevkov iz njegovega peresa. Med temi spisi so n. pr. „Drobtinice iz furlanskih arhivov" zelo obsežna in važna razprava; „Čegav je Žumberak" je danes tako aktualna študija, kakor je bila l. 1898., ko jo je spisal.

Muzejsko društvo za Kranjsko se hvaležno spominja truda in zaslug prečastitega jubilarja ter mu kliče z dna duše in iskreno: Bog ga ohrani še mnoga leta v prid domovini, slovstvu in društvu! *Mantuani.*

Vsem znanstvenikom, ki se zanimajo za zaslužno delovanje etnografa in prirodopisca B. Hacqueta, sporoča uredništvo „Carniole", da izide 10. januarja 1915 ob stoletnici njegove smrti posebna „Hacquetova številka" Carniole. Nekateri odlični znanstveniki so nam že obljubili svoje sotrudništvo ob tej priliki. Vabimo pa tudi vse druge, ki se za stvar zanimajo, da stopijo v krog sotrudnikov Hacquetove številke. Dobro došle so manjše razprave, zapiski in referati. N a s l o v e r o k o p i s o v j e j a v i t i u r e d n i š t v u d o 1. a v g u s t a t. l., r o k o p i s i n a j s e v p o š l j e j o n a j k a s n e j e d o 15. o k t o b r a. t. l. Vsi prispevki se bodo honorirali po 50 K od tiskovne pole, vsak sotrudnik prejme poleg honorarja tudi 25 brezplačnih odtiskov svojega dela in pa 1 izvod Hacquetove številke. *Ur. „Carniole" v Ljubljani.*

Za Valvasorjevo spominsko ploščo. V smislu sklepa letošnjega društvenega občnega zbora namerava odbor „Muzejskega društva za Kranjsko" vzidati na rojstni hiši znamenitega kranjskega zgodovinarja v Ljubljani, Stari trg, št. 4, primerno spominsko ploščo. Po [illegible] bodo znašali stroški za napravo spominske plošče približno 400 K. Ker pa društvo [illegible], se obrača do vseh rodoljubov, da prispevajo mal dar v ta namen. Darovi se lahko dostavljajo [illegible] na društveni

naslov ali pa potom časopisov. Vsi darovi bodo z zahvalo v listih objavljeni. Doslej sta se odzvala navedenem pozivu, ki je bil že priobčen v dnevnikih, č. g.: Steska Viktor, kancelar in ravnatelj knezoškof. pisarne v Ljubljani (10 K) in Vrhovnik Ivan, župnik v Trnovem pri Ljubljani (20 K). — Iskrena jima hvala!

Odbor.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 17. februarja 1914 ob 4. popoldne v predavalnici deželnega muzeja. Podpredsednik knezoškofijski kancelar Viktor Steska otvori občni zbor ter poudarja, da je društveni odbor v minulem letu vsestransko izpolnil zahteve § 2. društvenih pravil. Radi slabih gmotnih razmer je imel odbor največ skrbi z izdajo društvenega glasila „Carniole“. V tej stiski je priskočil na pomoč vsled posredovanja muzejskega ravnatelja dr. Mantuanija deželni odbor kranjski, ki mu izreka na tem mestu najtoplejšo zahvalo. Izpodbuja na agitacijo, da se pridobi društvu čim več udov ter zahvali vse, ki so delali v korist društva. Spominja se društvenikov, ki so tekom leta umrli. Zborovalci se dvignejo v znak spomina s sedežev.

Društveni tajnik dr. Josip Šmajdek poroča, da šteje društvo v minulem letu 3 častne, 3 dopisujoče in 323 rednih udov. Tekom leta so umrli sledeči udje: Marenčič Janko, knezoškofijski tajnik; Poč Martin, župnik v p.; dr. Žitnik Ignacij, kanonik, državni in deželni poslanec, ki je bil dolgo vrsto let društveni član in prof. Milan Pajk, nad vse vestni in marljivi društveni blagajnik. V preteklem letu je bilo za „Muzejsko društvo“ nad vse važno dejstvo, da je rešil kranjski deželni odbor z brezobrestnim posojilom v znesku K 3000 društvo iz jako neprijetnih finančnih težkoč. Društvo bo vrnilo posojilo v 6 letnih obrokih. Glede sanacije društva je bil v deželni zbornici dne 10. oktobra 1913 soglasno sprejet naslednji predlog: Deželni odbor se pooblasti, da nakupi za primerno ceno od „Muzejskega društva“ deželnemu muzeju oddane znanstvene knjige in da vstavi v proračun primerno vsoto za vsakoletni nakup knjig, ki jih dobiva „Muzejsko društvo“ v zameno. — V dopisu z dne 12. decembra 1913. naznanja deželni odbor kranjski, da je isti dovolil društvu za doslej deželnemu muzeju odstopljene knjige odškodnine v znesku K 1500 ter dalje dovolil društvu za l. 1914. podporo v znesku K 800 in pa K 1200 odškodnine za deželnemu muzeju odstopljene publikacije, ki jih odda v tem letu društvo knjižnici deželnega muzeja. S temi podporami je „Muzejsko društvo“ za enkrat rešeno neprijetne situacije. Ministrstvo za bogočastje in uk je nakazalo za l. 1913. redno podporo v znesku K 800.

Izdaja znanstvenega dela „Flora carniolica“ izpod peresa šol. svetnika prof. Alfonza Paulina se je zakasnela radi tega, ker je ovirala pisatelja deloma njegova bolezen, deloma par tednov trajajoči štrajk stavcev in tiskarjev. Društveno delovanje se je osredotočilo na izdajanje društvenega glasila „Carniole“, ki pa je morala letos radi slabega gmotnega stanja društva izhajati v skrajšani obliki. Muzejska predavanja, ki so se otvorila l. 1912. so se tudi v minulem letu nadaljevala. Prirodopisni odsek je imel tudi v tem letu svoje referatne sestanke. Vrše se jako zanimivi referatni večeri, ki so tem večjega pomena, ker se nahajajo v odseku zastopniki skoraj vseh panog prirodopisne vede. Društvenikom je v društvenih prostorih na razpolago cela vrsta znanstvenih revij in časopisov. Ker se društveni prostori kurijo centralno, je bivanje v njih omogočeno tudi pozimi. Glede primerne oskrbe botaničnega vrta je šla dne 28. junija 1913 deputacija k deželnemu predsedniku. Imela je ta uspeh, da so se primerni faktorji jeli iznova zanimati za to vprašanje. Društveni odbor se zahvaljuje vsem činiteljem, ki so podpirali društvena stremljenja denarno ali na kak drug način, zlasti uredništvom „Sloven. Naroda“,

„Slovenca“ in „Laibacher Zeitung“, ki so radovoljno ponatisnili društvena oznanila in prinašali poročila o njegovem delovanju.

Cilji, za katerimi stremi „Muzejsko društvo“ so idealni, poprišče, na katero je osredotočilo društvo svoje delovanje je kulturno-znanstveno. Naša želja je, da dobimo kar največ sotrudnikov, kar pa se bo zgodilo le na ta način, ako pristopa občinstvo v obilem številu k „Muzejskemu društvu.“

Blagajnik prof. Josip Breznik poroča o gmotnem stanju društva.

Računski zaključek za l. 1913.

A. Dohodki.

1.	[illegible] 1912	[illegible] K
2.	[illegible]	[illegible] „
3.	[illegible]	[illegible] „
4.	[illegible]	800 — „
5.	Podpora deželnega odbora	800 — „
6.	[illegible]	3000 — „
7.	[illegible]	70 — „
8.	[illegible]	10 — „
9.	Udnina	[illegible] „
10.	Prodani letniki in sešitki	[illegible] „
11.	Odškodnina pri nabavi in uporabi klišejev .	24 80 „
	Skupaj	6749 14 K

B. Izdatki.

1.	Za [illegible] 1912:		
	[illegible]ek uredniških in pisateljskih nagrad	165 — K	
	[illegible] 1912	[illegible] „	[illegible] K
2.	[illegible] 1913		[illegible] „
3.	[illegible]	[illegible] K	
	[illegible]	[illegible]	
	[illegible]	[illegible] „	1739 02 K
4.	Ekspedicija Carniole l. 1913		[illegible] K
5.	[illegible]		[illegible] „
6.	[illegible]		[illegible] „
7.	[illegible]ije		20 — „
8.	[illegible]		[illegible] „
9.	Remuneracija muzejskemu slugi		[illegible] „
10.	[illegible] 1913 1914 [illegible]		[illegible] „
11.	[illegible]		[illegible] „
12.	[illegible]		5000 — „
	Skupaj		[illegible] K

[illegible]	[illegible] K
B. Dohodki . . .	[illegible] „
[illegible]	[illegible] K

I. [illegible]	6749 14 K
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] K

II. Neporavnani dolg 1. pri Blasniku . . .	1000 82 K
2. [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] K

III. [illegible]	1000 82 K
[illegible]	[illegible] „
[illegible]	[illegible] K

Proračun za l. 1914.

A. Dohodki.

1.	[illegible]	[illegible] K
2.	[illegible]	[illegible] „
3.	[illegible]	[illegible] „
4.	[illegible]	[illegible] „
5.	[illegible]	[illegible] „
6.	[illegible]	[illegible] „
	Skupaj	[illegible] K

B. Stroški:

1. Dolg iz lz l. 1913	1000·82	K
2. Odplačilo brezobrestnega posojila	1000·—	„
3. Tisk in broširanje „Carniole“	2000·—	„
4. Pisateljske nagrade	400·—	„
5. Uredniški stroški	300·—	„
6. Slike	300·—	„
7. Sluga, ekspedit	300·—	„
Skupaj	5300·—	K

Dohodki	6200·—	K
Stroški	5300·—	„
Prebitek	900·—	K

Pregledovalec računov g. I. Podkrajšek poroča, da je dne 27. kimovca 1913. pregledal pri blagajnikovem namestniku vse knjige in priloge, dalje tudi račune „Florae carniolicae“ ter našel vse v najlepšem redu; na to je pregledal še enkrat dne 8. januarja 1914. pri blagajniku vpričo dveh odbornikov ter našel ravnotako vse v vzornem redu. Isto mu je sporočil tudi drugi pregledovalec računov č. gosp. župnik Vrhovnik; zato predlaga v imenu obeh blagajniku absolutorij.

Se sprejme z odobravanjem.

Knjižničar g. dr. Gv. Sajovic poroča, da narašča knjižnica vsako leto potom zamenjave. Društvo zamenjuje sedaj s 113 znanstvenimi društvi (i. s. s 36 slovanskimi in 77 neslovanskimi) ter z 12 znanstvenimi akademijami. Po strokovni razpredelbi jih je 32 prirodopisnega značaja, ostali pa zgodovinskega in filološkega. Na novo nismo stopili z nobenim društvom v zameno, opustili pa smo jo vsled neugodnega gmotnega stanja s 7 manj važnimi organizacijami. Knjižnica je bila na razpolago udom vsak dan. 11 oseb si je izposodilo 87 knjig ozir. publikacij. Pretekli mesec je oddal knjižničar publikacije l. 1912. knjižnici deželnega muzeja; prevzel je dr. Mal 732 zvezkov v skupni vrednosti 1772 K 90 h.

V imenu urednikov „Carniole“ poroča č. g. kanonik dr. Josip Gruden, da se je letos omejilo društveno glasilo na zelo majhen prostor (12 pol s 188 str.); vendar pa je bila vsebina taka, da se da „Carniola“ lahko primerjati z glasili sličnih društev. Že prihodnje leto se bo povečal primerno obseg glasila. Vsem dosedanjim sotrudnikom iskrena hvala; vabimo pa v svoj krog tudi nove sotrudnike, da se bo tem uspešnejše lahko razvijalo društveno znanstveno delovanje.

G. I. Podkrajšek opomni društveni odbor na vzidavo spominske plošče na Valvasorjevo rojstno hišo. Predsednik odgovori, da se bo odbor posvetoval v tej zadevi in bo v ta namen ukrenil vse potrebno.

Predlog dr. J. Žmavca, da naj se zaznamek društvenih publikacij tudi separatno natisne, se sprejme.

Nato zaključi predsednik občni zbor.

Dr. Josip Šmajdek,
t. č. tajnik.

Umrli udje. Cirheimb zu Hopfenbach, Alfons, Freiherr auf Quettenau, k. u. k. Oberst d. R. in Marburg; Dovgan Anton, v Trstu; Jeglič Josip, nadučitelj v Selcih na Gorenjskem, † 17. februarja 1914; Kajdiž Tomaž, stolni kanonik v Ljubljani, † 16. junija 1914; Smičiklas Tade, vseučiliški profesor in predsednik Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, † 8. junija 1914; Trček Mihael, dekan v Šmarju na Dolenjskem, † 3. aprila 1914. Časten jim bodi spomin!

Novi udje. Puš Avgust, c. kr. policijski uradnik v Ljubljani; Skabrne Minka, c. kr. vadniška učiteljica v Ljubljani.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Dne 28. junija 1914, baš tedaj, ko smo se na Kranjskem veselili, pričakujoč bližnjega previsokega poseta, je segla zlobna roka v brezvestnem činu po življenju Nj. ces. in kr. Visokosti presvetlega gospoda nadvojvoda in prestolonaslednika

FRANCA FERDINANDA

in Njegove plemenite in vzorne soproge, jasne gospé vojvodinje

SOFIJE HOHENBERG.

Cesarski princ, nada avstrijskih narodov, je podlegel s svojo preblago družico zahrbtnemu napadu.

Ž njim je padla tudi odločna smer in živahno delo na torišču spomeniškega negovanja.

Za Nj. Veličanstvom, našim trpko prizadetim in ljubljenim vladarjem, za vso cesarsko hišo, za osirotelo c. kr. osrednjo komisijo, med milijoni zvestih Avstrijcev, znanstvenikov in umetnikov, med neštetimi društvi, ki so si stavila resen smoter, proučevati kulturno-zgodovinske odnošaje svoje ožje domovine, žaluje ob grobu tudi Muzejsko društvo za Kranjsko, potrto in brezupno. Izgubilo je v presvetlem princu svojo najmočnejšo oporo. Zakaj rajni nadvojvoda se je zanimal za našo tako dolgo zapostavljeno kronovino in je to zanimanje pokazal dejansko s tem, da je prevzel pokroviteljstvo „Domovinskega varstva“ na Kranjskem.

Tej istiniti boli se pridružuje gnus in žarko ogorčenje nad zločinom. Svet nam bo ostal spomin na prejasno in mogočno osebnost rajnega nadvojvode in Njegove plemenite soproge, ki sta šla od nas kot mučenika.

Smer pa, ki jo je zarisal ta avstrijski princ v svojem delavnem življenju, nam ostane ideal, za katerim bomo stremili njemu v trajni spomin!

O nedavno najdeni votivni roki.

Dr. Jos. MANTUANI.

Fot. dr. P. Grošelj.

Sl. 1. Votivna roka, dlanska stran.

Leta 1911. meseca junija je poslal posestnik Anton Spiler iz Drnovega na Dolenjskem deželnemu muzeju na ogled malo bronasto roko, na kateri so vzboklo vpodobljene razne živali in več predmetov. Nekateri so smatrali te reliefne podobe za egiptske pismenke. Ta domneva se je izkazala na prvi pogled kot neprava, kajti roka je nedvomno rimsko delo in pripada obmiselju antičnega verskega paganstva. Najdena je bila v prvi polovici meseca novembra 1910, kakor poroča gosp. Spiler, v peščeni zemlji na njivi, oddaljeni kakih deset minut (800 *m*) od Drnovega, to pa pri oranju: lemež jo je odrsal in vrgel iz razorja. Ležala je torej precej plitvo pod površino, domnevno kakih 15—20 *cm* globoko. G. Spiler poroča o poškodbah, da je edino to mogoče, da jo je lemež oravsal, kajti sicer da je nihče ni pilil. To poročilo je verjetno zató, ker je smer poškodbinih drs na zunanji strani peščaja enakomerna od leve proti desni. Vendar pa je morala priti roka pod lemež že pred, predno so jo izorali; kajti patina na teh drsah je stara. Najbrže je bila že večkrat pri vrhu, ker kaže tudi na mezincu podobne poškodbe, pravtako pod staro patino, kakor one nad peščajem.

To je prva votivna roka, ki je bila najdena na Kranjskem in koje najdišče je natančno znano. Je pa tudi prva in edina, katere najdišče je nedvomno dognano v Cislitvaniji. V arheološkem slovstvu je bila znana dosedaj samo ena taka roka, o kateri je bilo samo domnevati, da je najdena na avstrijskih tleh, dasi nihče ni vedel dognati kdaj in kje. To je bila votivna roka v zbirki grofa de Cassis v Monasteru pri Ogleju. Seve je tudi mogoče, da imajo zasebne zbirke še takih ročic, ki niso znane v arheološkem slovstvu. Vendar pa to ni zelo verjetno. — Na Hrvatskem poznamo Sotin, na Ogrskem

Zsena (Kom. Krassó) kot najdišči votivnih rok. To je pa tudi vse na prostranem ozemlju Avstro-Ogrske.

Spričo teh dejstev je naši roki pripisovati vendar toliko važnosti v arheologiji in kulturni zgodovini, da je vredno, pobaviti se ž njo natančneje na tem mestu. Žal, da nimamo toliko prostora na uporabo, kolikor bi ga vsa vprašanja zahtevala, ki so v zvezi s to novo izkopano ročico. Pri proučevanju bistva te stvari se je pojavila cela vrsta še ne razjasnjenih ali pa ne zadovoljivo rešenih vprašanj. O teh bom razpravljal na drugem mestu. V našem časopisu se omejujem na one točke, ki so podlaga za razumevanje predmeta.

Votivna ročica iz Drnovega je ena najmanjših svoje vrste. Visoka je 56 *mm*, tehta pa 67 *g*, ker je v polno vlita. Predstavlja nam desnico, kakor pretežna večina njenih sovrstnic; levice so redke izjeme. Značilni so gibljaji njenih prstov: palec, kazalec in sredinec so dvignjeni kvišku, dočim sta prstanec in mezinec proti dlani upognjena. Pri roki pogrešamo podstavka pod zapestjem. Ako je bila roka namenjena, da bi stala kot zahvalni dar in znak zaobljube v kakem tempeljnu ali pa pri larih v domači kapelici, je bil podstavek razmerno široko stojalo; ako pa je imela namen, biti nataknjena na palico, tedaj je bil podstavek tok ali tulec. Primeri obeh vrst so nam ohranjeni v precejšnem številu. Dasi danes ne moremo z gotovostjo določiti, kateri izmed obeh slučajev da bi prišel v poštev za našo roko, moremo vendar smatrati prvo alternativo za verjetnejšo. Kajti masivna roka je bila montirana najbrže na precej težak podstavek, kakor je sklepati iz vdolbine v zapestju; tu opažamo, da je bila ročica privita na krepak zatik. To je pa dosedaj konstatirano samo pri rokah s stojali; roke s tulci so enotno vlite, nikdar pa v dveh delih. Palec, prej naravnost kvišku stegnjen, je sedaj lahko proti mezincu notri upognjen. Nedvomno je to provzročila teža ali pa sila; konec je odbit. Od kazalca in sredinca sta vrhova odkrhnjena. Tudi tu je stara patina pokrila nalomnino. K tej točki se bodemo morali pozneje še povrniti.

Fot. dr. P. Grošelj.

Sl. 2. Votivna roka, desna plat.

Fot. dr. P. Grošelj.

Sl. 3. Votivna roka, leva plat.

Kaj nam nudi ta ročica na svoji površini? Med palcem in med zadnjima prstoma stoji, oprt na stegnjen kazalec in sredinec, na notranji strani roke 26 *mm* visoka podoba bradatega moža. Gornji del života je nag, spodnji, od pasu navzdol, pa je oblečen v široko haljo (περίβλημα), ki tvori okoli ledij krepak svaljek. Levica visi ob trupu navzdol, desnica pa mu je dvignjena kvišku; ročica mu je odkrhnjena. Tudi pokrivala na glavi ni mogoče več razločiti, ker je vrh odlomljen.

Na peščaju pod palcem vidimo *žrtveniški nož*; ta se da razločiti pač samo še na izvirniku.

Najvažnejšo podobo na ročici imamo na zapestju pod dlanjo. V dolbini, na zgoraj polukrožno zaključeni, vidimo *ležečo žensko podobo*, od pasú po koncu zravnano; v rokah drži dete in je doji. V praznem prostoru na levi od njene glave je upodobljen ptič, ki se pa na naši ročici le z veliko težavo razloči, in to samo ob primerni razsvetljavi.

Na vpognjenih zadnjih dveh prstih spoznamo po skrbnem ogledovanju precej odrsano *ovnovo glavo*; z gobčekom je obrnjena proti notranji (dlanski) plati, z zatilnikom proti zunanji.

Sedaj obrnimo ročico in si oglejmo zadlansko plat. Na vnanji strani je roka preobložena s podobami v reliefu. Tu vidimo pod prstancem v štirih vijugah navzgor plazečo se *kačo*; pod njo *želvo*. — Pod sredincem čepi *krastača*, pod njo *kuščarica*. — Takoj pod palcem je bila upodobljena *tehtnica*; sedaj je mogoče to določiti samo s pomočjo obrisa, ki je še ostal; kajti vzboklo tehtnico je ostrgal lemež. — Pod tehtnico je nek kljukast in nek raven predmet; to sta pač dve piščalki ali *flavti*; ena ima navzgor vkrivljen konec, druga je ravna. — Pod tema je vpodobljena vinska posoda z dvema ročajema. Po obliki je dvoje mogoče: ali je čaša (κάνθαρος), ali pa *posoda za mešanje vina* z vodo (κρατήρ). Po razmerju z drugimi predmeti je pač samo druga alternativa upravičena.

Fot. dr. P. Grošelj.

Sl. 4.

Toliko nam nudi ročica v sedanjem stanu. Vprašanje pa nastaja, kakšna da je bila pred poškodbami. Da je imela stojalo, smo že omenili. Kako pa je bila završena na konceh dvignjenih prstov? Med rokami te vrste jih poznamo mnogo, ki imajo na prstih proste konce, a tudi takih, ki nosijo na njih še nastavke. Na palcu pogosto češarek od pinije, na kazalcu in sredincu pa ploščico ali svaljek,

na katerem sedi orel. Roko, ki ima oboje, hrani danski narodni muzej v Kodanju;[1] le orel je odbit.

Domnevam, da je tudi naša roka bila prvotno s takimi pridevki opremljena in da je imela tako pinjin češarek na palcu, kakor tudi ploščico z orlom na kazalcu in sredincu. To naziranje podpiram z nastopnimi razlogi. Že zgoraj sem omenil, da ima palec odbit konec. Vendar pa pri tem prstu ne pogrešamo nič od njegove dolžine; završetek pa vendar kaže nalomnino. Edino pravilen sklep moramo izvajati tako, da je bil s palcem ravno na oni točki v zvezi predmet, ki se je dal odkrhniti. In to pač ne more biti nič drugega, nego češarek — ako se opiramo na analogije. Podobno je nastala nalomnina nad kazalcem in sredincem. Ako bi bila ta dva prsta imela proste konce, ni mogoče misliti, da bi se bila mogla le skrajna konca odlomiti; kajti vlita sta v polno in pa oprta na moško sohico, ki je po livu združena ž njima v eno tehnično maso, od katere je težko odlomiti tako majhen drobec. Ako pa si mislimo nad tema prstoma še orla z napol razprostrtimi perutmi, tedaj pa takoj umemo, kako je bilo mogoče, če ne naravnost neizogibno, da se je ta nastavek odkrhnil. Pri nobeni dosedaj najdenih ročic se orel ni ohranil na svojem prvotnem mestu, pač pa je pustil pri nekaterih sledove, ki nam nudijo podstav za pravilno sklepanje.[2] Nasprotno pa so se mnogo šibkeji prsti votlih livov navadno ohranili, ako niso imeli tega nastavka. — Po tem takem moramo domnevati, da je imela naša ročica v popolnem stanu palec kvišku zravnan, a na njem pinjin češarek, na kazalcu in sredincu pa orla.

Takih in podobnih ročic poznamo dolgo vrsto. Prvi, ki se je bavil s tem pojavom antičnega verstva je bil Lovro Pignorius[3]; sledil mu je učeni jezuit Atanaz Kircher[4] in za njim je prišel Jan.

[1] Naša podoba (sl. 4) po: Blinkenberg, Archäol. Studien (Kopenhagen-Leipzig, 1904), str. 72. — Podobno roko ima muzej v Neapelju, a brez češarka. Upodobljena je najbolje v Museo Borbonico descritto ed illustrato (Napoli, 1824—1867), XVI, tav. 9, št. 1. Posnetek po tej podobi ima Reinach S., Repertoire de la statuaire grecque et romaine (Paris, 1897—1904), II, 477, št. 2.

[2] Roke z orlom so nam znane: v Kodanju, Neapelju (dve), Budapešti, Londonu; dve poznamo po podobah iz starejšega slovstva, a ne vemo, kje se danes nahajajo izvirniki. Prim. Blinkenberg, l. c., tabelo str. 82—83. — Vidi se mi, da spada semkaj tudi roka, ki jo hrani Berlinski Antiquarium. Prim. Jahn O., Über den Aberglauben des bösen Blicks itd. v: Berichte d. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, 1855, Taf. 4, No. 2 a—b. — Posnetek v: Baumeister, Denkmäler d. klass. Altertums (München, 1884—1888) I, 75.

[3] V svoji knjigi: Magnae deum matris Idaeae et Attidis initia. — Prva izdaja je prišla na svetlo v Parizu l. 1623, druga v Benetkah 1624, tretja v Amsterdamu, 1669.

[4] Oedipus Aegyptiacus. Romae, 1652—1655 (4 zvezki).

Filip Tomasini s prvo specialno razpravo o votivnih rokah.[5] Tem monografičnim razpravam so se pridružila velika in obsežna dela Bernarda de Montfaucon[6] in A. Klavdija Filipa Tubières grofa Caylus[7] v Franciji; Le Antichità di Ercolano[8] in Museo Borbonico descritto ed illustrato[9] v Italiji. S temi deli je bilo pač zanimanje za klasične starine razširjeno, a znanje ne poglobljeno. Tudi nekatera manjša dela iz prve polovice 19. veka tega stanja niso bistveno izpremenila. Prvi, ki je dal tvarini o votivnih ročicah smotreno in znanstveno smer, je bil Otto Jahn, izvrsten filolog, a tudi mož temeljite arheološke naobrazbe. V svoji še danes osnovni študiji: Über den Aberglauben des bösen Blicks bei den Alten[10] je začrtal pot za proučevanje te tvarine za nekaj generacij. Posegel je do korenin. Njegova namera ni bila, baviti se z votivnimi ročicami, ampak pokazati, kako se je pojavljalo praznoverstvo in vražarstvo v starem veku. To ga je nehoté privedlo tudi do zaobljubnih ročic. On je bil prvi, ki je podal pregled njemu takrat znanih izvodov in je tako ustvaril ogrodje za prihodnje študije. — Šest let pozneje je obravnaval I. Becker[11] ponovno ročice, ki jih je bil popisal Jahn; pomnožil je število za novo objavljeno Heddernheimsko roko, a brez novih rezultatov. Sedemnajst let pozneje je poizkusil Dilthey[12] to gradivo pregledno razporediti in je izpopolniti. Njegove opazke o pomenu in o bistvu simboličnih pridevkov so poglobile tozadevno znanje in razširile naše obzorje. Vrsto raziskovalcev sklepa za sedaj Chr. Blinkenberg, ki je 26 let po Dilthey-u v svoji izvrstni študiji: „Darstellungen des Sabazios und Denkmäler seines Kultes"[13] na podlagi obsežnega gradiva podal pregled vseh v slovstvu znanih zaobljubnih ročic. Izmed teh jih je 26, katerih najdišča so

[5] Manus aeneae Cecropii votum referentis dilucidatio. Amstelodami, 1669. Vidi se mi, da utegne biti ta izdaja že ponatis. Kajti od Tomasinija imamo učeno razpravo: De donariis et tabulis votivis, tiskano v Vidmu (Utini) 1639, delo, v katerem se bavi z bistvom iste snovi.

[6] L' antiquité expliquée et représentée en figures. Paris 1719—1724. Vkupe 15 zvezkov. — Delo je bilo ponovno prevedeno v nemščino.

[7] Recueil d' antiquités égyptiennes, étrusques, grecques, romaines etc. (7 zv.) Paris 1752—1767.

[8] Napoli 1757—1792, v 9 zvezkih.

[9] Napoli 1824—1867, v 16 zvezkih.

[10] V Berichte d. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, 1855, str. 28 nsl.

[11] Die Heddernheimer Votivhand. Frankfurt a. M. 1861.

[12] V Archäolog. - epigraphische Mittheilungen aus Österreich - Ungarn, II. letnik (1878), str. 1 nsl.

[13] V obširnejši knjigi Archäologische Studien. Kopenhagen - Leipzig, 1904, str. 66 nsl.

znana, a 23 od katerih ne vemo, kje da so bile izkopane. Največ od znanih pripada Italiji: Brescia, Cagli, Cartona, Isola Farnese, Neapel, Pompeji (3), Resina (2), Rim (2), Vado (2). Drugo mesto ima francosko-belgijsko ozemlje: Corseul, Famars, Rumpst, Sedan. Iz Male Azije ste dve: ena iz Adalije, druga brez natančneje določene točke. Iz Rusije je ena, najdena v Jekaterinoslavu; iz Švice tri, iz Sotina na Hrvaškem[14] ena in iz Zsene na Ogrskem ena. — Med ročicami neznanega najdišča je ena domnevno iz Oglejske okolice. — Vse drugo slovstvo, ki je obravnavalo votivne ročice, kakor seznamki starin in dr., je uporabljeno v navedenih razpravah. Temu številu se pridružuje sedaj še bronasta ročica v ogrskem narodnem muzeju v Budapešti,[15] kot najnovejša pa naša Drnovska. Število vseh v literaturi znanih ročic, ki sodijo v to vrsto, je torej 51. Raztresene so po raznih arheoloških zbirkah, čestokrat daleč od svojih najdišč.

Posameznih rok iz brona in drugih tvarin je seveda mnogo več; a vse ne spadajo v to omiselje, kakor naša ročica. Kaj je torej značilno za to skupino?

Odločilni znak je kretnja prstov. Roke naše vrste imajo prve tri prste, to je palec, kazalec in sredinec dvignjene, kakor na prisego; zadnja dva, prstanec in mezinec, sta vpognjena proti dlani. Oblikovanje roke in posameznih prstov je zeló različno; tu vpliva sposobnost umetnikova in pa slog. Nekatere teh ročic so umetniško dovršene (Avenches), druge kažejo samo gotovo mero obrtniške spretnosti.

Razen imenovane značilne kretnje na prstih imajo te ročice navadno tudi še razvrščene po svojem površju razne simbolične znake in to v večji ali manjši meri. Le malo je teh ročic brez simbolov. Na podstavu tega opazovanja razberemo lahko vse gradivo v tri skupine: v prvo brez simboličnih znakov, v drugo z maloštevilnimi znaki (1—5) in v tretjo z mnogoštevilnimi znaki (do 10 in več). Naša ročica pripada torej zadnji skupini.

Ravnokar dognane značilnosti dokazujejo, da so imele te roke gotov smoter in izvesten pomen. Vprašanje je, kateri?

Kakor še dandanes osobito med priprostim ljudstvom, tako so bile razširjene v starem veku vraže in prazne vere v obče; tudi omikanci so jim bili večji del podvrženi. Verovali so, da gledajo

[14] Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družtva, godina I (1879), str 107 nsl. Još dvie zavjetne ruke iz bronza. — Prva je najdena v Sotinu in je prava „zavjetna ruka". Druga je bila najdena v Vinkovcih in ne spada v to vrsto. O tem pozneje.

[15] Führer in der Alterthumsabteilung (Ungarisches National Museum). Budapest, 1911, str. 96, Schrank 1, Nr. 10, ki je Blinkenberg še ne omenja.

zavistni bogovi škodoželjno človeško srečo, da prouzročajo bolezni, nesrečo in druge neprilike. Vsepovsodi so slutili zasedo, iz katere opazuje božansko bitje njihovo ravnanje in so strogo pazili, da se mu niso zamerili, ali da so vsaj njegovo zavist zmanjšali, protivnost omilili, kazen odvrnili. Pazili so že na misli in besede; ako je kdo izrekel pohvalno besedo o sebi ali svojem imetju, takoj je ukrenil kaj zoper čar ali uroke, ki bi mogli slediti: pljunil je trikrat sebi v nedrije[16] ali pa je naredil pest in vtaknil palec med kazalec in sredinec, t. j. „kazal je figo".[17] Mnogo huje pa učinkujejo uroki izhajajoči od ljudi, ki jih z namenom provzročajo, da bi oškodovali svojega bližnjega iz zavisti, včasih pa tudi brez hudobne namere. Največkrat izhajajo taki uroki iz očí. Ta vraža je bila tako vkoreninjena, da so resno preiskavali način učinkovanja zlega pogleda. Demokritos je trdil, da uroke prenašajo bitja (*εἴδωλα*), ki prehajajo iz oči zavistnika na osovraženca; kajti ta bitja omogočujejo človeku, čegar last so, misliti in čustvovati.[18] „Zle oči", „hudobno oko", „hud pogled" so pojmi, ki živé še dandanes, ne samo med Slovenci, ampak tudi med drugimi kulturnimi narodi.[19] Celó cerkveni očetje

[16] Theokritos, *εἰδύλλια*, VI, 39: „*ὡς μὴ βασκανθῶ δέ, τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον.*" Prim. tudi istotam XX, 11. — Tibullus, I 2, 54: Ter cane, ter dictis despue carminibus. — Istotam I, 2, 96: Despuit in molles et sibi quisque sinus. — Tudi Plinius, naturalis historia XXVIII 4 (ed. Mayhoff, IV, 288), omenja te vražarske navade: spei alicuius audacioris petimus in sinum spuendo. — Za našo dobo in slovenske kraje prim. Navratil, Slovenske národne vraže in prazne vere. Letop. Mat. Slov. za l. 1896, str. 2. — Zakaj da je treba trikrat pljuniti, nas poučuje Plinius, nat. hist. XXVIII 2 (ed. Mayhoff, IV, 283): Cur impares numeros ad omnia vehementiores credimus, idque in febribus dierum observatione intellegitur? — Vergilius, Eclogae, VIII 73 nsl.: Terna tibi haec primum triplici diversa colore | licia circumdo, terque haec altaria circum | effigiem duco: numero deus impare gaudet. — V tej zvezi so tudi trije prsti dvignjeni na ročicah.

[17] Ovidius, Fasti V 433 nsl.: signaque dat digitis medio cum pollice iunctis | occurat tacito ne levis umbra sibi. — Tudi tukaj ponavlja vnuk po trikrat tri klice ob grobu dedovem. „Figo" pa dela, da ne pride duh ali pošast do njega. — Prim. Plin. n. h., XXVIII 4 (l. c., IV, 288). — Jahn, l. c., str. 80.

[18] Plutarchos, *Δημόκριτος*, 6 (ed. St. p. 682 F): *ἅ* (= *εἴδωλα*) *φησιν ἐξιέναι τοὺς φθονοῦντας οὔτ᾽ αἰσθήσεως ἄμοιρα παντάπασιν, οὔτε ὁρμῆς ἀνάπλεά τε τῆς ἀπὸ τῶν προϊεμένων μοχθηρίας καὶ βασκανίας· μεθ᾽ ἧς ἐμπλασσόμενα καὶ παραμένοντα καὶ συνοικοῦντα τοῖς βασκαινομένοις ἐπιταράττειν καὶ κακοῦν αὐτῶν τότε σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν.* — Gl. tudi Plutarchos, *συμποσιακῶν προβλημάτων* V 7; tu odklanjajo Demokritovo stališče in imenujejo uroke „*ἀπόρροιαι τῶν σωμάτων*". — Jahn, l. c., str. 33 nsl. navaja še druge vire.

[19] Navratil, l. c., Letopis M. Sl. za l. 1894, str. 151. — Prim. tudi Joan. Tzetzes (pesnik in slovničar 12. veka po Kr.) *χιλιάδες*, I, v. 814 nsl.: *πᾶσαν βασ-*

so bili prepričani o zlem učinku zavidnega ali zlega očesa.[20] Dočim pa se odraščen človek more varovati z različnimi sredstvi urokov, je to otrokom in živini nemogoče. Zato so jih skušali varovati s spravnimi (spokornimi) obredi v posameznih slučajih, v obče pa s simboličnimi predmeti, ki so jih obešali na stvari in poslopja, ali pa so jih postavljali na zemljiščih,[21] da naj bi jih obranili zlega pogleda in urokov.

Ta vraža je tudi mati zaobljubnih ročic. V kateri namen, da je bila vsaka izmed njih narejena, danes ni mogoče več določiti; pač pa se da to trditi pri nekaterih, ki imajo posebno značilne prizore upodobljene. K tem spada tudi naša.

Da so čuvali kako osebo ali stvar, so jo postavili pod varstvo božanstva. Ptuji bogovi so veljali za mogočnejše, nego domači,[22] zato so imeli tudi mnogo obširnejšo klientelo, osobito v dobi poznejše rimske republike, da ne govorimo o času rimskih cesarjev. Bogovom-zaščitnikom so darovali, kar je zadevnemu varovancu prineslo blagor: včasih predmet sam, iz katerega je izhajal blagoslov, včasih pa samo njegovo podobo. Take podobe so i roka sama in na njej upodobljena branila (ἀποτρόπαια). S tem smo dospeli do najvažnejšega vprašanja teh ročic: kaj da pomenijo in kako da jih je tolmačiti.

Že Montfaucon je dognal v glavnih potezah, da so ročice in na njih upodobljena branila nerazdružljiva; samo da je simbole krivo tolmačil. Smatral jih je za izključno egiptske; a smoter teh rok je pa vendarle pravilno določil.[23] Pravo mesto je odkazal tem simboličnim pridevkom O. Jahn v svoji že omenjeni razpravi o

[illegible] δι' ὀμμάτων [illegible] itd. — Jahn, l. c. str. 31. — Leksikografi istovetijo izraze ὀφθαλμίσαι (Hesychios, Photios) in ἐποφθαλμίσαι (Suidas) s φθονῆσαι.

[20] Augustinus, Confessionum libri, I 7: „vidi ego et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum.“

[21] Skrb za živino: Vergilius, Eclog., III 103 (za ovce). — Grattius Faliscus, Cynegetica, v. 401 nsl. (za pse). — Vegetius, Digestorum artis mulomedicinae V 73 (za živali sploh). — Plinius, nat. hist. XXXII 2 (l. c., V, 57). — XXXIII 4 (l. c., V, 134, za otroke). — Istotako Joannes Chrysostomus, in epist. I. ad Corinthios, 12, 7. — Drugi pisatelji so navedeni pri Jahnu, l. c., str. 40.

[22] Jahn navaja l. c., str. 46 grški napis, vrezan na dragulju: [illegible] Fraza, ki še danes tudi pri nas živi: počiti od zavisti; lat. invidia rumpi.

[23] Montfaucon-Schatz (da navajam po nemškem prevodu) — Griechische und römische Alterthümer, Nürnberg 1757, str. 295: In der That aber waren solche

ziem pogledu [24] in dokazal, da so popolnoma v duhu rimskega in grškega verstva zasnovani, dasi ni tajiti, da je prišla podbuda od iztoka. Sicer se je pa Jahn preveč zaupal specializaciji teh simbolov po posameznih bogovih in zato ni mogel dobiti enotnega stališča za tolmačenje namena tem ročicam, kar pač tudi ni imel v načrtu svoje razprave. Dilthey [25] je duhovito poizkusil priti do jedra temu vprašanju po drugi poti in si je stavil vprašanje, v katerem smislu da so posvečevali in darovali te ročice bogovom: kot ročice prosečega človeštva, opremljene z zaželjenimi branili ali kot desnice zaščitnih božanstev in kot vidni znak storjene zaobljube. Dasi je sam vidno pristaš drugega naziranja, se vendar ni odločno izjavil za nobeno. Blinkenberg [26] je na podlagi nadaljnih lastnih in drugih preiskav za enkrat zaključil vrsto teh razprav s tem-le logičnim zaključkom. 1. Vsi raziskovalci so edini, da so te ročice votivni ali zaobljubni darovi; 2. vse te ročice so bistveno enake v zasnovi in v kretnji; 3. nekatere imajo celó votivne napise; kjer je imenovan bog, tam nahajamo ime Sabazios; torej: vse te ročice so bogu Sabaziju zaobljubljeni predmeti.

Blinkenbergovi zaključki so tako podprti, da jim ni moč ugovarjati. Sedaj pa še vprašanje, čigavo roko da imamo pred seboj?

Že Dilthey je opozoril na zelo važno mesto v Plutarhovih spisih, kjer se imenujejo zdravila, torej snovna in realna branila, „božje roke“ [27]. Kakor je pri snovnih, tako je tudi pri nesnovnih branilih; božanstvo ima svojo moč na obeh popriščih; to pa v dvojnem obziru. Religiozna domneva starega veka je bila, da je moč blagoslavljanja neločljiva od moči oškodovanja ali celó uničevanja. Simbol te moči pa je roka in mnogokrat rabi v klasičnih jezikih „roka“ za „oblast“

Hände, welche sie göttlich verehreten, nichts anders, als Denkmahle von gewissen Gelübden ..... worauf dann geschehen, daß solche Statuen nach der Zeit sogar angebetet worden. Za poslednjo trditev ne navaja dokazov.

[24] Berichte d. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1855, str. 33 nsl.

[25] Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, II (1878), str. 49 nsl.

[26] Archäologische Studien. Kopenhagen - Leipzig 1904, str. 98 nsl.

[27] Plutarchos, *συμποσιακῶν προβλημάτων*, IV 1, 3 (ed. Bernardakis 1862) vol. IV, str. 148). Razgovarjajo se gostje o vprašanju, so-li sestavljene jedí ložje prebavljive, kakor enostavne, ali ne. Markion zagovarja sestavljena jedila in jih primerja z zdravili, ki so tudi sestavljena „*ἃς θεῶν χεῖρας ὠνόμαζεν Ἐρασίστρατος.*“ — Erasistratovo naziranje je ostalo; to nam dokazujejo drugi pisatelji, n. pr. Galenos, *περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους*, VI (ed. Kühn, vol. XII, str. 966): . . . *ἐάν τε πάλιν οἷόν περ θεῶν χεῖρας εἶναι τὰ φάρμακα, καὶ τοῦτο ὀρθῶς ἐρεῖς.*

ali „moč“.[28] Sila in spretnost se razodevate v roki; zato spremlja tudi v svojih kretnjah nehoté duševno razpoloženost in označuje ž njimi mirna in viharna čustva. Kretnja vseh votivnih ročic pa znači svečano poudarjeno, važno avtoritativno izrekane besede.[29] In baš na to dejstvo se dosedaj niso dovolj ozirali v tem zmislu. Kjerkoli zalotimo roko v tej obliki, povsodi se gre za važne besede: za odločna povelja, za nujne prošnje. Ako torej uporabimo to spoznanje pri naših ročicah, vsili se nam vprašanje: Kdo govori? Proseči človek, ki ob enem zaobljublja božanstvu darček za varstvo in zaščito, ali božanstvo, ki izpolnjuje prošnjo? Ako bi to bil človek, tedaj bi nam bilo obrazložiti, odkodi branilni simboli na njegovi roki. Tu zastanemo, ker tega ne moremo raztolmačiti. Omenjeni simboli nimajo zmisla na roki prosečega človeka, osobito ne, ako prosi božanskega varstva pred uroki, ki se odvračajo s takimi branili. Bilo bi zoper vso logiko. Ako ima človek sam toliko zaščite v svoji roki, tedaj mu ni treba iskati pomoči pri bogovih in jih nagibati z zaobljubami, da naj ga ščitijo z istimi sredstvi. Roka v tej kretnji more biti torej samo božja desnica, med svečanim govorom, zaklinjanjem,[30] ali zapovedovanjem,[31] v gestu, s katerim ukazuje nevarnosti, da izgine.

Dilthey je zahteval v svoji obravnavi najbolj enostavnih razlogov, da se pojasnijo nagibi teh zaobljubnih darov. Ali je mogoče misliti si kaj bolj preprostega, nego misel: Na mojo prošnjo si tako-le odločno in mogočno odvrnil nevarnost, poslužujoč se pri-

[28] Dilthey, l. c., str. 52 navaja mesto iz Proklovega komentarja Platonovemu Kratilu: *ταῖς δημιουργικαῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν, ἃς θεουργῶν παῖδες χεῖρας καλοῦσιν*; in drugo iz komentarja Parmenidu: *αἱ χεῖρες σύμβολα δυνάμεώς εἰσι.* — Tudi v cerkvenem slovstvu imamo nešteto takih primerov. Kreuser, Christl Symbolik. Brixen 1868, str. 102 nsl.

[29] Dokazov za to trditev bi mogel navesti brez števila. V antičnem kiparstvu n. pr. imamo v Laokoonovi skupini pri sinu na desni plati roko s tem gibljajem; tudi Glikonov Herakles drži levico tako; dobimo jih v prizorih na grških in rimskih posodah, a tudi v krščanski umetnosti prvih pet vekov. — Prim. Benndorf-Conze, Vorlegeblätter f. archäol. Übungen. Wien 1869–1891. — Garrucci R., Storia dell' arte cristiana. Prato 1873–1880; osobito zv. VI., tav. 407–499, kjer je najti za to kretnjo nič manj nego 90 primerov.

[30] Bistvo tega naziranja je nedvomno orientalsko. Vsekako je oblika iztočnega izvora. Prim. zaklinjajoče pesmi in besedila kaldejskih magov v Lenormant Fr., Die Magie und Wahrsagekunst der Chaldäer. Jena 1878, str. 17 nsl. — Blinkenberg, l. c., str. 101.

[31] Treba se je spomniti samo na svetopisemska mesta, kjer Bog odrejuje ali pomaga. Gen., 1, 3, 6, 9, 11, 14, 20, 24, 26 itd. Matth. 8, 3; 13 — Marc. 2, 5 — 5, 24, 41 — Luc. 5, 4 — 7, 14 — 8, 24, 29 — Joan. 2, 16 — 11, 43.

mernih branil, v zahvalo ti darujem to-le bronasto roko v trajni spomin, ker si me uslišal.[32]

Prav zato je bila ta kretnja vsprejeta v versko obredje. Stalno se je ohranila le v enem. V gibljaju prstov so vse ročice enake; služijo torej enemu in istemu obredu in kultu. Tri izmed njih pa imajo tudi zaobljubne napise: in vsi imenujejo boga, ki so mu ročice namenjene v dar, samo Sabazija.[33] Iz tega pa je mogoče izvajati samo en pravilen sklep, namreč, da so vse bronaste roke z dvignjenimi tremi prvimi prsti posvečene Sabaziju, če tudi boga ne imenujejo.[34]

Pripomniti je le še, da bi bilo napačno misliti, da so temu bogu posvečali edino le bronaste ročice; ohranilo se je nam tudi nekaj srebrnih in bronastih pločic z vzboklo izvršenimi podobami, potem nekaj Sabazijevih sohic in amuletov.[35] Gotovo so mu darovali tudi slikane podobe, kakor je to bilo običajno pri drugih bogovih.[36]

Kdo pa je Sabazios? Od nekdaj je vladala nejasnost o njegovem pokoljenju in njegovem bistvu. Lukianos polaga bogovom pikre priimke na jezik, govorečim o Sabaziju. Imenujejo ga ptujca,[37] pri-

[32] Bron so smatrali stari narodi za posebno trpežen. Prim. Horatius, III 30, ki meni, da so njegove pesnitve celo trpežneje, nego bron.

[33] Blinkenberg, l. c., str. 69; prva: *Ἀθηναῒς ἀνάθημα Διὶ Ζαβαζίῳ.* Druga: *Ἀριστοκλῆς ἐπιστατεύσας Διὶ Σαβαζίῳ.* — Str. 72: *Ζουγόρας εὐξάμενος ἀνέθηκεν Σαβαζίῳ.* Ena roka z napisom CECROPIVS V · C · VOTVM · S (str. 76 št. 14) ne pride v poštev, kjer je napis sumljiv.

[34] Blinkenberg, l. c., str. 100 je prvi izvajal ta zaključek.

[35] Blinkenberg, l. c. str. 90 nsl. — Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine, II, 478.

[36] Kulturnozgodovinsko — ne teološko! — si moramo to razmerje misliti tako, kakor dandanes v božjepotnih cerkvah: uslišanci podaré v spomin in drugim v podbudo podobe z označbo uslišane prošnje. V klasični literaturi imamo za to mnogo dokazov. N. pr. Cicero, De natura deorum III 37, 89: Nonne animadvertis ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint? — Horatius, I 5, 13 nsl:

. . . . Me tabula sacer
votiva paries indicat uvida
suspendisse potenti
vestimenta maris deo.

Prim. tudi Vergilius, Aeneis, XII 767 nsl. — Juvenalis, XII 27 nsl. — Posebno pa Tibullus, I 3, 28 nsl:

Nunc dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi
Picta docet templis multa tabella tuis.

[37] Lukianos, *θεῶν ἐκκλησία*, 9 (ed. Bekker, 1853) str. 126: . . . *ἀλλ᾽ ὁ Ἄττις γε ὦ Ζεῦ καὶ ὁ Κορύβας καὶ ὁ Σαβάζιος πόθεν ἡμῖν ἐπεισεκυκλήθησαν οὗτοι . . .;*

tepenca in dvomljivega boga.[38] To potrjuje tudi množina njegovih imen. Lokalno so ga istovetili sedaj s tem, sedaj z drugim božanstvom. Največkrat je D i o n i z o s[39] ali pa Z e v s.[40] Prilično samo gospod (*κύριος*).[41] V posameznih slučajih se imenuje *Ὕης*[42] in *Ἄτης*.[43] Orfični himni ga nazivajo sina Kronovega[44] in „svetega" ali „častitljivega".[45] Tudi o njegovi domovini so naziranja različna. Nekateri trdijo, da je njegova prvotna domovina T r a k i j a,[46] drugi da je prišel iz F r i g i j e.[47] Vsekako je prišel Sabazios v zapadno verstvo precej pozno in to v pretežno frigijskem bistvu in z azijatskimi običaji, tako, da se je videl Grkom ptuj in nenavaden.[48] V novejšem slovstvu ga

---

[38] L u k i a n o s, *Ἰκαρομένιππος*, 27 (ed. Bekker, 1853) str. 167: . . . *τοὺς Κορύβαντας καὶ τὸν Ἄττιν καὶ τὸν Σαβάζιον, τοὺς μετοίκους τούτους καὶ ἀμφιβόλους θεούς*. — C i c e r o, De legibus, 2, 15 ga omenja: Sabazius et quidam alii dei peregrini.

[39] Dokazila iz antičnega slovstva ima H ö f e r v svoji razpravi v R o s c h e r, Ausführliches Lexikon d. griech. u. röm. Mythologie, s. v. Sabazios.

[40] Osobito v monumentalnih napisih. Prim. H ö f e r, l. c. Navzlic temu, da imamo številnejše dokaze za enačbo: Sabazios = Zeus, ostane vendar nepobitno, da je Sabazijevo bistvo d i o n i z i j s k o. To je izrekel že Höfer l. c. — Moje naziranje je, da je istovetenje Sabazija s Zevsom s e k u n d a r n o in precej pozno, pod vplivom iztočnega verstva.

[41] Archäol.-epigr. Mittheil. aus Österreich-Ungarn, X (1886) str. 239: *Αὐρήλιος Μεστριανὸς . . . κυρίῳ Σαβαζίῳ . . . ἔστησεν*.

[42] H e s y c h i o s, s. v. *ὕης*; on trdi, da je: *ὕης Σαβαζίου ἐπίκλησις*. — Prim. tudi P h o t i o s, *λέξεων συναγωγή* s. v. *ὕης*.

[43] S t e p h a n, Thesaurus gr. ling. VII 4 navaja iz lex. rhet.: *τὸ δὲ ἄτης θεὸς σαβάζιος*.

[44] Hymni orphic. (ed. Dietsch, 1882), št. 48: *Κρόνου υἱὲ Σαβάζιε*.

[45] Istotam, št. 49: *Σαβοῦ ἁγνοῦ*.

[46] V prvi vrsti K r e t s c h m e r, Einleitung in d. Gesch. d. griech. Sprache, str. 95 nsl. Ta izvajanja so učena, duhovita; vendar dokazovanje s pomočjo Körtejevih prekopavanj v etnološkem oziru ne drži. O tem drugodi. Zanimivo je, da nahajamo Kretschmerjevo misel že pri S t r a b o n u, *γεωγραφικά*, X 3, 15 (ed. Meineke, 1866, II 662) . . . *καὶ οὐχ ἥκιστά γε, ὥσπερ αὐτοὶ οἱ Φρύγες Θρᾳκῶν ἄποικοί εἰσιν, οὕτω καὶ τὰ ἱερὰ ἐκεῖθεν μετενηνέχθαι* — tukaj seve brez dokazil.

[47] Večina mest iz klasičnega slovstva in cerkvenih očetov. — Glej H ö f e r, l. c. — K r e t s c h m e r, l. c. — Prim. H e r o d o t, *ἱστοριῶν βιβ.* VII 73: *Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Βρίγες, χρόνον ὅσον Εὐρωπήιοι ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίην* . . .

[48] D e m o s t h e n e s primerja (*περὶ στεφάνου*, 259 — ed. Lipsius, 1887, str. 101) svoje življenje z Aishinovem, temu očita, da je že kot mlad mož prisostvoval Sabazijevim sprevodom, ki jih je vodila njegova mati: *ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοὺς καλοὺς θιάσους ἄγων διὰ τῶν ὁδῶν, τοὺς ἐστεφανωμένους τῷ μαράθῳ καὶ τῇ λεύκῃ, τοὺς ὄφεις τοὺς παρείας θλίβων καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρῶν καὶ βοῶν εὐοῖ σαβοῖ καὶ ἐπορχούμενος ὕης ἄττης ἄττης ὕης* . . . Tudi D e m o s t h e n e s,

torej običajno imenujejo trakiško-frigijsko božanstvo.[49] Smatrali so ga mogočnim braniteljem in radodarnim bogom.[50] Ta lastnost na eni strani in podobnost imena na drugi je že v starem veku prouzročila dejstvo, da več pisateljev soglasno trdi in to neodvisno drug od drugega, da sta Sabazios in Sabaot eno in isto božanstvo.[51] Da je židovski kult vplival že s svojo intelektuelno pretežnostjo na paganska azijatska verstva, to je gotovo in se da posneti iz mest v staroklasični literaturi. Od todi izhaja pač tudi Sabazijev posamezno rabljen pridevek „najvišji“ (*ὕψιστος*).[52] Od tedaj je stopal nedvomno dionizični značaj Sabazijev bolj in bolj v ozadje in iz spojenega pojma o Sabazijevi oblasti, da ne rečem vsemogočnosti in iz vzvišenosti Sabaota se je kristaliziral na grško-rimskem zapadu Sabazios-Zevs.[53] Tako smo dobili v osnovnih potezah pojem o bistvu trakiško-frigijškega boga Sabazija, čegar — po domnevi starega paganstva — mogočno in zaščitno roko imamo pred seboj.

Kaj pa pomenijo posamezne stvari in predmeti na njeni površini?

παραπρέσβεια, 431 (ed. Lipsius str. 77). Aristophanes, *ὧραι* (v Comicorum atticor. fragmenta, I, str. 535) odlomek št. 566: *τὸν Φρύγα, τὸν αὐλητῆρα, τὸν Σαβάζιον*. — Plutarchos, *περὶ δεισιδαιμονίας*, 12 (ed. Bernardakis p. 419): *βάρβαροι δὲ καὶ παράνομοι πρὸς ἱεροῖς κολασμοὶ καὶ προπηλακισμοί* . . . — Istotam, 3 (ed. Bernardakis p. 406): *ὦ βάρβαρ᾽ ἐξευρόντες Ἕλληνες κακά* . . . . Skratka, stari so občutili v Sabazijevem kultu mnogo ptujega.

[49] Höfer, l. c. — Seeck, Geschichte des Untergangs d. antiken Welt, II 410 nsl. in Anhang, 572 nsl. — Wissowa, Religion und Kultus der Römer (1912) str. 375 nsl.

[50] To dokazujejo številni, dosedaj priobčeni votivni napisi, ki so nastali od 3. veka pred Kr. sem. Slovstvo navaja Höfer, l. c.

[51] Valerius Maximus, Factorum et dictorum memorab. (ed. Kempf, 1888, str. 17): Cn. Cornelius Hispalus praetor peregrinus . . . . Judaeos, qui Sabazi Jovis cultu Romanos inficere mores conati erant, repetere domos suas coegit. — Joannes Lydos, *περὶ μηνῶν*, IV 38 (v Corp. script. byzant., Bonnae, 1837, ed. Bekker, str. 72) govori o Sabaziju in sklepa: . . . *τῇ Φοινίκων γλώσσῃ καὶ Σαβαώθ δὲ πολλαχοῦ λέγεται* . . . Plutarchos, *συμποσιακῶν προβλημάτων* IV 6 razpravlja o židovskem verstvu; o saboti pravi: *οἶμαι δὲ καὶ τὴν τῶν σαββάτων ἑορτὴν μὴ παντάπασιν ἀπροσδιόνυσον εἶναι. Σάβους γὰρ καὶ νῦν ἔτι πολλοὶ τοὺς Βάκχους καλοῦσι* . . . Zoper to naziranje se pač upira Tacitus, historiar. V 5 (ed. Halm, 1884, II, str. 206): . . . Liberum patrem coli, domitorem Orientis, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. — Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes im Zeitalter Christi, II 505 verjame, da sta se istovetila Sabazios in Sabaot zaradi podobno donečih imen.

[52] Höfer, l. c. omenja napis, najden ob izlivu Dona (staro mesto Tanais).

[53] Poudarjam, da podajam tu samo osnovne teze, odnosno rezultate svojih tozadevnih študij, ker mi ni mogoče jih na tem mestu temeljito podpreti; to bom storil drugej.

V naravi imamo prijetne in neprijetne stvari. Človeškemu čustvu je lastno, da stremi za ugodnimi, a se obrače od neprijetnih; prijatelja vidiš rad, sovražnika se ogibaš. To načelo so uporabili v starem veku pri branilih, ker so domnevali, da čutijo tudi sovražna bitja, *εἴδωλα* in *δαίμονες*, podobno, kakor človek. Da jih odstrašijo, postavljali so jim nasproti bitja in predmete, ki so imeli za človeka odvračajočo silo, meneč, da jo imajo tudi za nevidna sovražna bitja. In sedaj si oglejmo našo ročico.

Fot. dr. P. Grošelj.

Sl. 5. Posneta po Baumeister, Denkmäler I, str. 75.

Prva in najznačilnejša podoba je na notranji strani kazalca in sredinca nameščena sohica. Že po svoji tipični vnanjosti se razodeva kot Zevs, in to na prvi pogled. Ako bi bil še kak pomislek mogoč, ga razprše analogije.[54]

Druga podoba, z ozirom na smoter naše ročice najvažnejša, je na zapestju vzboklo izdelana ležeča ženska, ki otrôka doji. Tolmačili so te podobe različno;[55] sedaj je pač vsakemu arheologu jasno, da je to navadna porodnica,[56] ki je prosila Sabazija zaščite in mu zaobljubila to roko — najbrž tudi še kaj drugega — v dar. Težave pa pouzroča še dandanes pojasnitev ptiča, ki stoji za ležečo žensko v ozadju. Najprej zato, ker je prav nalahno označen in je težko razločiti, v katero vrsto da sodi. Na berolinski roki, ki je naši najbližja, in na neki drugi, o kateri danes ne vemo, kje da se sedaj nahaja, a je bila

[54] **Blinkenberg, l. c., str. 82—83, ki navaja 6 raznih ročic, na katerih** nahajamo doprsno soho tega bóga; hranijo jih v Madridu, Kodanju, Parisu, Berlinu, Karlsruhe; o eni ne vemo, kje da je sedaj, pred je bila v zbirki Nani v Benetkah. Razen tega poznamo pet posameznih sohic, ki popolnoma soglašajo z doprsnimi podobami. Blinkenberg je sklepal, da je verjetno, da so te posamezne sohice bile odlomljene od bronastih rok. In baš naša ročica potrjuje pravilnost tega sklepa.

[55] **Montfaucon, l. c., str. 205 tolmači roko z napisom CECROPIVS V·C· VOTVM S.**, da se gre za obolelega Cekropijevega sina; ko je ozdravil, je oče to ročico daroval. Da se gre za sina, sklepa iz tega, da imamo desnico pred seboj.

[56] Pri navadnih boleznih pomaga zdravnikova roka, pri izvanrednih pa božja — Pesnik Krinagoras kliče ob rojstvu blažilno roko Epione (*[illegible] χεῖρας Ἠπιόνης*) na pomoč, pri Blinkenbergu, l. c., str. 102. In kadar je porodnica menila, da Asklepijeva žena ne bo imela dovolj zaščitne moči, tedaj je klicala na pomoč ptujca Sabazija.

najdena leta 1891 v Vado v Liguriji,[57] so dognali, da je ta ptica orel. Nobenega povoda ni, protiviti se tej določbi. Kar vemo o njegovi simboliki, nam daje morebiti pravico, spraviti ga v zvezo i z božanstvom i s pomoči prosečo otročnico. Dokazal sem zgoraj, da so smatrali Sabazija tudi Zevsom. Sveta ptica vrhovnega boga starega paganskega sveta pa je ravno orel, to je obče znano. Zato imajo tudi nekatere ročice, posvečene Sabaziju-Zevsu, tega ptiča kot završetek, kakor sem omenil v popisu naše ročice. Ker ima bog torej ptiča v oblasti, je pač umstveno mogoče domnevati, da ga pošlje prosečim kot sela, bodisi kot ugodno znamenje, bodisi kot nositelja pomoči. In tu bi se dala morebiti dobiti zveza. Aelianos[58] podaja bajko, da izločuje orel iz sebe kamen, ki koristi samodrugim ženam, da ne porodé pred časom. Sabazios bi potemtakem poslal svojega ptiča z zdravilom ali branilom k otročnici.[59]

Na zadnjih dveh upognjenih prstih smo dognali, da je nameščena ovnova glava, a na peščaju pod palcem žrtveniški nož. To dvoje spada vkupe. Sabazios je navzlic svoji zunanjosti vendarle božanstvo dionizijsko-orgiastičnega bistva; tem so darovali ovne in ovce (= Kriobolia).[60] Tako ima torej ovnova glava stik z božanstvom. A tudi z otročnico ima ozek stik. Rimske matere so darovale po srečnem porodu[61] ovco ali ovna. Ako je prosila Sabazija njegove posebne pomoči in zaščite, je dobil táko žrtev gotovo tudi on.[62]

---

[57] Blikenberg, l. c., str. 74, 77 in 103 nsl. — Jahn, l. c. Taf. 2*a*—*b*. — Vado se je imenoval v starem veku Vada Sabatia.

[58] *Περὶ ζῴων*, I 35 (ed. Hercher, 1864, I str. 20): *προβάλλεται δὲ καὶ κόρυδος ἄγρωστιν, ἀετοὶ δὲ τὸν λίθον, ὅσπερ οὖν ἐξ αὐτῶν ἀετίτης κέκληται· λέγεται δὲ οὗτος ὁ λίθος καὶ γυναιξὶ κυούσαις ἀγαθὸν εἶναι, ταῖς ἀμβλώσεσι πολέμιος ὤν.* — Plinius, n. h. XXXVI 21 (ed Mayhoff, V 36 nsl.) označuje klopotec ali aetit in pripoveduje o njem razne bajke ter jih sklepa tako: Aetitae omnes (naštel jih je bil 4 vrste) gravidis adaligati mulieribus vel quadrupedibus in pelliculis sacrificatorum animalium, continent partus, non nisi parturiant, removendi: alioqui vulvae excidium fit. Sed nisi parturientibus auferantur, omnino non pariunt. — Morebiti so bile za uporabo tega ptiča tudi še druge prazne vere merodajne, n. pr. da preizkuša svoj zarod. Ambrosius, Hexaemeron, V 18 (Migne, Patr. lat. tom. 14, p. 231): . . . fertur probare, quos genuit . . . Prim. tudi Ambrosius, De interpellatione Job et David, II 5 (Migne, l. c., str. 820). — Isti, In psalmum 118. expositio (Migne, l. c. tom. 15, str. 1473). Isti, Sermo 46, 2 (Migne, l. c. tom. 17, str. 695). — Prim. sl. 5, str. 205.

[59] Prim. Blinkenberg, l. c., str. 104.

[60] Keller O., Die antike Tierwelt, Leipzig 1913, I 325. — Prim. tudi Siecke, E. Götterattribute und sogenannte Symbole, Jena 1909, str. 31, 33, 62, 248.

[61] Keller, l. c., I 324.

[62] Oven je bil tudi simbol animalične rodovitnosti. Zato igra v starih ženitovanjskih običajih posebno vlogo. Prim. Keller, l. c., I 320 nsl. — Smatrali so

Nož je obredno orodje, s katerim se je izvršila usmrtitev živali božanstvu na čast.

Z bogoslužjem v neposredni zvezi je še orodje in posoda. Najprej obe piščalki (flavti), ki sta bili nedvomno v rabi tudi pri Sabazijevih bogoslužnih žrtvah, kakor sta v njegovem kultu sploh bistven pripomoček.[63] Na vseh vpodobljenih daritvenih prizorih vidimo navadno tudi flavtiste.[64] Najdemo pa ta glasbila istotako na drugih ročicah in na vzboklo delanih podobah Sabaziju posvečenih bronastih ploščic.[65] Pomen teh flavt pač ne more biti drugi, nego da označujejo pripadnost vse priprave v okrožje Sabazijevega bogoslužja.

Krater ali posoda za mešanje vina je istotako združena s tem bogoslužjem, kakor flavte. Vidi se, da je bila gostija značilen del Sabazijevih misterij. Kodanjski narodni muzej ima ročico, na kateri je upodobljen mož, držeč roko nad kraterjem, ki stoji na podstavku.[66] Že gori omenjen Demostenov govor[67] očita Aishinu, da je po noči nosil kože jelenčetov in imel opravka pri kraterjih — najbrže pripravljaje gostijo. Značilno je tudi, da Demosten očita svojemu nasprotniku, da je prejemal plačilo za vse te opravke v pogačah, prestah in svežem pecivu.[68] Krater bi bil potemtakem znak tajnega Sabazijevega bogoslužja, pri katerem so se udeleženci tudi gostili.

Manj jasno vidimo pomen tehtnice, dasi jo ponovno nahajamo na zaobljubnih ročicah. Blinkenberg meni, da utegne biti simbol neke boginje, ki bi jo smeli imenovati „Dikaiosyne" in ki se nahaja med frigijskimi „svetimi in pravičnimi bogovi" (θεοὶ ὅσιοι καὶ δίκαιοι);

razen tega posamezne dele ovčjega telesa za zdravilo proti ženskim boleznim Plinius, n. h. XXX 14 (ed. Mayhoff IV 465): In muliebribus malis membranae a partu ovium proficiunt . . .

[63] Aristophanes, ὧραι (Comicor. atticor. fragmenta, vol. I, str. 535, fragm. 566) imenuje Sabazija naravnost flavtista: τὸν αὐλητῆρα. — Obširneje poroča o udeležbi glasbe pri tem bogoslužju Jamblichos, Περὶ μυστηρίων λόγος, III 9 (ed. Parthey, 1857, str. 117): [illegible]

[64] Wissowa G., Religion und Kultus d. Römer (1912), str. 417.

[65] Blinkenberg, l. c., str. 82—83 in 107.

[66] [illegible], str. 77, pod. 23.

[67] Περὶ στεφάνου, 259 (ed. Lipsius, 1887, str. 101): . . . [illegible]. — Sabazijev svečenik Vincentius poziva v svojem nagrobnem napisu (CIL VI 142) naravnost [illegible] ljudi itd. — Prim. Blinkenberg, l. c., str. 107.

[68] Περὶ στεφάνου, 260: [illegible]

ta da se je pridružila Sabaziju kot podrejeno božanstvo.[69] Samo ob sebi to ni ravno nemogoče, a zadovoljivo pa ne vpliva to tolmačenje zato, ker noben pridevek ni vzet izven najožjega kroga Sabazijevega. Meni se vidi, da je tehtnica samo govoreč simbol za pojem „pravičnost“ tega boga. Novec rimske cesarice Julije, ki je bila soproga cesarja Septimija Severa, ima na obratni strani napis „Aequitas Aug.“ (pravičnost cesaričina) in pa žensko, držečo tehtnico v roki. Ali ni to tudi pri Sabaziju? Mogočni bog, ki pravično deli pomoč vsakemu, ki je je potreben? Tehtnico nahajamo tudi na nagrobnih napisih starokrščanskih[70] v pomenu božje pravičnosti. Arnobius zahteva, govoreč o bogovih, da bi morali imeti vse čednosti in to popolne ter da bi morali biti vsem enako pravični, kakor tehtnica.[71] Smatrati jo smemo torej kot znak enakomerne pravičnosti, ki je božanstvo podbudila, da je poslalo pomoč proseči ženski, označeni na naši ročici.

S tem smo proučili vse one predmete, ki so z verskim obredjem v neposredni zvezi ali ki se ozirajo na Sabazija samega.

Ostale so pa še one prirodopisne stvari, ki imajo splošen obramben pomen, ki odvračajo s svojimi čarobnimi lastnostmi in s svojo vnanjostjo nesrečo in uroke. Teh se poslužuje Sabazios istotako, kakor drugi bogovi in kakor ljudje.[72]

Kača je v obče demonska prinašalka blagoslova (*ἀγαθοδαίμων*) zato, ker se je bojé nezgode in nesreča, osobito beži pa bolezen pred njo. Bog zdravilstva je bog kač (Asklepios je etimološko = *ἀσκάλαβος*, t. j. plazilec). Dalje pomenja pa tudi rodovitnost; to je prvotni razlog dejstvu, da so jo nazivali Rimljani „genius loci“ (t. j. varuh rodovitnosti na zadevnem kraju; genius od gignere).[73] Razen

---

[69] Blinkenberg, l. c. str. 82—83; 106.

[70] De Rossi G. B., Inscriptiones christianae urbis Romae, septimo saeculo antiquiores (Romae, 1857—1888), I 210.

[71] Adversus nationes, VI 2 (ed. Reifferscheid v Corp. script. eccl. lat. acad. Vindob., 1875): . . . cunctarum esse debere perfectarumque virtutum . . . pari pendere cunctos lance. — Prim. Clemens Alexandrinus, *παιδαγωγός*, (pri Stephan, Thes. graecae linguae, VII, str. 2544): *ἀγαθοῦ ζυγοῦ πρόσωπον ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν γνωρίσαντος τοῦ θεοῦ, δι᾽ οὗ καὶ τὸν θεὸν, οἷον ἐκ τρυτάνης ἰσοσθενοῦς ἔγνωμεν.* Torej naravnost simbol pravičnega boga.

[72] Aelianos, *περὶ ζῴων*, I 35 (ed. Hercher 1864, I str. 20): *Βασκάνων ὀφθαλμοὺς καὶ γοήτων φυλάττεται καὶ τῶν ζῴων τὰ ἄλογα φύσει τινὶ ἀπορρήτῳ καὶ θαυμαστῇ* . . . Kaj da je smatrati za *ἄλογον* to je navadno določila — bajka.

[73] Prim. Keller O., Die antike Tierwelt II 284 nsl. — Livius XXVI 19, 7. — Wissowa, l. c. (1912), str. 175 nsl. — Navratil, l. c., 1896, str. 10.

tega je veljala za **p r o r o š k o** žival.[74] Pripisovali so pa tudi posameznim delom njenega telesa **z d r a v i l n o m o č**.[75] Kače so v zvezi s posmrtnim svetom, z duhovi umrlih.[76] Ima pa tudi zbok teh lastnosti **o b r a m b e n** pomen. Rimljanke so nosile apotropejne zapestnice v obliki kače. Mojzesova bronasta kača je bila v svoji vnanji podobi nedvomno vzeta iz tedajnega kulturnega — ne teološkega — egiptskega osredja v pomenu odvračevalne sile. To so vse lastnosti, ki opravičujejo in pojasnjujejo njeno zvezo s Sabazijevim kultom.

K r a s t a č a ima nekaj pošastnega v svojem bistvu. Najprej je pripomniti, da imamo na naši ročici vpodobljeno **k r a s t a č o** z vsemi njenimi izrazitimi znaki: na nekaterih drugih pa nahajamo **ž a b o**.[77] Stari pisatelji, celó prirodopisci, ne delajo razlike med obema, smatrajo pa vsekako krastačo za strupeno, žabe pa ne.

Krastača je podzemsko (htonsko) bitje; tudi druge stvari te vrste se pogosto javijo v podobi krastače.[78] Zato je v zvezi s podzemskimi bogovi in s takimi, ki so prej spadali v to vrsto a so pozneje svoj značaj izpremenili.[79] To je umevno, ker se žival zarije po zimi v zemljo. Zato so trdili staroveški prirodopisci, da umrje,[80] spomladi pa da zopet vstane od mrtvih: simbolizira torej **v s t a j e n j e m e s a**. Ker se to ponavlja, je postalo žabje pleme pri Egipčanih simbol večnega rojenja (*ἀναβίωσις*) in s tem tudi znak boginje **H e k a**

[74] **L e n o r m a n t**, Die Magie, str. 469 izvaja, da imata pojma „kača" (n a h a s h, ali hebr. nachas t. j. sikarica) in „prerokba" v semitskih jezikih isti koren.

[75] **N i k a n d r o s**, *Θηριακά* v. 31 nsl., 136 nsl., 550 nsl. (ed. Schneider 1856, str. 220, 227, 250); osobito zadnje mesto: [illegible]. — Prim. v. 8 nsl. — **P l i n i u s**, n. h. XXIX 4 (ed. Mayhoff IV p. 391): Sanguinem magi miris laudibus celebrant . . . quin et inesse ei (= viperae) remedia multa creduntur, ut digeremus, et ideo Aesculapio dicatur. Prim. XXIX 6 (l. c. IV 407). Tudi **K e l l e r**, l. c. II 290 nsl.

[76] **V a l e r i u s F l a c c u s**, Argonautica, III 459, ki imenuje kače služabnice duhov: umbrarum famuli. — Prim. tudi **V e r g i l**, Aeneis, V 95.

[77] **B l i n k e n b e r g**, l. c. str. 82—83 in 96 omenja samo žabo in ne dela nikakega razločka.

[78] Prim. **B e r t s c h** H., Götternamen und Sprachentwicklung (v gimn. programu v Bruchsal, [illegible]) str. 16 nsl.

[79] Tako z Dionizom starejšega pojmovanja. **T h u k i d i d e s** našteva II 15 starejša Atenska svetišča med temi tudi: *τὸ ἐν Λίμναις Διονύσου, ᾧ τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια τῇ δωδεκάτῃ ποιεῖται ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι* — torej spomladi, ob času, ko se pojavijo žabe v lužah. **A r i s t o p h a n e s** je spletel v svoji veseloigri *Βάτραχοι* (Žabe) zbor, v katerem spremljajo te živali s svojim: brekekekeks koaks koaks Dioniza, vozečega se čez lužo v spodnji svet.

[80] **K e l l e r**, l. c., II 316.

(ali Hiquit), ki ima posel, svetovno jajce izgoditi.[81] S tem v zvezi je gotovo, da odmenjajo ravno žabe in krastače največjo skrb negovanju svoje jajčne zalege, v čemer prvači vrsta alytes obstetricans.[82] Razen tega so žabe in krastače zeló plodovite; v egiptskih hieroglifih pomenja znak žaba tudi 100.000 ali brezštevilnost in egiptski pisatelj Horapollon poroča, da pomenja hieroglifski znak za žabo naravnost človeški zarodek.[83]

Dosedaj navedena svojstva žab in krastač pojasnjujejo že same dovolj navzočnost te živali na Sabazijevi roki, zaobljubljeni od otročnice.

Pripisovali pa so jim tudi veliko obrambno silo. Stebri v portiku Oktavije v Rimu so bili opremljeni z množico apotropejnih simbolov; med temi so bili tudi kuščarji in žabe.[84] Rimski kmet je nosil krastačo, ki jo je smatral za kugo svojim setvam, okoli prosene njive, preden so jo opleli; potem jo je pokopal na sredi njive, zaprto v glinasti posodi, v obrambo zoper vrabce in črve. A pred žetvijo je moral žival zopet izkopati, sicer bi postalo proso grenko.[85] Kakor pri vseh škodljivih živalih, tako ima človek končno tudi zoper krastačo sredstev na razpolago; ako ji pljune v žrelo, pogine, ker takoj poči.[86]

Da je krastača strupena, o tem so bili staroveški prirodoslovci in drugi pisatelji ene misli.[87] Rabili so jo pa v starem veku pogosto tudi v zdravilstvu, a v pretežni večini slučajev na vražarski podlagi.[88]

[81] Wissowa, l. c., str. 306 nsl. Heka je tudi boginja vstajenja.

[82] Keller, l. c., II 305. Že ime „obstetricans“ nam pojasnjuje zvezo idej o teh živalih in človeškem rojstvu. Prim. Schoedler-Erjavec, Knjiga prirode, str. 329.

[83] Horapollon, *ἱερογλυφικά*, I 25.

[84] Dilthey, l. c. str. 56. — Aelianos piše o njenem pogledu in dihu (*περὶ ζῴων*, XVIII 12): *ἐὰν τις θεάσηται τὴν θῆρα, εἶτα αὐτῇ ἀντίος ὁρῶν προσβλέψῃ δριμὺ καὶ ἐκείνη κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν ἰταμὸν ἀντιβλέψῃ καί τι καὶ φύσημα ἐμπνεύσῃ ἑαυτῇ μὲν συμφυές, χρωτὶ δὲ ἐχθρὸν ἀνθρωπίνῳ, ὠχρὸν ἐργάζεται . . .*

[85] Plinius, n. h. XVIII 17 (ed. Mayhoff, III., str. 186). — Keller, l. c. II 306.

[86] Plinius, n. h. XXVIII 4 (ed. Mayhoff, IV., str. 289). — Prim. gori navedene vraže „trikrat pljuniti“ in pa „zavistnik poči!“.

[87] Plinius, n. h. VIII 31. (l. c. II. p. 82). XXXII 5. (V. p. 65) 10 (p. 96). — Aelianos, l. c. XVIII 12. — Juvenalis, 3, 44; njegov izraz „ranarum viscera“ tolmači Cornutus z: „venena ad conficiendum maleficia“. — Propertius, III 6, 27. — Horatius, Epod. 5, 18 nsl. — Nikandros, *ἀλεξιφάρμακα*, 567 nsl. — Prim. Keller, l. c., II 306.

[88] Plinius, n. h. XXXII 5. (V. p. 65); 9 (p. 86); 10 (p. 90 in 96). — Nikandros, *ἀλεξιφάρμακα*, 573 nsl. — Grški Physiologus, *περὶ βατράχων*, cap. 38

S predmetnim svojstvom naše ročice nas pa spravlja v ožji stik še neka čudna, med Nemci v alpskih deželah še danes živa vraža, ki smatra krastačo za maternico in narobe.[88] V tej odločni obliki je naše ljudstvo pač ne pozna, a mnogostroke bajke, ki so med preprostim ljudstvom o krastači še razširjene, pripuščajo pač zaključek, da ta prazna vera tudi pri nas ni bila neznana. To zadevo bo treba še proučiti. Dasi je ta ravnokar omenjena vraža po svoji obliki moderna in ji ne moremo še razkriti njenih zgodovinskih korenik, je v obče vendarle nedvomno, da sega v svojih početkih daleč nazaj, a da smo zvezo izgubili. Vsekako pa nam pojasnjuje pomen živali pri rojstvu in nam tolmači vzrok, zakaj da je prišla v podobi tudi na to zaobljubno ročico.

Kuščarica je v omiselju starega veka v tesnem stiku s solncem. Za njegovimi žarki stremi in je zato postala simbol luči, tako v verskem znakoslovju[90] kakor tudi v zdravilstvu. V Egiptu je služil njen znak za pojem neskončno ali brezštevilno.[91] Ker se rada solnči, so jo smatrali za žival hude vročine, katero solnčni bog preganja in ugonablja, da se preveč ne razplodi.[92] Pomeni pa tudi močno branilo kot stvar, ki je z vsevidnim solncem v zvezi.[93] Kot predznamenje pomenja vedno nesrečo.[94] Enako, kakor žabo, so imeli tudi kuščarja za simbol smrti in vstajenja;[95] njegova nadomestitvena sila je bila povod celi vrsti bajk.[96] Baš na podlagi te prazne vere so ga vporabljali pogosto tudi v zdravilstvu zoper bolezni na jetrih, vranènico, krmežljavost;

(ed. Pitra v Spicilegium Solesmense III, str. 361). — Aelianos, l. c. XVII 5. — Horatius, Epod. 5, 77. — Ovidius, Metamorp. h. XIV 44. — Tibullus, I 5, 49.

[89] Andree, R. Votive und Weihegaben des kathol. Volks in Süddeutschland (Braunschweig, 1904) str. 130 nsl.

[90] Dilthey, l. c. str. 54. — Na Rodiških novcih je zraven Helijeve glave vpodobljen kuščar. — Pod napisom [illegible] (c. 36) poroča Spicilegium Solesmense, II 360 (ed. Pitra): [illegible] — Jahn, l. c., str. 99.

[91] Keller, l. c. II 272.

[92] Keller, l. c. II 271. — Zadnji umetniški pojav te ideje je Praxitelov „Apollon sauroktonos“ — seve v zelo omiljeni obliki.

[93] Dilthey, l. c. str. 73. — Jahn, l. c. — Keller, l. c. 271. — Nosili so kuščarje kot amulete na vratu ali pa vrezane na kamnih v prstanih.

[94] Keller, l. c. II 276. — Le pri slovanskih narodih pomenja srečo.

[95] Keller, l. c. II 272. — Prim. gori [illegible]

[96] [illegible] Aelianus, [illegible] II 23, [illegible] o kuščarju [illegible] Prim. Keller, l. c. II 274.

zoper škodo na pridelkih (n. pr. gnilobo na jabolkih) in zoper gosenice.[97] Kot žival luči je služila prav posebno za zdravljenje oči.[98] Da je služila i za magična zdravila in za ljubavne pijače, ni treba posebej poudarjati pri tej bajni živalici.[99] Njeno prisotnost na ročici opravičuje v prvi vrsti njena apotropejna moč, da odvrača uroke od novorojenca; dalje jo vidimo kot simbol regeneracijske sile in pa kot sredstvo zoper bolezni.

Tudi želva ima mnogovrstno pomenljivost v naziranju starega vražarstva. Razločevali so dve vrsti: povodno in pozemeljsko želvo, vkolikor prihaja v poštev prirodopisje; a v kulturni zgodovini niso delali nobene razlike.[100] Pozemska želva je veljala za strupeno;[101] zato je posvečena bogovom, ki varujejo človeka nalezljivih in drugih bolezni kakor tudi čarovnije. Ti bogovi so dospeli iz prednje Azije in iz Egipta v vrste rimskih vojakov cesarske dobe in so po njih prišli v vse rimske dežele. Imeli so jo za obrambno bajilo, ker so jo družili z drugimi apotropejnimi stvarmi: s kačami, žabami in posebno pogosto z gnjusnimi podobami.[102] Želva je trdoživa in ima dolgo življenje; nekteri stari pisatelji so trdili, med njimi celó Aristoteles, da živi brez srca dalje.[103] Njena rodovitnost je bila znana.[104] V začetku je bila zató simbol ženskega principa v tvornih

[97] Keller, l. c. II 274. — Plinius, n. h. XXIX 4 (ed. Mayhoff IV 395, 400). 6 (l. c. 407, 409). — Theokritos, *εἰδύλλια*, 2, 55, nsl. in dr.

[98] Plinius, n. h. XXIX 6 (ed. Mayhoff IV 414) poroča o dveh načinih, kako so pripravljali kamenčke (lapillos qui vocantur cinaedia) zoper bolezni na očeh. — Prav isto piše tudi Aelianos, l. c. V 48 in pravi, da je to sam videl ter sklepa: *δακτύλιον δὲ ἐκεῖνον ὁ ἀνὴρ ὁ ταῦτα δράσας ὀφθαλμοῖς ἀγαθὸν ἔφασκεν εἶναι.* Nosili so torej v prstanih take kamenčke, na katerih je bil vrezan kuščar. Keller navaja l. c. II 274 tak kamenček iz Berlinskih zbirk; ta nosi napis: Lumina restituta.

[99] Theokritos, *εἰδύλλια*, 2, 58. — Keller, l. c. II 275. — Jahn, l. c. str. 99.

[100] To dokazuje že dejstvo, da so imeli za obe samo eno ime: *χελώνη*. Prim. Keller, l. c. II 247. — Vendar loči Plinius, n. h. XXXII 4 (l. c. V, str. 60 nsl.) štiri vrste; strupenih ne pozna.

[101] Keller, l. c. II 248, 250 in 599, kjer navaja iz zbirke latinskih glos (IV): dorso picta et est venenosa.

[102] Tako n. pr. Varro, de lingua latina VI 5: turpicula res in colo suspenditur, ne quid obsit. S takimi turpiculae res je želva največkrat v zvezi, tudi v majhnem merilu, nanizana med drugimi sredstvi, da se obesi na vrat. Prim. Varro, l. c. VII 108: quod sint remedia in collo pueris. — Homerjeva himna Hermesu na čast pravi v. 33 nsl. o živi želvi: *χέλυς* . . | *ἢ γὰρ ἐπηλυσίης πολυπήμονος ἔσσεαι ἔχμα* | *ζώουσ'*, torej sredstvo zoper „coprnijo“. — Prim. Jahn, l. c. 98. — Dilthey, l. c. 54. — Keller, l. c. II 251.

[103] Keller, l. c. II 252.

[104] Plinius, n. h. IX 10 (l. c. II., str. 121).

naravnih silah, osobito iztočne boginje Astarte. Ko se je ta boginja preselila bila iz Azije v Evropo, je postala med Grki Afrodite Urania; tudi tej preporojeni Astarti je ostal stari simbol: želva. Ta grška boginja je pa bila simbol nravne, domače ljubezni; želva kot simbol boginje je torej ob enem tudi sama simbol zakonske ljubezni.[105] Žival torej, kateri so pripisavali take lastnosti, ima na zaobljubni roki upravičeno svoje mesto.

Rekel sem gori, da je domnevati, da je bil nameščen na koncu palca pinjin češarek in sem to domnevo tudi podprl z razlogi. Ta sad ima svoj svet pomen v kultu iztočne boginje Kibele; a tudi Demetri je pinija sveta. Stavili so češarek na poslopja kot završetek, nedvomno zató, ker je imel kot svet sad zaščiten pomen.[106] Rabili so jederca tudi v zdravilstvu.[107] Ker je Sabazios tudi drevesno božanstvo, ki mu je smreka — in po priliki tudi pinija — sveta, kakor n. pr. Atisu, je umevno, da ima toliko zaobljubnih ročic ta simbol na sebi.[108] Če torej posnamemo uspeh teh z razlogi podprtih izvajanj, smemo reči to-le. Pred seboj imamo bogu Sabaziju zaobljubljeno ročico. Sabazios je pred nami kot Zevs, ako je moje domnevanje pravo, da je imela ročica vrhu kazalca in sredinca orla. Vsekako podpira to domnevo sohica Sabazijeva, kažoča nam postavo Zevsovo. Zaobljubljena je bila od porodnice; to potrjuje prizor na zapestju. Izmed pridevkov je nekaj znakov Sabazijevega bogoslužja, drugo so bajna branila in vražarske zdravilne sile.

Po svojem slogu utegne biti naš votiv iz 3. veka po Kr. Žal, da ne poznamo odnošajev, v katerih so našli ročico. Ako bi poznali osredje v katerem je ležala, druge drobce itd., bilo bi morebiti mogoče, natančneje določiti čas nastanka; tako nam pa ostaja na pomoč samo čut za oblike, ki sevé lahko tudi vara, zató, ker so oblike posnemali.

Kakor sem že zgoraj namignil, je ročica prav votiv, in je bila svojčas na stojalu. V kolikor smemo sklepati po pismenih podatkih zemljiščnega posestnika, g. Spilerja, je bil ta zaobljubni dar izoran

[105] Nasproti tej zakonski in nravni ljubezni je pa Ἀφροδίτη πάνδημος, Venus volgivaga, zastopnica in simbol javne razuzdanosti.

[106] Dilthey, l. c. str. 62, 65.

[107] Galenos, περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους VI (ed. Kühn, 1826, str. [illegible]) jih predpisuje zoper vnetje in zoper glasu [illegible] Plinius, n. h. XXIII 22 (ed. Mayhoff, III [illegible]) zoper [illegible] v želodcu [illegible].

[108] Prim. Hölzer pri Roscherju, l. c. str. [illegible] — Blinkenberg, l. c. str. [illegible] — Od [illegible] sem spadajočih roč, ki jih Blinkenberg navaja, ima 26 izrodov pinijev češarek, pri [illegible] pa je domnevati, da je odlomljen, tako kakor pri naši.

na mestu, kjer je stalo v stari dobi človeško bivališče, ne svetišče. V obližju niso ničesar našli, kar bi količkaj kazalo na kak tempelj. Zato moramo sklepati, da je bila ročica postavljena v domačem svetišču pri larih, t. j. hišnih bogovih.[109] Ni pa mogoče določiti, je-li bila ta ročica v Drnovem zaobljubljena in darovana, ali jo je morebiti zadevna družina prinesla s seboj. Ako je bila tam darovana, moramo misliti spet na možnost dveh slučajev; je-li bila vlita pri nas ali je prišla kupčijskim potom od drugod? Delo kaže spretno obrtniško roko, ki je oblikovala kalup po dobrih vzorcih. To je pa bilo v srednji cesarski dobi mogoče ravno tako v Emoni, kakor v Ogleju ali celó v Rimu. Morebiti tudi na neznatnejših postojankah, kjer se je ravno naselil spreten livar,[110] ki je delal podobne predmete v večjih množinah za na prodaj. Tega dandanes ne moremo več dognati, ker nam nedostaje potrebne množine tozadevnega gradiva, pred vsem pa zanesljivih podatkov o najdiščih. O teh sem poročal že zgoraj, vkolikor so ročice znane v slovstvu.[111] Če je dopustno iz teh znanih najdišč izvajati sklepe tudi gledé na ona, ki niso znana, smemo določiti meje tako: na zapadu je Ren od izliva do Andernacha (Antunnacum), od todi proti jugovzhodu rimski limes do Abensberga na Bavarskem (Abusina), dalje pa najbrže Donava sama, dasi je poudarjati, da v vzhodnih alpskih deželah ne poznamo dosedaj nobenega najdišča severno od Drave. V obče je severna meja 50. stopinja severne širine. — Vzhodno od Rena ni pričakovati najdb te vrste v Evropi.

Te meje nas pa uče, kako daleč da je prodrl Sabazijev kult v nekdanjih rimskih pokrajinah.

Ko je ta kult nastopil pot iz Frigije, ga niso povsodi radi sprejeli, dasi mu je Dionizos, katerega imé je tudi sam nosil, pripravil pot. Da so se n. pr. grški pisatelji in pesniki norčevali iz

[109] Larom so darovali take predmete, ki so spominjali na pretekle dní. Mladenič je daroval svoj amulet v znamenje, da mu ni treba več otroškega varstva. Propertius, V 1, 131 nsl. — Horatius, Satirae, I 5, 65 nsl. — Posebno pa Ovid, Tristia, IV 8, 22:

Miles ut emeritis non est satis utilis annis,
Ponit ad antiquos quae tulit arma, Lares.

mesto, ki dokazuje, da ni samo doraščajoča mladina darovala svoje spominke, ampak tudi preiskušeni ljudje. V to vrsto spada tudi naša roka.

[110] Prim. o teh obrtnikih Blümner, H. Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste, (Leipzig, 1874—1887) IV., str. 339. O bronovem livu istotam, str. 321 nsl.

[111] Heddernheimske roke ne upoštevam, ker ima votivni napis „Dolicheno“ in ker se tudi gibljaji prstov razlikujejo od naše vrste. Vendar je pa s Sabazijevimi votivnimi ročicami posredno v sorodstvu.

Sabazija, sem že omenil; vsekako pa je bilo njegovo bogoslužje za Demostena v Atenah že ukoreninjeno kot dionizijski in orgiastični kult. Tudi v Rimu najprej niso bili naklonjeni temu vražarstvu; a v začetku cesarske dôbe se je vendarle udomačilo, ne le v Rimu, ampak tudi po vsej Italiji. V provincijah je bil ta kult najbrž omejen na posameznike in na majhne sklenjene kroge. Zato so monumentalni napisi zeló redki.[112]

Za našo ožjo domovino je s to ravnokar obravnavano ročico vendar dokazano, da so poznali Rimljani v Neviodunu (Drnovo) tudi tega ptujega boga. Najbrž so ga častili kot dionizijsko božanstvo; kajti domnevati je, da so Rimljani na Dolenjskem že tedaj pridelovali vino;[113] in naša ročica ima navzlic temu, da kaže Sabazija v podobi Zevsa, vendar tudi nepobitno gotove dionizijske embleme in simbole.

Ob sklepu še eno misel. Ne more biti dvomno, da so zaobljubljali in darovali vražam vdani Rimljani mnogo takih ročic. Za to ni bilo treba, da bi bil zadevnik sam v misterije vpeljan in sprejet Sabaziast; kdor je prišel z zaobljubami, tega gotovo niso zavrnili.[114] Na ta način je moralo biti v svetiščih in tudi v zasebnih hišah mnogo podobnih ročic; to moramo sklepati že iz kakovosti teh proizvodov, ki nam po vsej vnanjosti svedočijo, da so obrtni izdelki, narejeni v več izvodih, nekako tako, kakor dandanes naše devocionalije. In kam so prešle vse te ročice? Vsiljuje se misel, da so take votive starejšega izvora polagoma poprodali in jih prelili v druge namene; kajti drugače bi morali dandanes najti cele zaloge na mestih, kjer so stala Sabazijeva svetišča. Do sedaj pa nimamo nobenega takega poročila; k večemu dve ročici vkupe so izkopali, nikjer pa ne več. Na naših domačih tleh je bilo gotovo več Rimljanov, še več pa Rimljank, ki so verovali v Sabazija ravno tako, kakor drugi v Mitra. Na poslednjega imamo ohranjenih več spomenikov, ker jih ni bilo mogoče odstraniti; ročice pa so se dale odnesti in porabiti — morebiti za bolj praktične svrhe.

112 Blinkenberg, l. c. str. 115 nsl., kjer so navedena tudi dokazila in slovstvo.

113 Dimitz, Geschichte Krains, I 68.

114 Postopanje poganskega svečeništva riše v krepkih potezah Seeck, Geschichte des Untergangs d. antiken Welt, II 429 nsl.

Umetnostno-zgodovinski izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani.

Dr. France STELÉ. (Konec.)

9. Iz: „**Urbarium Sanctae Annae in Javor.**" Renovatum est Anno Domini 1702. Obsega leta 1702 do inkl. 1771.

Die 5. May 1722 coepta aedificari ecclesia S. Annae in Javor, et aedificata est nova ultra tres partes sequentibus expensis factis — primo murariis subinde tribus, subinde 4tuor pro diebus 58, et uniquidem ex illis singulis diebus 30 kr l. w. reliquis 24 kr facit fl 94 kr 22 l. w. fabris lignariis fl 9. fabro ferrario pro mercede ad crates fl 2 kr 24 pro ferro ad crates fl 10 kr 24 : 2 pro clauis fl 1 kr 20. pro asseribus fl 2 kr 20. pro Skerlii (ein claffter 1 fl l. w.) fl 5. pro colore nigro vulgo Kyrass kr 28. operariis duobus .... diebus singulis 10 kr l. w. pro diebus 56 facit fl 18 kr 40. vitrario cum omnibus appertinentiis ad fenestras pro 4 fenestris fl 15 pro calce fl 50 honorarium murariorum fl 2 kr 0 : 10. — fl 210 kr 8 : 2 l. w. quibus autem anterior murus caemeterii aedificatus est Nicol.[9]

Die 24. Juny 1723 murariis muros caemeterii 12 diebus aedificantibus quatuor in singulos dies singulis 24 kr carn. mon. solvi fl 19 kr 12 carn.

Eodem die solvi operariis ad muros dictos operantibus fl 4 kr 20 carn. et hic mury caemeterii plene soluti sunt. Nikolaus.

Die 8. May 1726 accepti ex cista ecclesiae pro comparando novo vexillo et sacco fl 71 kr 30 germ. expositi, ut sequitur:

primo pro ulnis panni Damasceni 8 et $^1/_2$, pro telae caeruleae ulnis 2 et $^1/_2$. pro semiunica fili sericei. pro golluni ulnis 10 in loth 6 et $^1/_2$ consistentibus pro franzen kleinen ulnis 15. grossen ulnis 8. consistentibus in semiunicis 29 fl 49 kr 1 germ. pro ulna 1 et $^1/_2$ panni rubri fl 2 kr 20 ger. pictori universim pro omnibus necessariis excepta dela caerulea et materia sericea fl 17 kr 24 ger. sartori pro mercede de facto vexilo fl 2 kr 33 ger. pro ... mercede sartori de sacco kr 12 ger. — fl 71 kr 30 ger.

Die 5. Dec. 1730 facta ratione .... aedituus ponendus alius ad vernum tempus propter supinam negligentiam et caecitatem moderni.

Die 18. Aprilis 1731 Dati sunt syndicis Joanni Janzar et Primo Sagar fl 20 carn. pro aedituatus Domo, de quibus dabunt rationem.

Item Die 11. Julij 1731 Dati sunt syndicis denuo fl 20 car. pro eodem usu. Data est ratio, in qua his 40 flnis additi sunt fl 3 kr 58:2. Constat ergo aedituatus novus, impensis ecclesiae erectus fl 43 kr 58:2 carn.

Die 30. Jan. 1732 dedit haec ecclesia pro subsidio seminarii episcopalis annorum 18 fl 9 et pro subsidio ad aedificium parochialis ecclesiae fl 1 germ. mon.

[9] Nic. Jo. Kraskowitz.

Die 5. Dez. 1732 facto rationis ... pro 2 candelabris inauratis et vello supra calicem — fl 1 kr 20 c.

5. Dez. 1734. — Exposita pro tecto ad ecclesiae turrim. pro scandulis fl 3 kr 40. pro clauis. 2 quercubus et aliis arboribus fl 5 kr 27. fabris lignariis cum bibali fl 4 kr 56.

5. Dez. 1736. pro consecratione ecclesiae S. Petri fl 2 kr 30 : 9. pro noua sera ad portam ecclesiae fl 1 kr 20.

Anno 1739 currente aedificatum fuit Sacellum S. Martini una cum Sacristia, facto accurato computu expositi sunt in eorum aedificationem Floreni 153 kr 16 g. m.

Die 5. Dez. 1741 habita denuo huius ecclesiae ratione exposita sunt respective ut anno superiori pecunia interea asservata est apud me [10] in fl 21 consistens propter expensas in altare faciendas.

5. Dez. 1742. ratio. pro altari fl g. m. 16. pro inauratione eiusdem g. m. fl 30. in Sacellum et Sacristiam, ac coemeterium fl g. m. 61 kr 40. pro ferreis cratibus, retibus, ac fenestris g. m. fl 24 kr 30. pro Imagine S. Martini fl g. m. 6.

5. Dez. 1744 ratio. pro novo calice fl g. m. 20.

1750. — Pro fabrica ecclesiae Oberburgensis pro anno 1750 g. m. fl 4.[11]

Ecclesiae in Lippoglau pro reliquiario S. Annae ...

Anno 1753 die 8. Julij haec Ecclesia S. Annae dedit mutuos fl 150 germ. mon. Ecclesiae S. Nicolai in Lippoglau perficiendo Presbyterio ex fundamentis reaedificato.

6. avg. 1763 je pa lipoglavska cerkev teh 150 fl vrnila.

1763 die 9. Jan. conventum est cum Petro Gabell scriniariae artis Magistro pro nova majori ara ad S. Annam una cum arculario labore pro ger. mon. fl 120.

Die 18. Jan. percepit à Conto ger. m. fl 8 kr 15.

Die 26. Jan. percepit in tritico et hordeo 3 modios facit ger. m. fl 2 kr 22.

Die 9 Febr. percepit in parata ger. m. fl. 8 kr 30.

Item 1 mod. tritci ger m. fl 1.

Die 26. Febr. 1763 denuo à Conto in parata percepit ger. m. fl 50 kr 14. — T. W. fl 70 kr 21.

Die 3. Julij 1763 denuo . . . . fl 10
Die 12. Julij 1763 denuo . . . . . fl 35 kr 40
ger. m. fl 116 kr 1

Die 20. Nov. denuo fl 4. et sic universim iste persolutus est g. m. fl 120.

Mehr fur 2 eyserne banckeysen . . . . kr 34

[10] Jos. Ant. Kotscher, Vicarius.

[11] Ta enoletna postavka se nahaja zadnjikrat leta 1763 in se glasi: „Ad novam Fabricam Oberburgensem pro anno 1764 g. m. fl 4."

Für die 3 Schrauffen . . . . kr 9
Für 6. Spitz zu Canonsstaffeln . . . . kr 18

Sledi lastnoročni podpis: Peter Gabell ist richtig bezahlt worden.

1763 die 20. Sept. conventum est cum Petro Plath inauratore pro nova majori ara inauranda pro florenis 90 ger. mon.

Die 20. Sept. 1763 à conto g. m. fl 30.

Die 5. Nov. 1763 denuo percepit et integre solutus est g. m. fl 60.

Podpis: Peter Plath.

1766 die 31. Okt. persoluti sunt Petro Plat, Inauratori pro reparatione et nova inauratione lateralis altaris Sancti Martini g. m. fl 37.

10. — Iz: „Extract auß des Herrn Michaellen Thaller seligen Testament."

Ljubljana, 31. avg. 1635.

„Wenn aber bey St. Peter alhier vor der Statt Laybach in der Kirchen der Schwibbogen, oder gewölbt aufgeführt werden solte, so verschaffe ich auch zu dissen Ende (vnd sonsten nicht) zu einer beyhilf Taussent gulden reun."

Akti iz let 1703 in 1704, ki se tičejo ustanove Andreja Chröna, deželnega svetnika Kranjskega in njegove žene za večno mašo in popravo oltarja naše Ljube Gospe v cerkvi sv. Petra nasproti zakristije.

Kakor je razvidno iz priloženega prepisa dolžnega pisma, ki so ga izdali v Ljubljani 11. jan. **1638** „einer ehrsamben Löb. Landschafft des hörzogthumbs Crain varordnete vnd Einember," sta naložila imenovana pri „einer ers. Landschafft General Einember ambt" 500 fl po 5 %. Iz tega dolžnega pisma izvemo, da sta imenovana postavila omenjeni oltar, ga okrasila in dala posvetiti na čast naši Ljubi Gospê.

11. — Iz prepisa testamenta monsinjorja Antona Marenzo „vescovo et conte di Trieste."

Trst, 17. okt. 1662.

„Item alle sacre Reliquie ed altare d'esse essistente nella chiesa di S. Giusto, per una uolta tanto gli sia dato dali signori suoi eredi fiorini 200.

Item lascia all' altare di S. Francesco Sauerio erretto nella chiesa dei R. R. P. P. Gesuiti, per una uolta tanto gli sia dato fiorini 50.

Item lascia e uuole ed ordina che il suo corpo sia posto nell choro maggiore alla banda destra doue stano li signori Canonici ed a mano destra dell illustrissimo et reverendissimo Monsignore Coronino.

Item lascia un affitto di lire uentiuna ed alquanti soldi, che gli paga E. Slanez di Prosseco sopra un suo luogo o vigna di cedal alla capella di santa Catterina et S. Lazaro, e quella che ora ha fatto fabricare in Lenech sua casa: ordinando di nuouo, che quello auera la primogenitura dello eleger il capellano confar officiare dette

capelle e se gli parera tener il capellano in casa et dargli d'onorario li affitti soliti.

12. — 1668, 14. dec. **Prošnja** ključarjev cerkve Naše ljube gospe in sv. Duha v Polju na ljubljanski magistrat, da bi jim podaril nekaj opeke, če pa ne, pa vsaj prodal po meščanski ceni.

Iz prošnje izvemo, da je ljubljanski škof Oto Friderik grof Buechhaimb odtegnil cerkvi sv. Duha pri Naši ljubi Gospe v Polju pravico, da bi se v nji sv. maša brala, ker je radi pomanjkanja niso mogli okrasiti. Sedaj so jo ljudje sklenili popraviti in imajo že dekret škofa Jožeta pokneženega grofa Rabbatha, da naj napravijo nov tlak, velika in lepa okna in zakristijo mej obema cerkvama, tako da bo iz nje dohod v obe cerkvi.

Kakor je razvidno iz notice na zadnji strani je magistrat prošnjo 14. dec. 1668 rešil z obljubo, da bo upošteval prošnjo ključarjev.

13. — Majhen listek:

A di 22. Maggio 1711. Lubiana. Ricevo io sotto scritto dal molto illustre et molto reverendo signore Don Joanne Scarpin, Vicario di Santo Pietro fiorini cragnolini nomero sei dico 6, et questi à conto delle stazioni, che si fanno à gloria di Maria Vergine de Polana.

Francesco Bombasi
mano propria.

14. — Majhen listek:

Riceuto dal R. D. Vicario a di 11. Nov. 1711 fiorini cragnolini numero 10 dico dieci in fede mio sotto scritto

Ludovico Bombasi.

15. — Majhen listek:

Datum den 30. Julij 1711 Item porgelt 6 Gulden Lonzberung.

Ludovico Bombasi.

16. — Häuth datto den 19. Maii 1712 hab ich empfangen fünfzig gulden theischer werung von Iro hochwürden Herrn Johannes bei S. Peter auff ein altar, so voll vor daß bildthauer als vor mein Verguldtarweith.

Item vor empfangen 10 gulden auch t. w. mohl zusammen sechzig gulden t. w.

Johan Michael Reinwoldt,
Maller.

Na istem listu:

Item empfangen 6 gulden tischer werung vor daß Antipendium zu den neuen altar auch 34 krays. tischs gelt vor gewisse schroutten dar mit völlig bezalt worden. Datum loibach den 13. feber 1713.

Johan Michael Rainwoldt.

17. — 1712, 23. Juni. Ich endts underschribner bekhenne, das ich von Ihro hochwürden Herrn Johannes Schärpin Vicario, wegen gemahlen Mallerei als 12 Stationes vnd das Crucifix an der Freidhof

mauer S. Petrii, auch ein fanen creiz des heilligen Martini Patsmrökha vnd also bis heindigen dato von allen mallereien vollig bezalt worden bin.

Löbakh, den 23. Junus 1712. Hans Georg Remp, Maller.

18. — 1713. Račun za nov zvon za cerkev na Rožniku.

Campana della batta Vergine di Rosinpoch.

la uechia peso	℔	1060
si batte il callo ℔ 10 per cento		100
resta neto	℔	960
campana noua peso . . . . . , ...	℔	943
		17

deuo pagarli alla resta ℔ 17 metallo à kr 33 importa	fl 8	kr 55
la vecchia chiesa mi daua pagare la faltuna di ℔ 943 à kr 6 il funto	fl 94	kr 36
il suo metallo si disbate	fl 8	kr 55
mi dano	fl 85	kr 41
per la benedicione	fl 3	kr —
tuto	fl 88	kr 41

a di 21. Dec. 1713 ricevo per saldo fl 58 kr 41.
con questa suma resta tuto fl 30. Gasparo Franchi.

19. — Ljubljana, 2. marca 1713.

Pogodba mej vikarjem cerkve sv. Petra v Ljubljani Dr. Janezom Skherpin-om in „Johann Georgen Mayr einer löbl. Landschaft in Crain Buchdrukhern."

1. Mayr se zaveže „die so benambte 12 Weeg der selligsten Muetter Gottes Maria auf 25 bögen Papier zu drukhen, vnd auf jeden bogen 1000 aufzulegen, sambt 12000 Khupferstichen auf fein Canzley Papier, darunter 200 von gemainen Papier in vollständigen Exemplarien bis khimfftigen Monaths May zu verförtigen."

2. Skherpin se zaveže plačati za vsak izvod 12 kr nemške veljave, „vnd vor eine Ehrung zwanzig gulden auch teutscher vehrung vnd zwar anticipati hundert Gulden. Wan aber bemeltes buch in mehr als 25 bögen erstrekhen solte, wolle gedachter hochwürdiger herr jeden Bogen per drey gulden 30 kr 500 aufflaag sambt übrigen 500 zu pfenning gerechnet auch jedes Riss papier per ein gulden 30 kr souill zu diesen Bögen gebraucht würdet, vollständig bezallen."

20. — 1722, 17. Nov. Račun za srednji zvon za cerkev Marije Device v Polju.

Lubiana a di 17. Nov. 1722.

Canpana mezana dalla Batta Vergine di Pulla

pesa la noua	℔	1130
canpana uechia peso	℔	658
si bate il callo ℔ 10 per cento resta	℔	593
ciusuta di metalo	℔	537

à kr 39 il funto importa ₶ . . . . fl 349 kr 3
fattura dal suo metalo uechio à fl 10, il cento
importa . . . . fl 59 kr 18
in tuto haverc . . . . fl 408 kr 21
a di 23. Sept. 1722.
Recevei a capana fiorini . . . . fl 265 kr —
resta fl 143 kr 21

La benedicione è pagata fl 4 kr 30:63 a di 9. Dez. 1722 riceuo fl 80:21. Resta di pagare fl 80 kr 21. Gasparo Franchi.

a di 19. Okt. 1723. riceuo per saldo del sudeto con fiorini 80 kr 21.
saldato.

21. — 1723, 25. maj. Račun A. Raaba.

1723, 25. May in Laibach. Empfangen: der Reinewaldt, Maller, 5 ellen Blau Ländler Leinbant fl 1 kr 25 ½ loth zwiern kr 1 ½.

Slede še druge reči, ki so za nas popolnoma nezanimive.

Er 12. Juny zu dankh par bezalt Antoni Raab.

22. — Račun A. Raab-a.

1724, primo Juny in Laibach. Empfangen der Reinwaldt, Maller, vor die Kürchen Vnser Lieben Frauen in Feldt.

1 ¼ Stab vun weißer Leinbath.

Er 8. Aug. paar zu dankh bezalt. Antoni Raab.

23. — Račun višjega mestnega blagajnika za cerkev pri Mariji Devici v Polju.

1729, 13. July zu Laibach. Daß ehrwürdige Gottes Hauß zu Mariafelt soll geben vmb
6000 gwelb ziegl . . . . fl 48 kr —
22. dito 800 deto ziegl . . . . fl 6 kr 24
fl 54 kr 24

8. aug. paar zalt. Oberstadtkämmerer.

24. — Iz: „Copia testamenti des Andreas Kaminar von Oberkaschel."

Ljubljana, 31. januvarija 1729.

„Drittens der Filial Kirchen S. Andreae zu Käschl sollen vor ein mallige reparation des von mir aufgerichteten gemauerten Kreutzes auf der Straßen nach Saloch fl 20 l. w. zuekhomen. führhin wolte der nachkomende auf meinem Grundt dieses Kreuz nicht stüfft vnd beullich erhalten, daz solhes abkhomen."

25. — Ljubljana, 7. dec. 1730.

Kupna pogodbba mej ljubljanjskim magistratom in Florijanom v Graffhaiden, ključarjem cerkve sv. Petra v Ljubljani.

Pogodba določa:

1. Cerkev sv. Petra proda po svojem zastopniku ljubljanskemu magistratu: „19 Hoffstatten, 18 Gartten, 16 Akher vnd ein wisen mit allen an und zugehörigen Juribus, emolumenten, verbrieffungs geltern

vnd sonst all übrige recht vnd gerechtigkeiten (priložen je urbar, iz katerega so te pravice razvidne) jedoch auf ewige widerlösung."

2. Magistrat se zaveže plačati za to 4500 fl nemške veljave.

3. Magistrat se zaveže „zu disen neu angefangenen Kirchen gebey St. Petri alhier alle die bis hero genombene vnd bezalte vnd annoch kinfftig zu disen gebey brauchende vnd bis vollstendiger außführung solches gebey erforderliche Mauer vnd gewelb ziegl, wie auch Kallich in dem burgerlichen werth auß zu volgen, das bis hero in fremloden werth bezalte aber an der kinftigen nembung der ziegl realiter abzunehmen und abzuziehen vnd noch über alles das zu einem leykauff 30.000 gewelb ziegl gratis ohne einiger praetendierender bonification jedoch nur in drey Jahren all jährlichen zu 10.000 ziegl zu verabfolgen."

Iz leta 1768 se nahaja v arhivu več aktov nanašajočih se na to pogodbo, ki so pa za nas brezpomembni.

26. — 1730, 17. Nov.

Pogodba mej Mihaelom Bolko, mizarskim mojstrom in Nikolajem Kraskovitz-em, predstojnikom cerkve Marije Device v Polju radi oltarja v novi kapelici sv. Barbare.

Heut vntergesetzten Dato ist nachvolgender contract mit herrn Michael Bolko, tischlermaistern in der Vorstatt, dan mit dem wolehrwürdigen herrn Nicolo Joanne Kraskovitz, als Vorstehern vnser lieben Frawn Kirchen in Feldt per ein altar in die neuauffgerichtete capellen auffgericht vnd geschlossen worden in bey seyn admodum reverendi D. Pauli Franchi, vicarii ad S. Petrum.

Erstens vor alle tischler arbeit, welche ihmer zum altar gehörig nichts außgenomben, per alles vnd jedes fl 82 t. w. versprochen worden ihme herrn Wolkho. Anderstens vor die bildhauer arbeit (aberedeter massen mit figuren vnd Statuen) fl 136 t. w. versprochen per alles vndt jedes, vndt diese 136 fl t. w. solle der bildthauer Mathaeus Verbnik auß handten Michaelis Bolko nach verrichteter seiner arbeit par empfangen. Drittens herr Michael Bolko obligirt, verbündet sich vnd alle seine Erben die Kirchen vnser lieben Frawn in Feldt per alle à conto vor sich vnd herrn Bildhauer genomene summa gelts schadenloß zu halten. Alles by landtschadenbundt in Crain. Datum Laybach den 17. Nov. 1730.

N. Jo. Kraskovitz m. p. Michael Wollkha m. p.

27. — Pisan načrt za oltar sv. Barbare v cerkvi Marije Device v Polju in izdatki M. Bolku do 10. okt. 1731.

Altare S. Barbarae novum: in medio historiam S. Stanislai, ut in historia viennensi, cum Anggelis et S. Barbara cum molosso devorare volente et Barbaram illum abigentem. Supra in medio ss Trinitatem cum gloria. Ex parte ad medium s. Barbarae in dextra S. Joannem

Nepomucenum[12] ex parte sinistra s. Franciscum Xaverium. Ex parte ad medium ss. Trinitatis S. Ursulam ex una et ex altera parte s. Apolloniam; in supremo loco, si erit spatium s. Angelum custodem cum puerulo ad manus tenentem. In capella s. Barbarae ex parte erit confessionale ita formatum, ut antesit una mensula, ubi sacerdos sedens conscribet confratres in confraternitatem. Antiquum altare ponetur ad ecclesiam s. Barbarae[13] in cuius medium veniet s. Isidorus confessor etc. S. Sebastiani altare veniet ad capellam s. Spiritus ex parte altare maius (? nečitljivo!).

Na drugi strani istega listka so našteti vsi izdatki M. Bolki, ki se začno s 17. nov* 1730 in se končajo z 10. oktobrom 1731.

28. — Natančen dnevni zapisnik o izdatkih za zidanje kapelice sv. Barbare pri M. Devici v Polju.

Na koncu:

Altare S. Barbarae constat universim f 723 kr 37 l. w.

Totum aedificium cum labore, ornatu et altaribus reparatis etiam altari S. Barbarae et Isidori fl 2296 kr 24 l. w.

29. — Račun za oltar sv. Barbare pri Mariji Devici v Polju. 1731, 25. Aug. Laibach.

Našteto je po dnevih vse, kar so kupili za napravo tega oltarja pri kupcu. Naštejem samo predmete, ki so jih kupovali, v računu se seveda vsak večkrat ponavlja in bi tudi navedba malenkostnih posameznih izdatkov za javnost ne imela nobene zanimivosti.

Kupovali so sledeče reči: Blattgold; buech silber; buech mettall; Perliner blau; florentiner lackh; distolierten grienspan; wollenmesser kreide; Praun Roth; menig; öhl schmoldten; Plei weiß; Kugl lackh; Paumboli bleigelb; zinober; hort Indich; hort grienspan; vmbra; schwarz Erden; ollaun; leinöhl.

Vse skupaj je to stalo fl 203 kr 11. Plačal je to 19. dec. 1731 Nik. Joannes Kraskovitz.

Sledi še tole:

Die 29. Dez. 1731 persolvi[14] etiam pictori Andreae Jambshik pro labore ad altare s. Barbarae. fl 100 germ. mon.

et pro ℔ 250 waiher Kreiden a kr 1	fl	4	kr	10
50 ℔ leimb à kr 10	fl	8	kr	20
12 ‹ lein oel à kr 10	fl	2	kr	—
12 maß brandtwein	fl	3	kr	24
2 ℔ okergelb	fl	—	kr	20
Polmenth	fl	6	kr	—
4 ℔ weiß gerber leimb	fl	—	kr	24
gelben firneß	fl	1	kr	30
vor 4 tägige Kost unndt trunkh deß bildtauer	fl	1	kr	9
ergo	fl	27	kr	17 g. mon

12 Pod tem prečrtano: S. Ignatium cum nomine Jesu.
13 Pod tem prečrtano: Spiritus.
14 = Kraskovitz

In fidem Nicolaus Joannes Kraskovitz m. p. persolvi etiam sculptori et scriniario fl 218 germ. pro altari s. Barbarae.

30. — 1731, 12. july.

„Johan Franz Rain Waldt, Maller“ v Ljubljani potrjuje prejem fl 32 kr 34, ki jih je prejel „vor ein S. Barbare altarblath vnd vor ein s. Isidori altarblath sambt 5 Taffeln in die Sacristiam auff Maria feldt.“

31. — 1731.

Verzeichnis der Arbeiten beim neuen Altar in Maria Feldt zur die die untergenannten bezahlt worden sind.

Tischlerarbeit	fl 82 kr —
Bildhauerarbeit	fl 136 kr —
Zusammen	fl 218 kr —

Michael Wolkho, burger vnd Tischler. Matheus Vermigkh,[15] burger vnd Bildthauer.

Na istem listu potrjuje kipar še posebej 28. Avg. 1731, da je prejel 136 fl.

32. — Datum Laibach bey St. Peter den 29. Dez. 1731.

„Andree Joseph Jämbschikh, Landtschafft Maller“ potrjuje prejem fl 126 kr 25, ki jih je prejel deloma za svoje delo, „Theil auch an denen Materialien bey St. Barbara Altar zu Maria Feldt.“

33. — Ljubljana, 1734, 11. oktober.

Copy quittung des Vergolder. „Vallentin Jambschig, burger vnd Vergulder,“ potrjuje prejem fl 20, ki jih je prejel od Floriana von Groffhaiden, blagajnika cerkve sv. Petra, za nakup lanenega olja.

34. — 1734.

Contracts Coppy H. Henrich Löhr, bildthauer, betreffend. Per die 5 Statuen[16] ist accordiert worden in gegenwarth Ihro Gnaden herrn herrn Vicari Generalis per alles vnd jedes, waß von bildthauer arbeith darzuegehörig mit t. w. fl 300 dan leykhauff in specie ducaten fl 8 kr 18.

Datum Laybach den 18. Juny 1734.

Temu sledi:

à conto habe ich endtsbenandter empfangen den 18. Juny 1734 fl 150 t. w. abermallen habe ich gegenwertig benandter à Conto empfangen t. w. den 5. Aug. 1734 fl 50 mehr empfangen den 10. Sept. fl 30 den 8. Okt. mehr empfangen fl 20.

Heinrich Michael Löhr.
burger u. bildthauer.

den 20. Nov. 1734 mehr empfangen fl 25.

[15] Verbnik.

[16] Bržkone se nanaša ta pogodba na cerkev sv. Petra, ko je bila ravno dozidana.

35. — Iz: **„Exposita** pro inchoando ecclesiae aedificio ad B. M. V. in Rosenbach."

Zapisnik obsega leta 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747.

1743. — Den 19. July bezahlt dem H. Bombashi die bisanhero gelifferte stain arweit mit t. w. fl 64.

den 24. Okt. geben den H. Bombashi à conto der gelifferten Stain arweith t. w. fl 17.

1744. — Den 19. Juny bezahlt dem H. Bombash an dem gelifferten Stain mit t. w. fl 34 kr 51. Eodem dem Mahler geben vor das anstreichen t. w. fl 2 kr 30. den 4. Sept. geben dem H. Bombashi à conto der arweit t. w. fl 30. den 20. Nov. geben dem H. Bombashi à conto der arweit sambt denen in Sept. gegebenen t. w. wieder andere 40 fl t. w. ergo simul fl 70.

1745, 30. Jänner.

Ergo bis anhero hat das Gebey gekostet t. w. fl 4957 kr 7 : 3 landes w. fl 5831 kr 54 : 3.

den 19. Juny gewen à conto dem H. Bombashi t. w. fl 50. den 23. Nov. bezahlt dem H. Bombashi den Uwerrest mit t. w. fl 55.

N. B. ist also besagter H. Bombashi an der gelifferten Rosenbacherischen arweit ganz bezahlt worden laut vndterschribener bekantnuss.

Den 23. Dez. hab awermalter dem Stainhauer Matheuß Wraidekh geben t. w. fl 26.

Ta Matevž Wraidekh se večkrat omenja v računu.

1746. Den 19. Juny bazahlt das bildt vor Maria in Rosenbach für den hohen Altar mit t. w. fl. 25. mehr bezahlt den hohen altar dem Tischler vnd bildthauer mit t. w. fl 110. mehr bezahlt dem Schloßer das beschlacht vor den Tabernacul fl 1 kr 30. mehr bezahlt das bildt Mariae Magdalenae mit fl t. w 20. den 9. Nov. bezahllt dem Mahler das Bildt H. Cosmae et Daminiani mit t. w. fl 20.

N B. Vor die conseeration der Kirchen in allen ausgeben fl 171 kr 49 t. w. mehr bezahlt dem Schloßer wegen ein bruch des diebs fl 3 kr 30.

36. — 1744.

Spezification, was ich ents vnterschribener durch die anschaffung des hohgelerten wollehrwürdigen vnd in got geistlihen herrn Josephen Kozer als wolbestelten Vicario Priminisario Sancti Petri auf Roßenpach in Stomiz arbeit gemaht habe, also erstens 73 Such Slizamps accordirt ein Such per 17 kr fl 20 kr 41 item das Taffel oberholb sein 73 Such, ein per 6 kr fl 7 kr 18 item 4 Fenster ein mit 18 Such 5 zoll ohne denen 8 Kortellnen mohl zusamen 73 Such 8 Zoll ein Such zu

30 kr fl 36 kr 30. die 8 Kortellen fl 4. item die Khlampfen einzuhauen sein 11 Täg ein zu 30 kr fl 5 kr 30. — Summa fl 73 kr 59.

darauf empfangen einmoll . . . . 19 fl
das andermoll . . . . 17 fl
36 fl

den Conto richtig bezolt den 19. Juny 1744.

Lodovicus Bombasi m. p.

37. — 1766.

Folgen die Expensen zu dem Thurme S. Martini bei Sau 1766.

Slede podrobni izdatki, zanima nas mej temi le:

1766, den 20. Juny zahlte dem Peter Plath, Vergolder, von vorgolden des Thurmknopff vnd anstreichung des Creutz vnd hann t. w. fl 13.

Alle Kosten in t. w. fl 349 kr 24 : 3.

38. — Iz: „Empfang und Ausgaben der Pfarrkirchen St. Peter in Laubacher Vorstatt seit 1. juny 1768 bis dahin 1769."

Den 26. Nov. zale dem glockengiesser vor reparation zweyer fligl des in medio ecclesiae pendentis candelabri aenei mit 51 kr.

39. — Iz: „Empfang und Ausgaben ... St. Peter ... seit 1. juny 1769 bis dahin 1770."

Den 11. July zale H. Zebey, Maller, den Risch des hochen altars, et à conto des malendes altar blath fl 8 kr 24.

40. — Iz: „Tag Zedel oder Vormärkung des Empfangs und andrer Seiten der Außgaaben der Pfaarkürchen St. Peter de Anno 1772."

Den 17. Sept. zahle den Vergolter von 11 Knopff zu der Ampl mit fl 2 kr 33.

41. — Iz: „Mein Josephen Marn, Vicaery und respective Administratorn der Pfarr Kirchlichen Gült Sti Petri gelegte Schluß Rechnung seit 24. Apr. 1771 bis dahin 1772."

Den 21. May vor die in großen Thurn Sti Nicolai angekehrte Reparation fl 13.

Den 15. Juny von Reparation der großen Glocken in der Dom Kirchen fl 1.

Den 20. July wegen bey der großen glocken angekehrten reparation denen Zimmerleuten gegeben fl 1.

Den 24. Aug. von Ueberschweißung des Schwengels bey der großen Glocken, dan Beifürung nach und von Neumarktl fl 30.

1772. — Den 1. Febr. für einen Altarstein gegeben fl 4 kr 15.

Den 1. Marty vor ein Kirchensigil gegeben fl 3.

42. — 1769.

Izkaz Lorenca Prager-ja, zidarskega mojstra (Baumeister) o osebah, ki so v njegovi družini dolžne plačevati „Schulden-Steuer" za vojaško leto 1769.

	Nach der Classe	Personen	Steuer jede fl	kr	Zusammen fl	kr
Ich Endes benannter . .	5	1	5	—	5	—
1 Knecht	1	1	—	15	—	15
2 Menscher	1	2	—	15	—	30
Summa .		4	—	—	5	45

Za leto 1770 se je tudi ohranil njegov izkaz; stanje njegove družine je isto kot 1769.

43. — 1855. 28. Nov.

Pismo Janeza Burgerja, župnika na Brdu pri Podpeči, Luki Zierer-ju, župniku pri sv. Petru v Ljubljani. Župnik brdski prosi, da bi mu šentpeterški župnik prodal „den Passionsweg, der in Ihrer Pfarrkirche abgestellt worden ist, für jene große anno 1520 sehr schön erbaute Filial-Kirche Sti Luceae in Praprezhe.“ Vsako leto leto namreč zapre sneg Praprečanom pot do farne cerkve, zato bi bilo dobro, če bi imeli ob takih slučajih doma kaj za premišljevanje. Soseska je revna, obstoji „aus 9 Huben, 6 Kaischen.“ Pri cerkvi je pokopališče; blizu sta vasi Gradišče in Koseze, ki spadata v moravško faro, zato bi tudi tem lahko služila prapreška cerkev. Cerkev je velika, zato bo šentpeterški križev pot pripraven zanjo: „Kleinere Taffeln Kreuzweg habe ich nebst Rachmen in C. J.[17] gekauft um 5 fl, ließ selbe ronovieren und verwendete solche für die kleine Kirche Stae Catharinae in Rufolzhe, nun wünscht man in der größten unter den hiesigen Kirchen um die leeren Mauerwände zu zieren doch einen Passionsweg aufzustellen so einen zu Kaufen wie der Ihrige ist.“ Prosi naj mu naznani ceno.

44. Inventar po Joh. Jac. Schillingu. V njem se nahaja obširen seznam slik iz njegove zapuščine brez navedbe avtorjeve. Naslov tega dela inventarja se glasi:

„Bilder und Spiegel, weliche erstere durch Hr. Valentin Mentzinger Mahler in Laybach betheuert worden“.

45. — Nedatirana prošnja na magistrat. Podpisani „Josef Koscher, Vicarius Sti Pettri Pfarrkürchen vnd N. Kürchenbröbst St. Vdalrici Kürchen in Dobrun.“ Bržkone iz prve polovice 18. stoletja.

Najprvo se ponovno zahvaljujejo za 10.000 opeke, ki jim jih je magistrat prejšnje leto dovolil za zidavo cerkve sv. Urha „im burgerlichen werth“, ker cerkev še ni dozidana in zato potrebujejo še 20.000 opeke, cerkvena blagajna pa je zelo slaba, zato prosijo, da bi jim dovolil tudi teh 20.000 „im burgerl. werth.“

46. — Sredina 18. stoletja — „Projekt die abkhomene Khürchen des H. Joannis des Tauffers widerzubauen“.

[17] Carniola inferior?

Iz tega izvemo: 16. Avg. 1538 sta podpisala ključarja cerkve sv. Janeza v mestnem delu, ki se imenuje „bei St. Johann“, Laure Schmidt in Markho Schmidt neko kupno pismo. — Cesarski odlok 20. apr. 1554 je naložil Hans Ungnad-u, „obersten Feldhauptmann in Steier, Kärnten und Krain und der windischen Gränze“, Jakobu Lamberg-u zum Stein, „Verwalter der Landeshauptmannschaft in Crain“ in Krištofu v. Knüllenberg, vicedomu kranjskemu, naj poderó cerkvi Naše Ljube Gospe „in Purgstall“ in sv. Janeza „in der Vorstadt“, kamenje pa naj porabijo v mestu; obe cerkvi bi namreč lahko škodovali mestu, če bi ga napadli Turki. Cerkvi so podrli. Turške nevarnosti pa sedaj ni več, zato naj bi cerkev sv. Janeza zopet sezidali. Stara poročila ne povedo določno, kje je stala. Deloma se poroča, da je bila „unweit des Schnedizischen Meierhofes“, druga „daß unweit des zeihenes besagten heilligens, teils mütten zwischen diessen beyden örthern und zwar wo der spitallerische Garten gelegen stehet.“ — Spomenica predlaga naj bi novo cerkev sezidali tam, kjer je vrt poleg vrta in hiše Schellenburgove.

47. — 2 osnutka iz srede 18. stol. za oltarje. Nič se ne da dognati, kam sta bila namenjena in kedo ju je narisal.

1. osnutek: *cm* 17·4 × 26·8.

Dve varianti, katerih vsake je polovica izpeljana. — S tušem lavirana perorisba.

2. osnutek: *cm* 18·3 × 25.

Nad oltarno mizo, ki je samo splošno naznačena, se dviguje na nizkem podstavku vrh hriba Golgote. Sredo zavzema križ z napisno tablo; čez rame mu visi prt. Zgoraj ob križu na levi so oblaki s solncem, na desni z luno. Pod križem sedi žalostna Mati božja s truplom Sinovim v naročju, na levi sv. Janez stoječ, na desni neka svetnica tudi stoječa. — Krepka perorisba, lahno tuširana.

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

Von der k. k. Bergdirektion Idria. (Schluss d. I. Teiles.)

Im Monate September ließ der französische General Bartoletti nachfolgenden Aufruf verlautbaren:

„Eine große Quantität Waffen ist in der Nähe der Landeshauptstadt unter der Erde vergraben gefunden worden; 10.000 Feuergewehre wurden genommen, als sie in Pressburg anlangten, mehrere Millionen Gulden wurden bei dem Einrücken der französchen Armee in Wien verborgen, nach der Hand entdeckt und abgenommen. Mehrere Millionen

Bankozettel und eine große Anzahl dem österr. Gouvernement gehörigen Effekten befinden sich noch an verschiedenen Orten verborgen.

Mit dem Vorsatz, diejenigen zu belohnen, welche zu derlei Entdeckungen behilflich sind, versprechen Se. Majestät den 4. Teil von dem Werte des Vorgefundenen einem jeden, der Gewehre, Kriegsmunition, Monturen, Bankozettel, Kostbarkeiten oder Kreditspapiere, dem österreichischen Ärario gehörig, entdecken wird.

Die Aufschlüsse darüber können schriftlich oder mündlich entweder dem Intendanten der Provinz, dem hiesigen General-Intendanten oder dem Landes-Gubernium und endlich auch allen französischen Agenten gegeben werden."

Die Unsicherheit im Bezirke — es wurden französische Soldaten überfallen — veranlasste die provisorische Landesregierung zu einer Warnung der Bevölkerung und den General Bartoletti in Adelsberg zur Einziehung sämtlicher im Privatbesitze befindlichen Gewehre und sonstigen Waffen. Idria lieferte zuerst 32, später 127 Gewehre und 60 Patrontaschen ab. Nachdem das französiche General-Kommando Anfangs August die Entfernung aus der Provinz nur gegen einen vom Platzkommandanten ausgestellten und vom Divisionsgeneral vidierten Pass gestattete, wurden am 28. September 1809 die Vorsichtsmassregeln verschärft. Von diesem Tage an durfte kein Kreisinsasse weder aus der Provinz noch im Kreise selbst reisen und die französischen Wachposten passieren, wenn er nicht mit einem kreisämtlichen vom Adelsberger Platzkommandanten vidierten Passe versehen war.

Den Waffenstillstand benützten beide Mächte zu ihrer Stärkung und Organisierung. Österreich gieng zur weiteren Organisierung des seit Mai in Bildung begriffenen Landsturmes, welcher, unterstützt durch das Militär, dem allenfalls sich zurückziehenden Feinde allen möglichen Abbruch tun sollte.

In dieser Hinsicht erhielt Bezirkskommissär Karl Ritter von Gariboldi den Auftrag, mit möglichster Klugheit und eingreifendsten Belehrung das unterhabende Volk bei eintretender Not und bei Anzug der Sturmglocke zum Aufstande vorzubereiten und aufzumuntern. Den gewünschten Eindruck auf das Volk versuchte Gariboldi durch eine lebhafte Schilderung der Mühseligkeiten und Drangsale, die das Land durch die Anwesenheit des Feindes bereits erlitten hat, zu erzielen. Wenn der feindlichen Gewalt nicht mit vereinten Kräften Schranken gesetzt werden, wird das Volk bei einem etwaigen Rückzug noch empfindlicher in die Mitleidenschaft gezogen werden.

Weil es übrigens eine ausgemachte Sache war, dass in derlei Fällen die Geistlichkeit beim Volke besonders viel auszurichten vermag, so wurden die bezüglichen höheren Anordnungen allen herrschaftlichen Pfarrern, Kuraten und der sonstigen Geistlichkeit mitgeteilt und dieselben im Namen des Kreisamtes aufgefordert, dass sie nicht nur durch öffent-

liche Kanzelreden, sondern auch selbst durch vertrauliche Belehrungen das Volk zur Bereitwilligkeit und in gute Stimmung zu bringen um so beflissener sein sollen, als derjenige von ihnen, der überwiesen wird, zu einer Zeit, wo alles für die Erhaltung des Staates mit angestrengten Kräften arbeitet, seine Pflichten nicht erfüllt haben wird, ohneweiters nicht nur die augenblickliche Entfernung von seiner Pfründe, sondern überdies noch eine empfindliche Strafe unnachsichtlich zu gewärtigen haben wird. Ebenso wurde jedem Geistlichen zur Pflicht gemacht, soweit ihn nicht zu hohes Alter, oder andere wichtige Gründe davon abhalten, mit seiner Gemeinde selbst auszurücken und ihr durch gutes Beispiel den nötigen Mut zu geben.

Der Geistlichkeit und dem Gariboldi wurde besonders aufgetragen, das Volk von der eigentlichen Absicht der Landsturm-Organisation zu unterrichten und demselben die Pflichten zur gesamten Mitwirkung auf das lebhafteste einzuprägen.

In Bezug der Waffen wurden alle noch erhältlichen Schiessgewehre und sonstige wie immer Namen habende Waffen aufgebracht und in Bereitschaft gehalten. Weil jedoch die nötigen Waffen nicht in hinlänglicher Anzahl vorhanden waren, ließ Gariboldi Mistgabeln auf 6 bis 7 Schuh lange Stöcke pflanzen und in Bereitschaft stellen.

Einen besonderen Augenmerk musste Gariboldi den Verpflegsartikeln zuwenden.

Zu diesem Ende musste vorgesorgt werden, dass jeder ausrückende Mann einige Lebensmittel bei dem Aufbruche mit sich nehme, und wenn er damit selbst nicht aufzukommen vermag, solche von einem wohlhabenderen Nachbar erhalte. Um aber auch im Rücken der Volksmasse Verpflegsartikel in Bereitschaft zu haben, wurde Gariboldi angewiesen, sowohl die bei der Herrschaft selbst, als auch bei den übrigen Herrschaften und sonstigen Privaten befindlichen Vorräte an diesen Artikeln, dann Ochsen und anderes schlachtbares Vieh genau zu beschreiben, um in Kenntnis zu sein, von wo und welche Lebensmittel-Quantitäten, im Bedarfsfalle der Volksmasse zugeführt werden können.

Allein in Betreff des Getreides zeigte sich mehr Mangel als Vorrat und die Bauern mussten tatsächlich für ihre Notdurft Getreide in fremden Orten erkaufen. Die Bergwerksmagazine aber standen ganz leer. Ebenso wenig war ein Vorrat an Wein zu finden, indem die Wirtshäuser nur für den Notfall mit kleinen Quantitäten versehen waren. An Vieh befanden sich im Bezirke 402 Stück Zugochsen und 700 Kühe, aber kein eigentliches Schlachtvieh.

Wo und an welchen Punkten das Aufgebot eigentlich zusammen rücken sollte, sollte erst bestimmt und nachträglich bekannt gegeben werden.

In dieser Hinsicht entwarf Gariboldi bezüglich der Herrschaft Idria folgenden Plan:

ORT	Anzahl der Landsturm-Männer	Sammelplatz	Platz wo die Alarmstöcke und Pöller aufzustellen wären
Idria	306	Idria	Na Baru, Lome, Zagodov vrh
Jeličenvrh . . .	24	Pri Hamcu	Velka ravan, Beim Kavčič in Jel. Vrh
Unteridria . . .	21	Unteridria	Lome, Zakovni vrh
Unterkanomla	43	–	Na borovem griču, Raspotje, Abramovše
Mitterkanomla	36	Na Lazeh	Otankarše, Raspotje, Lomsk
Karnitze	16	Na Lazeh oder Unteridria	Zavrh, Kendov vrh, Kal
Oberkanomla .	17	beim Rautenkar	Navršje, Okivnik
Vojsko	41	Trohovše	Jelenk, Zakovni vrh, Na korenini
Čekovnik . . .	20	Hleviše	Na Beli, Ozki rob, Žontov Jalovc

Er bestimmte weiter die besten Observationspunkte, von wo aus man die Bewegungen des Feindes beobachten könnte, ferner Individuen, welche den zu den Alarmstangen kommandiert werdenden aktiven Offizieren zugeteilt werden sollten und berittene Ordonanzen, welche aus dem Stande der Bergbeamten und Honoratioren genommen waren.

Über das Eingeleitete und den Gang der Sache, vorzüglich aber über den Eindruck und die allgemeine Stimmung, welche diese Verfügung auf das Volk gemacht hat, musste Gariboldi dem Kreisamte Bericht erstatten.

Diesem Auftrage entsprechend berichtete er am 27. Juli, dass die erlassene Verfügung den erwarteten und erwünschten Eindruck nicht gemacht habe. Vielmehr bekannte er offen, dass jene Äusserungen, welche sich die Bezirksbewohner hierüber erlauben, dem echten Patriotismus und wahrer Vaterlandsliebe keineswegs entsprechen. Im Gegenteile ließen sich mehrere verlauten, bei einem allfälligen Aufgebote gar nicht zu erscheinen, sondern sich von ihren Wohnungen in die Wälder zu entfernen und sollte man gegen sie Gewalt brauchen und selbe hiezu zwingen, so wollen sie zuerst über den Leitungsbeamten und dann über die Honoratioren herfallen. Besonders aber stützen sie sich darauf und sagen, solange nicht in den angrenzenden Herrschaften alles eingeleitet wird, wollen sie allein nicht vom Hause gehen und sich aufopfern lassen, denn da das reguläre Militär so wenig ausgerichtet habe, würden sie noch weniger tun können, man habe nur die Absicht, auch sie preiszugeben. Bei dem Umstande, als die Bevölkerung jene Stufe der Kultur noch nicht erreicht hatte, auf welcher man für eine solche Anstalt empfänglich wird und sie zu würdigen weiss, bei dem Umstande, dass der Bauer gegen den Soldatenstand die grösste Abneigung hatte, und diesen Stand für den schrecklichsten hielt, bei dem Umstande endlich, dass er sogar mit Hintansetzung seiner Wirtschaft und Familie

die Waffen ergreifen soll und sein Verstand den berechneten Vorteil nicht einsehen konnte, war gewiss zu erwarten, dass jede Einleitung des Aufstandes in Masse bei ihm keine angenehme Sensation, sondern nur Missmut und Unzufriedenheit erregen werde.

Übrigens traf Gariboldi weiter die Verfügung, dass die ganze Mannschaft in kleine Abteilungen verteilt und mit Unteranführern versehen werde und da die Bezirksbewohner nicht in geschlossenen Dörfern sondern in zerstreuten Häusern sich befanden, wohin der Schall der Kirchen- oder Sturmglocke nicht überall hindringen konnte, so hat man auf mehreren Punkten für die Nacht grosse Wachfeuer und für den Tag Pöller in Bereitschaft gesetzt, um damit die ganze Bezirksmasse von dem Eintritte des wirklichen Aufstandes zu benachrichtigen, zu welchem Ende er sich auch 3 bis 4 Lärmpöller vom Kreisamte erbat.

Zur Unterhaltung der Boten an den Landsturmkommissär Grafen von Auersperg gab Handelsmann Mathias Albrecht eine Summe von 274 fl. ohne dafür eine Vergütung gefordert zu haben.

Zu einer Aktion des Landsturmes kam es jedoch nicht, denn am 19. Oktober langte nach Idria die kreisämtliche Verständigung von dem am 14. Oktober in Schönbrunn abgeschlossenen Frieden mit Gebietsabtretungen, zu welchen auch Krain gehörte, ein. Idria war durch Abteilungen des 7. italienischen und 79. französichen Infanterieregiments okkupiert und der französiche Administrator Louis Teullon bemächtigte sich bereits am 20. August des Werkes und der Merkurialproduktenvorräte, welche jedoch nur in 23 Zentner unraffinierten Zinnober bestanden haben.

Aber auch diese 23 Zentner Zinnober wären demselben entrissen worden, wenn es möglich gewesen wäre, diesen noch in der Manipulation gestandenen Zinnober im nassen Zustande zu versenden, oder wäre es, als dieser unraffinierte Zinnober getrocknet und einballiert wurde, dem französichen Administrator Teullon nicht verraten worden, dass Zinnober im Hause des Werkskassiers Kajetan Kahl versteckt sei, dessen Rückstellung nun Teullon mit Androhung der Todesstrafe vom Kassier Kahl und vom Bergrate von Passetzky forderte.

Der vorgenannte Mathias Albrecht, welcher eben mit dem Peter Kandutsch in Handelsangelegenheiten nach Fiume zu verreisen hatte, erbot sich, den versteckten Zinnober, über die vom Feinde besetzten Grenzen der österreichischen Regierung zu übergeben, oder im Falle der Unmöglichkeit, ihn für die österreichische Regierung zu verkaufen und den Erlös gewissenhaft abzuführen.

In dieser Absicht übernahm Albrecht auch wirklich 8 Zentner dieses Zinnobers und spedierte ihn glücklich bis zu dem auf dem halben Wege von Idria nach Loitsch befindlichen Kaischler Terček. Allein auf gemachten Verrat mussten diese 8 Zentner Zinnober retourniert und die übrigen im Hause des Kassiers Kahl noch versteckt gewesenen 15 Zentner der französischen Administration übergeben werden.

Die Werksleitung war bei der grossen Menge der ärarischen Materialien über höhere Weisungen bemüht, dieselben durch Ausstellung falscher Kontrakte an die Privaten vor der Feindesokkupation sicherzustellen. Ein solcher Kontrakt wurde auch mit dem wiederholt erwähnten Handelsmann Mathias Albrecht abgeschlossen. Der französische Administrator Teullon versuchte nun den Albrecht zum Geständnisse der Unrichtigkeit dieses Kontraktes zu bewegen, er drohte ihm mit der Einlieferung nach Laibach und liess ihn zuletzt samt seinem Stiefsohn auf 14 Tage in Arrest setzen und doch bestand Albrecht beharrlich auf der Richtigkeit des Kontraktes, dass er die kontrahierten Materialien vom Werke gekauft habe. Kaum einen Monat nach der Übernahme des Werkes durch Teullon brach ein Grubenbrand[1] aus. Auf dem Hauptfelde brannten bereits mehrere Zimmerkappen. Zur Bewältigung dieses Brandes wurde eine volle Schichtzeit[2] verwendet.

Im Monate Oktober 1809 ergaben sich in Krain Aufstände gegen die französische Regierung, was den General Graf Baraguay d' Hilliers zu strengen Massnahmen, die Landesregierung zu einem neuerlichen Aufrufe an die Landbevölkerung und den Bischof Anton zu einer öffentlichen Warnung veranlasste.

Auch in Idria hat sich am 17. Okt. Mittags ergeben, dass einige Individuen, von Aufständen in Krain aufgereizt, einen Auflauf veranstalteten, den französichen Administrator Teullon gefangen nahmen und seine Wohnung ausplünderten. Da der Idrianer Bezirkskommissär Gariboldi eben bei Aufbringung von Fuhren abwesend war, haben sich die übrigen Beamten alle Mühe gegeben, den Auflauf zu stillen und alles wieder in die Ruhe und Ordnung zurückzubringen. Der Administrator von dem guten Willen der Beamten, alle Unordnungen hintanzuhalten, überzeugt, übernahm die Vermittlung über diesen Vorfall beim Kommandierenden.

Als der, Ende Oktober zum Kreisamte Adelsberg angekommene französische Kommandant Cavedoni, von diesen tumultarischen Auftritten Kenntnis erhielt, ließ er den Herrschaftsoberbeamten von Gariboldi zu sich beordern und am 1. November erließ Cavedoni folgende Kundmachung:

„Über vom Herrn Generalen Zucchi Oberkommandanten von Krain erhaltene Weisung bin ich allhier — um das Militärkommando des Kreises zu übernehmen — angelangt. Drei Kompagnien meines Bataillons, welche unter meinem Befehle stehen, werden hinreichen, um Sie zu versichern, dass von nun an die von einigen Insassen gestörte allgemeine Ruhe und Ordnung werde geschirmt und auch mit Macht gehandhabt werden. Ich verbürge allenthalben die Sicherheit der Personen und des Eigentums und werde zu diesem Ende stets die kräftigsten und schärfsten Massregeln ergreifen. Wehe jeder Herrschaft, Gerichtsbarkeit, Gemeinde und Insassen, welche sich beifallen liessen, einen Aufruhr, oder was immer für Unordnung zu erregen! Wehe allen jenen, welche

[1] Welcher wahrscheinlich gelegt wurde.
[2] Acht Stunden.

sich unterfangen würden, den militärischen Anordnungen und auch jenen jeder Zivilbehörde die geringste Widersetzlichkeit zu bezeugen oder der Geistlichkeit in ihrer Verrichtung des Gottesdienstes und in der Seelsorge auf welch' immer für eine Art nahe zu treten! Die Strafen werden auf das Verbrechen unausbleiblich folgen und die Schuldigen, mögen solche auch weit entfernt in Waldungen und Gebirgen sich aufhalten, werden mit Feuer und Schwert verfolgt werden.

Die unüberwindlichsten Waffen des grössten aller Monarchen, begleitet mit ununterbrochenen Siegen, haben diesen Gegenden den Frieden wieder gegeben; mögen daher ihre wohltätigen Früchte die Bewohner im Schosse derselben Familien geniessen; mögen sich diese an die Fügungen jener Vorsehung schmiegen, die ihnen ein besseres Los vorbereitet und sie unter dem Schutze der weisesten, mächtigsten Regierung und des Gesetzes die glücklichste Zukunft erwarten lässt.

Ich ersuche Herrn Kreishauptmann von Adelsberg mein gegenwärtiges Schreiben buchstäblich in die Landessprache übersetzen, allgemein bekannt machen und auch von der Geistlichkeit verlautbaren zu lassen, somit hieraus meine Gesinnungen auf welchen ich fest und unabänderlich beharren werde, zu entnehmen und meiner Achtung versichert zu sein."

Nach dem Frieden von Schönbrunn wurde Krain den Illyrischen Provinzen einverleibt. Der neuernannte General-Intendant dieser Provinzen Dauchy schrieb aus diesem Anlasse am 5. November 1809 aus Laibach dem provisorischen Werksvorstande von Passetzky Nachstehendes:

„Mein Herr, ein Dekret Sr. Majestät des Kaisers der Franzosen vom 14. Oktober hat mich zum General-Intendanten der Illyrischen Provinzen, wovon Krain einen Teil ausmacht, ernannt. Ich muss in Folge dessen alle Mühe darauf verwenden, um mir genaue Kenntnis von allen den verschiedenen Teilen der Administration zu verschaffen.

Das Bergwerk in Idria, welches zu den Finanzen gehört und ebenso für die Kunst als für den Ertrag wichtig ist, verdient meine ganze Aufmerksamkeit.

Die Vorsteher des Bergwerkes und der Fabriken haben sich einen Namen von Rechtschaffenheit und Einsicht erworben, welchen ich mit Vergnügen erkenne. Ich bin in Voraus überzeugt, dass alle zusammen und jeder einzelne sich durch die Fortsetzung ihrer nützlichen Arbeiten und durch eine gute Administration bestreben werden, die Hochschätzung und Hochachtung zu erwerben, welche ich ihnen mit Vergnügen zugestehe. Die Absicht Sr. Majestät des Kaisers der Franzosen und Sr. kaiserl. Hoheit des Prinzen Vicekönigs Leutenant-Generals ist: jene der neuen Untertanen Sr. Majestät zu befördern, zu belohnen und auszuzeichnen, welche Eifer, Tätigkeit und Einsicht beweisen und es wird mir süss sein, mein Herr, Hochselben einen günstigen Rapport über die Administration von Idria zu machen.

Bis zu diesem Augenblicke konnte der Kriegsstand, in welchem sich diese Provinzen befanden, den Vorstehern der verschiedenen Administrationszweige Widersprüche, Unannehmlichkeiten und selbst Widerwillen verursachen. Die Ungewissheit des Schicksals von Krain und seiner Geschäftsleiter konnte vielleicht einen Augenblick ihren Eifer vermindert und den Gang ihrer Tätigkeit verzögert haben; aber heute, mein Herr, hat sich alles geändert. Der Frieden ist abgeschlossen und die Tatkraft bekannt. Krain gehört dem Kaiser der Franzosen und alle Geschäftsführer und Vorsteher der Administration, entbunden der Treue, welche sie gegen Österreich hatten, müssen ihre Ergebenheit, gesetzliches Betragen,

Talente und Dienste ihrem neuen Souverain weihen. Alle Geschäftsführer werden ihre Dienststellungen beibehalten; die Dienste, welche sie Österreich geleistet haben, werden mehr Verdienst bei Sr. Majestät dem Kaiser der Franzosen haben, um bessere Anstellungen und ehrenvolle Auszeichnungen zu erhalten.

Ich werde, mein Herr, ganz aufrichtig mit Ihnen, ich rechne auf ein gleiches von Ihrer Seite. Ich erwarte von Ihnen einen General-Rapport über die Lage von Idria, über Einkünfte, Ausgaben und die nötige Versorgung aller Art und über das Verhältnis der Glasfabrik in Sagor.

Sie werden, mein Herr, unmittelbar mit mir korrespondieren, Sie werden mir den Stand der Kasse alle fünf Tage einsenden; Sie werden Ihre Einnahmen wie vorhin fortsetzen mit der genauen Beobachtung, dass keine Summe in Geld, sie mag herrühren woher sie will, nicht mehr aus Krain gehe. Ich meiner seits werde alles für das Beste der Anstalt tun, die sie mit ihren Herren Kollegen dirigieren.

Sie werden so gut sein, mir mit der nächsten Post die Aufklärungen über die Existenz jener 3600 Metzen Getreides zu geben, welche Ihrer Administration gehören und welche, wie man mich versichert, in diesem Augenblick zu Sissek in Kroatien sich befinden müssen und mir Rechenschaft über die Mittel geben, die sie ergriffen haben, selbe in die Magazine der Administration zurückzubringen. Ich rechne, mein Herr, auf Ihren Eifer und Ihre Tätigkeit sowie auf jene Ihrer Mitarbeiter. Ich habe die Ehre Sie mit Auszeichnung zu grüssen."

Bergrat von Passetzky antwortete hierauf:

„Das günstige Urteil, welches Euer Exzellenz über unser Benehmen während des Kriegsstandes in der verehrten Zuschrift vom 5 dieses uns erkennen zu geben beliebten, ist uns Zeuge, dass Euer Exzellenz Bürgertugend und Treue nach Ihrem Worte zu würdigen wissen und verdoppelt in uns die Hochachtung, die wir Ihrer hohen Person schuldig sind; dieses Benehmen verbürgt aber Euer Exzellenz die gerechte Erwartung, dass Sie treue, redliche und eifrige Staatsdiener an uns finden werden.

Den anbefohlenen General-Rapport über alle Einkünfte und Ausgaben dieses Bergwerkes, dann der Verhältnisse der Glasfabrik zu Sagor werden wir baldmöglichst vorzulegen uns angelegen sein lassen und man hat hierwegen sogleich die nötigen Aufträge an die untergeordneten Werkszweige erlassen.

Das Quantum des Getreides, welches sich für unsere Rechnung derzeit noch in Sissek befindet, ist diesseits aus Mangel der Rechnung, wieviel eigentlich in dem laufenden Jahre für Idria erkauft worden, nicht bekannt, man hat aber bereits den Sisseker Faktor Bitroff hierwegen persönlich vorgefordert, ihm die vorfindigen Früchte sogleich nach Laibach zu verschieben befohlen und zur Ausgleichung dieses Gegenstands die Rechnungen mitzubringen verordnet.

Dem Vernehmen nach, doch ohne die offizielle Anzeige darüber zu haben, soll auch ein Idrianer Getreide in Agram ausgeladen worden sein, worüber der Spediteur Friedl befriedigende Auskunft wird erteilen können.

Auch wurde ein Schiff Getreide zur Zeit der Blokade Laibachs an die Glasfabrik zu Sagor gegen Restitution überlassen, weswegen man gedachter Fabrik bereits die Weisung gegeben hat, den Ersatz dafür sogleich und ohne Widerrede an das Idrianer Magazin in Laibach zu leisten.

Der abgeschlossene Friedens-Traktat legt uns die Pflicht auf, alle unsere Aufmerksamkeit, alle unsere Kräfte und Kenntnisse dem Interesse des französischen Staates zu widmen, und hievon ist Offenheit und Geradheit unzertrennlich, in der

uns auch Euer Exzellenz durch die verehrte Zuschrift einzuladen geruheten: halten sich also Euer Exzellenz versichert, dass wir nie anders, als aufrichtig und offen reden und handeln werden, erlauben uns aber gnädig den Anfang unserer Freimütigkeit durch die Vorstellung der traurigen Lage zu machen, in der sich die hiesige Berggemeinde überhaupt befindet.

Seit dem Monate Mai haben die hierortigen Bergleute ausser einigen kleinen Vorschüssen keine ordentlichen Zahlungen erhalten; die Beamten, welche nach dem Willen ihres vormaligen Souverains Sr. Majestät des österreichischen Kaisers durch die erhaltenen Vorschüsse mit ihren Besoldungen bis auf den Oktober Monat bezahlt gewesen, mussten auf Zudringen des Herrn Administrators Teullon freilich aus der ganz löblichen Absicht ihre Besoldungs-Raten für den Oktober Monat zurück erlegen, damit er hievon den Arbeitern neue Vorschüsse à 3 fl. machen konnte. Mit Familie beladen, ohne Geld, seufzt unter dem Drucke der grossen Teuerung nun der Beamte wie der Arbeiter in dem tiefsten Elende. Die Kräfte des Arbeiters schwinden, er vermag seiner schweren Arbeit nicht mehr gehörig vorzustehen, und nur das Getreide, welches er bisher, obgleich nicht immer zur gehörigen Zeit erhielt, fristete noch sein Leben. Überdies sind verschiedene andere Zahlungen, für das Fuhrwesen im Werk, dann für andere Frachten und Lieferungen ausständig, welche zur Folge haben, dass man schon mit dem notwendigsten Fuhrwesen kaum mehr aufzukommen vermag. Wir bitten also, Euer Exzellenz geruhen uns durch gnädige Anweisung eines angemessenen Verlages aus dieser traurigen Lage und Verlegenheit zu reissen. Wollte man auf den Verschleiss der Produkte warten, so werden die Zahlungen nie in der gehörigen Ordnung geleistet werden können, da wie man aus Erfahrung weiss, der Verschleiss der Bergwerks-Produkte oft durch längere Zeit stockt, der sich dann wieder auf einmal eröffnet; das hiesige Werk hat daher auch von der österreichischen Regierung immer die erforderlichen Geldverläge auf Rechnung erhalten.

Da von Zeit zu Zeit kleine systemisierte Zahlungen vorfallen, so erbitten wir uns die Genehmigung zu erteilen, solche bei der Kassa, wie zuvor anweisen zu dürfen; höhere nicht schon fixierte Ausgaben wird man aber jederzeit Euer Exzellenz hoher Genehmigung unterziehen.

Der dortige Handelsmann Dreo hat sich zu Getreid- und Weinlieferungen für das hiesige Werk anerboten, wovon wir also Euer Exzellenz zur weiteren hohen Disposition hiemit die pflichtschuldige Anzeige machen.

Weil der Vorrat an Sprengpulver bis auf wenige Pfund ausgegangen, so hat man hierwegen bereits an den Herrn Administrator Teullon, aber ohne Erfolg, Vorstellung gemacht; wir bitten also hierwegen schleunig gnädige Fürsorge zu treffen, indem sonst die Grubenarbeit und mit dieser die Produktenerzeugung gehemmt würde. Heute gieng uns die beiligende Produktenbestellung ein, da uns ausser den Preisen des Quecksilbers und Zinnobers jene des Sublimats und Präzipitats nicht bekannt sind, und man auch nicht weiss, ob Wienerwechsel statt der Zahlung genommen und durch wen gelöst werden kann, so erbitten wir uns die hohen Befehle darüber und empfehlen uns zu Gnaden Euer Exzellenz . . ."

Auch vom Auditor im französischen Staatsrate und Intendanten von Krain, Fargues, erhielt Passetzky nachstehendes Schreiben:

„Ich habe die Ehre Ihnen zu erinnern, dass Herr Teullon weder mit der Administration des Bergwerkes in Idria, weder mit jener der Fabriken in Sagor, die ich ihm anvertraut hatte, weiter belastet seie.

Sie werden künftig keinen Befehl mehr von ihm zu empfangen haben und ihre Rechnungen ganz allein dem Herrn General-Intendanten der Illyrischen Provinzen oder mir abzulegen haben. Da Herr Teullon sich über den Wert alles dessen, was in den Magazinen, welche unter seiner Aufsicht gestanden sind, bis zum Augenblicke der geendigten Geschäftsführung befindlich war, durch seine Aufnahmsprotokolle ausweisen muss, so wird er sich vielleicht in der Lage befinden, von Ihnen einige Aufklärungen anzusuchen; Sie werden ihm daher, soviel es in Ihren Kräften steht, alle Erleichterung verschaffen und alle Aufklärungen erteilen, die ihn in den Stand setzen kann, mir von seiner Geschäftsführung eine detaillierte Rechnung zu geben.

Nachschrift: Ich kenne den Widerwillen, den Sie in verschiedenen Umständen geschöpft haben; da diese Umstände sich geändert haben, so dürfen sie selben nicht mehr erwarten.

Der Herr General-Intendant der Illyrischen Provinzen wird nach dem Rapporte den ich ihm gemacht habe, in Nichts die Administration ändern, welche Ihnen anvertraut ist und die Sie mit Einsicht und Rechtschaffenheit leiten. Diese Eigenschaften haben Ihnen volle Hochschätzung erworben und ich hoffe, dass Sie alles anwenden werden, um Sie beizubehalten.

Ich ergreife mit Vergnügen, mein Herr, die Gelegenheit, um Sie meiner vollkommenen Hochachtung zu versichern . . .“

Diesem antwortete Passetzky am 10. November:

„Die hohe Meinung, welche Euer Wohlgeboren nach der gefälligen Zuschrift vom 7. dieses von unserem Benehmen und Einsichten hegen, und welche auch Se. Exzellenz der Herr Staatsrat und General-Intendant in Voraus einzunehmen die Gnade hatten, hat uns auf die angenehmste Weise überrascht, und sie ist der kräftigste Trost, für unsere während des Kriegsstandes auf so mancherlei Weise erlittenen Kränkungen.

Nehmen Euer Wohlgeboren dafür unseren wärmsten Dank und zugleich auch die Versicherung entgegen, dass alle unsere Kräfte dahin gerichtet sein werden, die guten Gesinnungen, so sie von uns hegen, in vollem Masse zu rechtfertigen und sich der ferneren Gnade würdig zu machen, zu der wir uns empfehlen . . .“

Auch Teullon welcher am 20. Oktober Idria verlies schrieb am 8. November aus Laibach dem Bergrate von Passetzky. Er empfahl die Befolgung der von Dauchy erhaltenen Befehle und fand seines Erachtens nicht für unschicklich, wenn zwei Glieder des Administrationsrates dem Dauchy die Aufwartung machen. Die Erscheinenden wolle er selbst vorstellen. Den Brief Teullons brachte sein Sekretär, welcher Daten im Sinne des Briefes des Intendanten Fargues einholte. Auch verlangte er einige Dokumente, welche ihm anlässlich der Ausplünderung seiner Wohnung entwendet wurden und eine Zahlung von 3632 fl. an die Arbeiter bestätigten.

Den von Dauchy geforderten General-Rapport übergab Passetzky Mitte November seiner Bestimmung. Derselbe lautete:

„1. Die Orts- und Grundobrigkeit sowie die Kameral-Herrschaft Idria repräsentiert das Oberbergamt von Idria, aus dessen Mitgliedern einem unter der Benennung als Justiziär oder Ortsrichter die Besorgung der herrschaftlichen, der politisch-rechtlichen und Polizei-Angelegenheiten, dann des adeligen Richteramts

vorzugsweise zugewiesen ist. Die Verhandlungen im politischen Weg nahmen ihren Zug in 1. Instanz an den Kreis in Adelsberg in 2. an die Landesstelle zu Laibach und von dort an die höchste Hofkanzlei in Wien; im rechtlichen Verfahren hingegen gieng der Zug in 2. Instanz an das Apellations-Gericht in Klagenfurt und von diesem an die oberste Justizstelle in Wien. Über die vorkommenden Geschäfte wird wöchentlich ein eigenes Protokoll, das Gestions-Protokoll verfasst und dem Oberbergamte vorgelegt.

2. Besteht in Idria ein eigenes Berggericht für das Görzer und Triester Gebiet, dann das Litorale, welches alle auf den Bergbau Bezug nehmenden Angelegenheiten dieses Distriktes nach Massgabe der Bergordnungen schlichtet. Dieses Berggericht bildet ein Bergrichter in der Person des Oberamts-Direktors mit 4 Assessoren und einem Aktuar, welche aus den Oberamtsgliedern genommen sind ohne dass sie dafür besonders salarirt werden. Assessoren sind der Oberhüttenverwalter, Oberbergverwalter, Justiziär und Oberamts-Sekretär, die Aktuarstelle hingegen versieht der Oberamts-Protokollist. Der Zug in bergrechtlichen Angelegenheiten gieng in 2. Instanz an die Appelation in Klagenfurt und in 3. Instanz an die Münz- und Bergwesens-Hofstelle in Wien.

3. Das Bergwerk und die Kameral-Herrschaft Idria stehen in der engsten Verbindung miteinander, und man kann sagen, dass sie ohne einander nicht bestehen könnten. Die Herrschafts-Untertanen zahlen ausser einer ganz mässigen Dominical-Steuer, keine ordentliche landesfürstliche Gaben, sind vom Vorspann und Strassenrobathen befreit und dem Landes-Kataster gar nicht einverleibt; dagegen leisten sie das ganze Fuhrwerk bei dem Bergwerke und in den Waldungen zu bestimmten kleinen Löhnen, die ihnen, so wenig sie auch den gegenwärtigen Umständen angemessen sind, doch jährlich einen sicheren Verdienst gewähren, ohne den die meisten hierortigen Untertanen bei dem kargen Erträgniss ihrer meistens in hohen, kalten Gebirgen liegenden öden Gründe nicht würden subsistieren können.

4. Das hiesige Bergwerk hat alle zu seinem und der Berggenossen unmittelbaren Gebrauch nötigen Erfordernisse mautfrei eingeführt, worüber zu Anfang eines jeden Jahres ein Verzeichnis der vorgesetzten Hof-Behörde vorgelegt werden musste, welches durch die Mautbehörde an die untergeordneten Mautämter zur gehörigen Berücksichtigung abgegeben wurde. In den späteren Zeiten nahm man den Wein und das Salz von der absoluten Befreiung der Mäute aus, weil sich vermöge der Bergordnungen die Mautbefreiung auf diese beiden Artikel nicht erstreckt. Damit aber dadurch die Berggemeinde nicht gekränkt, und derselben bei dem Wein und Salzerkaufe keine Maut zu Last gerechnet werde, so erfloss die Allerhöchste Bewilligung, dass die für den Wein und Salz ausgelegten Mäute dem Naturalien-Inspektorate, welches diesen Handel besorgt, von Zeit zu Zeit aus der Hauptkasse der Administration vergütet und somit hier dem Bergwerks-Ärario das zur Last gebracht werde, was demselben bei den Mautgefällen zu Gute kam.

In Absicht der übrigen zur Befreiung geeigneten Erfordernisse, wurde zur Vermeidung jedes möglichen Unfuges die Vorsehung getroffen, dass zwar auch von diesen Erfordernissen die Mäute bei ihrer Einfuhr entrichtet, mit Schluss eines jeden Jahres aber, über die produzierten Mautbollets von den betreffenden Mautämtern wieder an die hiesige Oberamtskasse zurückvergütet worden sind und dieses Verfahren steht derzeit noch hinfort in der Ausübung.

5. Von undenklichen Zeiten her war das Bergwerk Idria, das sind alle wirklichen Bergwerksgenossen mit ihren Söhnen in der billigen Erwägung von

der Militärstellung befreit, dass dieses Bergwerk in Absicht seiner Erträgnis und Kunst für den Staat von besonderer Wichtigkeit ist; dass die Werksgenossen schon in dieser Eigenschaft als unmittelbare Diener des Staates anzusehen sind, und dass sich zu dem mit so vielen Beschwerden verbundenen mühseligen Leben eines Bergmanns und Bergbeamten nicht leicht ein anderer, als Bergmanns- und Bergbeamten Kinder, welche mit der Gefahr und Beschwerlichkeiten des Bergmannes von der Jugend auf vertraut werden, widmet. Durch die erst vor wenigen Jahren hierorts erstandenen Zinnober-, dann Sublimats- und Präzipitats-Fabriken ist das hiesige Bergwerk für den Staat noch weit interessanter geworden und zog mit Recht die Aufmerksamkeit des Sachkenners selbst im Auslande an sich. Unter der Regierung Sr. Majestät Weiland des Kaisers Joseph wurden die besonderen Begünstigungen des hiesigen Werkes, nämlich die Maut- und Militärbefreiung nicht nur bestätigt, sondern letztere auch auf die Herrschaft Idria ausgedehnt, weil es dem Forscherblicke dieses weisen Monarchen nicht entgieng, dass das Bergwerk und die Kameral-Herrschaft Idria in einer unzertrennbaren Verbindung stehen. In der Folge, und nur erst seit einigen Jahren, wurde die Militärbefreiung der Herrschaft Idria wieder aufgehoben, aber jene für das Bergwerk blieb noch immer aufrecht, bis auf das Jahr 1808, wo Österreich seine Streitkräfte aufbot. Hier wurde nun auch die durch so viele Jahre und von undenklichen Zeiten her bestandene allgemeine Militärbefreiung der Bergleute und Bergwerksgenossen unterbrochen und dieselben zu den errichteten Reserven berufen; allein der Nachstand für das Bergwerk und die Finanzerträgnis, den man schon voraus berechnet hat, stellte sich hier augenblicklich ein, der Bergbau und die Fabriken konnten nicht mehr in dem gehörigen Betriebe erhalten, das Holz in den sehr entfernten Schlägen konnte in der gehörigen Quantität nicht aufbereitet und herbeigeschafft werden, und der Mangel desselben äusserte sich bei allen Bewohnern auf die empfindlichste Weise, die dringendsten Arbeiten und Reparationen an Strassen und Gebäuden mussten unterbleiben, das Fuhrwesen im Werk und den Waldungen konnte grösstenteils aus Abgang der Knechte nicht mehr prästiert werden, und es war nichts sicherer voraus zu sehen, als dass bei solchen Umständen der Betrieb des Werkes und der Fabriken in kurzer Zeit in ein gänzliches Stocken geraten muss, ja dass sogestalt selbst der Bau der Grube nicht mehr wird aufrecht erhalten werden können. Das Oberbergamt Idria hielt es für seine Pflicht, diese Umstände der vorgesetzten Hofstelle vorzutragen, um durch den Erfolg der vorauszusehenden nachteiligen Ereignisse keine Verantwortung auf sich beruhen zu lassen. Diese Vorstellung fand auch bei der Hofstelle Gehör und ungezweifelt würde die bestandene allgemeine Militärbefreiung für das hiesige Bergwerk von dem höchsten Hofe neuerlich bestätigt worden sein, wenn die Kriegsumstände inzwischen nicht die Verbindung mit dem deutschen Hofe aufgehoben hätten.

Die Bemerkung dieser Umstände gehört zu der Pflicht gegen unseren neuen Souverain, und wir empfehlen solche der gnädigsten Beherzigung.

Alle mit der Administration von Idria verbundenen Amts-Branchen mit der Getreide-Faktorie in Sissek, sind dem Oberbergamte untergeordnet, und so führt dasselbe auch die Oberleitung über den Steinkohlenbau und die Fabrik zu Sagor.

Als unmittelbare vorgesetzte Stelle des Oberbergamtes war die Hofstelle für Münz- und Bergwesen in Wien, von welcher das Oberamt alle Befehle erhielt, und seine Berichte direkte dahin erstattete, und auch seine [illegible], jedoch diese durch den Herrn Gouverneur zu Laibach dahin abschickte. Übrigens besorgt das Oberbergamt den guten zweckmässigen Betrieb der Grube, der Fabriken und

Manipulationsstätten, sorgt für alle Erfordernisse des Werkes und der Einwohner, und hält zu diesem Ende wöchentlich und zwar am Samstag eine besondere Sitzung unter dem Namen Bergkonsultation, zu der nebst den Oberamtsgliedern, auch die übrigen subalternen Beamten, Hutleute, Aufseher und Meister erscheinen, und Rapport über die im Laufe der Woche geschehenen Arbeiten und Werksbedürfnisse erstatten müssen, und von da sogleich auch mündlich die nötigen Anordnungen für die folgende Woche erhalten.

Das Bergwerk Idria erhielt die erforderlichen Verlagsgelder über Anweisung der Münz- und Bergwesens-Hofstelle in Wien direkte von der Bergwekrs-Verlags- und Produkten-Verschleiss-Direktion daselbst, welche auch über die erzeugten hierortigen Produkte disponierte. Zu diesem Ende musste gegen Ende eines jeden Jahres ein beiläufiger Anschlag über den für das folgende Jahr erforderlich werdenden Geldverlag an die besagte Hofstelle eingesendet werden, welcher jede Ausgabsrubrik einzeln, und zum Gegenhalt auch dieselben Ausgaben für das verflossene Jahr enthielt."

Im weiteren wurde eine Werks-Erträgnis-Bilanz nach einem fünfjährigen Durchschnitte ferner eine gleiche Bilanz der Kameral-Herrschaft, der Personalstand nebst jenem der Herrschaft Gallenberg und Glasfabrik zu Sagor, dann der Getreidefaktorie zu Sissek, welche der Idrianer Administration untergeordnet waren, geliefert, ferner alle Normalien und überhaupt alles was zu einem klaren Einblicke in die Werksverhältnisse notwendig schien.

Belangend die jährlich festzusetzende Menge der Quecksilbererzeugung wurden 3000 Zentner vorgeschlagen. Die Werksleitung motivierte dies damit, dass vor der grossen Erzeugung d. i. bis zum Jahre 1785 ungefähr 2000 Zentner Quecksilber jährlich erzeugt worden sind und dass sich damals die Grube bei dieser mässigen Erzeugung in Anbetracht der vorrätigen Menge und Güte der Erze in dem trefflichsten, blühendsten Zustande befand. Im Jahre 1785 schloss die österreichische Regierung unter Kaiser Josef II. mit Spanien einen Kontrakt, vermöge welchen sie sich anheischig machte, an Spanien jährlich 10.000 Zentner Quecksilber abzugeben. Das Bergoberamt machte zwar die begründetsten Vorstellungen gegen diese übermässige Erzeugung die bei einer längeren Dauer derselben den Ruin der Grube zur Folge haben müsste, allein der Kontrakt war bereits ohne Einvernahme des Bergoberamtes unterzeichnet und konnte daher nicht mehr rückgängig gemacht werden. Bald zeigten sich die schädlichen Folgen desselben; denn nach Verlauf von einigen Jahren war man nicht mehr im Stande das verlangte Quantum aufzubringen, welches von Jahr zu Jahr so sehr abnahm, dass selbst die Hofstelle wegen Aufrechterhaltung des Werkes im Jahre 1802 die jährliche Erzeugung auf 4500 Zentner und nachdem im Jahre 1803 ausgebrochenen Grubenbrande, wodurch ein grosser Teil der reichsten Erze ausbrannte und ganze in Erzen angestandene Strecken einstürzten, auf 3000 Zentner herabzusetzen sich genötigt sah.

Die Zahl der systemisierten Bergarbeiterschaft war mit 825 Mann mit der Jahreserfordernis von 65.525 fl. und jene der Forstarbeiterschaft

mit 289 Mann mit der Jahreserfordernis von 24.575 fl. angegeben. Über diese Beträge war eine Teuerungszulage in 3 Abstufungen von 3, 4 und 6 kr. täglich nebst Getreidebezug zu limitierten Preisen in Anwendung.

Der Pensionsstand stellte an das Werk eine Erfordernis von 6069 fl. 46 kr.

Zur Erzeugung besagter jährlicher 3000 Zentner Quecksilber, dann 600 Zentner Zinnober, 200 Zentner ätzenden und 25 Zentner süssen Sublimat, dann 50 Zentner Präzipitat wurden neben den erforderlichen sonstigen Materialien 10.000 Stück rohe Kastraunfelle (Quecksilberemballage), welche in der eigenen Fabrik in Idria ausgearbeitet werden sollten, ferner zur Approvisionierung der Werksangehörigen 30.000 Metzen diverser Getreidesorten, 1200 Metzen Salz, welche an die Einwohner nach den Selbstkosten mit einem kleinen Regiezuschlage abzugeben war, sowie 2200 Sam à 90 Mass Wein, welches ebenfalls von den Abnehmern zum Gestehungspreise mit Hinzurechnung der darauf haftenden auf Konvention gegründeten besonderen Auflagen, nämlich zur Ausgleichung des um 3 kr. per Pfund verringerten Fleischpreises per Mass 3 kr., für die Unterhaltung der Schule per Mass 1 kr., dann zur Bestreitung des Sanitätswesens und Wirtschaftskosten nach Umständen von 2—4 kr. pro Mass angesprochen.

Am 17. November kam der vom General-Intendanten Dauchy angewiesene Geldverlag von 30.000 fl. in Idria an. Das Papiergeld war jedoch so defekt und zerrissen, dass es Niemand annehmen wollte und da es auch an klingender Münze mangelte, konnte trotz dieser Geldsendung keine Zahlung vorgenommen werden; die Beamtenschaft und Pensionisten waren bis Oktober, die Arbeiterschaft nur bis Ende Juli bezahlt und Zahlungen überhaupt waren im Ganzen mit 72.311 fl. 47 ½ kr. im Rückstande. Die Not des Bergarbeiters war gross, die Getreidekästen des Werkes ausgeleert. Die Fuhrleute wollten beim Werke keine Dienste mehr leisten, weil sie keine Zahlung erhielten, die Teuerung wuchs von Tag zu Tag. Alle Bedürfnisse waren auf den doppelten Preis gestiegen. In dieser Lage bat die Werksleitung um besseres Papiergeld, Kleinmünze und einen weiteren Geldverlag von 73.000 fl. Dauchy ordnete eine teilweise Auswechselung des defekten Papiergeldes an.

Da bis 11. Dezember kein weiterer Verlag einlangte, sah sich die Werksleitung veranlasst, neuerlich um Geld anzusuchen und dies umso mehr, als es auch an dem nötigen Betriebs-Materiale zu mangeln begann.

Am 13. Dezember benachrichtigte der Faktor des Laibacher Magazins Alborgetti die Werksleitung, dass er vom General-Intendanten Dauchy 150.000 fl. mit der Weisung erhielt, dieselben zum Getreideankauf in Sissek zu verwenden, die angekauften Früchte in Versand zu bringen und noch weitere Einkäufe anzuempfehlen.

Gleichzeitig langte das Aviso von der Anweisung von 79.000 fl. ein.

Die Verteilung des Getreides unter die Arbeiter, Beamten, Witwen und Pensionisten ordnete Dauchy derart an, dass die drei letzten Kal-

gorien im Verhältnis mit den ersten nur gleiche Portionen erhalten, „es ist mir daran gelegen, schrieb er, dass diese Vorschrift pünktlich befolgt werde." Im weiteren ordnete Dauchy an, dass in Zukunft keine Werksprodukte ohne seine besondere Bewilligung verkauft werden dürfen; die Kaufleute und Apotheker, welche solche benötigen, müssen gehörige Beweise hiefür liefern, welche mit dem Gutachten der Werksleitung ihm zu übersenden waren.

Zur weiteren Richtschnur übersandte er folgende

Nachricht.

Es wird zu Jedermanns Wissenschaft hiemit bekannt gemacht, dass die Idrianer Produkte vom 20 November d. J. angefangen, nach den von der Idrianer Direktion angenommen Grundsätzen und Gebräuchen verschleisst werden.

Die Zahlungen müssen in klingender Conventions-Münze, oder in kurzsichtigen, von gutbekannten Häusern ausgestellten und angenommenen Wechseln geleistet werden. Die Wechselbriefe müssen blos nach Augsburg, Venedig, Mailand, Genua, Turin, oder auf die Plätze des französischen Reichs oder Königreiches Italien ausgestellt sein.

Die Preise hievon sind in klingender Münze wie folgt:

Der Centner Quecksilber	167	fl.	in	Conventions-Münze.
Zinnober in Stücken	175	„	„	„
Gemahlener Zinnober	180	„	„	„
Ätzender Sublimat	200	„	„	„
Süsser Sublimat	270	„	„	„
Präcipitat	225	„	„	„

Die Kaufleute werden entweder selbst, oder durch ihre Freunde den Betrag des angekauften Materials in die Direktionskasse von Idria zu bezahlen haben.

Die Kaufleute werden die anzukaufenden Artikel aus dem Magazine zu Idria beziehen und wenn ihnen einmal die Waare ausgefolgt ist, haben sie den Transport und die Gefahr selbst zu tragen.

Gegenwärtige Nachricht wird gedruckt, angeschlagen und durch die Idrianer-Direktion in allen Zeitungen sogleich einzuschalten sein.

Gegeben zu Laibach, am 20. November 1809.

Ohne die mindeste Rücksicht machte Dauchy die gesamte Beamtenschaft des Bergwerkes von Idria in Solidum ihm verantwortlich für jeden Verkauf gegen diese Anordnung und es mussten die Einnahmen aus dem Produktenverkaufe jeden 10. Tag in die Kassa des Generaleinnehmers nach Laibach oder in jene des Untereinnehmers nach Adelsberg abgeliefert werden. Das Werk Idria war zur Dotierung des Ordens der drei goldenen Vliesse bestimmt und so gieng die ganze Produktenerzeugung an Napoleon oder an die Domaines Extraordinaires, welche die Produkte nach den gemachten Lieferungen bar bezahlen und zwar: Quecksilber zu 130 fl. und Zinnober zu 140 fl. per Zentner.

Das Geld für abgesetzte Produkte kam meist über Venedig, wozu die Werksleitung stets 6—8 Mann Arbeiter mit Wägen nach Venedig senden musste. Zuweilen begleiteten auch die Venetianer die Geldsendung bis nach Idria. Für diese musste dann Gariboldi sorgen.

Aber nicht nur das Werk Idria, sondern der ganze Idrianer Bezirk samt allem darin befindlichen Mobilar und Immobilar gehörte dem Orden der drei goldenen Vliesse. Die französische Werks-administration verfasste diesbezügliche Inventarien und sandte sie an die Ordenskanzlei nach Paris ab, von welcher aus auch die Ernennung der Werksbeamten erfolgte. Die Materialbeschaffung überlies Dauchy der Werksleitung, verbot aber Materialien an die Bewohner Idrias zu verabfolgen.

Da die Beamtenschaft das Getreide in einem höheren Ausmasse und zu einem höheren Preise als die Arbeiter bezogen hat, bat die Werksleitung um die Erlaubnis, dass bei wieder eintretender ordentlicher Getreideapprovisionierung den Beamten wieder ihr gewöhnliches Ausmass, nämlich [illegible] Metzen per Kopf gereicht werden darf. Auch wurde gebeten bezüglich des Verbotes des Materialbezuges vom Werke in Hinsicht des Öles, der Kerzen, Ziegel und des Kalkes Umgang zu nehmen.

Der für den Adelsberger Kreis ernannte Staatsratauditor und Intendant von Innerkrain Petit de Bauverge, welcher am 30. November 1809 dort eingetroffen war, erlies unterm 12. Dezember 1809 ein Zirkulare an die Bezirks-Herrschaften, wonach allen Eigentümern und Teilnehmern der Bergwerke, dann allen Gewerk-, Bergwerks- und Nägelfabriks-Vorstehern infolge eines vom Staatsrat-Generalintendanten der Illyrischen Provinzen erfolgten Auftrages jede Ausfuhr von Blei, Eisen, Erzstufen, Kobalt, Zink etz. dann was immer für Namen habende Metalle in die österreichischen Staaten und in die Länder von Salzburg und Tirol vom Tage der Publikation an bis auf weitere Anordnung untersagt war und verbot auch für diese Erzeugnisse, mögen selbe dem Staate oder Privaten angehören die Ausfuhrpässe. Denjenigen, welche diese Anordnungen zu vereiteln suchen sollten, stand die Konfiskation und den Vorstehern dieser öffentlichen Anstalten der Verlust ihres Dienstes bevor. Die Erzeugnisse des Bergwerkes von Idria waren in diesem Verbote nicht inbegriffen, ihre Ausfuhr war gegen Entrichtung der Zollgebür frei. Der Umlauf dieser Erzeugnisse in den Illyrischen Provinzen war gegen Entrichtung des allgemeinen Transito-Zolles frei, ihre Ausfuhr nach Italien, wenn sie Privaten gehörten, gegen Abfuhr der gewöhnlichen Gebür bewilligt.

Über Auftrag der Generalintendanz vom 27. November 1809 mussten alle vorhandenen Farben und Wappen der österreichischen Regierung ausgelöscht und die vorhanden gewesenen österreichischen Siegel ausser Gebrauch gesetzt werden. An deren Stelle traten französische Farben, Wappen und Siegel. An diesem Tage Früh zog die französische Garnison von Idria ab und das Bergoberamt stattete dem Dauchy den Dank für diese Entledigung ab.

Gleich darauf musste die Herrschaft Idria den Nachweis aller auf französische Requisitionen geleisteten Bar- oder Naturalabgaben liefern.

Es wurden ausgewiesen.

Fleisch. Für die französische Garnison in Wien . . . 16 Ochsen
„ „ „ „ „ Laibach . . 4 „
„ „ „ „ „ Oberlaibach 13 „

zusammen . . . 33 Ochsen, welche 75 Zentner 74 Pfund Fleisch gaben.

Für die französische Garnison in Idria unter Leutnant Gommi vom 7. italienischen Regiment . . . . 8 „ 59 „
für jene unter Hauptmann Linard vom 79. französischen Infanterie-Regiment . . . . 6 „ $20\frac{1}{2}$ „
für den Administrator in Idria Louis Teullon . . . . 2 „ 66 „
im Ganzen 93 Zentner $19\frac{1}{2}$ Pfund Fleisch — á/c 27 fl. . . . . 2511 fl. 24 kr.

Wein. Für die in Idria garnisonierenden Truppen unter Leutenant Gommi und Hauptmann Linard — $609\frac{1}{4}$ Mass á 34 kr. . . . . 345 fl. $14\frac{1}{2}$ kr.
169 „ á 38 „ . . . . 107 „ 02 „ 452 „ $16\frac{1}{2}$ „

Getreide. Für dieselben Truppen:
67 Mirling Weizen á 6 fl. 40 kr. . . . . 446 fl. 40 kr.
84 „ „ á 8 „ 30 „ . . . . 714 „ — „ 1160 „ 40 „

Stroh. Auf kreisämtliche Anordnung zum Bedarf der französischen Armee nach Laibach . . . . 150 Zentner
auf Anordnung des Stationskommissärs in Oberlaibach . . . 15 „
zum Bedarf der Garnison in Idria . . . . 50 „

Zusammen . . . . . . 215 Zentner

á 3 fl.	645 „	—	„
An Kostgeld für die Offiziere	206 „	52	„
An Zuspeise, als Reis etz.	86 „	16	„
An Salz	9 „	40	„
Pferde für die französische Kavallerie und für den Train	970 „	—	„
An vierfacher Klassensteuer	811 „	27	„
An einfacher Personalsteuer für die Bergstadt Idria	925 „	30	„
An einfacher Personalsteuer für die Herrschaft Idria	640 „	—	„
An 35-facher Klassensteuer	1148 „	$18\frac{3}{4}$	„
An „ Personalsteuer für die Bergstadt Idria	408 „	—	„
An „ Personalsteuer für die Herrschaft Idria	970 „	—	„
Zur Bestreitung der Requisitionen dem Kreisamte in Adelsberg an Vorschuss . . .	2000 „	—	„
Gratifikation dem Administrator Louis Teullon für angeblich verloren gegangene Präziosen und Bankzettel	2520 „	—	„
Zusammen	13485 fl.	$24\frac{1}{4}$	kr.

Dieser Nachweis war jedoch nicht vollständig. Im November 1809 musste die Herrschaft Idria bei Vermeidung französischer Militärexekution 10 Zentner Fisolen zur Approvisionierung des Kastells in Laibach an den hiezu bestellten Beamten Potrata nach Laibach liefern.

Die Marschstation Oberlaibach hatten die Herrschaften Loitsch, Billichgratz, Freudenthal und Idria mit Lebensmitteln zu versorgen. Die ungenügende Zulieferung brachte den Stationskommissär in Oberlaibach in nicht geringe Verlegenheit und da sich die Herrschaft Billichgratz gegen die Repartition beschwert hat, wurde eine Kommission, bestehend aus den 4 Herrschaftsoberbeamten, nach Oberlaibach einberufen, zu welcher auch Gariboldi erschien. Nach der Rückkehr von der Kommission, bei welcher die künftige Verpflegung der französischen Truppen besprochen wurde, berichtete er an das Kreisamt Adelsberg: „dass die Herrschaft Idria zu dieser Verpflegung nicht in jenem Verhältnisse steht, als die anderen drei Herrschaften. Die Herrschaft Idria deren Untertanen ihre Grundstücke in steilen wenig fruchtbaren bei $^2/_3$ des Jahres mit Schnee bedeckten Gebirgen liegen haben, fechsen des Jahres kaum

soviel ein, dass sie damit ihren Unterhalt bedecken und viele derselben würden nicht leben können, wenn sie nicht als Berg- oder Waldarbeiter ihr nötiges Getreide aus dem Magazine des Oberbergamtes beziehen würden. Wie die Ernteausweise selbst dartun, wird in der ganzen Herrschaft sehr wenig Weizen und Korn, sondern meistens Hafer, Haide und etwas türkisch Weizen gebaut und fällt, wie es dieses Jahr geschah, vor der Zeit Schnee, so werden auch diese Früchte ganz verdorben, welche zu ihrer Zeitigung in diesen kalten Gebirgen ohnehin mehr Zeit als in der Ebene erfordern. Wovon könnte folglich der hiesige Untertan das zur Verpflegung erforderliche Getreide herschaffen? Zu bekannt ist es, dass in kalten Gebirgen sehr wenig Heu erzeugt wird und dieses trifft auch bei der hiesigen Herrschaft zu, denn ausser ein Paar Gemeinden, welche mehr in der Ebene liegen, wird so wenig Heu erzeugt, dass besonders in Voisko und Karnitze der Bauer nicht selten gezwungen ist, selbst sein Strohdach aufzureisen, um damit sein Vieh zu füttern.

Das Gebirgland und das kalte Klima üben aber selbst durch das hiesige Rindvieh den ungünstigsten Einfluss aus, weil das ganze Vieh der hiesigen Untertanen sehr klein, schwach und ohne Kräfte ist.

Aus dem Angeführten folgt, dass die hiesigen Untertanen, wenn sie zur Konkurrenz der Verpflegung beigezogen werden sollen, niemals in dem Masstabe veranschlagt werden können, als andere Untertanen. Unabgesehen, dass der Hubstand dieser Herrschaft niemals genau erhoben worden ist, so sind zwar die Hubtheile in dem Ausmasse und Extension gleich jenen in anderen Herrschaften, jedoch gewinnt der hiesige Untertan von einer ganzen Hube nicht soviel als anderwärts von einer halben Hube, weil das Erdreich zu kalt und undankbar ist und die Bebauung der hiesigen Gründe gegen andere weit beschwerlicher und kostspieliger ist. Mit seinem Vieh ist er nicht im Stande sowohl wegen der Schwäche als Entlegenheit einen Vorspann zu leisten und da jeder Bauer nur zwei Stück Ochsen hält, so würde durch die häufigen Requisitionen des Rindviehes der Bauer zur Bearbeitung seiner harten Grundstücke unvermögend, und diese Obliegenheit im Gelde zu reluieren würde beinahe ebenso unmöglich sein, indem er des Jahres bei seiner kleinen Erträgnis nicht soviel gewinnt, um grössere Auslagen damit bestreiten zu können.

Hiebei tritt aber noch der Umstand ein, dass nachdem die hiesigen Untertanen schuldig sind, die Fuhren zum Gebrauch des Bergwerkes zu stellen und man selbe von anderwärts nicht erhalten kann und die Folge, weil hier sehr wenige Pferde vorhanden sind, durch häufige Requisitionen des Rindviehes alles Fuhrwerk bei dem Werke in's Stocken geraten und sohin selbst das Bergwerk nicht betrieben werden könnte."

Diese Umstände empfahl Garibaldi der Berücksichtigung, doch es kam vorläufig zu keinen grösseren Requisitionen mehr, denn die provisorische Landesregierung erließ unterm 7. November 1809 nachstehende Verlautbarung: „Nach einer unmittelbaren unterm 5. d. M. von Sr. Lo-

zellenz dem kaiserlichen französischen Herrn General-Intendanten Dauchy erhaltenen Weisung, eilet die Regierung den Bewohnern Krains die höchst erfreuliche Nachricht bekannt zu machen, dass der allerhöchste Wille und Meinung Sr. Majestät des Kaisers der Franzosen dahin gerichtet sei, die durch den Frieden, welcher am 14. Oktober d. J. zwischen Sr. Majestät dem Kaiser der Franzosen und Sr. Majestät dem Kaiser von Österreich geschlossen worden ist, überkommene Provinzen, wozu auch Krain gehört, nicht nur mit Güte und Wohlwollen zu behandeln, sondern dass auch vom 1. d. M. an zu rechnen alle Kriegskontributionszahlungen aufhören sollen. Was jedoch die zum Dienste der Armee benötigte Versehung betrifft, so sei diese, wie bisher und bis auf weiteren Befehl, noch fortan beizuschaffen, jedoch versichern Se. Majestät, dass sobald die Notwendigkeit des Dienstes es nicht mehr erfordern würde, auch hierin das Schicksal der Provinz soviel und sobald möglich erleichtert werden solle.

Diese allergnädigste Zusicherung liefert einerseits den unverkennbaren Beweis, wie nahe dem neuen Souverain, gleich beim Antritt seiner glorreichen Regierung, das Wohl seiner Völker am Herzen liegt, und fordert andererseits auch die Untertanen zur angenehmen Pflicht auf, sich dieser allerhöchsten Gnade durch Treue und Anhänglichkeit immer würdiger zu machen.“ (II. Teil folgt.)

Ein Beitrag zur näheren Kenntnis von Meninatherium Telleri Abel

(Untersuchungen über einen neuen Oberkieferrest und die beiden Unterkiefer dieser Art aus den aquitanischen Schichten von Möttnig in Krain).

Von Wilfried TFPPNER in Graz.

Abel[1] hat ein neues Genus — *Meninatherium* — aus der Familie der *Rhinocerotiden* aufgestellt und als erste Art dieses Genus *Meninatherium Telleri* von Möttnig in Krain bekannt gemacht.

Es lag ihm hierbei ein Schädelrest, stark deformiert und in dorsoventraler Richtung stark zusammengedrückt, mit P_4—M_3 im rechtseitigen und M_2 und M_3 im linksseitigen Oberkiefer vor. „Die Außenwand des rechten M_2 ist abgebrochen, ebenso die hintere Hälfte des rechten M_2; im linken M_3 fehlt das vordere Außeneck. Die Basis des rechten M_2 ist jedoch erhalten, so daß der Umriß dieses Zahnes und der Verlauf

[1] **Abel O.,** Kritische Untersuchungen über die paläogenen *Rhinocerotiden* Europas. Abhandlungen der k. k. geolog. Reichsanst. Wien 1910. Band XX. H. 3. p. 26—32. Tafel I.

der Außenwand festgestelt werden kann. Vollständig erhalten sind also nur „P_4, M_1, M_3.“

Die mir vorliegenden Reste aus der geologischen Abteilung am steiermärkischen l. Joanneum in Graz (Inventarsnummer 3519—3522) verdanke ich wieder der Güte des Kustos dieser Abteilung, meines verehrten Lehrers, des Herrn Univ. Prof. **Dr. V. Hilber**, dem ich hiefür an dieser Stelle meinen herzlichsten Dank besonders zum Ausdrucke bringen möchte.

Diese Reste sind umsomehr von großem Interesse, als in der rechtsseitigen Oberkieferhälfte P_1—M_3 erhalten sind. Von der linksseitigen Oberkieferhälfte liegt nur ein Knochenfragment mit Fragmenten von M.—M_3 vor. Was die beiden Unterkiefer anbelangt, so sind in der rechten Kieferhälfte P_1—M_3 und in der linken P_4—M_3, mehr oder minder gut erhalten. Die beiden Unterkiefer sind deshalb von ganz besonderem Interesse, weil sie die ersten Reste solcher Art von *Meninatherium Telleri* sind, und so für die nähere Kenntnis dieser Art ganz hervorragende Bedeutung haben.

Was das Alter der Reste von *Meninatherium Telleri Abel* anbelangt, so gehören sie der aquitanischen Stufe an, stammen somit aus dem Oberoligocän. Über das geologische Alter der Kohle von Möttnig hat Abel in seiner Arbeit eine Mitteilung Tellers zum Abdrucke gebracht, die ich hier wiedergeben möchte.

Das kleine Kohlenbecken bei Möttnig in Krain, liegt am Südfuße des Dachsteinkalkplateaus der „Menina“, in einer nach Süd überkippten Mulde des triadischen Grundgebirges eingebettet.

„Die Kohle von Möttnig bildet das westlichste Vorkommen in einem langgestreckten Verbreitungsstriche aquitanischer Schichten, welchen die Montanisten als den „mittleren Kohlenzug von Untersteiermark“ zu bezeichnen pflegen. Derselbe beginnt im Osten mit den Kohlenlagern von Storé und Petschounik, übersetzt südlich von Cilli das Sanntal, ist jenseits an der Nordabdachung eines paläozoischen Gebirgsrückens durch die Bergbaue von Liboje und Buchberg in größerem Umfange aufgeschloßen und läßt sich weiter nach Westen, über Osterwitz und Franz, bis an die Landesgrenze verfolgen. Unmittelbar jenseits der Grenze liegt der Ort Möttnig, in dessen nächster Umgebung ein seit 1855 bestehender Bergbau eine enge Steinmulde kohlenführender Schichten erschlossen hat.

Es unterliegt keinem Zweifel, dass diese flötzführende Schichtabteilung demselben geologischen Horizont angehört wie jene des Beckens von Liboje und Buchberg, die selbst wieder durch das Vorkommen von Anthracotherium illyricum als zeitliches Äquivalent der lakustren Bildungen von Trifail und Sagor charakterisiert sind.

In der Tat erscheint der sogenannte mittlere Kohlenzug Untersteiermarks von der parallelen Zone der kohlenführenden Schichten von Tuffer—Trifail—Sagor nur durch einen verhältnismäßig schmalen Gebirgs-

rücken getrennt und auch die miocänen Meeresschichten, welche über die aquitanischen Süßwasserbildungen übergreifen, sind hüben und drüben dieselben."

Was den Erhaltungszustand der mir vorliegenden Reste anbelangt, so sind sie furchtbar zerquetscht und verdrückt, weshalb sich auch über die Knochenreste nichts aussagen läßt. Unter dieser Deformierung haben auch die Zähne sehr viel gelitten; doch wurde an denselben mehr durch eine wüste, unfachmännische Auspräparierung der Zähne aus der Kohle vor Ablieferung der Reste an die geologische Abteilung am Joanneum zerstört.

Knochen und Zähne zeigen ebenso wie der von Abel beschriebene Rest eine kaffeebraune Farbe.

Und nun wollen wir die Oberkieferzähne einer näheren Betrachtung unterziehen. Die Zahnreihe des rechtsseitigen Oberkiefers habe ich auf Tafel I, Fig. 1 zur Abbildung gebracht.

Da nun diese Reste von *Meninatherium Telleri* gewiß ein besonderes Interesse beanspruchen können und erst die zweiten Originale darstellen, so will ich mich bei Beschreibung der Zähne sehr ausführlich halten und, um einen Vergleich zu erleichtern, in genau derselben Weise vorgehen, wie dies Abel bei seiner Beschreibung getan hat.

a) Der erste Prämolar.

Der erste Prämolar ist von außen nach innen stark zusammengepreßt, so daß er eine rechteckige Form, viel länger als breit, besitzt. Er scheint nicht besonders stark abgekaut zu sein. Über die Zahnkrone läßt sich nichts aussagen. Was das fein gekörnelte Cingulum anbelangt, so kann mit Sicherheit festgestellt werden, dass es auf der Außenseite sehr kräftig entwickelt ist; auf der Innenseite hingegen ist es rudimentär: es lößt sich in einzelne Perlen auf, die schließlich zu flachen Schmelzfältchen werden.

Aus dem vorhin Gesagten geht hervor, daß die Breite des Zahnes nicht meßbar ist. Die Länge desselben beträgt an der Außenseite 14 *mm*, an der Innenseite 13 *mm*.

b) Der zweite Prämolar.

Der zweite Prämolar ist ebenso wie der erste von außen nach innen stark zusammengepreßt; außerdem sind die Außenseite des Vorjochs und der Metaloph beschädigt. Aber immerhin läßt sich feststellen, daß sich Protoloph und Metaloph an der Innenwand vereinigen. Der Protoloph ist länger als der Metaloph und trägt die tiefste Usurfläche.

Die Zahnkrone wird von einem kräftigen, fein gekörneltem Cingulum umsäumt, das auf dem Inneneck des Protolophs auf einer Strecke von 1·5 *mm* unterbrochen erscheint. Medifossette und Postfossette sind sehr tief.

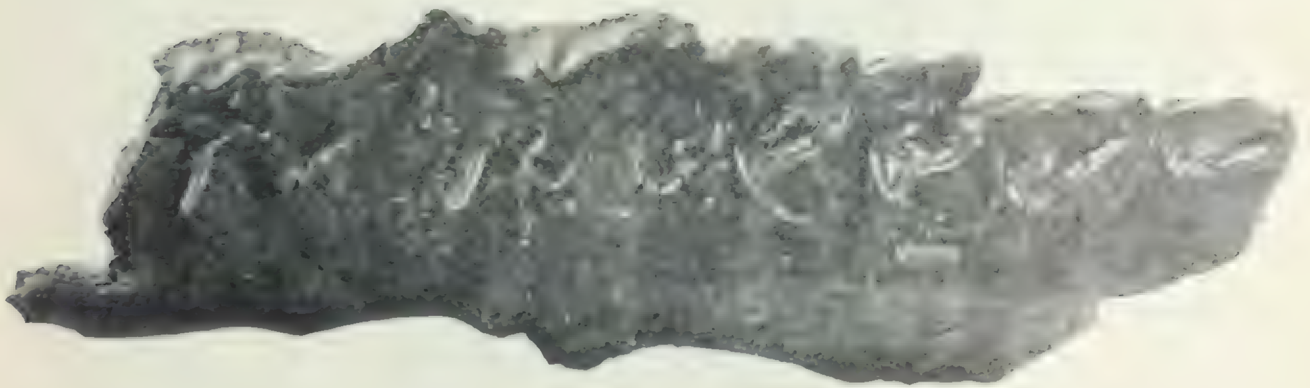

Fig. 1 und 2. Meninatherium Telleri Abel.
(1. nat. Grösse.)

Die Breite dieses Zahnes ist wieder nicht meßbar; die Länge desselben beträgt an der Außenseite 16 *mm*, an der Innenseite 17 *mm*.

c) Der dritte Prämolar.

Der dritte Prämolar ist rechteckig und viel breiter als lang. Der Parastyl ist abgebrochen; das Vorjoch ist an der Basis der Außenseite beschädigt, ebenso Ectoloph und Metaloph. Trotzdem kann ich feststellen, daß der Protoloph länger ist als der Metaloph; Medifossette und Postfossette sind sehr tief.

Die Zahnkrone wird von einem kräftigen, fein gekörnelten Cingulum umsäumt, das wieder am Inneneck des Protolophs auf einer Strecke von 1·5 *mm* unterbrochen ist.

Die Breite dieses Zahnes beträgt an der Basis im Vorjoch und Nachjoch 20·2 *mm*. Die Länge desselben ist 13 *mm* an der Außen- und Innenseite.

d) Der vierte Prämolar.

Der vierte Prämolar hat eine trapezoide Form und ist viel breiter als lang. Dieser Zahn ist insoferne beschädigt, als er 3 *mm* von den Ursprungsstellen vom Metaloph und Protoloph entfernt entzwei geschnitten ist und die beiden Hälften um 2 *mm* gegen einander verschoben sind, so zwar, daß die innere Hälfte des Zahnes nach vorne gerückt erscheint.

Es läßt sich aber trotzdem einwandfrei feststellen, daß sich Protoloph und Metaloph an der Innenwand vereinigen. Der Protoloph dieses Zahnes bildet ebenso wie der des von Abel beschriebenen P_4 ein stark nach innen vorspringendes Eck, welches sehr steil zur Basis abfällt. Ebenso glaube ich wie Abel feststellen zu können, daß eine sanfte Aufwölbung des der Medifossette zugekehrten Randes des Protolophs das Vorhandensein eines Antecrochets bei dem intakten Zahn vermuten läßt, das aber sicherlich nicht stark entwickelt ist. Auch an dem mir vorliegenden Zahne ist die Crista vorhanden, während jede Andeutung des Crochet fehlt.

Der mir vorliegende P_4 ist weniger stark abgekaut als der von Abel beschriebene. Abel hat die Kleinheit der dreieckigen Postfossette des von ihm beschriebenen Zahnes auf die starke Abkauung desselben zurückgeführt. Daß aber die Postfossette des von mir soeben beschriebenen Zahnes so klein ist, ist darauf zurückzuführen, dass der folgende M_1 breitgequetscht und gegen den P_4 verrückt ist und dadurch die Postfossette des P_4 teilweise von dem breitgequetschten M_1 verdeckt wird. Allerdings dürfte dieselbe nicht besonders groß sein.

Auch die Krone dieses Zahnes wird von einem kräftigen, fein gekörnelten Cingulum umsäumt, das wieder am Inneneck des Protolophs auf einer Strecke von 1·5 *mm* unterbrochen ist.

Auch ich kann, wie seinerzeit Abel, feststellen, daß der P_4 weiter nach innen vorspringt als der M_1; dafür ragt die Außenwand des P_4

Fig. 1 und 2. Meninatherium Telleri Abel.
(nat. Grösse.)

nicht so weit nach außen wie die des M_1, so daß der Parastyl des M_1 um ungefähr 3 *mm* über den hinteren Teil des Ectolophs von P_4 vorsteht.

Die Breite dieses Zahnes beträgt im Vorjoch und Nachjoch 22 *mm* ; die Länge der Außenwand ist 17·5 *mm*, die der Innenwand 12 *mm*.

Medifossette und Postfossette sind sehr tief.

e) Der erste Molar.

Der erste Molar hat eine fast quadratische Form; er ist leider sehr stark beschädigt, denn seine Krone ist durch einen Druck von oben stark breitgequetscht worden.

Abel sagt über den ersten Molar seines Restes, daß er im Vergleich zu dem in sagittaler Richtung komprimierten P_4 als relativ groß zu bezeichnen ist, da seine Außenwand um 5 *mm* länger ist als die des P_4. Dasselbe gilt auch für den ersten Molaren meines Restes, der um 4·5 *mm* länger ist als der P_4, was ja nur eine geringfügige Differenz bedeutet.

Ich will nun hier die Beschreibung, die Abel von dem M_1 seines Restes gibt, folgen lassen, da ich an dem M_1 meines Restes nichts anderes — infolge der vorhin mitgeteilten Deformierung — als das Cingulum einwandfrei feststellen kann.

Abel sagt: „Der Ectoloph springt in der Achse des Metalophs stark nach innen in Form eines V ein und erscheint durch die Abkauung mit dem vorderen Außenpfeiler — Parastyl (Osborn) — verschmolzen.

Metaloph und Protoloph sind an ihren Ursprungsstellen vom Ectoloph schwach eingeschnürt; von einer Crista und einem Crochet ist nichts wahrzunehmen, dagegen springt vom Protoloph an der Stelle des Antecrochet ein dicker Wulst in das mittlere Quertal vor.“

Im Cingulum des M_1 von Abels Rest und jenem meines Restes besteht ein kleiner Unterschied, dem aber — meiner Ansicht nach — keinerlei Bedeutung zukommt. Bei Abel heißt es über das Cingulum des M_1: „Die Krone wird von einem Cingulum umgeben, welches wesentlich schwächer ist als das des P_4; an der Innenwand des Metalophs ist es auf eine Distanz von 4 *mm* unterbrochen, an der Innenwand des Protolophs perlschnurartig gekörnt.“

Das Cingulum an dem ersten Molar des mir vorliegenden Restes ist in weit stärkerem Maße rudimentär, wie an dem von mir vorhin beschriebenen ersten Prämolar. Es ist auf der Innenwand des Protolophs und Metalophs überhaupt nicht vorhanden und sind am Ausgange des mittleren Quertales mehrere Zacken als Rudimente stehen geblieben. Auf der Außenwand des Vor- und Nachjoches ist es deutlich entwickelt mit fein gekörnelter Oberfläche, am Parastyl aber nur leise angedeutet.

Die Breite dieses Zahnes beträgt an der Basis im Vorjoch 26 *mm*, im Nachjoch 24·5 *mm*; die Länge an der Außenwand ist 20 *mm*, an der Innenwand 17 *mm*.

f) Der zweite Molar.

Der zweite Molar ist der größte und stärkste Zahn der Molarreihe. Dieser Zahn ist insoferne verletzt, als Metaloph und ein Stück Ectoloph fehlen. Vom Metaloph ist ein Stück der Innenseite abgetrennt und in das mittlere Quertal hineingepreßt. Die Ursprungsstelle des Protolophs und ein Stück desselben sind gegen die Medifossette hin vom übrigen Protoloph losgetrennt worden. Trotz dieser nicht unbedeutenden Deformierung läßt sich feststellen, daß der Protoloph dieses Zahnes länger war als der Metaloph. Auch dieser Zahn zeigt wieder eine sanfte Aufwölbung des der Medifossette zugekehrten Teiles des Protolophs, was auf das Vorhandensein eines Antecrochets schließen läßt, ohne daß aber dasselbe wirklich durch einen deutlichen Sporn ausgedrückt wäre.

Was das die Zahnkrone umsäumende Cingulum anbelangt, so ist es viel schwächer entwickelt als an den bisher beschriebenen Zähnen. Es ist auf der Außenwand des Nachjochs kaum angedeutet, an der Außenwand des Vorjochs schwach entwickelt und fehlt am Parastyl gänzlich. Am Inneneck des Metalophs fehlt es gänzlich, bildet am Ausgange des mittleren Quertales mehrere Zacken als Rudimente desselben und ist auch am Inneneck des Protolophs rudimentär, indem es in flache Schmelzfältchen aufgelöst ist.

Abel hat über das Cingulum des zweiten Molares seines Restes folgend berichtet: „Das die Krone umgebende Cingulum ist nicht nur an der Innenwand des Metalophs wie am M_1 unterbrochen, sondern auch an der Innenwand des Protolophs rudimentär. Es löst sich in einzelne Perlen auf, welche zuletzt zu flachen Schmelzflächen werden.“

Der zweite Molar des mir vorliegenden Restes mißt an der Basis im Vorjoch 28 *mm*, im Nachjoch 24 (?) *mm*; die Länge desselben beträgt an der Außenwand 23 *mm*, an der Innenwand 21 (?) *mm*.

g) Der dritte Molar.

Über den Bau des dritten Molars will ich Abels Ausführungen folgen lassen.

„Dieser Zahn zeigt bereits im Baue des Ectolophs und Metalophs jenen Typus, welchen wir bei den jüngeren *Rhinocerotiden* finden; es sind nur zwei von der vorderen Außenecke nach hinten und innen divergierende Joche vorhanden. Das vordere dieser Joche entspricht dem Protoloph, das hintere ist aus der Verschmelzung des Ectolophs mit dem Metaloph hervorgegangen. Da Ectoloph und Metaloph bei diesem Zahn in ein und derselben Achse liegen, ist die ursprüngliche Trennungsstelle beider nur in einer Furche zu erkennen, welche sich in die tiefe Medifossette herabzieht.“

Protoloph, Metaloph und die Außenwand des dritten Molaren des mir vorliegenden Restes sind zwar etwas beschädigt, doch läßt sich feststellen, daß der Protoloph die tiefste Usurfläche trägt. Dasselbe dürfte wohl auch für die übrigen Molare meines Restes gelten, wenngleich es

sich infolge von Verletzungen an denselben nicht feststellen ließ. Diese Annahme hat umsomehr Berechtigung, als Abel diese Erscheinung an den Zähnen des von ihm beschriebenen Restes, mit dem der mir vorliegende so hervorragend übereinstimmt, einwandfrei nachweisen konnte.

Über das Cingulum des dritten Mollars seines Restes sagt Abel: „Das Cingulum umzieht den Vorder-, Außen- und Hinterrand des M_3 als kräftige Leiste, welche sich an der Hinterwand beträchtlich verdickt und einen stumpfhöckerigen Kamm bildet. An der Innenwand des Metalophs ist das Cingulum ebenso wie an der Innenwand des Protolophs unterbrochen; am Eingang in den Medisinus sind mehrere Zacken als Rudimente des Cingulums erhalten geblieben.“

Was das Cingulum des dritten Molars meines Restes anbelangt, so zieht dasselbe von der Innenwand des Metalophs, auf der dasselbe auf einer Strecke von 1 *mm* unterbrochen ist, sehr kräftig bis nicht ganz zur Hälfte der Hinterwand, eine Art Kamm bildend und hört dort auf; ob es auf der Außenwand vorhanden war, vermag ich nicht anzugeben, da der Zahn an dieser Stelle beschädigt ist. Auf der Innenwand des Protolophs ist es auf einer Strecke von 5 *mm* unterbrochen und zieht sich von da ganz deutlich zum Eingang gegen den Medisinus. Dann ist aber der Zahn an dieser Stelle beschädigt, so daß über den weiteren Verlauf des Cingulums nichts angegeben werden kann.

Der dritte Molar des mir vorliegenden Restes erreicht an der Basis im Vorjoch eine Breite von 24·5 *mm*; die Länge der Außenwand des Zahnes beträgt 8 *mm*, die Länge der Innenwand 22 *mm*.

*

Nur wollen wir die Maße, die Abel an den Zähnen seines Restes abgenommen hat, jenen gegenüberstellen, die ich von den Zähnen des mir vorliegenden Restes gewonnen habe.

Maße für die Oberkieferzähne von *Meninatherium Telleri* Abel (*mm*).
(Oberoligocän. Möttnig in Krain)

			Abel	Teppner			Abel	Teppner
P_1	Breite	im Vorjoch	—	—	Länge	an der Außenwand	—	14
		im Nachjoch	—	—		an der Innenwand	—	13
P_2	Breite	im Vorjoch	—	—	Länge	an der Außenwand	—	16
		im Nachjoch	—	—		an der Innenwand	—	17
P_3	Breite	im Vorjoch	—	20·2	Länge	an der Außenwand	—	13
		im Nachjoch	—	20·2		an der Innenwand	—	13
P_4	Breite	im Vorjoch	22	22	Länge	an der Außenwand	16	17·5
		im Nachjoch	22	22		an der Innenwand	14	12
M_1	Breite	im Vorjoch	24	26	Länge	an der Außenwand	21	20
		im Nachjoch	23	24·5		an der Innenwand	17	17
M_2	Breite	im Vorjoch	26	28	Länge	an der Außenwand	25	23
		im Nachjoch	23	24 ?		an der Innenwand	18	21 ?
M_3	Breite	im Vorjoch	—	—	Länge	an der Außenwand	8	8
		im Nachjoch	25	24·5		an der Innenwand	20	22

Wenn wir nun die Maße für die Zähne der beiden Reste von *Meninatherium Telleri* vergleichen, so können wir eine wunderbare Übereinstimmung feststellen, die vielleicht noch größer wäre, wenn die Deformierung einzelner Zähne des mir vorliegenden Restes nicht so stark zum Ausdrucke käme.

		Abel	Teppner
Länge	$P_1—M_3$	— *mm*	118 *mm*
	$P_4—M_3$	74 „	72 „

Auch die Längen für $P_4—M_3$ stimmen sehr gut zusammen; die größte Differenz bei allen Maßen beträgt höchstens 3 *mm*, was sehr unbedeutend ist.

Was das Cingulum anbelangt, so ist dasselbe an den Zähnen des von mir beschriebenen Restes mehr rudimentär, als an dem von Abel beschriebenen. Doch kommt dieser Erscheinung wohl keinerlei Bedeutung zu, wie ich dies vor kürzester Zeit gelegentlich der Untersuchung von Resten neogener *Rhinocerotiden* nachweisen konnte.

Ich habe bereits ganz vorne erwähnt, daß auch ein Knochenfragment des linken Oberkiefers mit Bruchstücken von $M_1—M_3$ vorliegt. An den wenigen Bruchstücken läßt sich nur feststellen, daß vom Protoloph und Metaloph des M_3 die Innenwände teilweise vorhanden sind und daß an ihnen das Cingulum ebenso rudimentär ist, wie ich dies vorhin vom rechten M_3 geschildert habe.

Vom M_2 sind überhaupt nur ganz geringfügige Splitter vorhanden. Als Reste vom M_1 sind ein Stück des Protolophs und Metalophs stehen geblieben. Der Protoloph trägt die tiefste Usurfläche; das Cingulum ist stark rudimentär. Es fehlt an der Innenwand des Protolophs und Metalophs und ist in Form mehrerer Zacken als Rudimente am Eingange des mittleren Quertales stehen geblieben.

Schließlich muß ich bemerken, daß die Länge der Zahnreihe, $P_1—M_3$, bei einem vollständig intakten Reste wahrscheinlich 2—3 *mm* weniger betragen wird, als ich angegeben habe, da die beiden ersten Prämolaren des mir vorliegenden Restes infolge der Zusammenquetschung etwas länger wurden, als dies sonst der Fall wäre.

Was nun die beiden Unterkiefer anbelangt, Tafel I, Fig. 2, so läßt sich über dieselben nichts weiter aussagen, denn diese beiden Kieferhälften wurden sowohl gegeneinandergepreßt, wobei die linke Kieferhälfte nach aufwärts verrückt wurde als auch zusammengequetscht und ebenso von unten nach oben verdrückt. Der aufsteigende rechte Kieferast wurde nach vorne gedrückt, der linke breitgequetscht. Außerdem wurden von der linken Kieferhälfte an der Außenseite Teile des Kieferknochens und der Zähne weggerissen, so daß von M_1 nur die Hälfte, vom P_4 nur ein Drittel und von den übrigen Prämolaren überhaupt nichts vorhanden ist.

Die Unterkieferzähne haben keinerlei charakteristische Merkmale und sind sehr schlecht erhalten. Ich habe die der linken Kieferhälfte auf Tafel II, Fig. 1, die der rechten Kieferhälfte auf Tafel II, Fig. 2 dargestellt. P_2 und P_3 besitzen drei Joche.

Die Zähne des Unterkiefers scheinen bei intaktem Kiefer in einem sanft gewölbten Bogen zu stehen.

Maße für die Unterkieferzähne (*mm*).

		Links	Rechts
P_2	Größte Länge		14
	„ Breite		8
P_3	Größte Länge		15·5
	„ Breite		10
P_4	Größte Länge		17
	„ Breite		13·5?
M_1	Größte Länge	20	21
	„ Breite		14
M_2	Größte Länge	22·5	22·5
	„ Breite	14	14
M_3	Größte Länge		19·5
	„ Breite		14

Aus der vorstehenden Tabelle gehen die Größenverhältnisse der Unterkieferzähne zur Genüge hervor; natürlich dürften auch zwischen diesen Maßen und jenen von den Zähnen eines intakten Restes ganz geringfügige Differenzen bestehen, was wieder auf die starke Verletzung des mir vorliegenden Restes zurückzuführen sein wird.

Vom ersten Prämolaren ist nur eine abgebrochene Wurzel zu sehen, doch dürfte derselbe nicht länger als 9 *mm* und nicht breiter als 7 *mm* gewesen sein.

Die Zähne laßen bezüglich des Cingulums auch nur wenig erkennen. P_2 und P_3 rechts werden von einem kräftigen Cingulum umsäumt. P_4, M_1 und M_2 laßen auch ein solches erkennen, doch dürfte es auch hier die ganzen Zähne umsäumt haben, ist es auch infolge der verdrückten, teilweise die Zähne bedeckenden Knochenmasse nicht erkennbar.

An den Zähnen der linken Kieferhälfte läßt sich vom Cingulum nichts wahrnehmen, denn dieselben sind durch einen Druck von oben noch viel stärker in den Kieferknochen hineingepreßt worden, als jene der rechten Kieferhälfte.

Die Zähne sind nicht besonders stark abgekaut.

Der Schmelz der Zähne der mir vorliegenden Reste zeigt die bereits von Abel festgestellte, eigentümliche Gitterskulptur. Es verlaufen höchst feine, anastomosierende, vertikale Runzeln über die Oberfläche, welche von regelmäßigen einfachen transversalen Streifen durchschnitten werden.

„Die Abstände je zweier Transversalstreifen sind ungefähr doppelt so groß als die zweier Vertikalrunzeln.

An der Kreuzungsstelle der horizontalen Streifen mit den vertikalen erhebt sich ein Schmelzknöpfchen, wodurch die ganze Oberfläche der Zahnkronen gegittert erscheint. Die Transversalstreifung ist übrigens viel feiner als die vertikale, so daß die erstere nur bei besonders günstiger Beleuchtung sichtbar wird."

Somit lautet nun auf Grund der bisherigen Ergebnisse die Zahnformel für Abels Genus *Meninatherium*. $\frac{?\ \ ?\ \ 4\ \ 3}{1\ \ 1\ \ 4\ \ 3}$

Hierzu muß ich bemerken, daß in den beiden Unterkiefern die Wurzeln von I und C sichtbar sind. Die Dimensionen der beiden Alveolen betragen:

Größte Länge: C = 9 *mm*; I_2 = 6·5 *mm*.
" Breite: C = 6·5 *mm*; I_2 = 6 *mm*.

Es zeigt sich somit, daß auch I sehr groß ist und daß I und C in ihrer Größe wenig verschieden sind.

Schließlich will ich nun noch Abels (l. c. p. 32) Diagnose für *Meninatherium Telleri* wiedergeben.

„7. Diagnose. *Meninatherium Telleri nov. gen. nov. spec.* — Oberoligocän (Aquitanien) von Möttnig (Krain). — Größe ungefähr die eines Mufflon. — Rekonstruierte Schädellänge 280 *mm*. — Schädel mit langer Sagittalcrista; die Temporalkanten divergieren unter einem Winkel von 80°. — Augenhöhlen klein. — Vorderrand der Choanen bogig abgerundet, hinterer Abschnitt der Choanen verschmälert. — Vom Gebiß bekannt: P_4, M_1, M_2, M_3 „(nach meinen Untersuchungen nun auch P_1, P_2, P_3 und im Unterkiefer I_1, I_2, P_1, P_2, P_3, P_4, M_1, M_2, M_3);" P_4 in sagittaler Richtung stark komprimiert. Metaloph und Protoloph durch Abkauung vereinigt, eine kleine Medifossette umschließend, kleine, dreieckige Postfossette vorhanden, sehr schwache Crista, kein Crochet und Antecrochet. — Molaren sehr einfach gebaut, ohne Crista und Crochet, daher Metaloph geradlinig verlaufend, an der Stelle des Antecrochet Verdickung des Protolophs. — M_3 trapezförmig. — Parastyl an allen Molaren kräftig. — Alle Zähne sehr niedrig. — Schmelzskulptur: Anastomosierende Vertikalstreifen, von schwächeren und weiter abstehenden Horizontalstreifen gekreuzt."

Slovstvo.

Gruden dr. Josip. *Zgodovina slovenskega naroda*, 3. zvezek, str. 321 do 528. Izdala Družba sv. Mohorja. Celovec 1913.

Tretji zvezek završuje zgodovino srednjega veka. V njem obravnava Gruden kulturno zgodovino slovenskega naroda. V prvih poglavjih nam slika turške navale [illegible] do smrti cesarja Friderika III., [illegible] na deželah in državnih [illegible], kako so ljudje [illegible] turških [illegible] z turškimi glavami in [illegible] in kako so se [illegible]

v tabrih. Pri tem poglavju zelo pogrešam karte, na kateri bi bili vpisani kraji, ki se omenjajo pri popisu turških bojev. Sploh bi bile karte tudi pri drugih poglavjih potrebne, tako n. pr. pri teritorialnem razvoju dežel.

Zanimivo je naslednje poglavje: Zgodovinski dogodki v narodnih pesmih in pripovedkah. Le-tu navaja Gruden najvažnejše pripovedke o starih gradovih, Ivanu Hunjadiju, kralju Matjažu, kraljeviču Marku in junakinjah.

V nadaljnjem poglavju riše Gruden viteško vzgojo, razvoj deželnih stanov, deželnih zborov, deželnih odborov in pravosodje (organizacijo županov in več). Pri drugi točki je prezrl Luschinove razprave o notranjeavstrijski deželni upravi in Vlad. Levčev sestavek o potrdilih kranjskih deželnih pravic.

Točno popisuje Gruden razvoj mest, mestnih pravic, dolžnosti meščanov, razvoj obrti in trgovine, cehe, ceste in denar. Pri ustroju škofjeloških cehov ne omenja pekovskega ceha, čeprav so njegova pravila še ohranjena. — Temeljito in pregledno je sestavljeno naslednje poglavje o rudarstvu na Gorenjskem.

Izvrstno riše pisatelj razmere kmečkega stanu, razdelitev kmečkega ljudstva, davke in opravke, srednjeveško poljedelstvo in gospodarstvo, kmečke upore ob koncu srednjega in v začetku novega veka. Zaradi enotnosti nomenklature naj bi pisatelj v prihodnjih zvezkih uporabljal izraze, ki jih je našel Kaspret v urbarjih, patentih, aktih. Tudi se opaža, da upošteva Gruden v tem poglavju ponajveč štajerske in škofjeloške razmere, ker za ostale kraje še niso izdani urbarji.

Naslednji dve poglavji nam nudita zgodovino oglejske cerkvene države od sredine 13. do konca 15. stoletja in solnograške nadškofije od začetka 12. do začetka 16. stoletja ter cerkvene organizacije v teh dveh teritorijih.

Koncem tretjega sešitka nam riše Gruden delovanje starih in novih moških ter ženskih redov, šolstvo, znanstveno in slovstveno delovanje; dalje našteva srednjeveške slovanske slovstvene spomenike; krasno popisuje umetnostne spomenike cerkvenega in svetnega značaja; razjasnjuje ustroj cerkvenih bratovščin, hospitalov, omenja romanja in nas slednjič seznani z bivališči ter narodno nošo.

Priznati se mora Grudnu, da je težavno snov tretjega zvezka jako spretno, poljudno, vsestransko in temeljito obdelal. V tem oziru zasluži tem večjo pohvalo, ker ni imel za nekatera poglavja na razpolago tozadevnih del, ampak je moral po najrazličnejših knjigah in časopisih zbirati snov za ta ali drugi pojav kulturnega življenja slovenskega naroda. Pohvalno moram omeniti, da sem našel jako malo tiskovnih napak. Pač bi pa mogel prinesti več slik, tako n. pr. pogrešam marsikatero znamenito listino, važen rokopis, pečat, novec itd. *Fr. Komatar.*

Gruden dr. Josip, *K zadnjemu umeščenju koroškega vojvode.* Koledar družbe sv. Mohorja za l. 1915. Celovec 1914, str. 55—61.

Kenda Robert, *Petstoletnica ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju.* Slovan, Ljubljana 1914, str. 183—189.

Rožič dr. Valentin, *Spomin na Gosposvetsko polje.* Celovec 1914. Spominska knjižica, založil pisatelj. Strani 24.

Petstoletnice zadnjega umeščenja koroških vojvod so se spominjali slovenski zgodovinarji v navedenih treh drobnih spisih. Najvažnejši je spis dr. Grudna, ker podaja na podlagi novih študij nekaj novih, vpoštevanja vrednih misli. Dr. Gruden povdarja, da je umeščenje korotanskih vojvod zadnji ostanek slovenskega državnega prava, ki je imel svoj izvor v nekdanji demokratični in socijalni uredbi našega ljudstva. Naši predniki so živeli v zadrugah in županh. Med županami je zavzemala posebno važno mesto hrvatska županija, ki se je nahajala na sedanjem Gosposvetskem polju. Njen političen pomen leži v tem, da se je osnovala

pod njenim vodstvom nekaka kmečka slovenska zvezna država pod skupnim vladarjem, ki so ga volili in umeščali slovenski župani. Od umeščanja na knežjem kamnu pred Krnskim gradom je treba razločevati poklonitev na vojvodskem prestolu. Za nekdanjo slovensko državno pravo so važni le obredi pri umeščenju. Obredi so se v teku časa izpreminjali, vzbujali pa so vsled svoje posebnosti zanimanje sodobnih evropskih zgodovinarjev in pravnikov. Pri obredu je igral važno vlogo kmet-umestitelj-svobodnjak, ki ni nič drugega kot ostanek nekdanjih slovenskih svobodnih kmetov, ki so si ohranili tudi pod nemško vlado svojo neodvisnost. Kenda povdarja, da je priimek Schatter, kakor se je imenoval kmet-umestitelj pri zadnji umestitvi l. 1414, slovenskega izvora in pomeni še sedaj v vzhodnoštajerskem in kajkavskem narečju čarovnijo. Požigalno pravico Pertovčanov je po Grudnu razlagati tako, da Pertovčani niso morda s požiganjem pustošili domov, marveč da so zažigali pri poklonitvi na vojvodskem prestolu le kresove v čast novemu knezu, dočim so morali pripraviti Gradnikarji, ki so imeli pravico kositi travo, prostor za umeščenje. Iz vseh teh obredov izhaja, da je koroški vojvoda slovenski poglavar zvezne, kmečke države, katere deli so županije. Starejšine in župani, ki nastopajo v njegovem spremstvu, ga volijo in mu v imenu ljudstva podele vladarsko oblast. Vojvoda je le prvi med enakimi in ostane tudi kot vladar mož ljudstva. — Zopet nekaj prispevkov in pojasnjevanj k nekdanjemu slovenskemu državnemu pravu, ki ga je prvi zasledoval dr. Janko Babnik. *J. B.*

Matolcsy, *Die Brigade Nugent im Herbstfeldzug 1813*. Mit einer Textskizze. Mitteilungen d. k. u. k. Kriegsarchivs. Dritte Folge. Bd. VIII. S. 201—314. Wien 1914.

Die Erinnerung an die weltbewegenden Ereignisse der napoleonischen Zeit, namentlich aber an jene des Jahres 1813 haben mannigfach wenig gehaltvolle Festschriften aber auch ernste Spezialstudien angeregt. Zu letzteren gehört auch die oben zitierte Studie Matolcsys. Sie bringt uns eine willkommene Ergänzung, Vertiefung, vielfach auch Richtigstellung der bisherigen Arbeiten über die kriegerischen Ereignisse, die sich im Herbst des Jahres 1813 im Süden der Monarchie abspielten.

Matolcsy benützte für seine Studie nicht nur die einschlägige Literatur, sondern auch — und das ist wichtig — die im Kriegsarhiv aufgespeicherten Quellen. Er beleuchtet die Persönlichkeit Nugents, gibt uns Aufschlüsse über dessen Plan, verfolgt dann die Ausführung desselben und kommt zu Resultaten, die sich besonders mit denen französischer, aber auch mit denen bayerischer Forscher nicht decken.

Man kann die Resultate der Studie knapp in folgende Hauptpunkte zusammenfassen:

1. Nugent ist ein militärisch hochbegabter General, der auf Grund seiner Vertrautheit mit dem Lande und der Bevölkerung den Plan entwirft, eine Insurrektion der Kroaten hervorzurufen, die Verbindung mit der englischen Eskadre in der Adria herzustellen und durch einen Vorstoß über Karlstadt, Fiume nach Triest die rechte Flanke und den Rücken der Franzosen unter Eugen Beauharnais zu bedrohen und dadurch diesen zum Rückzuge hinter den Isonzo zu nötigen.

2. Der Plan gelingt, weil alle Voraussetzungen Nugents zutreffen, namentlich weil die Bevölkerung einen außerordentlich regen Anteil an der Vertreibung der Franzosen nimmt, und sich die Gegner als Führer ungleicher geistiger Qualität gegenüber stehen: Nugent auf österreichischer, Pino auf französischer Seite.

3. Die Aktionen Nugents entspringen seiner eigenen Initiative; sie werden durch Verfügungen Radivojevich eher behindert als veranlaßt.

4. Es ist unrichtig, daß die Bewegungen der Armeen Beauharnais und namentlich Hillers unter dem Einflusse der Bayern erfolgten. Die Erzwingung des Rückzuges und die Eroberung Illyriens ist ein ausschließlicher Erfolg der Armee Hillers, namentlich aber der Division Nugents.

Es ist nicht möglich in knappen Worten die Unternehmungen Nugents wiederzugeben, namentlich aber die Kooperation der Brigade Nugent mit der englischen Eskadre unter Freemantle zu schildern.

Die Studie Matolcsys löst und beleuchtet eine der zahlreichen geschichtlich und militärisch wichtigen Spezialfragen und ist auch als Beitrag zur Geschichte Krains zu begrüßen. *I. Vesenjak.*

Komatar Franz, *Verzeichnis der archivalischen Literatur Krains.* Mittl. des k. k. Archivrates 1914. B. I. 2. H., S. 1—17.

V omenjenem sestavku, ki je izšel tudi v posebnih ponatisih, podaja prof. Komatar na kratko vso literaturo, ki govori o vsebini, stanju in organizaciji kranjskih arhivov. Omenja zlasti skrb cerkvene uprave za ohranitev farnih arhivov, kar se zrcali jasno v lepem številu doslej izdanih farnih zgodovin naše škofije. V abecedno po krajih urejenem seznamku raznih večjih in manjših arhivov naše dežele nam podaja pisatelj kratko sliko o njihovi dosedanji usodi in znanstveni izrabi, a se ne omeji samo na podatke, ki jih je vestno zbral iz najrazličnejših tiskanih virov, marveč je mnogokrat — mi bi želeli še večkrat — dodal tudi izkušnje in vtise lastnega opazovanja. Iz vsega posnamemo, da je bilo vse delovanje osredotočeno 1. v skrbi za rešitev in ohranitev ogroženega arhivalnega materiala ter 2. v skrbi za inventariziranje, 3. mnogo, zlasti starejšega gradiva je pa objavljenega bodisi v celoti, bodisi v obliki regestov. Ta spis, ki je objavljen v Mitteilungen des k. k. Archivrates I/2, nam implicite nudi mnogo poučnega: v ravnanju z arhivalijami se je pri nas doslej mnogo zagrešilo, čuvajmo, da se v prihodnosti ne bo dogajalo več kaj slično ega! Svarilnih primerov najdemo dovolj.

Dr. Jos. Mal.

Steklasa Ivan, *Znamenita glagolska starina v arhivu šentruperske župnije.*

Tako je naslovljen spis, ki je izšel kot uvodnik v Dolenjskih Novicah, 1913, štev. 2—4. Poročna matica v Šent Rupertu na Dolenjskem, ki so jo začeli spisavati l. 1664, je vezana v pergament, ki je popisan z glagolico. Vsebina tega spisa so: list sv. Pavla, dvoje drugih beril in odlomek iz evangelijev. Ta pergamentni list je torej odlomek glagolskega misala, in sicer bržkone iz 14. veka. Pisava je pokončna glagolica hrvatske recenzije. Pisatelj po tem uvodu v poljudni razpravi razlaga postanek glagolice in nje slovstvo, nje razširjenost in zgodbo do današnjih časov.

V. St.

„***Izobraževalna knjižnica.***“ Mesto Gorenjske knjižnice bo odslej izhajala „Izobraževalna knjižnica“. V njej se bodo ponatiskovali leposlovni in zgodovinski podlistki iz „Gorenjca“. Cena zvezku 40 h.

Prvi zvezek prinaša spise izpod peresa dekana A n t o n a K o b l a r j a: 1. Stoletnica osvobojenja cerkve (3—9). — 2. Slikarji v Kranju. (10—14). — 3. Luterani v Kranju. (15—42). — 4. Kostniška kapela v Kranju (43—55). — 5. Kako so nekdaj rekrute lovili (56 - 59). — 6. Francoska gimnazija v Kranju. (60 - 62). Na koncu je pridejal P. Bohinjec (str. 65—68) seznam Koblarjevih zgodovinskih spisov ob

njegovi šestdesetletnici. Spisi segajo od l. 1879 - 1914, torej objemajo dobo 35 pisateljskih let.

Razen prvega naštetih spisov, ki je bolj splošne vsebine, se vsi ostali spisi tičejo naše domovine in so sestavljeni po arhivnih virih, zato so lep donesek iz domače zgodovine. Pisatelj nam v 2. spisu našteva matične podatke kranjskih slikarjev, ki so živeli v zadnjih treh vekih. Tu srečaš lepo število umetnikov, med njimi tudi prav dobre slikarje, na pr. rodbino Layerjevo, Egartnerja, dva Bizjaka (Wissiak) in razne Götzelne. Tretji spis nas prestavi v 16. vek, v dobo burnih verskih bojev, ki so tudi v Kranju hrumeli. Za slovstvenika je znamenita opomba o učitelju Žigu Wassermannu, ki je v Kranju poučeval (1576—1582) na nemški protestantovski šoli latinski in nemški jezik, računstvo, glasbo in katekizem. V prostih urah je prevajal v slovenščino cerkvene pesmi in vsled vzpodbude ljubljanskega tiskarja tudi „lep katekizem“ in ga poslal v Ljubljano (Str. 32). Četrti spis slika zgodovino kostniške kapele ali karnerja v Kranju, peti spis pa riše romantični način, kako so nekdaj rekrute lovili. Zadnji spis nam pojasnjuje zgodbo gimnazije v Kranju v francoski dobi (1810 - 1812). Na čelu tega zvezka je Koblarjev portret.

Viktor Steska.

Kropáč J., *Über die Lagerstättenverhältnisse des Bergbaugebietes von Idria.* Seite 1—52, hiezu 30 Tafeln. Berg- und Hüttenmännisches Jahrb. LX. Bd. Heft 2, Wien 1912.

Die Einleitung (S. 1—11) bietet eine kurzgefaßte Geschichte der bergmännischen und geologischen Erschließung des Bergbaugebietes von Idria. Der Anfang des Bergbaubetriebes fällt nach Valvasor in das Jahr 1497. Beachtenswert sind die Angaben über die älteren Einbaue. Eine eingehende geologische Orientierung verdanken wir dem Bergdirektor M. V. Lipold, welcher „die stratigraphische Bestimmung der Formationsglieder und Gesteine“ „im wesentlichen richtig durchgeführt hat“. (Lipold, Erläut. z. geolog. Karte v. Idria. Jahrb. d. Geol. R. A. Wien 1874. Mit Karten u. Profilen.) „Ziemlich eingehende Studien und ein interessantes Beobachtungsmaterial verdanken wir Prof. Dr. F. Kossmat“ (1899 u. 1911) (Referate darüber in d. Mitteil. d. Musealver. Laibach 1900, S. 82—86, beziehlich Carniola 1912, S. 139—141, woselbst die Arbeiten Kossmats nach ihrer Bedeutung gewürdiget wurden). In der vorliegenden Arbeit sind die Ergebnisse der eigenen Beobachtungen des Verfassers, Oberbergkommissär J. Kropáč zusammengefaßt und die Darstellung durch eine reiche Ausstattung von in Farbendruck ausgeführten Tafeln gestützt. Die beigegebene geologische Karte der Umgebung von Idria (1 : 5760) wurde „zum großen Teile auf Grund einer neuen detaillierten Aufnahme unter Benützung der Karten von Lipold und Kossmat verfaßt“. Die beigeschlossenen 15 Horizontkarten und 13 Profile sind neu angefertigt, sie erleichtern die Vorstellung von der Lagerungsform und dem Schichtenbau im Sinne der Auffassung des Autors.

Es folgt eine Beschreibung der im Gebiete des Bergbaues beteiligten Formationen (Karbon, Perm, Trias, Kreide, Eozän) (S. 11—23) und alsdann eine Schilderung der Lagerung und des Verbandes der Gesteinsmassen (S. 23—40). Auf diesen, die Tektonik behandelnden Abschnitt hat der Verfasser das Hauptgewicht seiner Untersuchung gelegt.

Eintretend in die Besprechung der Tektonik weist der Autor auf die Publikationen von Kossmat und Limanowski hin, die diesen Gegenstand behandeln (Limanowski: Wielkie przemieszczenia mas skalnych w [illegible] koło Postojny) (Referate über zwei diesbezügliche Abhandlungen dieses Autors sieh in „Carniola“ 1912, S. 204—206). Referent erlaubt sich ergänzend hervorzuheben, daß die Auf-

fassungen der zitierten zwei Autoren nicht etwa übereinstimmen, sondern wesentlich auseinandergehen. Nach Kossmat ist der komplizierte Bau der Lagerstätte von Idria durch Überschiebungen herbeigeführt und beherrscht, Limanowsky ist Anhänger der gegenwärtig von vielen Geologen mit Eifer verfochtenen Schubdecken- oder Deckfaltentheorie, und es erscheinen ihm die tektonischen Verhältnisse von Idria erklärbar als drei Digitationen (sekundäre Falten) des Karbonkernes der Überfaltungsdecke des Ternowaner Plateaugebirges. Diese Auffassung hält auch Oberbergkommissär Kropáč für die zutreffende, und bringt seine Anschauung in folgendem Satz zum Ausdruck: „Das eigentliche Bergbaugebiet ist gekennzeichnet durch eine Wiederholung von Gesteinsschichten, verursacht durch eine dreifache Faltung, welche eine charakteristische und ausgedehnte Überfaltungdecke aufweist" (S. 25). Zwei Profilskizzen auf S. 24 veranschaulichen diese Vorstellung im allgemeinen, die kolorierten Profile im besondern. Sie verraten den Standpunkt des Autors durch die teigartig fließenden Formationsgrenzlinien.

Was die Form und den Inhalt der Lagerstätte (S. 46—50) anbelangt, so sind die Anreicherungen in den nicht mächtigen Wengenerschiefern (lokal Lagerschiefer oder Skonzaschiefer genannt — richtige Schreibweise vermutlich Skalnica-Schiefer, Zusatz des Ref.) lagerartig, während die Imprägnationen in den Dolomiten, Breccien und Konglomeraten in Stockwerken oder in Klüften vorkommen, an Gesteinskontaktflächen hat sich das Erz gangartig abgesetzt. Abbauwürdig sind nur einzelne Reviere, der Durchnittsgehalt des verhütteten Hauwerkes ist 0·7 % *Hg* und die jährliche Menge derzeit über 1,000.000 *q*. Das Vorkommen von freiem Quecksilber meist in Karbonschiefern und Sandsteinen ist von geringer Bedeutung. An Mineralen ist Idria ziemlich arm.

Auf die Entstehungsweise der Lagerstätte (S. 50—52) weist insbesondere folgender Tatbestand hin: die Kalke, Lagerschiefer und Sandsteine sind nur dort in abbauwürdiger Weise mit imprägniert, wo sie zerklüftet oder zerrieben und durch ein dichtes Gestein (z. B. Karbonschiefer) überdeckt sind. Es ist also wahrscheinlich bei der Faltenbildung und Deckenbewegung durch Reibung soviel Wärme entstanden, daß bereits vorhandene Imprägnationen von Zinnober und Quecksilber verflüchtigt wurden; die Gase drangen in das zerklüftete Gestein ein, gelangten bis unter das gasdichte Dach und wurden bei der Abkühlung kondensiert. (Nach Limanowsky ist das Metall mit den Karbonschiefern oder Wengener Schichten aus der Ferne gebracht worden und bewirkte während der Gleitungen die Imprägnationen unter dem gasdichten Dach. Zusatz des Ref.). Das Vorkommen freien Quecksilbers kann bei Gegenwart von *HgS* und Eisenverbindungen auf die größere Affinität des *S* zu *Fe* und auf die gleichzeitige Einwirkung des Bitumens zurückgeführt werden. (S. 51). „Das Quecksilber kann in der eruptiven Wengenerperiode noch während der usprünglichen ruhigen Lagerung der Schichten aus dem Erdinnern stammen. Bei dieser Annahme ist ein Teil der Quecksilber- beziehungsweise Zinnoberdämpfe von den Schiefern aufgenommen worden, während ein anderer Teil des Quecksilbers in die höhern Gesteinsschichten vordrang, wo er in die Lösungen übergieng und aus diesen wieder ausgeschieden wurde". *F. S.*

Kossmat F., *Die Arbeit von J. Kropáč: Über die Lagerstättenverhältnisse des Bergbaugebietes von Idria.* Verhandlungen d. Geol. R. A. Wien 1913, S. 363—378.

„In einem der interessantesten Gebiete der nördlichen dinarischen Region gelegen, eignet sich der Bergbau von Idria ausgezeichnet zur Beobachtung tektonischer Erscheinungen, da seine ausgedehnten, durch 12 Grubenhorizonte reichenden

Aufschlüsse geradezu das körperliche Bild aller Details eines komplizierten Überschiebungsgebietes geben". „Den Grund zu den neuern Untersuchungen wurde durch sorgfältige Studien des bekannten Aufnahmsgeologen M. V. Lipold gelegt", welcher unter Berücksichtigung der ihm vorliegenden ältern Arbeiten „tatsächlich erst eine Geologie von Idria geschaffen hat".

Mit diesen Worten beginnt Kossmat seine Darlegungen, welche den Zweck haben, zu obiger Arbeit von Kropáč Stellung zu nehmen.

Den Hauptunterschied gegenüber seiner eigenen Auffassung sieht Professor Kossmat darin, „daß an Stelle stark zerrissener Schubkörper fließende Falten angenommen werden". „Diese Abweichung in den beiderseitigen Darstellungen beruht nicht etwa nur auf verschiedener Auslegung gleichartiger Beobachtungsdaten, sondern ist tiefer begründet. Die stratigraphische Einreihung einiger wichtigen Gesteinszüge wird von Kropáč in anderer Weise vorgenommen als von mir, so daß schon bezüglich der Grundlagen viele Differenzpunkte bestehen."

Ein solcher Differenzpunkt ergibt sich, wie Kossmat des nähern ausführt, daraus, daß typische Werfner Schichten in der Karte von Kropáč als Wengener Schichten eingetragen erscheinen, also glimmerige plattige Schiefer und Mergelkalke etc. mit kennzeichnenden Fossilien (Myacites fassaënsis, Pecten discites) der Werfenerzone mit kieseligen Tuffen und dunklen Sandsteinen der Wengener Abteilung identifiziert wurden stellenweise vielleicht, „weil die Deckfaltentektonik dies forderte".

In der neuen Darstellung ist ferner auf die Eintragungen des Streichens und Fallens der Schichten verzichtet worden. Infolge dessen kommen Profilbilder zustande, welche unter anderem verknettete fließende Falten vortäuschen, in denen die Schichtenlage mit den Formationsgrenzen übereinstimmt, während tatsächlich die Schichten gegen jene Grenzen einfallen, so daß Überschiebungen mit Scherungsflächen vorhanden sind.

Auch in anderen Fällen scheint die Überfaltungstheorie zu großen Einfluß auf die kartographische und profilmäßige Darstellung genommen zu haben.

In dem bedeutsamen generellen Profil auf Seite 24 des Textes betrachtet Kropáč einen Wengener Zug als mit den Raiblerschichten (mit Karneolbreccien, Myophorien etc.) identisch und erhält so eine inverse Triasserie über der Kreide, wie es der Deckfaltentheorie genehm ist. Kossmat macht ferner aufmerksam auf eine Eigentümlichkeit dieses Profils von Kropáč, der als Bergmann stratigraphischen Fragen ferne steht: auf der einen Seite des wenige hundert Meter breiten Erosionsfensters wird die Kreide unmittelbar überlagert von Karbon und Werfener Schichten, auf der andern Seite aber bildet eine liegende Antiklinale aus Hauptdolomit und Raibler Schichten den Anschluß — was wohl nicht möglich ist.

Es fehlt übrigens — wie Kossmat bemerkt — der Anlaß zu einer gewaltsamen Umdeutung der Stratigraphie, da die Verhältnisse von Idria ohne Veränderung seiner Karte im Sinne der Deckentheorie deutbar sind. Eine solche Deutung hat Kossmat erwogen, jedoch für ablehnbar befunden (1906, 1911).

Zum Schlusse kommt Kossmat auf die Genesis der Zinnoberlagerstätte zu sprechen. Er hat seinerzeit (1911) auf den möglichen ursprünglichen Zusammenhang mit den Porphyreruptionen der ladinischen Zeit hingewiesen, spätere hydrothermale Vorgänge hätten die Erze auf ihre jetzige Stätte gebracht. Die Gründe, welche diese Ansicht stützen, werden wiederholt und ergänzt. Auch die Sublimationstheorie hätte manches für sich, doch wäre die Wärmequelle nicht in Deckenbewegungen zu suchen, denn in diesem Falle hätten die Kalke der Kreide von Idria ihr Bitumen nicht behalten. J. S.

Seidl Ferd., Die in Krain und Görz-Gradisca 1911 beob. Beben. Allgemeiner Bericht und Chronik der in Österreich beobachteten Erdbeben. Offiz. Publikation der Direktion der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik. Wien, Nr. VIII. 1914, pag. 47—64.

Ravnateljstvo c. kr. osrednjega zavoda za meteorologijo in geodinamiko je izdalo svoje VIII. uradno poročilo, ki vsebuje poročila deželnih poverjenikov o potresih, ki so se pojavili l. 1911. v avstrijskih deželah. Iz uvodne kronološke tabele je razvidno, da se je pojavilo skupno 197 potresov; od njih je prišlo na našo deželo 22, toraj približno le 11%. Najbolj so razburjale to leto potresne sile nemško češko ozemlje, kjer so našteli v vsem letu 52 potresov.

Skupno poročilo o potresih na Kranjskem je sestavil deželni poverjenik za Kranjsko in Goriško, prof. Ferd. Seidl iz Gorice, z njemu lastno vestnostjo in preglednostjo. Tekom let si je vzgojil cel krog poročevalcev — med njimi večjidel učiteljev — ki s hvalevredno vnemo sodelujejo pri splošno- in domovinsko-znanstveni nalogi poročanja o potresih. Njih mnogoštevilna poročila je uredil avtor po mesecih, obsežnejši slučaji so podrobneje obdelani, tako, da nam ne nudi Seidlovo poročilo le suhoparne potresne statistike, temveč vpošteva tudi geološke odnošaje potresnih izvorišč in sploh označuje vsak potres nekako v celoti kot pojav fizikalnega in geološkega bistva. Na koncu je splošen letni pregled z dvema tabelama potresnih sunkov z ozirom na letni in dnevni čas. L. 1911. se je izprožilo na Kranjskem le 22 podzemeljskih stresljajev in sicer v 19 dneh. Nadvladalo je število sporadičnih, le v enem kraju opaženih potresov, ki jih je bilo 14. Izmed 8 obsežnejših sta imela dva potresa vnanji izvor. V črnomaljskem okraju so čutili 13. januarja potres, ki je izviral v sosednji Hrvatski; v Bohinjski dolini in Kranjskogorski okolici dne 8. februarja opaženi potres pa je imel svoje izvorišče v Benečanskih alpah. Avtohtonih 6 potresov je imelo naslednja 4 potresna ognjišča:

1. Ljubljanska kotlina 14. februarja; premer potresnega okrožja 50 *km*.
2. „ „ 24. „ ; „ „ „ 20 „
3. „ „ 25. „ ; „ „ „ 20 „
4. Ribno pri Bledu 26. „ ; „ „ „ 5 „ (?)
5. Križnogorska planota 13. majnika; „ „ „ 45 „
6. Krška dolina pri Sv. Petru 25. oktobra; „ „ „ 25 „

Najobsežnejši potres l. 1911. je bil 14. februarja, izviral je v Ljubljanski diluvialni kotlini. Potresno okrožje s premerom 50 *km* je imelo svoje središče pri Domžalah. Gibanje samo je bilo zmerne jakosti in je povzročilo le rahlo tresenje, ropotanje raznih predmetov in žvenketanje steklovine; napravilo ni nikakšne škode. Kot posledica tega potresa sta se izprožila še dva slabotna sunka ravnotam in sicer 24. in 25. februarja. Srednje jakosti je bil tudi potres z izvorom v Križnogorski planoti; potresa v Ribnem in Krški dolini sta bila slabotnega značaja. Tudi sporadični stresljaji spadajo med slabotne potresne pojave.

Tudi l. 1911. je bilo ponoči več potresnih sunkov (13) kakor podnevi (9). Z ozirom na letni čas pripada večje število sunkov zimski dobi (15), manjše poletni dobi (7).

Ako primerjamo število potresov v naši deželi l. 1910 in 1911, vidimo, da se je zemeljska notranjščina Kranjske v zadnjem času močno umirila. L. 1910. so opazovali 40, l. 1911. samo 22 potresnih slučajev. Vsa dosedanja opazovanja nam pričajo, da potresno gibanje v naši deželi stalno in močno pojenjuje, kar spoznamo najlažje iz povprečnega števila potresnih sunkov v posameznih dobah. V dobi od

l. 1896—1900 se je izprožilo vsako leto povprečno 136 potresnih sunkov, od l. 1901—1905 69, od l. 1906—1910 63 in 1911 le 22 — tako izdatno upadanje potresne sile je gotovo za prebivalstvo najbolj razveseljivo dejstvo. *Dr. Gv. Sajovic.*

* * *

Agneletto Jos., Gospodarski položaj Slovencev. Veda, Gorica 1914, str. 368—381.

an., Laibach, Adria und Ostalpen. Klagenfurt. Jahrg. VI. Heft 12, S. 203—207.

Barle Janko, Remete: Zagreb 1914. Strani 93, s 8 slikami in tlorisom. Povjesni podaci o samostanu, župi i crkvi.

Dimnik Jakob, Rojstna stoletnica dr. Frančiška viteza Močnika. Učiteljski tovariš. Ljubljana 1914, št. 40. (obširna biografija slovenskega učenjaka — matematika).

Dolenc dr. Metod, Pravosodstvo kostanjeviške opatije v letih 1631 do 1655. Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor 1914, str. 33—66.

Erker Josef, Georg Jonke als Priester, Bienenzüchter und Patriot. Ob petdesetletnici smrti (+ 1864) [illegible] župnika Jurija Jonke, znanega čebelarja, je priobčil njegov življenjepis kanonik Jos. Erker v „Gottscheer Bote“, 1914, štév. 4—8. Jonkovega Čebelarja je poslovenil Lovro Pintar. Jonke je vsled svoje ljudomilosti rešil svojo župnijo in kočevsko mesto hudih nadlog pred francoskimi vojaki, zato zasluži častno ime v zgodovini.

Golob Pavel, Bogomil Brinšek. Slov. Narod, 1914, št. 233, podlistek. (Spominska črtica znanega raziskovalca jam in turista.)

»Gorenjska knjižnica« je prinesla doslej naslednje zgodovinske članke: P. H. D.: Friderik II., grof celjski, na Gorenjskem. (Snopič I, str. 44—47). — Veronika Deseniška. (II, 13—16). — Konec celjskih grofov. — (III, 47—48). — Fr. Pokorn: Šmartin pri Kranju. (VI, 3—31). — P. Bohinjec: Zgodovinske črtice o slovenskih Šmarnicah (VI, 32—36). — Dr. Iv. Pregelj: Slomšku — slava: (VI, 37—41). Peter Bohinjec: Peter Hicinger (XI, 14—25). — A. Koblar: Meje loškega gospostva freisinških škofov. (XI, 35—44). — P. Bohinjec: Lambergar in Pegam — kdo sta bila? (XV, 40—46). — P. Bohinjec: Tomaž Pirc, sloveči zdravnik. (XX, 3—20). Gorenjsko knjižnico je izdajalo „Tiskovno društvo v Kranju“. Izšlo je 20 snopičev po 30 h. Spisi so ponatiski iz „Gorenjca“.

Hegemann Dr. Othmar, Die Wiedervereinigung Krains mit Österreich vor hundert Jahren. Laib. Zeitung 1914, Nr. 131, 132.

— Die Laibacher Polizei vor hundert Jahren. Laib. Zeitung 1914, Nr. 137.

— Rekrutierung in Laibach zur Franzosenzeit. Laib. Zeitung 1914, Nr. 162, 164.

Horvat R., Ob stoletnici ljudske šole v Trnovem na Notranjskem. Izdalo šolsko vodstvo v Trnovem 1914. Strani 20.

Jakopič Rihard, Ivan Grohar. Slovan 1914, str. 111—113.

Kaspret Anton, Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana. Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor. 1914, str. 18—33.

Kobal Franc, Das Bestattungswesen in Laibach. Laib. Zeitung 1914, Nr. 163—169, 171, 173, 174.

Komatar Franc, Kranjski mestni arhiv. Letno poročilo c. kr. Franc Jožefove gimnazije v Kranju 1914. Str. 3—32 (akt 24 do [illegible]).

Lenard dr. Leopold, Fany Hausmanova, prva slovenska pesnica. Čas. Ljubljana 1914, str. 457—472.

Lovšin Pranjo, Ženitovanjski in drugi belokranjski običaji. Slovan, 1914, str. 229—[illegible]. S 6 slikami.

Maierhofer Jan, Ustoličenje koroških knezov na kamniti mizi pod lipo na [illegible] griču na Gosposvetskem polju v Gorotanu. Slovenec, 1914, št. 139 (podlistek). Obrazložitev [illegible] [illegible].

Mal dr. Jos., Janez Puhar. (Ob stoletnici slovenskega kaplana in izumitelja fotografije na steklo). Slovenec 1914, št. 30, podlistek.

Pettauer Leopold, Vor hundert Jahren. (1. Die Landeshauptstadt Laibach. — 2. Bad Töplitz in Unterkrain. — 3. Stellenausschreibungen). Laib. Zeitung 1914. Nr. 147.

— Belgrad und seine Bedeutung in der vaterländischen Geschichte. Laib. Zeitung 1914. Nr. 180.

Pintar Luka, O krajnih imenih XVIII—XIX. Ljub. Zvon 1914, št. 6, 7, 8—12.

Pirnat Maks, Die Wahlfahrtskirche in Michelstetten, ihre Kunstschätze und ihre Renovierung. Laib. Zeitung 1914. Nr. 158, 159, 160.

Steklasa Ivan, Novomeški kapitelj za Zagreb leta 1545. Dolenjske Novice 1914, št. 19. — Črtica izza časa obrambe proti Turkom.

Stroh Franz, Die altslawische Besiedlung des oberen Mühlviertels. Jahresbericht des Museums Francisco Karolinum. Linz 1914. Seite 63—106, mit 1 geogr. Übersichtskarte.

Vavpotič Ivan, Grohar, javnost in kritika. Slovan 1914, str. 113—115.

Wester Josef, Vor hundert Jahren. Eine Erinnerung an die Friedensfeier in Laibach am 10, 11, und 12. Juli 1914· — Laib. Zeitung 1914, Nr. 155—157.

Zentralkommission für Denkmalpflege, k. k., Tätigkeitsbericht, Krain. Mitteilungen d. k. k. Z. K., Wien 1913. pag. 15: Ratschach (Rateče), Selo, St. Veit ob Laibach; pag. 34: Laibach, Golo, Michelstetten, Ratschach, Seisenberg; pag. 57: Laibach, Bresnitz, Dornegg, Kieselstein, Krtina; pag. 73: St. Primus bei Stein, Zirklach; pag. 97: Breg, Heiligenkreuz, St. Katharina bei Neumarktl, Vodstenje, Rudolfswèrt, Suha; pag. 121: Laibach, Soteska, Altenmarkt, Ehrengruben; pag. 144: Ledine, Muljava, St. Primus bei Stein, Sava: pag. 191: Golo, Unterloitsch; pag. 222: Log, Seisenberg.

— Mitteilungen der k. k. Zentralkommission 1914: pag. 22: Log, Bodeschitz; pag. 45: Krtina, Log bei Pölland, Pölland; pag. 63: Muljava; pag. 141: Asp, Eisnern, Krainburg, Oberloitsch, Stopiče, St. Wolfgang in Log bei Pölland.

Zois Baron Mihelangelo, Der Tintoretto in Rudolfswert. Mitteilg der k. k. Zentralkomm. für Denkmalpflege. Wien 1914. Band XIII. S. 12—15.

Zupan dr. Vinko, Nemški pisatelj K. E. Franzos in Slovenci. Slovan 1914, str. 248—252.

Žigon dr. Avgust, Levstikovo delo za Prešerna. Slovan 1914, štev. 9—12.

Bevk dr. Stanislav, Mimikrija in podobni pojavi, Izvestja c. kr. drž. višje realke v Idriji 1914. Str. 1—27. — Razprava je izšla tudi v posebnih odtisih.

Bock Herman, Der Karst und seine Gewässer. Mitteilungen für Höhlenkunde. Graz, 1913, Jahrg. 4. H. 13, S. 1—23.

Glowacki Julij, Flora slovenskih dežel. Poljudno-znanstvena knjižnica Slovenske Šolske Matice III. zvezek, Ljubljana. 1. snopič l. 1912, 2. snopič l. 1913. Prva dva snopiča, ki ju je uredil prof. dr. Leopold Poljanec v Mariboru, obsegata 43 družin. Obširneji referat priobčimo o dokončanem delu.

Heritsch Dr. Franz, Verzeichnis der geologischen Literatur der Österreichischen Alpenländer. Leoben 1914. Verlag Ludwig Nüssler. 69 Seiten. Navedeni seznam obsega tudi tozadevno literaturo Kranjske.

Sajovic dr. Gv, Beiträge zur Reptilienkunde Krains. Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, 1914, Bd. LXIV, Heft 5/6, pag. 150—175. Mit 12 Figuren im Texte. — Razprava je izšla tudi v posebnih odtisih.

Seidl Ferd., Geološki izprehodi po Goriškem. Izdala Socialna Matica v Gorici 1914. Strani 40, zemljevidna načrta 2, geoloških prorezov 8, fot. po-

dobe 4. — V tem izredno zanimivem delu omenja pisatelj mestoma tudi Goriškemu sosedno kranjsko ozemlje. Obsežneji referat v prihodnjem letniku.

Seliškar Albin, Albinizem in melanizem pri živalih. Lovec 1914, štev. 4—9, strani 20. S 4 slikami. V obče splošno zasnovana razprava se ozira mestoma na albinistične in melanistične pojave med kranjskim živalstvom. — Lovčev izprehod po deželnem muzeju Rudolfinum. Lovec, Ljubljana 1914, štev 10—12, strani 12 ½. S 5 slikami. Članek razpravlja o prirodopisnih zbirkah deželnega muzeja v Ljubljani.

Zarnik Boris, Biološki zapiski. (O ploditvi močelk — Boverijevi nazori o uzrokih raka. — Število kromosomov pri človeku. — O določitvi spola pri bonellia viridis. — O uplivu žive snovi na delovanje nekaterih encimov. — Euanthropus dawsonii. — Zavod za eksperimentalno biologijo). Veda 1914, Gorica. Štev. 4. str. 419—428.

Zapiski.

Civilne poroke v Ljubljani v francoski dobi. V svoji „Iliriji", čije glavno mesto je bila naša Ljubljana, so bili Francozi v zmislu svoje ustave in uprave in na podlagi svojega zakonika „Code Napoleon" uvedli seveda tudi civilno poroko in razporoko.

L. 1813. meseca oktobra je razpadla Napoleonova Ilirija, niso pa prenehali francoski zakoni, marveč so veljali še dalje do 1. avgusta l. 1814., ko je nastopil zopet avstrijski status quo ante z vsemi svojimi posledicami.

Zato so se tudi civilne poroke sklepale v Ljubljani še po odhodu Francozov od oktobra l. 1813. dalje do 1. avgusta 1814. l.

V ljubljanskem mestnem arhivu imamo civilno poročno matriko v običajnem foliantnem formatu. Knjiga obsega 45 s številkami zaznamovanih listov, ki imajo po dva vtisnjena kolka, in to v francoskem jeziku: „Illyrie" s sedečo žensko podobo republike in z nemškim kolkom: „K. k. Control-Stempel." Na vsakem listu ima vrhutega svojo chiffro še prezident ljubljanskega sodišča prve instance, Vogou, ko je zapisal na prvem listu tole opomnjo: „Gegenwärtiges Ehestands- und Ehescheidungsregister der Mairie Laibach enthaltend 45 Blatter, ist von mir, Präsidenten des Tribunals der 1. Instanz zu Laibach auf dem ersten und letzten Blatte eigenhändig gefertiget, auf allen übrigen aber mit der fortlaufenden Zahl und meinem Handzuge bezeichnet worden. So geschehen zu Laibach am 16. November 1813.

Der obgedachte Präsident
Vogou s. r."

Ta civilna poročna matrika obsega 9 porok in eno razporoko. Vseh deset uradnih aktov je sklepal na magistratu v imenu župana (Codellija) adjunkt Jurij Mulle. Zanimivo je pri tem, da datirajo vsi ti uradni akti iz pofrancoske dobe, t. j. od novembra 1813 do 31. decembra 1813.

Poročni, oziroma razporočni akt ni spisan, kakor dandanes kratko po rubrikah, marveč z obširnim tekstom v kancelijskem slogu. Za primer naj navedem tukaj jeden poročni akt in pa edino razporoko.

* * *

Heuraths-Akt.

Heute den 18. November des Jahres 1813. um 3 Uhr nachmittag sind in dem Saale des Gemeindehauses vor mir Georg Mulle, Adjunkten und Civilstandsbeamten der Gemeinde Laibach erschienen:

Herr Johann Dominik Michieletti, Signator beim Stempelamt, ledig in der Stadt Nr. 297. wohnhaft, grossjähriger Sohn des verstorbenen Anton Michieletti, Besitzer zu Col. Saint Jean, Departement de Po, und der noch lebenden Angelika geborenen Forneri, einerseits und anderseits Anna Malaverch, ledig in der Stadt Nr. 295. wohnhaft, grossjährige Tochter des verstorbenen Mathäus Malaverch und Maria geborene Weutschitsch, Bauersleuten aus dem Dorfe Slappe in der Mairie Salloch; diese ersuchten mich um die Abschliessung der Ehe, davon das öffentliche Aufgebot am Sonntage den 7. November d. J. zum erstenmal und am Sonntage den 14. des nämlichen Monates zum zweytenmal, jedesmal um 10 Uhr vormittag vor diesem Gemeindehause geschehen ist; ferner erweiset der Bräutigam mit seinem Taufscheine, dass er im J. 1785. den 1. Jänner in Col. Saint Jean geboren worden ist und die Braut erweiset mit ihrem Taufscheine, dass sie im J. 1789 den 2. Juni im Dorfe Slappe geboren sey. Der Bräutigam erweiset auch durch den vom Herrn Johann Baptista Rigoletti, kais. Notaire der Gemeinde Col. Saint Jean ausgefolgten ehrfurchtsvollen Akt, dass seine Mutter ihre Einwilligung zur Heurath ihres Sohnes, Joh. Dom. Michieletti schriftlich gegeben hat; ebenso erweiset der Bräutigam durch den vorgebrachten Totenschein, dass sein Vater im J. 1798, den 4. May in Col. Saint Jean gestorben ist; endlich erweiset die Braut durch die vorgebrachten Totenscheine, dass ihr Vater im Jahre 1809, den 9. Dezember und ihre Mutter im J. 1796, den 24. April, beide im Dorfe Slappe gestorben sind.

Da keine Einsprüche wider diese Heurath vorgefallen sind und die beiden Theile alles erfüllt haben, was die kaiserlichen Gesetze vorschreiben, und nachdem ich die anwesenden Zeugen von allen obangeführten Urkunden in die Kenntniss gesetzt, den Brautleuten das 6. Capitel über die gegenseitigen ehelichen Pflichten und Verbindlichkeiten aus dem Code Napoleon vorgelesen, den Bräutigam und die Braut nochmal jeden einzeln befragt habe, ob sie standhaft bei dem Vorsatze bleiben, sich ehelichen zu wollen, und nachdem jeder von ihnen bejahend geantwortet hat, so habe ich im Namen der bestehenden kais. Gesetze erklärt, dass Herr Johann Dominik Michieletti mit Anna Malaverch ehelich verbunden ist.

Worüber ich den gegenwärtigen Heuraths-Akt ausgefertiget habe in Gegenwart der Zeugen: des Herrn Johann Kamsor, Signator im Stempelamt, 34 Jahre alt, in Gradischa-Vorstadt Nr. 31. wohnhaft, des Herrn Franz Goy, Beamter im Stempelamte, 44 Jahre alt, in Pollana Nr. 79 wohnhaft, des Herrn Joh. Schio, Goldarbeiter, 38 Jahre alt, in der Stadt am Platz Nr. 237. wohnhaft, und des Herrn Pascuale Croci, 27 Jahre alt, Koch, in Pollana Nr. 60 wohnhaft; die Braut und einer der Zeugen erklären, des Schreibens unkundig zu sein, hat der Bräutigam nebst den übrigen drei Zeugen mit mir diesen Akt unterzeichnet, nachdem ich solchen vorgelesen habe am obbenannten Tage, Monathe und Jahre.

* * *

Razporočni akt (divorçe) se tiče znanega ljubljanskega veletržca Domiana, čigar hiša je bila sedanja magistratna hiša, v kateri imajo svoje prostore zglaševalni, policijski in stavbni urad. Domian je bil ugleden meščan ter bil mestni občinski svetovalec, oziroma v francoski dobi član magistratne komisije.

Njegova razporoka je protokolirana tako:

„Heute den 27. November im J. 1813. um 5 Uhr nachmittag ist vor mir, Georg Mulle, Adjunkten u. Civilstandsbeamten der Gemeinde Laibach erschienen.

Herr Franz Xaver Domian, Grosshändler und Präsident des Mercantilgerichts in Laibach, hier in der Stadt am Platz Nr. 2. wohnhaft, welcher in der Besorgniss, dass über den unter 29. September l. J. hier abgeschlossenen Ehescheidungs-Aktes wegen Abwesenheit der Frau Josefa Puchner oder ihres Bestellten einige Anstände statt haben könnten, um einen neuerlichen Ausspruch der Ehescheidung ansucht; zu welchem Ende er durch den patentirten Audienz-Huissier bei dem Appelhof, Wilhelm, die gesetzlich vorgeschriebene Vorladung zu dieser Ehescheidung und zwar in dem gesetzlichen Wohnorte der Frau Josefa Puchner, nemlich in dem Hause des Herrn Domian, welches in ihrer Abwesenheit Herr Georg Pradatsch, Buchhalter der Handlung Domian, unterfertigte, sowie an Herrn De la Gautraye, avoué beim Appelhof und Bestellten der Frau Josefa Puchner, zustellen liess, worauf auch Herr De la Gautraye in dieser Eigenschaft vor mir erschienen ist und sich mit einer von dem Herrn Karl Edlen von Adlenburg, k. k. österr. Notär unter 17. Juli l. J. in Wien ausgefertigten, hier unter 26. November d. J. einregistrirten Vollmacht, dann mit einem Briefe des Herrn De Milly als Vertretter der Frau Josefa Puchner von 24. Sept. datirt und hier den 26. November d. J. einregistrirt ausweiset berechtiget zu sein im Namen der Frau Josefa Puchner in diese Ehescheidung zu willigen; worauf ich die hier mitgekommenen Herrn Zeugen: den Herrn Caspar Candutsch, Handelsmann, 44. J. alt, wohnhaft in der Stadt Nr. 260., den Herrn Amable Pascal-ainé purai (?) Berthon, avoue beim Appelhof, 43 J. alt, wohnhaft in der Stadt Nr. 183, den Herrn Nikolaus Gasperotti, Handelsmann, 46 J. alt, wohnhaft in der Capuzinervorstadt Nr. 4. und des Herrn Josef Wagner, Apotheker, 40 J. alt, wohnhaft in der Stadt Nr. 4. von allen hierauf Bezughabenden und mir überreichten Dokumenten in Kenntniss gesetzt, dann Herrn Franz Xav. Domian, ob er bei dieser verlangten Ehescheidung unabweichlich beharre, so wie Herrn De la Gautraye, als Bestellten und Vertretter der Frau Josefa Puchner, ob er in diese Ehescheidung einwillige, befragt habe, nachdem beide Theile bejahend geantwortet haben, so habe ich im Namen des Gesetzes den Ausspruch gethan, dass die zwischen dem Herrn Fr. Xav. Domian und der Frau Josefa Puchner stattgehabte eheliche Verbindung Kraft des beim hiesigen Appelhof unter 18. August l. J. geschöpften Urtheils aufgelöset ist.

Hierüber habe ich gegenwärtigen Akt ausgefertiget, und nachdem ich solchen vorgelesen und den Inhalt in französischer Sprache mitgetheilt habe, so haben die betreffenden Partheyen so wie die 4 Herrn Zeugen mit mir zugleich unterfertiget am obbesagten Tage, Monat und Jahr."

† A. Aškerc.

Grobovi odličnih učenjakov, znanstvenih družb, s katerimi je „Muzejsko društvo za Kranjsko" v zvezi. Trem najvišjim znanstvenim organizacijam je ugrabila letošnje leto smrt njihove voditelje. Dne 27. avgusta 1914 je umrl eks. dr. Evgen vitez pl. Böhm-Bawerk, prezident Cesarske akademije znanosti na Dunaju, Nj. Vel. pravi tajni svetnik, član gosposke zbornice, bivši finančni minister, eden najznamenitejših pravnikov-učenjakov. Nekaj tednov nato je izgubila Češka cesarja Franca Jožefa akademija znanosti v Pragi dva svoja odlična člana. Dne 15. oktobra 1914 je umrl v Pragi c. kr. dvorni svetnik prof. dr. Jaromír Čelakovský, zaslužni član Češke akademije in slovit češki znanstvenik, ki je predaval na češki univerzi pravno zgodovino. V Dobřichovicích je preminul 6. oktobra 1914 eks. Anton vitez Randa, prezident Češke akademije

znanosti, Njega Veličanstva pravi tajni svetnik, bivši češki minister - krajan, in redni profesor češke univerze. Pokojni učenjak, ki je slavil tri mesece pred smrtjo (8. julija t. l.) svojo osemdesetletnico, je bil eden najodličnejših čeških znanstvenikov, pravnik, čigar ime je častno slovelo v tu- in inozemstvu. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu je sporočila 8 junija vsemu znanstvenemu svetu, da je umrl njen visokočislani president Tade Smičiklas, najznamenitejši hrvatski zgodovinar (vide Carniola 1914, pag. 270.) Na Dunaju je umrl 26. aprila t. l. najslovitejši geolog sedanje dobe, dr. Edvard Suess, ki je bil od l. 1898. do l. 1911. president Cesarske akademije znanosti na Dunaju (vide Carniola 1914. pag. 180). Prizadetim visokim znanstvenim organizacijam je izrazilo „Muzejsko društvo" svoje sožalje. Slovitim učenjakom bodi časten spomin!

Društvo za zgodovino in narodopis koroških Slovencev so ustanovili v Celovcu 24. junija 1914. V imenu pripravljalnega odbora je otvoril ustanovno zborovanje dr. Valentin Rožič s pozdravom na došle zastopnike znanstvenih družb in na udeležence sploh. Nato je začrtal v jasnih potezah cilj novega društva, ki je za koroške Slovence izredne kulturno-znanstvene važnosti. „Muzejsko društvo za Kranjsko" je zastopal muzejski ravnatelj, prof. dr. Jos. Mantuani, „Zgodovinsko društvo za Slovenski Štajer" pa dr. Pavel Turner. Mnogo slovenskih znanstvenikov je pozdravilo ustanovno zborovanje brzojavno. — Za predsednika novega društva so izvolili zaslužnega koroškega zgodovinarja Štefana Singerja, župnika v Logi vesi nad Vrbskim jezerom, ostali izvoljeni odborniki pa so si razdelili odborniška mesta tako-le: podpredsednik prof. dr. Gregor Rožman v Celovcu, tajnik in arhivar gimn. prof. dr. Fr. Kotnik v Celovcu, blagajnik dr. Valentin Rožič, odbornika: akad. slikar I. Markovič in učitelj P. Koschier. Namestniki odbornikov: vladni svetnik Jan. Scheinigg, prof. dr. Kovačič in phil. Ignac Woschtar. Pregledovalca računov: Jos. Zeichen in prof. Štefan Podboj. Priglasilo se je nad 60 udov, udnina znaša letnih 5 K. Društvo namerava izdajati svoje lastno znanstveno glasilo. Zelo važna točka dnevnega reda je bilo predavanje ravnatelja prof. dr. Jos. Mantuanija „O varstvu spomenikov". Zanimivo in stvarno razpravljanje je vzbudilo vsestransko pohvalo in živahno debato. — Začasno sprejema društvene pošiljatve blagajnik dr. Valentin Rožič, Celovec (Mohorjev dom). — Mlademu društvu pa želimo prav krepkega razvoja in uspešnega delovanja na tako važno izbranem torišču. *S. S.*

Društveni vestnik.

† Tadija Smičiklas.

Zopet je zahteval grob svojo žrtev, v znanstvenem življenju jugoslovanskega naroda, v naši kulturi zazijala je praznina in nepremostljivo brezno: Tade Smičiklas, predsednik jugoslovanske akademije in prvi hrvatski zgodovinar, je postal sam del hrvatske prošlosti, katero je tako ljubil in za katero je deloval tako s svojim razumom kot s svojim srcem. Umrl je v Zagrebu 8. junija t. l.

T. Smičiklas se je rodil 1. vinotoka 1843 onstran Gorjancev, nedaleč od kranjske meje, v selu Reštovu pri Žumberku kot sin siromašnih starišev. Ljudsko šolo je obiskoval doma v Sošicah. Vsled izredne nadarjenosti ga je dal njegov rojak grško-katoliški škof v Križevcih, Jurij Smičiklas, v grško-katoliško semenišče v Zagrebu, kjer je maturiral l. 1863. Študiral je tudi na dunajskem vseučilišču, kjer je bil eden prvih članov novoustanovljenega avstrijskega zgodovinskega inštituta in se posebno temeljito seznanil z zgodovinskimi pomožnimi vedami. Okrog l. 1865. je bilo narodno in kulturno življenje osredotočeno na Dunaju in v kolu teh za narod navdušenih in delavnih mož pod vodstvom Strossmayerja in škofa Ožegoviča najdemo tudi Smičiklasa. Po končanih študijah je bil 1869. imenovan učiteljem na tedanji hrvatski gimnaziji v Reki odkoder je čez 4 leta prišel na zagrebško gimnazijo. Po smrti Matije Mesića, prvega profesorja hrvatske zgodovine na novoustanovljenem vseučilišču v Zagrebu, je bil Smičiklas l. 1882 imenovan javnim rednim profesorjem za hrvatsko zgodovino s posebnim ozirom na avstrijsko in ogrsko zgodovino. Na tem mestu (kjer je bil l. 1886 dekan, l. 1887 pa rektor) je ostal do l. 1910, ko je bil na lastno prošnjo umirovljen, da je lažje posvetil vse svoje moči akademiji, katere član je bil že od l. 1881, od l. 1900 pa njen predsednik nepretrgoma do svoje smrti. Cesar mu je za zasluge podelil zlati križec, kr. hrv. vseučilišče pa mu je podelilo čast dr. phil. h. c.; bil je tudi **častni meščan najodličnejših hrvatskih mest.**

Smičiklas je začel svoje znanstveno delovanje najpreje na književnem polju: programska razprava reške gimnazije l. 1871 je prinesla prvi njegov spis „o prvih dveh dobah književnosti hrvatske“. V naslednjih letih je uredil več čitank za srednje šole. V programu zagrebške gimnazije l. 1876 je objavil življenjepis Vekoslava Babukića, razprava, ki se ozira zlasti na hrvatski kulturni pokret najnovejše dobe. Medtem je pa Smičiklas marljivo zbiral i gradivo za hrvatsko zgodovino ter se odločil v Matici hrvatski izdati celotno zgodovino svojega naroda (l. 1879, 1883), ki je doslej edina in prva popolna zgodovina hrvatska; odlikuje se zlasti po svoji jedrnati jasnosti in lepem, mestoma vznešenem slogu. Smičiklasova zgodovina je postala v kratkem času najbolj popularna knjiga, ki je v knjigotržtvu, dasi izdana v več tisoč izvodih, kmalu pošla. Pokojnik je nameraval izdati drugo popravljeno izdajo tega svojega dela z oznako črpanih virov; toda zaposlen z drugimi važnimi opravki ni dobil časa, da bi izvedel to namero. Vire za hrvatsko zgodovino je pozneje začel izdajati troškom akademije v svojem monumentalnem delu „Diplomatički zbornik“ (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae), doslej izšlo 11 zvezkov do l. 1350, toda material je zbral ves za celotno delo — do XV. stoletja, katerega gradiva bo skupno za nad 15 debelih zvezkov. To gradivo je izčrpano iz vseh arhivov naše monarhije, pa tudi iz zunanjih. Smičiklas je izčrpal dalje tudi vse že doslej tiskane zbornike naše in tuje zemlje, kjer je mogel naleteti virov za domačo zgodovino. Vse to ogromno delo je stalo mnogo truda in časa, a prihodnji zgodovinar ima s

je

tem uglajeno in kritično varno obdelano pot. — Zadnji čas je marljivo delal Smičiklas razen kodeksa posebno tudi pri pripravah za jugoslovansko enciklopedijo. Tudi iz političnega življenja, kjer je nekaj časa kot poslanec deloval, se je vsled nekulturne borbe popolnoma umaknil in živel le znanstvenemu delu krog akademije. V saboru je bil slovit zagovornik hrvatskega zgodovinskega prava. — Ob priliki 200letnice osvobojenja Slavonije (l. 1891) je objavil večje znanstveno delo o tem zgodovinskem dogodku, kjer je uporabil vse vrste poročil poslancev tujih držav iz raznih arhivov doli do bornega gradiva, ki se da izluščiti iz narodne pesmi. Kdor preštudira to delo, dobi še-le pravi pojem o grozoti turškega jarma. Zanimivo iz osvobodilne vojske je dejstvo, da je skušal cesarski vojni svet hrvatskega bana z njegovimi četami podvreči glavnemu zapovedniku cesarske vojske, kateri zahtevi so se pa Hrvati odločno uprli: ban je ostal vedno neodvisen zapovednik svoje vojske na Hrvatskem. — V Letopisu in Radu akademije je napisal več nekrologov, člankov in življenjepisov znamenitih Hrvatov (Lopašić, Ljubić, Strossmayer, Kukuljević, Rački itd.), v Monumenta hist. Slavor. merid. je objavil zapiske zagrebškega kanonika A. B. Krčelića poznate pod imenom „Annuae“; sodeloval je tudi pri „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“. Tudi še pozneje se je Smičiklas rad bavil z literarno zgodovino ter na podlagi historičnih podatkov in razlogov očrtal vzroke začetka in propadanja hrvatske književnosti v raznih dobah. Zanimiva in važna je zlasti v Radu objavljena razprava o obrani in razvitku hrvatske narodne ideje od l. 1790—1835, ena najboljših razprav sploh o hrvatskem preporodu, katerega nadaljni razvoj izza dobe ilirizma je v jasnih potezah očrtal v spominski knjigi Matice Hrvatske (1842—1892). — Kot vseučiliški profesor si je znal odgojiti marljivih mladih zgodovinarjev, katerih naloga je, da obdelajo ledino, ki jo je njih učitelj s tolikim trudom in vestnostjo načel.

Rajnik je bil vnet prijatelj Slovencev — saj mu je v njih soseščini tekla zibelka — ter dolgoleten član našega Muzejskega društva; v Dom in Svetu l. 1901 (XIV.) je Iv. Steklasa seznanil pokojnega učenjaka tudi z našim širšim občinstvom.

Ob vsaki važnejši priliki je Smičiklas dvignil svoj glas, kazal na velike momente hrvatske prošlosti, ki naj oživljajo in okrepčujejo našo sedanjo odporno silo in moč; oglasil se je osobito takrat, ko so po nalogu grofa Khuena Hedervary-ja odnesli važne hrvatske arhivalije v Budapešto, odkoder se težko povrnejo.

Smičiklas je bil predstavitelj in naslednik onih velikih domoljubov, ki so od ilirskih časov kamen do kamna gradili palačo današnje narodne kulture, ni delal prehitro, a zato solidno in življenje preko 50 let v nepretrganem delu mora zapustiti izza sebe plodove, ki se težko dado vsi našteti: hrvatska znanost, lepa knjiga in vobče célo kulturno stremljenje hrvatskega naroda gubi s Tadejem Smičiklasom enega največjih svojih sinov.

Dr. Jos. Mal.

Umrli udje: Na Gorenjskem je umrl 16. septembra t. l. v svojem gradu Grimšici pri Gorjah odličen sin Kranjske, ekscelenca Josip baron Schwegel, vitez reda železne krone I. in III. razreda, imovitelj reda sv. Štefana in tudi mnogih inozemskih redov, tajni svetnik, c. kr. sekcijski šef in posestnik posestva Grimšica na Bledu. Visoki pokojnik je bil od leta 1890. ud našega društva. — Na severnem bojišču svetovne vojne 1914 sta umrla junaške smrti reservni poročnik p. p. 67 Podboj Štefan, c. kr. profesor na gimnaziji v Celovcu (padel v bitki 31. VIII. 1914) in rezervni poročnik p. p. 97 Berce Josip, licejski profesor v Ljubljani (umrl 12. XI. 1914 na težki rani, ki jo je dobil v boju pri Novem Jarlu v Galiciji 17. X. 1914). Pokojnika sta bila vneta uda „Muzejskega društva", neumorna delavca na prosvetnem polju in vsled njihovega simpatičnega značaja v vseh krogih visoko spoštovana in priljubljena. Neminljiv jim bodi časten spomin!

Novi udje: Cotič Josip, posestnik v Dornbergu na Goriškem. — Dr. Wilfried Teppner, Gradec. — Adolf Jurca, posestnik v Postojni.

Zbirka za Valvazorjevo spominsko ploščo: vlč. g. Steska Viktor, kancelar in ravnatelj knezoškofijske pisarne v Ljubljani 10 K, vlč. g. Vrhovnik Ivan, župnik v Trnovem pri Ljubljani 20 K, vlc. g. Levec Franc, c. kr. dvorni svetnik in dež. šol. nadzornik 5 K, vlc. g. prof dr. Josip Mantuani, ravnateij dež. muzeja 2 K in vlc. g. Podkrajšek Franc, oficijal juž. žel. v p. 2 K — skupaj 39 K. Vsem darovalcem iskrena hvala!

Muzejsko društvo svojim udom! Izredni dogodki se odigravajo na evropskem pozorišču -- v času svetovne vojne živimo. Vsi telesno zmožni so odhiteli na branik naše domovine, doma ostali pa moramo predvsem skrbeti, da i mi prinesemo vsak svoj vojni obolus na oltar domovinske obrambe. V drugi vrsti smo pa udje našega društva poklicani skrbeti za to, da tudi med bojnim viharjem ne preneha kulturno delo. To dejstvo je tudi uvaževal odbor v svoji seji in je sklenil izdati 4. zvezek letošnjega letnika „Carniole". Ob rednih razmerah bi izšel ta zvezek že sredi oktobra, sedaj se je pač za par tednov zakasnil. — In prihodnje leto? Uredništvo ima pripravljeno Hacquetovo številko, ki sicer ne bo izšla za jubilejni dan, pač pa po možnosti čimpreje; za prihodnji letnik je pripravljena pregledna monografija kranjskih ujed (s 35 litografičnimi tabelami, na katerih je 68 slik) izpod peresa veščega ornitologa dr. J. Ponebška; nadalje več rokopisov, zapiskov in referatov odličnih znanstvenikov. Toda v izrednem času ne moremo zanesljivo računati z rednimi podporami. Društvo je predvsem vezano samo ná se. Zato prosi odbor vse velecenjene ude, da vplačajo udnino za leto 1915 tekom meseca januarja 1915 po priloženih položnicah — odbor se pa obrača s posebno prošnjo še do vseh udov, ki dolgujejo udnino za l. 1914 ali celo 1913, da čimpreje poravnajo zaostalo udnino. — Obžalovanja vredno bi bilo, ko bi moralo naše društvo vsled netočnega vplačevanja udnine v tem času prekiniti svoje kulturno znanstveno delo, če tudi le za eno leto. Prosimo vse ude, da izpolnijo svojo dolžnost do društva.

Odbor.

Izdaja in zaloga „Muzejsko društvo za Kranjsko" v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

„Muzejsko društvo za Kranjsko"

oddaja nečlanom stare letnike po sledečih cenah:

Po 2 K: Izvestja, letniki VI—XVII. — Mitteilungen letn. I—IV, VII, X—XX.
Po 3 K: Izvestja, letnik XVIII. — Mitteilungen, letnik IX.
Po 4 K: Izvestja, letniki III—V. — Mitteilungen, letnik V., VI.
(Vsak letnik sestoji iz zgodovinskega in prirodopisnega dela, ki se oddajeta ločena po 2 K). — Od letnika Mitteilungen IV, je le prirodopisni, od VII. zgodovinski del v zalogi [po 2 K]).

Po 8 K: Carniola II in Carniola (nova vrsta) I. do V. letnik.

Od onih letnikov, ki jim je nastavljena cena na 2 K, se oddajejo **posamezne številke Izvestij in Mitteilungen po 60 vin., dvojne po 1 K; posamezne številke Carniole se prodajo po 2 K.**

Pošli so letniki Izvestja I., II., XIX. (seš. 1/2), Mitteilungen VIII. in Carniola I. (seš. 1. in 2.).

Kot **separatni odtisi** so v zalogi po naslednjih cenah:

Gratzy, **Repertorium zur 50 jährigen Geschichtsschreibung Krains.** (Mitteilungen XI., Heft 5/6.) . . . . K 1·—

Gratzy, **Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«.** (Mitteilungen XVI., Heft 4—6). . . . . K 1·—

Sandri H, **Die Franzosenkämpfe in Krain 1809** (Carniola 1912. 38 Seiten + 4 mehrfachige Beilagen). K 3·—

Seidl Ferd., **Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja.** (Carniola 1912, 14 strani, 1 slika, 1 tabela) . . . . K 1·—

Sajovic dr. Gv., **Herpetološki zapiski za Kranjsko** (popis kranjskih kuščaric in kač). Carniola 1913, 32 strani + 11 slik . . . . K 1·50

Sajovic dr. Gv., **Kranjski mehkužci** (Izvestja 1908, 22 strani + večbarvna tabela Robičevih originalov + tabela vseh rodov kranjskih polžev in školjk). K 1·50

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

„Carniola" izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo **letnih 6 kron** in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

1-9/R

